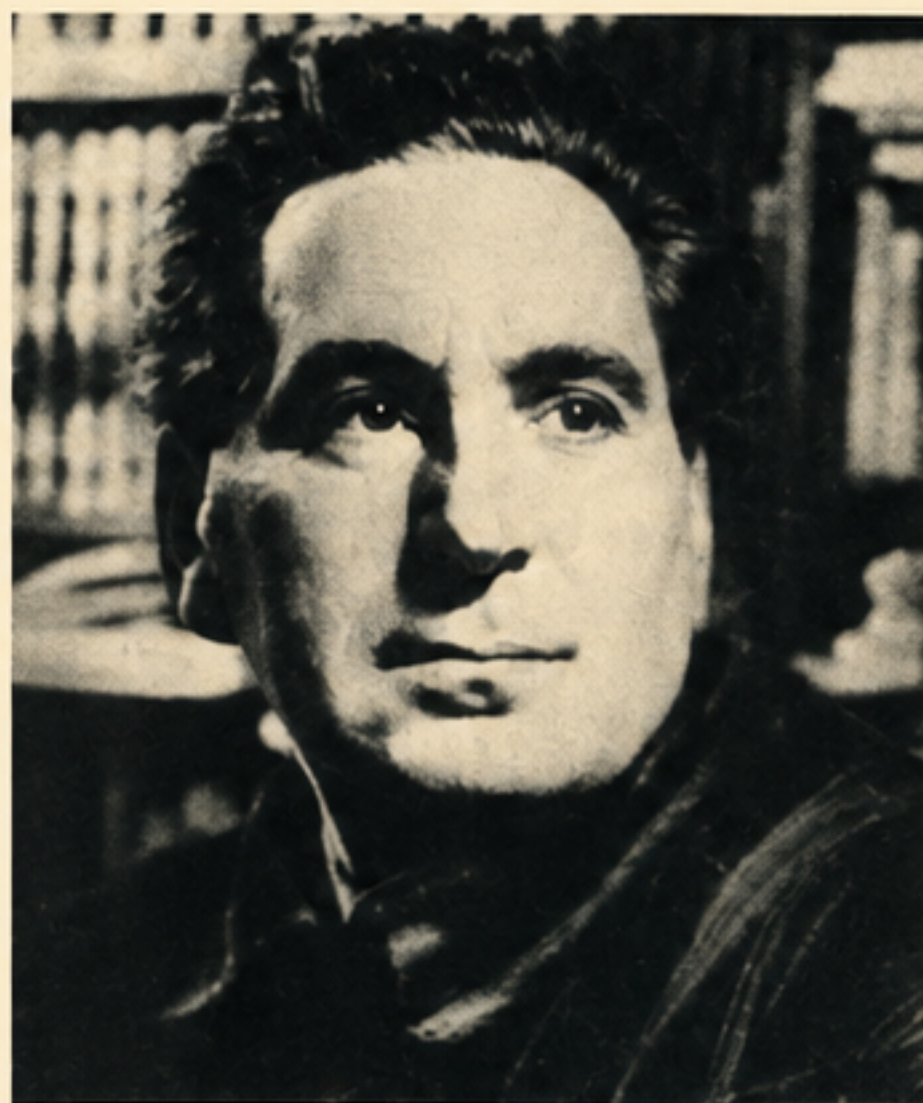

g. călinescu

«În *Opera* lui Eminescu, regăsim pe învățatul și omul de gust care ne-a dat acum trei ani *Viața lui Eminescu*... Astăzi, Călinescu urmează cum a început. Aceași atenția informărilor, aceeași fericită îmbinare de aperiire judicioasă și subtilă ingeniozitate, acum ca și atunci. Cetitorul de lucruri bune admiră plăcut înfățișarea tinică a cărții lui G. Călinescu și editorului său.»

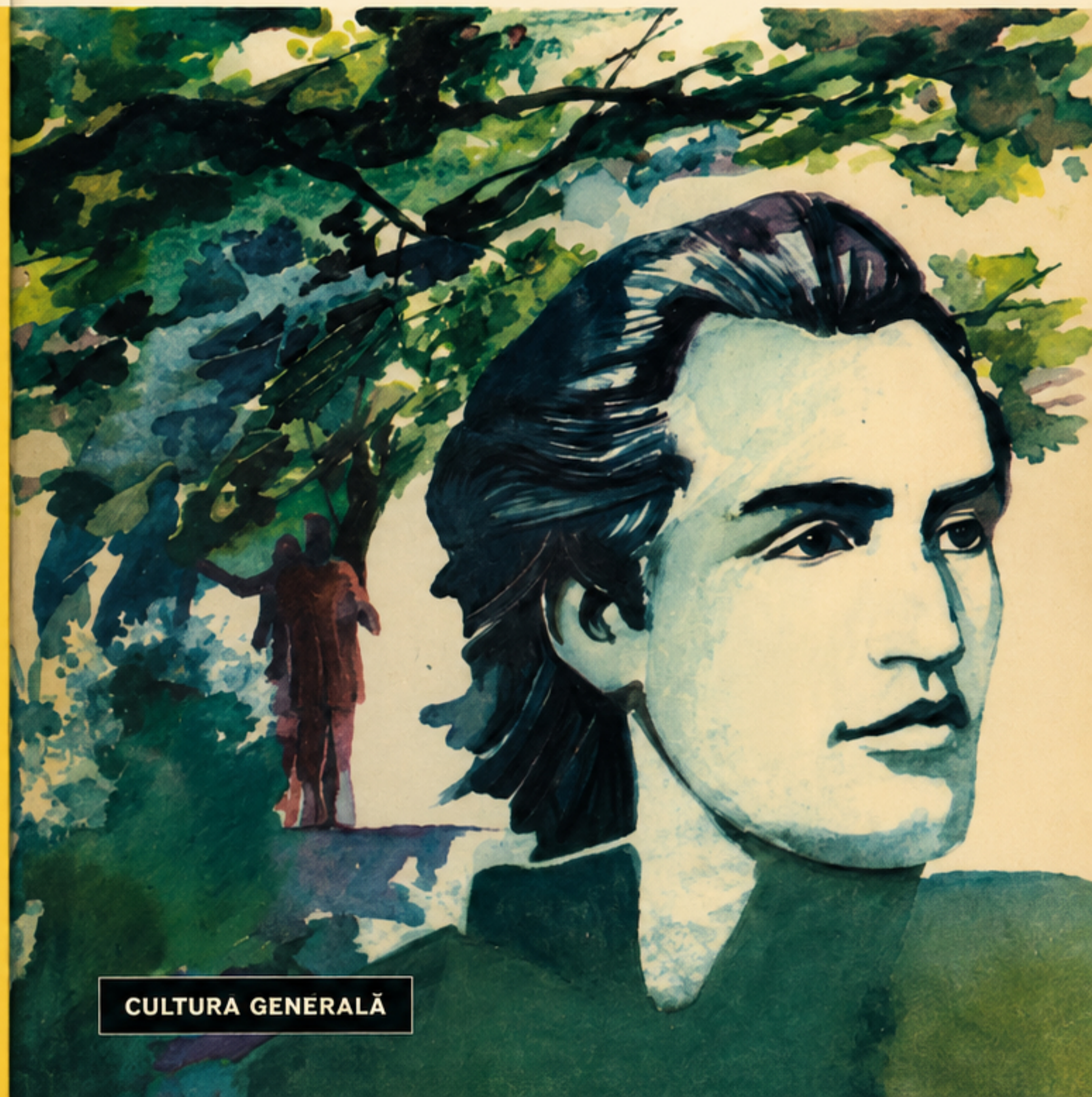
PAUL ZARIFOPOL
(1934)

1212

g. călinescu
opera lui
mihal eminescu
★

g. călinescu

CULTURA GENERALĂ

Vol. I—II, lei 16

editura minerva

Ilustrația copertei: *Mircea Dumitrescu*

g. călinescu
opera lui mihai eminescu

CUVÎNT ÎNAINTE DE ANDREI ROMAN
TABEL CRONOLOGIC DE ECATERINA TARĂLUNGA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1985
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Textul ediției de față este reprodus după
G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, I--II,
Editura Minerva, 1976, ediție îngrijită în
redacție de Andrei Rusu și apărută în seria
„Patrimoniu“.

CUVÎNT ÎNAINTE

„Am crezut întotdeauna că datoria unui critic român este să înceapă cu problema capitală a literaturii lui, Eminescu. Numai după trecerea acestui examen, reîntoarcerea în contemporaneitate mi se pare îngăduită.

De altfel, nici nu mă socoteșc critic, ci numai istoric literar, singura disciplină în care nevoia de creație, de documentare și rectificare a judecăților pot coexista... Fără să renunț la cercetări abstracte, sint convins că nu pot înțelege decît după ce am evocat¹. Astfel își caracteriza activitatea linădrul critic ale cărui planuri și metode de lucru consecvent aplicate de-a lungul întregii vieți va oferi, rind pe rind, culturii române opere, nu doar memorabile, ci, mai ales, durabile.

Cel care definea profesionistul lecturii drept cititor de autori și literaturi, iar nu de cărți, și-a respectat principiul, epuizînd cu răbdare autori și probleme fundamentale ale literaturii noastre și universale. Debutînd cu *Viața lui Mihai Eminescu*, era logic ca după biografia omului să ne întîlnim cu biografia operei. Vrînd să-l coboare dintr-o legendă saturată de prejudecăți (în epoca apariției *Vieții...*), Călinescu, spirit exhaustiv, dă toți parametrii dimensiunilor umane ale eroului, fără a-i răpi caracterul de excepție, ci consolidîndu-l pe date totdeauna reale, valorificînd într-un perfect echilibru documentele

---

¹ *Altă convorbire cu G. Călinescu*, în *Viața literară*, an VII nr. 139, decembrie 1932, reprodus în I. Valerian — *Cu scriitorii prin veac*, Editura pentru literatură, 1967, p. 75—76.

și opera. Din acest moment, deja, calitățile sintezelor călinesciene devin evidente. Perspectiva unitară ce o are asupra poetului nostru național se întilnește cu aceea prefigurată tot atunci de N. Iorga („Schimbarea cea mare care se întrupează în Eminescu nu e un fenomen de viață artificială, teoretică, ce s-ar fi coborât într-o realitate disciplinată, ci avem a face cu una din acele mari mișcări care iese din adîncul viu al unei națiuni, din tot ce se poate conținea în prezent, ca și dintr-un foarte lung trecut.”¹), Călinescu săvîrșind însă delicata operație a demonstrației și argumentării complexe a acestor considerații. Dincolo de opțiunea epică, atât de personală, folosită în facilitarea speculației necesare reconstrucției epocii și trăirilor poetului, G. Călinescu e precedat de același N. Iorga care evocă și descrie (în stabilirea influenței orizontului natural și uman) Blajul și confortul psihic și moral al unui Ardeal benefic pentru formarea tînărului Eminescu. Ceea ce însă la N. Iorga era poate o modalitate locală de argumentare, devine la G. Călinescu o metodă de lucru principală, finalitatea criticului constituind-o nu repetarea simplă a documentelor, ci creația, producerea unei iluzii a realului, făcîndu-ni-l astfel contemporan pe Eminescu. *Viața...* poate lăsa impresia că ne întilnim cu o imagine ideală, verosimilă, dar mai puțin credibilă a unui umanist erudit, tentat de viziuni globale asupra culturii. *Opera...* nu este decît repertoriul datelor concrete ale aparentelor presupuziții călinesciene. Pentru biograf evaluarea cea mai exactă a experiențelor existențiale ale poetului o reprezintă scrierile acestuia. Tezaurul de reflecții al trăirilor lui Eminescu primește în biografia sa o primă caracterizare generală. Și chiar dacă sistemul epic de creare a istoriei, pare conform principiilor sale, mai important ca istoria însăși, G. Călinescu a ținut în frîul experienței critice, intuiției intelectuale și a bunului simț, în această carte, excesele posibile ale metodei asumate. Pornind de la document, dar interpretînd universul pe care îl indică documentul, G. Călinescu ne oferă portretul personajului și nu propriu-zis al individului Eminescu, dovedit ca singurul real pentru conștiința

---

¹ N. Iorga — *Istoria literaturii românești — Introducere sintetică (după note stenografice ale unui curs)*, Ed. Minerva, 1977, p. 227; (prima ediție în Ed. Librăriei Pavel Suru, 1929).

națională, așa cum o afirmă încă din primul rînd al *Vieții*... Viața și opera constituie un tot. Așa cum își concepe G. Călinescu eroul, el este specific și reprezentativ, ca și opera sa. Dincolo de întâmplările vieții, destinul lui Eminescu înfățișat de G. Călinescu se naște în locul de contiguitate al operei și al existenței, căci calitățile și defectele omenești ale individului s-au topit coerent în creația sa. Opțiunea criticului este fermă: „Viața lui Eminescu nu trebuie compilată, ci creată. Pentru aceasta trebuie *talent*.”¹ Pentru criticul creator opera devine cel mai exact document al experienței morale a personalității studiate. Și totuși transferul acesta consecvent al calităților operei la individ (în lipsa altor date mulțumitoare asupra problemei) nu e o probă întotdeauna indubitabilă. Sinceritatea „documentului” artistic poate fi în egală măsură și rodul valoros al capacității de transfigurare a poetului, ca și al autenticității experienței ce îl generează. Aici, G. Călinescu suplinește prin autoritatea personalității sale creatoare, limitele legitimității de acțiune a spiritului critic. Ca și în descrierea și analiza operei, el dă un nou contur emoțional faptului artistic cercetat, iar repovestindu-l într-un context mai amplu de date și semnificații îi conferă atribute memorabile. Criticul seduce cititorul, dîndu-i în cele din urmă soluții verosimile, dar nu inexacte. El îndeamnă astfel cititorul să contemple universul studiat de la cel mai apropiat nivel de creația în discuție și aceasta prin „impersonalitatea și impasibilitatea (aparentă) care sînt semnele mării creații”². Conform concepției sale aparținînd unei forme specifice de viață, opera de artă este mai documentară decît documentul însuși. O spusese și Dilthey, pe care G. Călinescu îl citează — „Poezia este reprezentare a vieții”, universul fiind „o proiecție a insului nostru întreg, teoretic și practic, în mișcare vitală istorică”³.

---

¹ *Opinii asupra lui M. Eminescu*, în *Vremea*, nr. 182, 9 aprilie 1931.

² *Ceva despre Flaubert*, în *Contemporanul*, nr. 37, 14 septembrie 1956, reprodus în *G. Călinescu, Cronicile optimistului*, Editura pentru literatură, 1964, p. 157.

³ *Contemporanii*, în *Contemporanul*, nr. 2, 17 ianuarie 1958, reprodus în op. cit. p. 211.

În ce măsură lunga noastră stăruință asupra alcătuirii biografiei eminesciene este justificată, ni se pare că ține de domeniul evidenței, căci G. Călinescu însuși a considerat biografia o cronologi ca operă¹ pe de-o parte, iar aceea lucrare conține în miezul ei firele călăuzitoare ale cercetării operei poetului, ca și a întregii activități de istoric și critic a exogetului său. Câtă vreme însă G. Călinescu ne prezintă nu atât biografia lui Eminescu, ci personalitatea poetului în contextul ei biografic, opera ca document al biografiei morale e o dovadă, dacă nu suficientă, însă absolut necesară: „Nimic fictiv n-a intrat în țesătura acestei cărți și dacă ceva poate avea aerul unei literaturi, aceea nu este decît încercarea de a scoate din narațiune și analiză portretul lui Eminescu“².

Ceea ce face în biografia autorului, respectiv să dejoace prejudecăți perceptive și nominale, să desfacă și să refacă identități — ceea ce, în fond, constituie funcția însăși a unei cunoașteri vii — urmează a o face și în biografia operei, care încetează de a mai fi o „lucrare“ vastă și fără surprize, fără accidente. Revelarea postumelor, spre exemplu, gigantică muncă de arheologie nu numai spirituală, îi dau posibilitatea criticului să-și continue „creația“, descoperind formele

---

¹ *Despre biografie, în Contemporanul*, nr. 4, 31 ianuarie 1958, reprodus în op. cit., p. 219. Tot aici autorul adaugă: „Admis fiind oricum că biograful se ocupă de viața cerebrală a artistului, străduindu-se a-i descoperi finalitatea, se pune întrebarea care documente sînt bune și care neglijabile“, concluzia fiind că numai consultarea operei asigură posibilitatea stabilirii unui contact verosimil cu biografia artistului. Nu este aici locul discutării exactității acestor precepte. Cum am mai spus, G. Călinescu reușește însă, depășindu-le creator, să dea validitate opțiunilor sale concrete. Vezi de asemenea și declarația din *România literară*, I, nr. 8, 9 aprilie 1932, p. 4 (*De corbă cu domnul G. Călinescu* (interviu de C. Baltazar) reprodus în *G. Călinescu — Mihai Eminescu. Studii și articole*, Junimea, 1978, ediție îngrijită, prefăcută și bibliografie de Maria și Constantin Teodorovici: „Schitînd portretul moral al lui Eminescu n-am făcut altceva decît să trag primele linii ale caracterizării operei, într-atît cele două aspecte Viață — Creație mi s-au părut strîns legate“.

² *G. Călinescu — Prefață la ediția I în Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a treia revăzută, Fundația pentru literatură și artă, 1938, p. 454.

unui lirism pînă atunci necunoscut, nerăpîndu-i (ba din contră!) șansa ca prin text să-și exprime propria sa personalitate prodigioasă.

Apărută acum 50 de ani, *Opera lui Mihai Eminescu*, reprezintă un eveniment esențial în exegeza poezului național. Trecută nu prin multe prefaceri de fond, ci mai ales de organizare a materialului, pînă la ediția ei definitivă a cărei structură și actualitate o vom urmări în continuare, această carte conține *in nuce*, și poate cel mai exact, procesul de cercetare și sistemul de evaluare al criticului înfruntînd un material, în mare parte, pînă atunci necunoscut, nefinisat și pe care are meritul de a-i fi dat geografia aproape definitivă.

Să urmărim însă puțin mai înainte traseul teoretic urmat de G. Călinescu. Metodele de investigare sînt multiple, pînîndu-se în prim plan autonomia operei artistice. („Punctul de plecare al criticului și istoricului literar este opera ca realitate artistică. Însă cînd o operă există, ea începe a-și afirma un conținut care nu este materia din care a ieșit, ci viața fictivă pe care o începe... Și totuși a face psihologia și patologia lui Hamlet, a face sociologia jumii lui Dostoievski ori a determina gîndirea eroilor lui, nu este deloc o lucrare în afara esteticii, ci critica literară însăși.”¹) Statutul criticului, mai bine spus al atitudinii sale în fața textului, este subiectiv, pentru că el nu-și poate anihila personalitatea și, implicit, creativitatea individuală. („În istorie, unde toți recunosc două momente: stringerea faptelor și interpretarea lor, obiectivitatea nu poate însemna decît plecarea de la fapte autentice... *În afară de autenticitate și onestitate, noțiunea obiectivității n-are nici un sens. Orice interpretare istorică este în chip necesar subiectivă.*”²) Creația în critică presupune permanent o metodologie pentru ca invenția să nu fie hazardată, iar pentru istorie „introducerea” unui sens în succesiunea evenimentelor³. Avem în ansamblu toate atributele unui sistem inductiv de cercetare. Cu patos polemic, G. Călinescu făcea necesara distincție: „Chipul de a fi «obiectiv» al celui care se

---

¹ G. Călinescu — *Tehnica criticii și a istoriei literare*, în *George Călinescu — Principii de estetică*, Editura pentru literatură, 1968, p. 76.

² *Idem*, p. 78—79.

³ *Idem*, p. 80 și 81.

scandalizează de «subiectivitate» este de multe ori fuga de orice judecată proprie de gust prin articole — compilații care citează «științific» opiniile altora¹. Obiectivitatea nu este exclusă, ci doar participă la unele din etapele cercetării, subiectivitatea fiind rezervată explicării operei, ceea ce înseamnă „a constringe pe acest privitor (cititor) să se contamineze subiectiv de subiectul tău“, criticii de acest tip izbutind „printr-o astfel de explicație a obiectului, prin fine observații exterioare momentului estetic, să educe secolul la sensibilitatea lor“². De pe aceste poziții *Opera lui Mihai Eminescu* este covârșitor lucrarea unui critic obiectiv, capitolul *Tehnicii interioare* rămânând singurul spațiu propice interpretărilor, deci creației. Critica obiectivă urmărește complexul ideologic al operei, dezvoltarea temelor, influențele, structura psihologică, universul ficțiunii artistice³. Mai rămâne, ca aspect tehnic al interpretării textelor, de amintit *citatul* element de bază, argument suprem al discursului creator al exegetului, discurs realizat atât prin nararea textului (*sinteză epică*), cât și prin reconstrucția ideății sale. („Cum însă spiritul nostru cu greu poate sări din atitudinea teoretică și practică în cea estetică, e nevoie de procedee care sînt străine momentului estetic, ca izolarea citatului în mediu prozaic, clasificarea conținutului și conturarea formelor pe cale inteligibilă... Ai cu atât mai mult talent critic cu cît poți izola citatul în relații abstracte mai multiple. Creație într-un fel, critica este într-altul culturală.“⁴) De aici pornită critica lui G. Călinescu este mereu plină de neprevăzut, strălucitoare și curajoasă. Prin tehnica specifică a citării el își ilustrează afirmațiile, eliminînd, ca inutilă, demonstrarea ulterioară a justotei acestora. Inductiv, cum am văzut, G. Călinescu oferă valori apriorice, considerînd că se impun de la sine. „Este imposibil totuși ca un istoric să nu aibă pe cale inductivă un anume «sens» al lucrurilor. Nu poți expune materialul în vederea unui sistem dacă n-ai înainte sistemul. Nu aduni fapte chimice înainte de a fi defi-

---

¹ G. Călinescu — *Istoria literaturii române. Compendiu*, Ed. Minerva, 1983, p. 11.

² *Idem*, p. 9.

³ *Ibidem*.

⁴ G. Călinescu — *Simțul critic*, în *George Călinescu — Principii de estetică*, Editura pentru literatură, 1968, p. 191.

nit chimicul.¹⁾ Enumerarea faptelor duce doar la configurarea adevărului istoric definit prin caracterul său adițional, cumulativ. Reunirea faptelor este doar o cronică. Cunoașterea istorică are însă caracterul unui proces, în care subiectul cunoscător aduce cu sine nu numai date propriu-zise ci și sistemul lor de corelare stabilit în urma acțiunii sale interpretative. Dar, susține G. Călinescu, în mod implicit orice interpretare este subiectivă.

Critică și istorie, creație și obiectivitate critică, iată noțiuni fundamentale pentru gândirea teoretică a lui G. Călinescu. Când istoria îi devine scop, obiectivitatea în fața textelor este evidentă, dar când istoria reprezintă doar un mijloc pentru cunoașterea textelor, subiectivitatea, implicită actului de critică creatoare, se impune. Ideile lui B. Croce sînt ușor reperabile, căci și pentru esteticianul italian „de fapt *critica* adevărată și completă este *nararea istorică* senină a ceea ce s-a *întîmplat*...²⁾ Creativitatea, condiție necesară și suficientă în acest sistem de cunoaștere, o regăsim astfel justificată: „Adevărata critică artistică este, desigur, *critica estetică*, dar nu pentru că ea disprețuiește filosofia, cum face *critica pseudoestetică*, ci tocmai pentru că ea acționează ca o filosofie și ca o concepție despre artă; adevărata critică artistică e și *istorică*, dar nu pentru că se ocupă cu chestiunile exterioare ale artei, cum face *critica pseudoistorică*, ci tocmai pentru că după ce s-a servit de datele istoriei pentru reproducerea imaginativă a operei de artă (și pînă aici ea nu e încă istorie), îndată ce a obținut această reproducere, ea devine *istorie*, determinînd ce anume e acel fapt pe care l-a reprodus cu ajutorul imaginației, adică, caracterizînd faptul prin concept și stabilind care e propriu-zis faptul care s-a petrecut”³⁾. Pentru B. Croce, ca și pentru G. Călinescu istoria e același lucru cu *gîndirea asupra istoriei*. Arta se ocupă cu prezentarea particularului, iar cum scopul istoriografiei este de a prezenta particularul, ea se apropie mai mult de artă decît de știință.

---

¹ G. Călinescu — *Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică*, în George Călinescu — *Principii de estetică*, ed. cit., p. 171.

² Benedetto Croce — *Breviar de estetică. Estetica în nuce*. Editura științifică, 1971, p. 187.

³ *Idem*, p. 134—135.

Ca istoric-literar, în primul rând, cercetînd opera lui Mihai Eminescu, G. Călinescu se arată interesat nu doar de poet și de formele conștiinței sale artistice, ci de configurația de ansamblu a spiritului său divers și neliniștit în manifestări, de unde au și răsărit bogatele sale proiecte de opere. Pentru înțîia dată G. Călinescu abordează opera poetului ca un întreg, inegal, dar nu incoerent. Personalitatea artistică eminesciană apare de acum în dimensiuni de o profunzime amețitoare, pe care seninătatea antumelor o lăsașu prea puțin să se presupună. După ce, vajnic arheolog, a adus la lumină manuscrisele eminesciene, G. Călinescu elitorește și ideile vehiculate prin labirintul operei, interpretînd un miracol, fără a ni-l explica totuși. Pentru că „Geniul este individul care se abstrage de la viața zilnică și-și trăiește existența sa simbolică”¹, criticul analizează și evaluează poezia ca și proza, notele, intîme și articolele de ziar, conspectele filosofice și textele folclorice ca pe dovezi concludente ale nașterii unei opere unitare, dar atît de diverse tocmai prin căutările tulburi ale poetului, dorînd să-și afle o identitate ideală. Lumea de lucruri a universului operei (v. *Descrierea operei, Cadrul psihic, Cadrul fizic*) și a tematicii ei (v. *Filozofia teoretică, Teme romantice*) se transformă într-o lume de semne care-și află statutul definibil, niciodată definitiv în structura fiecărui *text* (v. *Tehnica interioară*). Acestei lumi de semne recunoscîndu-i-se însă din taxinomiile inițial stabilite încărcătura de intuiție sau de experiență specifică poetului. Pe parcursul lucrării, G. Călinescu investighează perseverent direcțiile gîndirii eminesciene, opțiunile culturale, din diverse unghiuri de vedere ideile operei. Abia ajungînd la analiza propriu-zisă a operei literare el provoacă din nou creația, apelînd la procedeele romanești necesare pentru a se apropia cît mai mult de sensurile și, mai ales, de emanația de farmec inefabil a textelor.

Arta lui G. Călinescu face să actualizeze latențele textelor eminesciene, universul posibil, înaintea chiar a elementelor imediat lizibile. Și chiar în aceste analize, observînd mereu caracterul personal imprimat neșters în operă, G. Călinescu nu elimină interogația asupra su-

---

¹ G. Călinescu — *Sensul vieții și operei lui Mihai Eminescu în însemnări ieșene*, IV, nr. 10, 1 oct. 1939, p. 3^a—11, reprodus în G. Călinescu — *Mihai Eminescu. Studii și articole*, ed.² cit.

biectului creator (v. *Somnolența. Durata sterilă și dezindividualizarea*, ș.a. în cap. *Tehnica interioară*). Dar, în ciuda principiilor ferme, G. Călinescu este eclectic în metoda de cercetare de la *Opera lui Mihai Eminescu* și pînă la *Istoria literaturii române* (așa cum o arată foarte riguros Mihai Ralea¹), fapt care duce ca în lucrarea de față, un același aspect al operei să revină în atenție în părți total distincte ale cărții, nedumerind. Calitatea majoră a lui G. Călinescu nu constă neapărat în validitatea de principiu a metodei aplicate, ci în fecunditatea discursului său critic concret. Călinescu nu își urmărește subiectele ca observator, ci ca vizionar într-un moment privilegiat cînd crusta obișnuințelor se desface și vederea noastră se lasă copleșită de aspectele imprevizibile ale noutății.

În *Descrierea operei* avem un contact major cu redimensionarea operei prin cercetarea manuscriselor. Operația e delicată și Călinescu îndrăznește să refacă unele texte posibile, corelînd opera editată cu manuscrisul, reconstituind „firul tematic” original. Deasupra datelor se înalță figura nouă a vastelor potențe ale spiritului creator eminescian. („Numai ficțiunea se desface de condițiile de timp și spațiu și poate duce sufletul în orice parte, chiar și înapoi spre Egipt. Cu Schopenhauer, așadar, Eminescu dă problemei fericirii o soluție estetică” — 6. *Mureșan, Ondina*.) În acest capitol, G. Călinescu fixează datele necesare încadrării textelor în preocupări specifice și direcții reprezentative ale operei lui Eminescu în genere. Prin referirile la literatura universală autorul precizează sinonimii ideale, iar nu filiații. („Din filozofia răului în lume, Eminescu trebuia neapărat să scoată o documentare istorică a zădărniceii. Derivația este inevitabilă și toți romanticii, roși de melancolie, au întocmit tabelul civilizațiilor” — 9. *Egiptul. Memento mori*.) Parcurgînd cosmogonii, istorii ale civilizațiilor, mitologia națională, drame istorice, criticul reperează fragmentele valorificate în poeziile publicate în timpul vieții, propunîndu-ne pentru înția dată ca texte „definitive” *Acatarii faraonului*

---

¹ M. Ralea — „Istoria literaturii române” de G. Călinescu în *Revista română*, anul I, nov.—dec. 1944, nr. 7—9, p. 512—515, reprodus în Mihai Ralea — *Scriseri 2*, Ed. Minerva, 1977, p. 481—485.

Titlă sau Moartea lui Ion Vestimie. Peste tot fraza este scurtă, sacadată, cu aer conclusiv.

Acțiunea de corectare a legendelor exageratoare din *Viața*.. este continuată în capitolul *Cultura. Eminescu în timp și spațiu*. Eclectismul lui Eminescu este temperamental, risipirea fiindu-i semnul curiozității, nicidecum al dezorganizării: „După stilul însemnărilor de atunci, după nuanța lor eclectică, după aprinderea patriotică și multitudinea proiectelor literare putem să afirmăm atât: că poetul se iniția în problemele filozofice și citea de toate, dar noțiuni temeinice și pornire tehnică de specialitate n-avea” (1. *Filozofia*). Inventarele amănunțite ale cunoștințelor generale ale poetului nu sînt însă, din păcate, urmate de nici o concluzie asupra efectului produs asupra operei și personalității artistice ale acestuia. Remarcăm însă de la bun început că G. Călinescu vede dezvoltarea lui Eminescu, în mod consecvent, în corespondență cu modelele stabilite, nu în dependență de ele. Pînă aici textele eminesciene se definesc prin obiecte disparate — înaintea operei în fața noastră se naște o indubitabilă enciclopedie, chiar dacă este lacunară. Ca enciclopedie opera epuizează o listă de obiecte foarte diverse. În această etapă G. Călinescu cercetează, am putea spune, referentul și semnificatul operei (și la un nivel superior decî practica și sensul acesteia), mai puțin semnificatul ei care ar introduce ordinea rîvnită și viziunea asupra operei și nu doar a textelor. Mai rămîne de restabilit sintaxa textelor și sistemul de fabricare al semnelor proprii, dincolo de descoperirea originii sau a împrumuturilor (ca atare sau prelucrate) elementelor componente. În majoritatea acestor capitole criticul nu adaugă speculații privitoare la text, nu trage concluzii. Demonstrația se încheie abrupt. Adevărul nu are nevoie de comentarii.

În *Filozofia teoretică*, Călinescu îi revendică totuși calități filozofice poetului: „Filozof este Eminescu, dar nu pentru atitudinea contemplativă a poeziilor, ci pentru veleitățile de metodă pe care i le descoperim în cugetări și care cimentează părțile speculative ale operei” (1. *Schopenhauer*).

Documentul fiind revelator, comentariul e limitat. Influența lui Schopenhauer, pînă la o localizare de detaliu a ideilor, e abundant susținută cu argumentele operei, în special proza. Analiza consecințe-

lor asupra artei literare a lui Eminescu nu-și află însă loc aici. Ilustrarea teoriei schopenhaueriene a geniului o face Eminescu în *Luceafărul*. Aceasta e numai o fațetă a observațiilor lui Călinescu, care polemizează cu contemporanii săi, apărînd statutul pur literar al operei, în ciuda oricărei modelări a unei idei filozofice de unde s-ar fi pornit. („Dar hotărît este că imaginile poetului nu au o funcție de gîndire, nu sînt noțiuni, ci metafore și orice sistematizare a lor e menită să ducă la bizarerii“ — 12. *Luceafărul*.) O altă problemă des aflată în discuție, e aceea a misoginismului, care are la Eminescu stricte particularități filosofice, femeii fiindu-i negat caracterul creator dincolo de ordinea firii. Ideea e tot din Schopenhauer și Eminescu o asimilează. Sentimentul deține o esență de idee pe care femeia nu o justifică chiar dacă ea este îndeobște catalizator al sentimentului. De aici pînă la elogiul consecvent al iubirii pure, dar instinctuale, nu e decît un pas. Naivitatea, inocența în iubire nu sînt decît echivalente ale elementarității ei. Instinctul este pur. Conștiința însă îl de-naturează. („Cauza răului în natură nu este instinctul, ci conștiința. Instinctul e mijlocul cel mai sigur al naturii de a ajunge la scop și, dacă acceptăm finalitatea aparentă a Cosmului, adică viața, unica formă posibilă de fericire“ — 15. *Conversiunea spre natură prin instinct*.) Evoluția are loc dincolo de voință, iar apatia apolinică finală a individului vine din „prea multă conștiință cosmică“. Așa cum vom vedea mai amănunțit în capitolul *Tehnica interioară* pe măsură ce discursul liric se erotizează iubirea își află tot mai puțin loc. Dar, pe de altă parte, cruditatea limbajului confirmă apetitul pentru *natural*.

Prin insulele luxuriante de interpretare, din oceanul documentelor reperăm faptul că finalitatea individualității, la Eminescu, nu vizează schopenhauerian neantul, ci reintegrarea în natură — vegetală și minerală. Accesul se face prin vis către spiritul absolut, integrator, panteist, dispersîndu-se în Natură. Și în acest capitol Călinescu urmărește descoperirea izvoarelor, acceptînd evidența interpretării plurale a datelor stabilite, aproape definitiv, de el.

O dată cu *Filozofia practică* intrăm în activitatea cotidiană a poetului, ca ziarist sau ca simplu gînditor al factorului politic și ideologic. G. Călinescu rezumă, conspicează, cîntărește valorile reperate,

dar în sine, pentru a urmări funcționarea întregului sistem al spiritului eminescian. Urmărim cadrul în care Eminescu îl prelucerează pe Schopenhauer. El nu-și poate trăda natura proprie și astfel „Din această clipă devine bun ceea ce este conform naturii, și rău ceea ce adulterează natura. Problema fericirii absolute deși negative, pe care filozoful o caută în negarea voinței, este părăsită de Eminescu și înlocuită cu aceea a fericirii relative deși mereu negativă, a reîntoarcerii la condițiile speței, pentru care natura posedă, în instinct, cel mai sigur instrument“ (1. *Morală. Drept*). Conservatorismul lui Eminescu pornește de aici, din riguroasa cerință a urmăririi naturii în toate mișcările ei esențiale. Xenofobia poetului este explicată prin concepția sa economică, elementul alogen ruinând clasele pozitive, reprezentative pentru națiune. De pe această poziție se ajunge însă și la faptul că „Poetul cere expulzarea «proletarilor condeiului de la viața publică a statului și prin asta silirea lor la o muncă productivă»“ (11. *Munca*). Demonstrația calităților gazetarului Eminescu, dar și a contradicțiilor și limitelor lui, o face mai în amănunt G. Călinescu în capitolul *Tehnica interioară* unde conchide: „Ridicăta dar pe o schelă solidă de idei cu toate treptele emotivității, caricaturizând abstractiv și speculind concret, gazetăria lui Eminescu e o operă ideologică și poetică totdeodată, trainică literar tot atât cît și poeziile, deși purtătoare de erori, scuzabile prin vremea cînd au fost făcute“ (15. *Articolele politice*). Forța unui gînditor, nu constă nici în aprobarea, nici în protestul lui, ea constă în explicația dată de el.

Cu *Filozofia practică* periplul prin rețelele nu atât de rar inextricabile ale spiritului eminescian se apropie de sfîrșit, capitolele următoare dîndu-ne întîlnire cu substanța operei literare.

Temele romantice ne întîmpină cu lungi excursuri în literatura universală a temelor abordate. Mecanismul investigației e simplificat, dar nu e mai puțin impresionant, din nou, prin puterea sintezei, față de complexitatea materialului expus.

După stabilirea genului proxim și a concretizării motivului în literatura romantică tradițională, diferența specifică — inovația sau similitudinea de idei și forme la Eminescu. Modul de studiere a motivelor romantice se continuă și în *Cadrul fizic* și *Cadrul psihic*. Elementele

și procesele sînt studiate ca motive literare general recunoscute și apoi ca simple concepte independente. După ce le află competența lor lirică, le urmărește traseul și semnificațiile particulare în opera eminesciană. Repertoriile stabilite și analizate acum îi vor fi punct de pornire pentru *Universul poeziei*, unde explică doar rosturile „lucrurilor” în lirică, nu și tematica ei.

Originalitatea lui Eminescu e reperată și dincolo de text, în chiar registrul lui afectiv — „o mare memorie a procesului genetic, exprimată poeticeste prin vocația neptunică și uranică, un erotism religios mecanic și o sete de extincției simbolizată în «domă», insulă, apă și în genere în reprezentările eschatologice” (8. *Anatomia femeii ideale*).

Așa cum descoperea funcțiile naturii în *Filozofia teoretică*, în *Cadrul fizic* avem confirmarea prin operă a esenței estetice, metafizice a acesteia. În această atmosferă omul este singurul fenomen, elementele faunei, florei, astrii chiar, sînt idei. Este aceeași natură, compatibilă cu somnia, adică scufundarea în inerția vegetală. Visul e o predispoziție psihică normală în aceste condiții, facilitînd tranziția între stări.

Erosul socotit pur, dar înțelegînd prin aceasta preeminența instinctului („Spiritualitatea lipsește cu desăvîrșire în erotica eminesciană”, care este de „o candoare animală” și „în fundamentul ei genitală”), îl face pe Călinescu să judece mecanic unele texte, neputîndu-se detașa cîtuși de puțin de ideea unui Eminescu unidirecțional în plan erotic.

Tehnica interioară, analiza propriu-zisă a liricii, mai ales antumele, impresionează prin puterea expresivității criticului, fiind o invitație la dialog, sînd imaginația cititorului să-și caute mereu noi repere. Criteriul plastic care guvernează începutul capitolului ne dă măsura activității modelatoare a imaginarului eminescian, care absoarbe faptele, trăirile și ficțiunile la nivelul *giganticului, macabrului și paradisiacului*. Efectele investigației critice țin de ideea pusă în mișcare, de timbrul comunicării — caracterizate într-o rețea figurată specifică „gestului” critic călinescian. Inegalabila calitate analitică (chiar dacă se exercită strict pe rețeaua de semnificații ai textelor) a lui Călinescu o reprezintă continua confirmare a infinităților de sens și viziune a poeziei lui Eminescu. Metafora rămîne în acest context un termen generic pentru multe figuri. Rezumarea nu mai alege „misterul” artistic

de mesaj, mesajul de comunicare în totalitatea ei („Traducerea prozaică nu e în stare să determine sfumaturile gândirii“ — 1. *Giganticul...*). Cosmicizarea evenimentelor realității dă valoare (v. *Epigonii*). Se dezvăluie raporturi esențiale: cosmic/contingent — la nivelul ideilor; euforie/disforie — la nivelul imaginilor care confirmă transcenderea realității. („Vocația planelară e însoțită la Eminescu, de o euforie care schimbă densitatea și starea moleculară a lucrurilor“ — 1. *Giganticul...*) Pe de altă parte, când gândirea speculativă lasă loc receptării directe a evenimentului (e.g. aventura erotică), validarea valorică e dată de însăși autenticitatea „situației“, dar când înregistrarea evenimentului nu se acoperă de idee sau de o intenție care să justifice senzația nudă, Călinescu ezită să-și acorde girul valoric. Aici el preferă brutalitatea sinceră, „poeziei“ și gesticulației de îndrăgostiți retorici. („...sublimitatea sincerității instinctuale cucerește... Religiozitatea erotică, acțiunea adormitoare a copacilor în înflorire dau strofelor arome aproape toxice... Acolo însă unde hieratismul sexual e rupt și cei doi se mișcă în atitudini patetice sau lascive, strofele sînt de un gust îndoielnic“ — 3. *Noua eglogă*.) Plasticizarea cugetării abstracte caracterizează textele maturității. Așa că G. Călinescu vorbește despre „enigma acestei poezii reci“ (7. *Clasicismul gnostic*), despre fraze „producătoare de fioruri poetice“ (8. *Invectiva*), sau apelează la noțiunea (sic!) de „admirabil“ („Toate versurile acestei balade pe nedrept ignorate sînt admirabile“ — 12. *Fabulosul*). Călinescu este în primul rînd cititorul și comentatorul inspirat și incitant al ideilor conținute de text.

Tehnica exterioară analizează versul eminescian și aspectele lui formale. Accentele, calitatea rimelor, vocabularul, sinteza și morfologia sînt urmărite cu grijă, dar fără pasiune, cu evidentă detașare. Folosul pentru cunoașterea operei e aproape nul, nu prin date, ci prin didacticism. Încercarea este de a dovedi că Eminescu scrie mereu texte noi, preluînd fragmente, fraze sau idei și repunîndu-le într-un ansamblu cu totul nou. Această atitudine ar însemna anularea oricărei semnificații a variantelor textului eminescian.

Existența dicționarului de rime a lui Eminescu ne demonstrează însă că dezinteresul pentru forma versului nu exista în măsura avansată de G. Călinescu.

După ce am cunoscut Filozofia, Tematica, Ideatică, Tehnica — înfățișările potențiale ale operei — și ne-au fost evaluate, rămâne de recuperat textul operei. Desigur, pentru că *Opera lui Mihai Eminescu*, de o erudiție rară, de o productivitate a ideilor care o face nu doar actuală, ci indispensabilă oricărei exegeze eminesciene, suferă de o arhitectură nearmonizată în ansamblu. Dar poate chiar că aceste lip-suri sînt pretextul cel mai bun pentru a polemiza rodnic cu ea. Valoarea ei incontestabilă o stabilim nu în ciuda imperfecțiunilor, ci împreună cu acestea — dovezi exemplare ale efortului creator. Admirat pentru forma ideilor sale și pentru valorile pe care ni le-a selectat, Călinescu trebuie să fie urmat în spirit, polemizînd cu opera lui — cea mai bună probă a vitalității ei — și configurînd în felul specific al zilei de azi chiar și valorile pe care ni le-a impus definitiv.

ANDREI ROMAN

TABEL CRONOLOGIC

- 1899* 2 iulie (stil vechi, 19 iunie). Se naște, la Spitalul Filantropia din București, Gheorghe Vișan, fiul Mariei Vișan și al lui Tache Căpitănescu, cel care avea să devină G. Călinescu.
- 1907* 17 martie Soții Constantin și Maria Călinescu (n. Căpitănescu) adoptă pe Gheorghe Vișan, elev în clasa a doua primară. Familia se află la Iași. În același an moare tatăl adoptiv.
- 1908* iunie Maria Călinescu se mută la București, în casa surorilor sale.
- 1910—1914* Este elev la gimnaziul „Dimitrie Cantemir“.
- 1914—1916* Elev la secția modernă a Liceului „Gh. Lazăr“, unde-i are ca profesori pe G. Giurescu, Gr. Tăușan, Hildebrand Frolo ș.a.
- 1916—1917* Fiind în refugiu la Iași, face aici, în particular, ultima clasă de liceu.
- 1918* octombrie Trece bacalaureatul la Liceul „Mihai Viteazul“ din Capitală.

- 1919 19 aprilie Apare *Sburătorul*, revistă literară condusă de E. Lovinescu, și unde G. Călinescu trimite primele versuri. D.N [anu] reproduce o strofă nereușită la „Poșta redacției” din mai. Spre sfârșitul aceluiași an, E. Lovinescu îi răspunde la aceeași „Poștă a redacției” cu privire la niște „cugetări” de originalitatea cărora se îndoiește. Primul semn încurajator din partea lui E. Lovinescu survine la aceeași rubrică, în 15 noiembrie.
- 1919 octombrie Se înscrie la Facultatea de filosofie și litere, secția filologie modernă a Universității din București, iar în luna următoare se angajează ca subbibliotecar la biblioteca facultății.
- 1920 Urmează cursurile de literatură română ținute de Mihail Dragomirescu. Îl cunoaște pe Ramiro Ortiz, titularul catedrei de limba și literatura italiană a universității bucureștene. Se angajează ca paleograf și bibliotecar, ulterior ca arhivar la Arhivele Statului, fiind recomandat de D. Onciul, decanul Facultății de litere. Își dă demisia din postul de subbibliotecar.
Debutează în publicistică în paginile ziarului *Dimineața*.
- 1921 Semnează în revista *Roma*. I, nr. 3, traducerea nuvelei *Nastagio degli onesti* din *Decameronul* lui Boccaccio. Participă la excursia organizată în Italia de Ramiro Ortiz, vizitînd, în drum spre Roma, Istanbulul, Atena, Catania, Napoli. Colaborează la ziarul *Dacia*.
- 1923 Apare romanul lui Giovanni Papini — *Un uomo finito* (*Un om sfîrșit*), tradus de G. Călinescu, cu o prefață a autorului, scrisă pentru această traducere, și cu un cuvînt înainte de Al. Mareu. În același an

își trece examenul de licență și devine profesor suplitor la Liceele „Gh. Șincai” și „Matei Basarab” din Capitală. Renunță la postul de arhivar.

- 1924 Redactează, scriindu-le de fapt, numerele pe ianuarie, martie, iunie-iulie și august ale revistei *Roma*. Promovează examenul de capacitate la limba italiană și română și devine profesor la Liceul „Diaconovici Loga” din Timișoara, prin ordin ministerial. Nu se prezintă însă la post, deoarece obține concediu de studii și o bursă de doi ani pentru Școala Română din Roma, atunci de arheologie și istorie. Fusesse recomandat ministerului de Ramiro Ortiz, iar hotărîrea o luaseră D. Onciul și Vasile Pârvan. Va frecventa biblioteca Școlii, a Institutului „De propaganda fide” și a Vaticanului. Va asculta cursurile lui Adolfo Venturi și va vizita muzeele Renașterii. Se va feri să se specializeze strict, dar va deprinde obișnuința muncii organizate.
- 1925 Publică în revista *Diplomatarium italicum* studiul *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, studiu tipărit apoi în volum de Academia română în colaborare cu Libreria di scienze e lettere din Roma.
- 1926 Se întoarce în țară, unde este detașat, prin ordin ministerial, ca profesor de limba și literatura italiană, la Liceul „Gh. Șincai” din Capitală. Frecventează cenacul lui E. Lovinescu și debutează în *Universul literar* (nr. 51) cu poezia *Nova mihi apparuit Beatrix*.
- 1927 Își extinde colaborarea la diverse publicații: *Vremea* lui I. Valerian (unde scrie pînă în 1929, apoi, sporadic, în 1932 și 1933); *Sinteza* (unde începe polemica cu

E. Lovinescu, „dusă intermitent, pînă la moartea acestuia, în diverse publicații); *Gîndirea* (unde publică neregulat pînă în 1929); *Politica* (accidental, dar revine și în 1928).

1928 Colaborează la *Universul literar*, condus de Camil Petrescu, la revista *Opoziția*, precum și la cronică literară a *Vieții literare*. Începe polemica cu revista *Kalende*, condusă de Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu, Tudor Șoimaru și Șerban Cioculescu. Își ia în primire postul de la Liceul „Diaconovici Loga” din Timișoara, dar vine lunar în București.

1929 Se căsătorește cu Alice Vera Trifu, fiica lui Simion și a Elisabetei Trifu din București. Vor locui pînă către sfîrșitul anului la Timișoara. Atunci obține aprobare ministerială pentru detașare la Școala superioară de comerț nr. 2 din Capitală. Colaborează cu studiul *Valachia și Moldavia în vechile periple italiene* la volumul colectiv *Omagiu lui Ramiro Ortiz*.

1930 Se transferă la catedra vacantă de italiană de la Școala superioară de comerț nr. 2 din București. Redactează revista *Roma* (unde publică mai intens pînă în 1932), scoate revista *Capricorn*, două numere, unde folosește prima oară pseudonimul Capricorn, începe să publice în *Vremea* un studiu despre E. Lovinescu (ultimul episod în febr. 1931), începe polemica cu *Gîndirea*, colaborează întîmplător la *Vestul*. Apare *Altre notizie sui missionari cattolici nei paesi romeni* în același *Diplomatarium italicum*, publicat apoi în volum de Academia Română împreună cu Libreria di scienze e lettere din Roma.

1931 Este numit profesor titular de limba italiană în învățământul secundar și comercial din București. Colaborează la *Adevărul literar și artistic*, ziarul *Cuvîntul*, la *Viața românească*. Termină de scris *Viața lui Mihai Eminescu* și începe s-o publice în foileton în ziarul *Mîșcarea*. Mihai Ralea o citește în manuscris și o recomandă călduros lui Al. Rosetti, directorul editurii „Cultura națională“.

1932 Colaborează regulat la *Adevărul literar și artistic* (pînă în 1939). Publică și cu pseudonimele *Sportiv*, *Ovidius* (în 1932); *Ad. Lit.* (în 1933, 1937); *Al.* (în 1933—1938); *Aristarc* (în 1933—1938). Publică manuscrise eminesciene în *Adevărul literar și artistic* ca și în *Viața românească*, *România literară* (colaborare solicitată de Camil Baltazar). Tot în *România literară* publică un prim capitol al romanului intitulat inițial *Ursitoarele* (viitoarea *Cartea nunții*). Apare *Viața lui Mihai Eminescu*. Este propus de G. Ibrăileanu și numit codirector al *Vieții românești*, alături de Mihai Ralea. Este ales, la propunerea lui Al. Rosetti, membru în juriul pentru decernarea premiului „Tekirghiol-Eforie“, premiu ce va fi obținut de Mircea Eliade pentru romanul *Maitrey*.

1933 Apare ultimul foileton al romanului în *România literară*. Apare, în editura „Adevărul“, *Cartea nunții*. Începe polemica cu Camil Baltazar.

Inaugurează, în *Adevărul literar și artistic*, „Cronica mizantropului“, pe care o semnează la început *Al.*, apoi *Aristarc*, pseudonim folosit frecvent pînă în 1947 și, mai rar, pînă la sfîrșitul vieții. Inițiază apariția bilunară a *Vieții românești*. Aici, ca și în *Adevărul literar și artistic*, publică fragmente din *Opera lui Mihai Eminescu*. Apare ediția a doua a *Vieții lui*

Mihai Eminescu. Colaborează la numărul festiv al ziarului *Dimineața*.

În vara acestui an începe polemicile cu Mihail Sebastian, Pompiliu Constantinescu și I. Valerian. Este ales din nou membru în juriul premiului „Tekirghiol-Eforie“.

1934 Apare primul volum din *Opera lui Mihai Eminescu*. Se îmbolnăvește de astenie nervoasă și părăsește redacția *Vieții românești*.

1935 Apar volumele II și III din *Opera lui Mihai Eminescu*,

1936 Apar volumele IV și V din *Opera lui Mihai Eminescu*. Primește premiul „Hamangiu“ al Academiei Române pentru *Viața lui Mihai Eminescu* și volumele I—III ale *Operei lui Mihai Eminescu*. Începe colaborarea la *Revista Fundațiilor Regale*, unde va publica intermitent pînă în 1940. Reîncepe colaborarea la *Viața românească*. Apar în *Adevărul literar și artistic* primele fragmente din *Istoria literaturii române...*, cu titlul *Din istoria literaturii românești*. Face o excursie în Franța și Italia.

Se înscrie la doctorat la Universitatea din Iași. Comisia, formată din I.M. Marinescu, Mihail Ralea, Iorgu Iordan și Octav Botez, președinte O. Tafrali, conferă titlul de doctor în litere lui Gheorghe Călinescu pentru teza *Analiza unui manuscris eminescian* („Avatarii faraonului Tlă“), teză complementară fiind volumele IV și V din *Opera lui Mihai Eminescu*.

1937 Dă concurs pentru conferința, vacantă, de estetică și critică literară a universității ieșene. Comisia este alcătuită din Mihail Ralea, președinte, Iorgu Iordan și Octav Botez, membri, I.M. Marinescu și I.C. Balmuș, membri supleanți.

- 1938 Apare romanul *Enigma Otilei*, 2 vol. Înființează asociația literară „Noua Junime“, care-și deschide ședințele în redacția ziarului *Iașul*, în prezența lui Andrei Oțetea, Iorgu Iordan, George Ivașcu ș.a. Va colabora la *Iașul*. Apare *Viața lui Ion Creangă*. E considerat demisionat de la Școala superioară de comerț din București. Se stabilește la Iași, unde va sta cu intermitențe pînă în 1944. Apare ediția a III-a a *Vieții lui Mihai Eminescu* și ediția *Poezii* de Mihai Eminescu, întocmită și comentată de G. Călinescu. Călătorește în Franța și Italia. Reîncepe cursul la universitatea ieșeană cu prelegerea *Despre biografiile romănate*.
- 1939 Apare la Iași *Jurnalul literar*, săptămînal de critică și informație literară, scos de G. Călinescu. Folosește aici și pseudonimele *Aristarc*, *Nostradamus*, *Vera Comșa*, *J.L.* Revista apare pînă la sfîrșitul anului, funcționînd și cu drept de editură. Astfel apar studiile *Liviu Rebreanu* și *Tudor Arghezi*, semnate de G. Călinescu. Peste vară se mută la București, lăsînd secretariatul publicației lui George Ivașcu. Publică *Principii de estetică*. Sporadic, colaborează la *Însemnări ieșene*, unde va mai publica și în 1940.
- 1940 Lucrează la *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, din care publică fragmente în *Revista Fundațiilor Regale*. G. Călinescu obține de la Comandamentul cercului de recrutare din Iași ordinul de „Rechiziționat pe loc pentru lucru“ la facultate, iar din partea Ministerului Educației Naționale, concediu cu salariu întreg, cu începere din decembrie și pînă în aprilie anul următor, pentru urmărirea tipăririi *Istoriei literaturii...*

- 1941** *iulie* Apare *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, stîrnind un puternic ecou în critica literară a vremii. Se publică peste o sută de recenzii, articole și broșuri. Acestea apar pe tot parcursul anului 1941, la începutul anului 1942 și, mai rar, în anii următori. Printre cele mai notabile intervenții menționăm următoarele: a lui Eugen Lovinescu în *Curentul literar* (sept. 1941), Șerban Cioculescu în *Revista română* (oct.-dec. 1941), Perpessicius în *Universul literar* (mai 1945) și a lui Pompiliu Constantinescu la radio (iunie 1945).
- 1942** Obține definitivarea pe postul ocupat la universitatea ieșeană.
- 1943** Apare *Șun sau Calea neturburată. Mit mongol*, dedicată lui Iorgu Iordan, „pentru marele său caracter”. Semnează pînă în 1944, cu pseudonimul *Aristarc*, o rubrică în *Vremea*.
- 1944** Publică la *Vremea* 12 poeme. Colaborează la *Ecoul*: scoate ziarul *Tribuna poporului*. Se alcătuiește o „Comisie de chemare” pentru catedra vacantă de Istoria literaturii române moderne a universității ieșene, comisie alcătuită din Dan Simonescu, Iorgu Iordan, Petru Caraman, D. Caracostea (serie raportul de chemare), D. Popovici. G. Călinescu este votat în unanimitate și numit, prin Decret, profesor titular la respectiva catedră.
- 1945** Este numit profesor titular la catedra de Istoria literaturii române moderne a Universității din București. *Tribuna poporului* își încetează apariția. Scoate săptămînalul literar, artistic și social *Lumea*, care va

apare pînă în 1946. Reîncepe colaborarea la *Revista Fundațiilor Regale* și o continuă pînă în 1947. Apare *Istoria literaturii române. Compendiu*.

1946 Ține lecția de deschidere la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, cu prelegerea *Sensul clasicismului*. Apare volumul *Impresii asupra literaturii spaniole* și ediția a doua a *Istoriei literaturii române. Compendiu*. Începe colaborarea la *Contemporanul*, unde publică pînă în 1964. Va folosi și pseudonimul *Aristarc*.

Ianuarie Uniunea Patrioților se transformă cu prilejul Congresului care are loc acum în Partidul Național Popular. G. Călinescu este ales membru al Biroului Executiv. Apare ziarul *Națiunea* al Partidului Național Popular, ziar condus de G. Călinescu. Aici începe publicarea impresiilor de călătorie în urma vizitei în U.R.S.S., întreprinsă în același an, pe ruta Kiev-Moscova-Leningrad.

1947 Apare ediția a doua din *Enigma Otiliei*. Termină noua redactare a *Operei lui Mihai Eminescu* și Editura Fundației regale începe culegerea ei. Apare primul număr din noua serie a *Jurnalului literar*. Reîncepe să scrie cronică literară la *Națiunea*, care-și va înceta apariția în 1949. Folosește pseudonimele *Aristarc* (1946—1948); *Belfegor*, *Aretino*, *Seltabadil*, *Machiavel* (toate în 1947). Scoate manualele de limba română pentru clasele I—III de gimnaziu și pentru clasa a IV-a de liceu.

Deschide cursul de la Facultatea de litere și filozofie cu prelegerea *Istoria ca știință înefabilă și sinteză epică*. Moare Maria Călinescu.

1948 Este ales deputat al Marii Adunări Naționale în Circumscripția electorală Brăila din partea Frontului Democrației Populare. Este ales membru activ al

Secției literare a Academiei Române în locul lui Sextil Pușcariu. Apare ultimul număr din *Jurnalul literar*. Renunță la cronică din *Națiunea*. Moare Maria Vișan.

- 1949** *ianuarie* Ține ultimul curs la Facultatea de litere și filozofie. Este detașat la Institutul de istorie literară și folclor. Apare volumul *Kiev-Moscova-Leningrad*. Este numit membru în Comitetul național jubiliar pentru sărbătorirea centenarului lui Mihai Eminescu, comitet condus de Mihail Sadoveanu.
- 1950** Colaborează sporadic la *Flacăra*.
- 1951** E încadrat director la Institutul de istorie literară și folclor.
- 1952** Ține în sala Dalles conferința *Caragiale despre alegerile din trecut în țara noastră*. Publică în *Contemporanul* nuvela *Necunoscut*. Publică în revista *Studii* articolul *Al. Odobescu și Rusia*. Este ales membru în Comitetul pentru sărbătorirea centenarului Gogol. I se acordă medalia „A cincea aniversare a proclamării R.P.R.”
- 1953** Apare romanul *Bietul Ioanide*. Apare manualul de *Istoria literaturii române pentru clasa a VIII-a* redactat de Ion Vitner și Ov. S. Crohmălniceanu, colectiv condus de George Călinescu. Călătorește în R.P. Chineză.
Mai Apare nr. 1 al revistei *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, buletinul anual al Institutului.
- 1954** Cu aceiași colaboratori ca mai sus, editează manualul *Istoria literaturii române pentru clasa a IX-a*. Îngrijește și prefătează ediția *Opere* de Ion Creangă. Apar litografiate, sub egida Institutului, monografiile

Scriitori minori și Nicolae Filimon. Este numit directorul revistei *La Roumanie Nouvelle*, care va apare până în 1958.

1955 Apare volumul *Am fost în China nouă*. Apare litografiată la Institut monografia *Gr. M. Alecsandrescu*. Apare în *Contemporanul*, pentru prima oară, „Cronica optimistului“.

1956 Apar volumele *Studii și conferințe*, *Trei nuvele*, *Enigma Otiliei*, ediția a III-a. Publică în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* monografiile *Nicolae Filimon* și *Gr. M. Alecsandrescu*. Colaborează la revista *Steaua*. Este ales membru în Comitetul Uniunii Scriitorilor. Întreprinde, împreună cu membri ai Institutului, o călătorie de studii prin țară, pe urmele lui Goga, Slavici, Blaga.

1957 Publică în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* un capitol din noua versiune a *Operei lui Mihai Eminescu*. Revizuieste documentația *Vieții lui Mihai Eminescu*. Întreprinde călătorii de studii prin vechi orașe românești. Organizează acasă spectacole cu scenele *Directorul nebun* și *Irod*. Participă membri ai Institutului și invitați.

1958 Călătorii de studii în Moldova și Transilvania. Spectacole acasă cu *Breziua*, *Napolcon* și *Fouché*, *Napoleon* și *Sf. Elena*, *Ileana Flutureanca*. Publică în *Contemporanul* un studiu despre Nicolae Labiș.

1959 Apar edițiile a IV-a și a V-a din *Enigma Otiliei*, ca și versiunea în limba franceză a cărții. Apare în volum monografia *Nicolae Filimon*. Se constituie colegiul redacțional pentru elaborarea tratatului de *Istoria literaturii române*, condus de George Călinescu. Este

sărbătorit în ședință solemnă de către Academia R.P.R. și Uniunea Scriitorilor cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani. I se acordă Ordinul Steaua Republicii clasa a II-a. Publică în *Gazeta Literară* un ciclu de poezii erotice. Merge la Praga pe itinerarul lui *Nicolae Filimon*. Organizează spectacol acasă cu piesa *Tragedia regelui Otakar și a prințului Dalibor*.

1960 Apare romanul *Scrinul negru*. Este numit profesor onorific la catedra de Istoria literaturii române a Facultății de filologie a Universității din București, unde are dreptul să „țină cursuri facultative de specialitate“. Este delegat la Congresul al II-lea al P.M.R. Călătorește în Cehoslovacia pe aceeași rută ca mai sus. Organizează spectacole acasă cu piesele *Phedra*, *Secretarii domnului de Voltaire*, *Soarele și Luna*.

1961 Apare ediția definitivă a *Enigmei Otiliei*, ca și versiunea ei germană, scoasă la Berlin de editura „Der Morgen“. Călătorește în Franța, la invitația lui Jean Louis Vigier, președintele grupului de prietenie franco-română din Senatul francez. Călătorește la Moscova. Este ales deputat al MAN în Circumscripția electorală nr. 24, din fostul raion Răcari.

1962 Apare monografia *Gr. M. Alexandrescu*. Apare la Praga și Vilnius *Enigma Otiliei*, iar la Varșovia *Scrinul negru*. Este reales în Comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor. Inițiază înființarea unui Muzeu de istorie literară și folclor al literaturii române, în sediul Institutului, și donează piesele care alcătuiesc fondul de bază. Ține un curs despre Eminescu la Facultatea de filologie a Universității din București. Merge la Florența la Adunarea generală a Comunității europene a scriitorilor. Adresează Biroului Politic al

C.C. al P.M.R. o scrisoare prin care solicită intrarea în rândurile membrilor de partid. E primit alături de Mihai Ralea și Demostene Botez, fără stagiul de candidat.

1963 Apare volumul de versuri *Lauda lucrurilor*. Apare *Scrinul negru* ediția a doua. Îngrijește ediția bilingvă, româno-franceză, a *Operele* lui Ion Creangă. Publică, în *Gazeta literară*, *Tragedia regelui Otakar și a prințului Dalibor*. Publică fragmente din piesa *Ludovic al XIX-lea*, fără a-și destăinui paternitatea. Merge la Modena pentru festivitățile dedicate celui de-al cincilea centenar al nașterii lui Pico della Mirandola.

1964 Apare *Viața lui Eminescu* în ediție definitivă. Apare tratatul de *Istoria literaturii române* vol. I, al cărui coordonator este. Ține la Sala Mică a Palatului comunicarea *Eminescu — poet național* în cadrul Sesiunii științifice a Academiei și Uniunii Scriitorilor, organizată cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu. Prezintă comunicarea *Umanismul lui Creangă* la Sesiunea jubiliară a Facultății de limba și literatura română. Ține la Facultate cursul special despre Ion Creangă. Este numit „șef de catedră onorific” și „conducător științific al cadrelor care doresc să obțină titlul de candidat în științe, specialitatea română”. Primește Premiul de Stat pentru „activitatea literară și publicistică” din ultimii ani. Este internat la Sanatoriul Otopeni cu diagnosticul „ciroză hepatică”.

1965 Apare, într-o formă revăzută, monografia *Ion Creangă*. Apare versiunea maghiară a *Enigmei Otiliei*. Este propus candidat de deputat în Marea Adunare Națională din partea Circumscripției electorale Răcari. Este ales din nou în Comitetul de conducere al Uniunii

Scriitorilor. Publică în *Contemporanul* versuri. Apare primul volum din ediția de *Opere* de G. Călinescu. 12 martie Se sfârșește din viață, la Sanatoriul Otopeni, G. Călinescu. Începe destinul postum al operei sale.

Apar următoarele volume din serierile lui G. Călinescu: *Vasile Alecsandri*, *Impresii asupra literaturii spaniole*, *Estetica basmului*, *Eminescu*, *Bietul Ioanide*, *Enigma Otiliei*, care se publică tot în acest an și la Atena, în versiune greacă. *Teatru*. *Iubita lui Bălcescu*.

Institutul pe care l-a condus se va numi „G. Călinescu“.

1966 *Viața lui Mihai Eminescu* în versiune românească și maghiară, *Studii și cercetări de istorie literară*, *Studii și comunicări*, *Poezii*, *Ion Creangă (Viața și Opera)*, *Ion Eliade Rădulescu și școala sa*, ediția a doua a *Enigmei Otiliei*, în germană, la Berlin.

1967 *Scriitori străini*. *Ulysse*. *Enigma Otiliei*, care se și traduce la Buenos Aires. Apoi versiunea germană a *Vieții lui Mihai Eminescu* și, în limba maghiară, o selecție de poezii.

1968 *Catină Damnatul*. *Istoria literaturii române. Compendiu*, *Principii de estetică* (antologie), *Scrieri despre artă*, *Scrinul negru*. Apar în maghiară *Bietul Ioanide* și un volum de critică literară, iar în bulgară *Enigma Otiliei*.

1969 *Cartea nunții și Enigma Otiliei*. Apare în maghiară *Scrinul negru*.

- 1970 *Opera lui Mihai Eminescu*, în 2 vol. Ion Bălu publică *G. Călinescu. Eseu despre etapele creației*.
- 1971 *Universul poeziei, Texte social-politice 1944—1965, Enigma Otiliei, Bietul Ioanide* și, în limba bulgară, *Viața lui Mihai Eminescu*, iar în maghiară *Cartea nunții*.
- 1972 *Studii de literatură universală, Literatura nouă, Cartea nunții*, iar în franceză și engleză *Studii de poetică*.
- 1973 *Viața lui Mihai Eminescu, Universul poeziei, Gilceava înțeleptului cu lumea, Pseudojurnal de moralist*, vol. I, *Ion Creangă (Viața și Opera), Însemnări de călătorie, Bietul Ioanide*, versiunea poloneză la Varșovia a *Bietului Ioanide*.
- 1974 *Principii de estetică, Enigma Otiliei, Scriinul negru*, versiunea maghiară a *Laudei lucrurilor*.
- 1975 *Viața lui Mihai Eminescu, Ion Creangă (Viața și Opera), Bietul Ioanide, Opere alese*, în limba rusă, la Moscova; *Enigma Otiliei, Ion Creangă și Cartea nunții*, în maghiară. Ion Bălu publică *George Călinescu (1899—1965) Biobibliografie*.
- 1976 *Opera lui Mihai Eminescu, Enigma Otiliei, Sun sau Calea neturburată. Mit mongol*. Apare în bulgară *Scriinul negru*.
- 1977 *Scriinul negru, Viața lui Mihai Eminescu și Corespondența lui George Călinescu cu Al. Rosetti*.

1978 *Mihai Eminescu (Studii și articole), Ion Creangă (Viața și Opera), Cartea nunții.*

1979 *Avatarii faraonului Tlă, Scrisori și documente, Enigma Otiliei.*

Dumitru Micu publică studiul *G. Călinescu. Între Apollo și Dionysos*, iar Ion Nuță îngrijește ediția *Amintiri despre G. Călinescu.*

1980 *Bietul Ioanide.*

1981 *Ion Bălu Viața lui G. Călinescu și Mircea Martin — G. Călinescu și «complexele» literaturii române.*

1982 Apare ediția a doua a *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Minerva. Este o ediție revăzută și adăugită. Autorul a început revizia *Istoriei...* încă din 1946.

Ediția a doua cuprinde cam o sută de pagini în plus (de formatul primei ediții). Deși viziunea de ansamblu, periodizarea, structura lucrării și judecățile de valoare nu sînt substanțial modificate, totuși exactitatea informației este net superioară primei ediții. Exemplificăm: documentație îmbunătățită la Gr. Alexandrescu, Al. Odobescu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Al. Vlașcă, B. Delavrancea ș.a.; știri biobibliografice noi despre G. D. Aricescu, G. Baronzi, St. O. Iosif, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, N. T. Orășanu ș.a. Au fost luate în considerație, în prezența ediției, modificările operate de Călinescu în paginile primei ediții, în număr de 58, ca și informațiile, în număr de 138, publicate cu începere din 1946 în diverse periodice

(*Națiunea, Studii și cercetări de istorie literară și folclor, Lumea, Revista Fundațiilor Regale*) cu mențiunea „completări la *Istoria literaturii române*“. Unele capitole ale prezentei ediții sint rescrise în întregime în vederea reeditării lucrării (ex. Kogălniceanu, Negruzzi, Bolintineanu, I. L. Caragiale ș.a.).

ECATERINA ȚARĂLUNGĂ

PREFAȚĂ

Cînd am pornit a studia opera lui Eminescu eram într-o condiție mai grea decît aceea în care mă găsesc acum. În general, cum am mai zis, criticul român nu se află în împrejurările unui francez, care, voind a da judecăți asupra lui Molière ori a lui Racine, are la îndemîna sa un material cules și analizat de alții și propoziții eritice făcute, încît lui nu-i mai rămîne decît să aplice un ochi odihnit și acut. Criticul român e obligat să facă și operă de istoric literar.

Întîi de toate am avut de citit manuscrisele lui Eminescu, spre a defini proiectele, și, fără a urmări să întocmesc vreo ediție, am fost nevoit, pentru uzul propriu, a-mi pierde vremea cu copierea de lungi extrase. Apoi trebuia, firește, să judec pe Eminescu în cuprinsul literaturii române și al literaturii universale, și pentru aceasta aveam nevoie de o istorie a literaturii române din unghiul de vedere strict estetic. O astfel de istorie însă nu exista decît pentru o mică porțiune modernă, deci în afara cercului meu de preocupări, așa fel că am pornit însumi să mă documentez, fapt care a dus la scrierea unei Istorii a literaturii române. Pentru a înțelege pe Eminescu aveam trebuință de o istorie literară, și pentru a scrie o istorie trebuia neapărat a avea monografia celui mai de seamă poet român. Un adevărat cerc vișios pe care l-am rezolvat pornind simultan din centru și de la periferie. Evident, nici monografia, nici istoria nu erau perfecte, dar erau fundate, și astfel puteam acum cu ajutorul istoriei literaturii să-mi rotunjesc monografia, și cu sprijinul acesteia din urmă să adîncesc pe cea dintîi. E de la sine înțeles

că, și pentru una și pentru alta, am înolat în cercuri concentrice tot mai largi în literatura universală.

Revăzînd Opera lui Eminescu am căpătat convingerea că, cel puțin înrucit mă privește, esențialul îl spusese. Dar lucrarea în total avea unele cusururi care mi-o făceau mie însumi dezagréabilă, deși îmi fusese cu neputință de a proceda altfel. Eu voisem a scrie un studiu de critică de natură a așîta gîndirea, o compunere ritmică, cu cap și cu coadă. Scrierea avea o înfățișare oareșicum haotică, deși fundamental nu era, și unele capitole arătau a fi ceea ce nu sînt. Cutari determinări de idei poetice, cu citate, păreau unora publicare de texte, cutare anatomie a poeziei deștepta noțiunea unei exegeze, piesă cu piesă, fără vreun program general. Programul exista totuși, iar o minte perspicace și căutătoare de emoții l-ar fi găsit, însă trebuie să recunosc că nu strică deloc ca o lucrare critică să forțeze puțin priceperea curentă printr-o împărțire clară. Cusurul consta în lipsa diviziunilor necesare sugereînd înlănțuirea ideilor critice.

Am luat dar lucrurile de la capăt și, după meditări noi și o experiență mai bogată, am refăcut studiul, scriindu-l din nou. Să nu se mire cineva că l-am scris în bună parte cu aceleași fraze, altfel distribuite și curățite. Ceea ce fusese spus bine o dată n-avea de ce să fie desființat a doua oară și băgam de seamă că fără a privi pe ediția veche formulam judecățile la fel. Munca n-a fost prin aceasta mai ușoară. Căci mi-am cules din nou citatele, arătînd noile locuri de consultare, și am citit din nou pe toți autorii din care extrăsesem idei și fraze. Împărțită în 211 paragrafe și 9 capitole, lucrarea are acum acest plan: Descrierea operei; Cultura; Eminescu în timp și spațiu; Filozofia teoretică; Filozofia practică; Teme romantice; Cadrul psihic; Cadrul fizic; Tehnica interioară; Tehnica exterioară.

Descrierea operei revelă cititorului schema organică a operei lui Eminescu. Ea nu înșiră și nu rezumă opere și proiecte, ci demonstrează că poetul tindea să creeze un univers în semicerc. Pe acest semicerc, avînd ca orizonturi nașterea și moartea lumii, între care se întinde arcul istoriei universale, am inserat proiectele, care nu mi-au fost oferite de-a gata, ci sînt în bună parte rodul ipotezei. Am dat extrasele strict necesare

și am ușurat textul de paranteze și comentarii, pe care le-am utilizat în alt loc. În puține cazuri am scurtat citatele, fără nici un neajuns chiar pentru specialist, care poate consulta ediția veche sau de-a dreptul izvoarele, în cazul când socotește aceasta de cuviință.

La Cultura am raportat tot ce fusese risipit în comentarii și am tras sfera de cultură în care trăia Eminescu, așezându-l cu adevărat în timp și spațiu.

Capitolele Filozofia teoretică și Filozofia practică erau fundamentale, și esența o spuseseam înainte. Cu toată strimbătura de suficiență a unui așa-zis specialist, care el însuși nu putuse scrie în această materie decât niște lumentabile platitudini, calea cea justă e aceea indicată de mine. Dar prima redacție suferea de vina unui entuziasm încercînd a scoate cu orice preț un sistem eminescian original, cînd în realitate scopul acestei părți din studiu care e cheia întregii critice, e de a arăta perspectiva din care Eminescu își construiește lumea. Chestiunea originalității materiale stă aci pe plan secundar. Am folosit un stil mai stringent și am urmărit pas cu pas pe Eminescu în trecerile lui pe drumurile idealismului postkantian. Pe Schopenhauer l-am recînt cu atenție, sau mai bine zis l-am urmărit în toată opera lui cu probabilitate consultată de poet, și am constatat că Eminescu este mai schopenhauerian decît se bănuiește. Aparatul critic al capitolelor filozofice îndeosebi a fost cu băgare de seamă supravegheat, folosindu-se cele mai bune texte originale.

Cu această pregătire, mai rămînea, înainte de a analiza opera, să definesc pe poet în mijlocul literaturii universale, să-i descopăr legăturile sanguine. Eminescu este, firește, un romantic. A repeta notele romantismului mi s-a părut de prisos, și de altfel lucrul nu-i așa de simplu și pretinde o anume filozofie stilistică. În Impresii asupra literaturii spaniole am dat cîteva sugestii în direcția aceasta. În schimb, am înșirat cîteva teme romantice ce se găsesc și la Eminescu, și care de altfel sînt în strînsă legătură cu o viziune istorică a lumii, fiind niște aplicații necesare ale filozofiei de felul celei îmbrățișate de Eminescu. Am ilustrat temele cu pilde suficiente, nu exauriente, scoase prin cercetare proprie din cei mai de seamă romantici.

În Cadrul psihic am înlăturat un aspect supărător de scientism psihologic. Fiind vorba de structura onirică proprie operei lui Eminescu (lucru firesc la un romantic), cu toate că am repudiat pe Freud, dădusem unor pagini un aer echivoc (în prima redacție) de psihanaliză, fapt ce mi s-a părut apoi de un mare, trebuie să recunosc, prestigiu, fiindcă sînt de părere că critica nu trebuie să iasă din lumea himericului spre a legisla în cîmpul pozitivului. Am spălat textul de astfel de impuritate.

Ceea ce numisem altădată impropriu Analize, împărțit în paragrafe, pus în lumina concepției poetice a lui Eminescu, a căpătat în Tehnica interioară înfățișarea unui studiu structural, după care urmează Tehnica exterioară, revăzută, amendată de cîteva ori, și pe care și acum, ca și înția oară, nu pun accent.

Formal, în afară de haosul expozitiv, redacția întii avea vina, din intenția lăudabilă de a sugera prin expresie, de a fi nu puțin bombastică. Însă cînd vrei să spui în critică mai mult decît poetul însuși sfîrșești prin a dăuna obiectului, ca o ramă excesivă în jurul unui tablou. Am plivit curajos.

Studiul folosea numeroase citate. Întrucît e vorba de cele din partea analitică, ele mi s-au părut abuzive. Pagina critică era congestionată și firul roșu nu se zărea. Am redus citarea la minimul util. În partea de documentare, am revăzut pretutindeni manuscrisele, căutînd a atinge cea mai perfectă strictețe, și am făcut corectura cu manuscrisele înainte, obținînd texte ce merită toată încrederea. Am recurs la ms. chiar și pentru textele editate de alții sub formă de «postume», eliminînd multe inexactități.

În studiul vechi mișunau erorile de tipar precum și unele greșeli (și mărturisesc în toată sinceritatea că nu putine) datorate scăpării mele din vedere. Volumului despre filozofia lui Eminescu nu-i făcusem, personal, nici o corectură. Toate repetatele errata nu purificau în întregime textul, care acum a fost examinat cu mare atenție.

În fine, pe lingă Tabla de materie, care, consultată dintr-o ochire, sugerează scheletul studiului, am întocmit un mult necesar indice, folositor chiar mie.

Astfel studiul își capătă forma lui consolidată, ceea ce nu înseamnă că nu s-ar mai putea adăuga cu vremea multe chestiuni de amănunt. De asemeni, nimic nu mă împiedică pe mine însumi să scriu un eseu critic cu totul nou, fără nici o contingență cu paginile acestea. Vreau să spun doar atât că pentru mine, cel puțin, sentimentul geografic al poeziei ȋminesciene este o realitate și că nu mai am superstiții și temeri de necunoscut.

G. C.

DESCRIEREA OPEREI

Murind cu spiritul la treizeci și trei de ani, Eminescu a lăsat o operă alcătuită dintr-un volum de poezii și puțină proză, făcând impresia a fi voit să cultive îndeosebi poemul scurt. Dar răsfoirea manuscriselor sale ne dezvăluie un Eminescu plănuiind mari compoziții lirice și dramatice, un poet cu năzuința grandiosului și a organicului ca și Goethe. Multe din motivele și detaliile operelor publicate sînt transportate din proiecte vaste abandonate. Pentru a înțelege ce reprezintă opera publicată față de programul original eminescian sînt două căi posibile: a raporta opera editată în viață la proiectele manuscrise, sau a urmări peste tot și în una și în altele firul tematologic, ca să refacem arhitectura ipotetică a operei. Natura lucrurilor cere să împerechem aceste două metode, renunțînd la ordinea cronologică. În chipul acesta, în locul unui catalog de opere și proiecte vom aduce o refacere anatomică a tabloului spiritului creator eminescian și vom insufla duh foilor risipite, unind cu linii, ca în restaurațiile pompeiene, figurile mozaicurilor sparte.

1. Rugăciunea unui dac. Șerisoarea I

Cum orice gînd omenesc adinec pornește de la cauza primă, din cer, precum spune Herder (« Vom Himmel muss unsere Philosophie der Geschichte des menschlichen Ge-

schlechts anfangen»¹), opera lui Eminescu izvodește și ea din fiorul cosmogonic. Poemele lui se învîrtesc toate mai aproape sau mai departe de simburile de întuneric al golului primar, dar momentul însuși al genezei l-a formulat în două compuneri, în *Rugăciunea unui dac* (C.L., 1 sept. 1879) și *Scrisoarea I* (C.L., 1 febr. 1881). În cea dintîi, în care un dac² își exprimă, cu accentele biblicului Iov, scîrba de viață și dorința de a dispărea fără urmă în «stingerea eternă», definirea genezei e mai scurtă și are forma unei teogonii politeiste, căci se admite existența în aeternum a unui părinte (aci Zamolxe), care la rindu-i a dat naștere zeilor:

Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici simburul luminii de viață dătător,
Nu era azi, nici mîine, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate și totul era una;
Pe cînd pămîntul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încît mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii
Și din noian de ape puteri au dat scînteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire,
El este-al omenirii izvor de mîntuire.

Scrisoarea I cuprinde o cosmogonie cu o mai mare spaimă a golurilor și de nuanța agnostică a brahmanismului:

La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă,
Pe cînd totul era lipsă de viață și voință,
Cînd nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns,
Cînd pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns,
Fu prăpastie? genune? etc.

¹ Herder's *Ausgewählte Werke*, III, p. 13, Leipzig, Reclam.

² Și *Mai am un singur dor* ar fi trebuit să se intituleze, în prima intenție, *Dorința unui dac* (ms. 2276, f. 40).

2. Fata în grădina de aur. Demonism

O scurtă definiție teogonică aflăm în poemul *Fata în grădina de aur*¹. Aci imaginile sînt împrumutate de la gnostici, deoarece e vorba de Adonai, de eoni, în sfîrșit de intervenția unui factor intelectual în creație:

Și tu ca ei voiești a fi, demone,
Tu, care nici nu ești a mea făptură,
Tu ce sfîntești a cerului colone
Cu glasul mindru de eternă gură,
Cuvînt curat ce-a existat, Eone,
Cînd Universul era ceață sură?

Proiectul de poeme *Demonism*², din epoca studențească, e o curioasă suprapunere de motive cosmo-tegonice și de filozofie antiraționalistă spre a explica viața

...întemeiată

Pe rău și pe nedrept și pe minciună...

La temelia lumii stau două principii: Ormuz, «bătrînul zeu cu barba de ninsoare», bînd auroră în sunetul harfelor îngerești, zeul autoritar, tronînd «în mărirea-i solitară», însuflețit de dorința de putere, și Titanul răzvrătit, Demonul prin urmare, Ahriman, care, căutîndu-și «aliați între Titanii ce brăzdau caosul», înarmează Pămîntul, titan și el, împotriva lui Ormuz. Conflictul între cele două elemente mazdeiste devine la Eminescu Gigantomachie elenică, în care Deva (demonii) s-au prefăcut în Titani. Ormuz stă în «nălțimile cerești», Demonul și cu uneltele sale vin din Caos, din «adîncuri». Aruncat în gol, Pămîntul mort e începutul naturii terestre și a omului, din ordinul punitiv al zeului. Natura telurică nu este așadar opera bună a lui Ormuz, cum ar

¹ M. Eminescu, *Opere complete, I — Literatură populară*, Buc., Minerva, 1902.

² Ms. 2290, f. 19 urm.; M. Eminescu, *Poesii postume*, ediție nouă, Buc., Minerva, 1908. În ms. 2259, f. 255, e amintită, într-o poezie veche, antiteza Satan și Gabriel.

trebui, ci a lui Ahriman, concepție oarecum bogomilică deși de bogomilism nu-i propriu-zis vorba, căci nu Demonul simbolizează răul, ci Ormuz. Acesta din urmă e tiranul universului, un Jupiter, în vreme ce Ahriman, ca un soi de Prometeu, prieten al oamenilor, luptă pentru dreptate:

O, Demon, Demon! Abia acum pricep
De ce-ai urcat adîncurile tale
Contra nălțimilor cerești:
El a fost rău și fiindcă răul
Puterea are de-a învinge... 'nvinse.

Tu ai fost drept, de-aceea ai căzut.
Tu ai voit s-aduci dreptate-n lume;
El e monare și nu vrea a cunoaște
Decît voința-și proprie ș-aceea
E rea. Tu ai crezut, o, Demon,
Că în dreptate e putere. — Nu,
Dreptatea nu-i nimic făr' de putere.
Cătat-ai aliați între Titani
Ce brăzdau caosul în a lor [*sic*],
Ai înzestrat pămîntul cu gîndiri,
L-ai înarmat cu argumente mari
Contra lui Ormuz.

Care sînt propriu-zis «gîndirile» Demonului și ce combat el în Ormuz aflăm numaidecît. Precum vom vedea, din schopenhaueriana *Wille*, Eminescu va scoate primatul naturii. Sînt versuri în acest poem care par versificarea lui J.-J. Rousseau. Ca divinitățile din singele lui Uranus cel ucis cu coasa de către Saturn¹, natura geologică și umană iese din singele și carnea Pămîntului aruncat de Ormuz în haos.

---

¹ Hésiode, *Les travaux et les jours, La théogonie* etc., trad. du grec par A. Bignan, Paris, Antiqua, 1928.

Sîngele său

Se prefăcu în aur, iară mușchii
Se prefăcură în argint și fier.
Din carnea-i putrezită, din noroi
S-au născut viermii negrului cadavru:
Oamenii.
Spre a-l batjocori pînă și-n moarte
Ne-am născut noi, după ordin divin,
Făcuți ca să-și petreacă Dumnezeu
Bătrîn cu comica-ne neputință,
Să ridă-n tunet de deșertăciunea
Viermilor cruzi, ce s-asamăn cu el,
Să poată zice-n crunta ironie:
Pămînt rebel, iată copiii tăi!

Născut dar din *ura* divină, omul e combătut de două
tendințe: una este aceea de a imita pe Ormuz, care e numai
orgoliu și război, de a făptui asemeni lui, dar fără puterea
lui, de a forma lumea după idei, sau de a o crede de ori-
gine inteligibilă. Într-adevăr, Ormuz dă oamenilor trufia
rațiunii, a absolutului, dorința de a fi în lume ca și zeul,
« unici »:

...Viața, sufletul, rațiunea
Scînteia care o numim divină
Ne face a ne înșela asupra firei
Ș-a n-o-nțelege...

A doua tendință este, într-un sens nobil, telurică. Tita-
nul mort din care a răsărit umanitatea și care e principiu
binelui încearcă a realiza fericirea prin « întoarcerea la *fire*
și *dreptate* »:

În flori, în râuri, în glasul naturii
Ce-i glasul lui, consiliu vrea a da.

Din această vrajbă între factorul rațional, principiu al
răului,

După asemănarea aceluia mare
Puternic egoist...

și între cel instinctual, natural, principiu al binelui,
Se naște vecinica nefericire.

De altfel, omul lui Eminescu din acest poem se naște, cum zice Rousseau, bun, și societatea «vană, zgomotoasă» cu pretenția de a-l face să trăiască după rațiune, în spiritul lui Ormuz, îl nefericește:

Noi suntem buni — pînă suntem copii.
O binefacere ne dă pămîntul,
Neprețuită-n duioșia ei,
El ne permite ca să ne întoarcem
Dup-o viață vană, zgomotoasă,
În sinul lui — în sinul lui — ș-al păcii.

3. Moarte... Eu nu cred nici în Iehova. În metru antic

În fragmentul *Moarte...*¹, de o factură mai matură (ep. Berlin—Iasi), exprimînd sentimente legate de contemplația metafizică mai proprii lui Eminescu, se enunță însă un agnosticism deplin. Principiul universului e moartea, iar viața, aparența aceleia. Acesta va fi de altfel și înțelesul cunoscutei imagini. «vis al neființei» (vis = aparență, iluzie; neființă = moarte):

Ea trăiește, iar nu lumea. Părint astfel totdeauna
Și fiind în veci aceeași, ea-i enigma, ea e runa
Cea obscur-a istoriei, a naturei și a tot.

Procesul lumii se petrece «fără ca să știe nime», de o cunoaștere prin revelație nu poate fi vorba, iar altceva decît constatarea acestei alergări spre «întineric», rațiunea

¹ *Poesii postume*, p. 180 — 183.

nu e în stare să dea. Învățații, adică filozofii dogmatici, sînt și ei «neam de popă-nchipuit și îngîmfat».

Cu imagini eleate poetul pune desăvîrșirea totului în nemișcare, în «echilibrul liniștei întocmite». Lumea, care e învîrtire, «vîrtelnită», «șir, chimeric» de ființe «închipuite» (se pare așadar că devenirea e o iluzie, ca la Parmenide), constituie o pată. Creația este, cum s-ar zice creștinește, un păcat, o cădere, sau, cum va spune Schopenhauer, «etwas, das nicht seyn sollte»¹;

O greșeală universul a comis. Din nemișcarea
Cea eternă în trecutu-i viermii un punct, din care
Își scrînti tot infinitul paralicul lui somn,
Și-espirarea <espiarea> lungă, cruntă a pornirii lui rebele
E viața. Spre-echilibrul liniștitei întocmele
Realeargă tot ce este cu dor lung, nescins, insomn.

Teoria inutilității gândului se înfățișează altă dată în expresii pyrrhoniene și totdeodată epicureice. Poetul refuză să primească dogmatismul oricărei religii (*Eu nu cred nici în Iehova*²):

Eu nu cred nici în Iehova,
Nici în Buddha-Sakya-Muni,
Nici în viață, nici în moarte,
Nici în stingere, ca unii.

Nepăsător îl lasă și Jupiter Ammon și nordicul Wotan, și încearcă, practic, să imite epicuriana fericire a zeilor căutînd mulțumirea în absoluta apatie (*În metru antic*³), cum de altcum arată reminiscențele horătiene («N-admiram nimic» <*Nil admirari*⁴). •

¹ *Die Welt als Wille u. Vorstellung*, ed. Frauenstädt, II, p. 581.

² *Poesii postume*, p. 56; ms. 2 260, f. 106. Totuși, în ms. 2 275 bis, f. 80: «Eu sunt budist. Nefiind creștin simplu, ci creștin ridicat la puterea a 10» etc.

³ *Poesii postume*, p. 119—121.

⁴ Horățiu, *Epistole*, I, 6.

4. Terține asupra Trinității

Dar dacă gîndirea proprie a lui Eminescu stă prin preajma pancosmismului și a acestui urît universal, poeticește el își caută mereu motive cosmogonice, unele, dintre cele mai neașteptate. Astfel bunăoară, îl surprindem versificînd în terține și sub înrîurirea directă a *Divinei Comedii* (încît ar avea aerul că traduce) o creație mecanică, pe temeiul unei noi interpretări a Trinității¹:

Astfel rotund se-nvîrt în jur în soare
Pe cînd el însuși cu ele-mpreună
O altă clină-n veci o să coboare,

Din trei mișcări mișcarea lor s-adună,
Cu toți în jos, toți împrejur de soare,
Toți împrejurul altor fac comună.

Ș-astfel din noapte s-a-nchegat lumina,
Căci prin mișcare s-au aprins cu toate,
Prin neodihnă ceru-ntreg se ține.

Și cine știi cînd ceasul lor va bate
Și cele trei inele s-or desface
Din a mișcării sfîntă trinitate.

O scurtă analiză ne lămurește însă depărtarea de *Divina Comedie*, de unde în orice caz s-a acceptat caracterul luminos al divinității (*Lucente*)², de la care, pe calea Verbului (*Luce*) și Spiritului Sfînt (*Amore*), emană făpturile eterne și coruptibile. Dante este, după Aristotel, geocentrist și împreună cu acela pune cele nouă ceruri să se învîrtească în jurul axei pămîntului sub arșița primului motor, care e imobil și transcendent, și nu comunică lumilor rotația decît prin mijlocirea Amourului (*dorința* lui Aristot). La Eminescu Sfînta Trinitate se confundă cu un sistem planetar

¹ Ms. 2270, f. 65 v.

² *Paradiso*, c. XXVIII, 16: «un punto vidi che raggiava lume».

heliocentrist și e foarte cu puțință să fie aci vorba de revoluțiile cerești, de pământ, de lună și soare, întâiul mișcându-se în jurul propriului ax, a doua în jurul pământului și amândouă împrejurul soarelui, realizând ca atare cele «trei mișcări», deși expresia «trei inele», amintind empireicele ternare, rămâne obscură, soarele neputînd fi inel, după cum obscură devine și socoteala din terțina a doua, unde se poate înțelege mișcarea «în jos» a soarelui (de notat așadar că Eminescu admite deplasarea întregului sistem), dar nu rezultă și a treia mișcare («*toți* împrejurul altor fac cunună»), decît dacă interpretăm că unele planete sînt la rîndu-le satelite altora și împreună soarelui, dar atunci vorba *toți* include și soarele, și învîrtirea acestuia elimină din enumerație translația «în jos» și agravează înțelegerea textului. Oricum, fragmentul lui Eminescu nu e pur cosmografic, ci cosmogonic, fiindcă e vorba de facere și desfacere, fiindcă mișcarea e numită «sfîntă», ceea ce înseamnă că e o funcție divină.

5. *Genaia*

Mai putem aminti, sub raportul poeziei Genezei, ca o simplă curiozitate, un proiect din epoca prestudențească¹, destul de naiv și de emfatic, cu vădite intenții patriotice de soiul poemelor lui Bolintineanu, ce urma să se intituleze *Genaia*. El avea să trateze «Creațiunea pământului după o mitologie proprie română», pământul fiind «gînd-al poetului Rom», în 20 de cînturi. Cîntul I trebuia să cuprindă această idee: «Orbul poet Rom care a învățat să cînte amorul de la filomelă, disperarea de la vijeliile înfiorătoare ale cerului, durerea din mirosul florilor mormîntului de sfinți, își paște oile de aur ale gîndurilor sale...» Își aveau rostul aci diferite «mume»:

Muma vîntului e movibilitatea (neconstanța).

Muma munților suflă vînt de primăvară.

¹ Ms. 2257, f. 177 v.

Muma mării suflă vijelia prin turbidele valuri.
Muma iernei dezgheață [aripete] crivățul din stîncile de gheață.
Muma florilor [haucht] respiră jelița plină de miros.
Muma pustiei Siroco alzător.

E foarte îndoielnic că Eminescu s-ar fi putut gândi, la acea vîrstă, la o creație după idei eterne, la goetheenele *Mütter*. Iată și specimene de versuri:

În fundul pămîntului
Unde muma vîntului
Toarce firul gîndului
În floarea mormîntului.

6. Mureșan. Ţindina

Deși idei filozofice se pot întîlni în multe din compunerile în versuri ale lui Eminescu, totuși e vorba în ele mai mult de o atitudine, care poate oscila între gnomism și meditație. *Luceafărul*, de pildă, are un fond moral, fiind la drept vorbind un catehism al geniului. Sint însă și poeme pe care, prin intenția lor de a defini esența universului și de a descrie destinele omului, le-am putea numi metafizice. Ele sint concepute pe spații mari, vaste chiar, și aparțin epocii tineretii.

*Mureșan*¹ a fost așternut pe hîrtie, după însăși însemnarea poetului, în 1869, într-o vreme de mare încredere în viață: «Am scris-o într-un timp cînd sufletul meu era pătruns de curătenia idealelor, cînd nu eram rănit de-n-

---

¹ Ms. 2 283, f. 138 v.—113 v.; ms. 2 254, f. 74 urm. În acest din urmă ms., *Andrieu Mureșanu. Tableau dramatique într-un act*, avea drept persoane: «Mureșanu, [Mors] Indiferențialul (Nirvână), [Geniul Luminei] Iris». *Mors* e scris ca *Mops*. *Iris* e înlocuită în cursul ms. (f. 77 v.) cu *Isis*.

doială»¹. Lucru curios, poemul e de un sarcasm pesimist bătător la ochi, și o variantă a lui² are în ritmul ei ceva din efervescenta ideologică a epocii studentești celei mai tirzii. Dar poate, dacă nu e încă o dovadă a unui pesimism cu totul livresc, Eminescu se gîdea la o epocă și mai veche. Invocația din *Ondina*³, care trebuie socotită ca un episod lateral, introdus mai apoi în *Mureșan* sau scos din el, datează din octombrie 1866⁴. E cam greu de crezut că la 16 ani poetul putea să privească pe Ondină ca pe o idee platoniciană, ce intrase în planul genezei:

Idee,
Pierdută-ntr-o palidă fee!
Din planul Genezei ce-alcargă
Nentreagă!

De fapt poezia aceasta fusese copiată pe curat mai tirziu, în epoca vieneză, și de aceea sîntem îndreptățiți să presupunem că orice compunere exprimînd «răul» în lume datează din epoca studentească, de cînd poetul putuse citi pe Schopenhauer.

Deși titlul indică o inspirație patriotică, *Mureșan* este un poem faustian. Că poetul s-a gîndit la Andrei Mureșanu este de la înțîia vedere un lucru în afară de discuție. Și îngrijorarea de viața viitoare a «gîntii mele»⁵, care face

¹ «De drama mea n-are să fie nimica, pentru că nu știu ce formă să-i dau, pentru că nu e dramă. S-ar potrivi poate mai mult pentru un epos, dar atunci aș prinde [sic] vioiciunea scenelor și a caracterelor ce-mi trec prin minte. Cum vă spun, n-are să fie nimic din ea; simț cum se desparte întregul ei în părți constitutive, din cari fiecare își prelinde independența sa. De-ar fi fost să fie, apoi ar fi fost cam în maniera lui *Faust*, deși nu totuși» (Scris. c. I. Negruzzi, Viena, 6. II, st. n. 1871, apud Toroușiu, *Studii și doc. lit.*, I, p. 317).

² Ms. 2259, f. 28 urm.; v. *Poesii postume*.

³ Ms. 2259, f. 3; v. și *Poesii postume*.

⁴ *Poesii postume*, p. 265, n. I.

⁵ *Poesii postume: Mureșanu (variantă)*. De altfel, în proiectul vechi drama s-ar fi încheiat, în chip naționalist, așa (ms. 2254, f. 80 v.): «Muzica melodramisă încet aria lui Descéptă-te Române. — El o declamă încet și expresiv.»

loc însă mai apoi unei întrebări universale. justifică alegerea numelui, și așezarea acțiunii în 1848, anul *Răsune-
tului*. Însă atitudini meditative care să îndreptățească de-
finirea lui Andrei Mureșanu ca tovarăș al lui Faust sau al
lui Twardowski nu sînt în opera aceluia. O singură compu-
nere (*O privire peste lume*) aduce, cu citate, tînguirea
Ecliziastului, și o definiție a deșertăciunii:

Un rege-a stat în lume, a cărui rară soartă
La altul în natură cu greu a mai zîmbit;

Și iată că el singur a scris cu-amărăciune,
Tîrit d-a lumii valuri, ce turbă nencetat:

«Nimic supt cer statornic, ci tot deșertăciune.
Deplină fericire supt soare n-am aflat!»...

Deșert e dar ce vede semețul ochi sub soare,
Și nu e fericire deplină pe pămînt;
Un vis e ce-amărește ființa muritoare.
Din oara cînd se naște și pînă la mormînt!¹

Acesta e așadar tot faustianismul lui Andrei Mureșanu.
al cărui nume bine sunător e tot ce ar fi putut atrage pe
poet.

Poemul dramatic se deschide cu un lung monolog al
lui Mureșan, care se află nu la pupitru de magistru cabalist
ca Faust, ci, tot noaptea, într-o pădure.² Orologiul bise-
ricii de pe muchea unui deal bate miezul nopții:

În turnul vechi de piatră cu inima de-aramă
Se zbate miazănoaptea... iar prin a lumii vamă
Nici suflete nu intră, nici suflete nu ies —
Și somnul, frate-al morții, cu ochii plini d-eres,
Prin regia gândirei nenființate trece

¹ *Din poeziile lui Andrei Mureșanu*, Brașov, I. Göt, 1862.

² În ms. 2254, f. 74: «...un peisagiu de-o romanticitate sălbatecă
în munți». «brazi acățați de vîrfuri de stînci, unii frînți și răsturnați de
vijelii și torente».

Și moaie-n lac de visuri aripa lui cea rece.
Cu gând fără de ființă a lumii frunte-atinge —
În minte fericirea, mizeria i-o sînge.

Lipsit de alinarea somnului și a visurilor, singuraticul
erou e învălmășit de probleme:

Cînd totul doarme-n zvonul izvorului de pace,
Un ochi e treaz în noapte, o inimă nu face.
• Și azi îndrept aceleași crud-întrebări la soarte
Ș-asamăn întreolaltă viață și cu moarte —
• Și-n cumpăna gândirii-mi nimica nu se schimbă,
Căci între amîndouă stă neclintita limbă.

Deși Mureșan arată, ca și Faust, dispreț față de știința
oficială, pentru acele roase cărți

Ce spun' e-a vieții file au vecinic două părți,
Că fără de lacrimi nu e nici ochiul cel mai vesel —

deprimarea sa nu e de ordin teoretic, ci practic. Mecanica
vieții îi e cunoscută:

Vîitorul un trecut mi-i pe care-l văd întors —
Același șir de patimi s-a tors și s-a retors
De minile uscate a vremii-mbătrînite...

Întrebarea pe care și-o pune e doar aceasta:

Viața noastră însă oricît de neagră fie
Ea împlinește oare în lume vo solie?
E scop în viața noastră — vîu scop al mîntuirii?

Este evident că Mureșan e un patriot, pe care-l pre-
ocupă întrebarea dacă se cade să-ți jertfești viața pentru
un popor, dacă ridicarea unei ginți asupra alteia are vreo
rațiune, dacă, în sfîrșit, viața viitoare a nației lui va fi mai
fericită.¹

---

¹ Varianta din *Poesii postume*.

Momentul invocării subpămînteanului Geist din *Faust* își află corespunzătorul în conjurarea «pirghiei» lumii, adică a principiului cosmic:

O, pirghie a lunei, ce torci al vremii fir,
Te chem cu disperarea în pieptu-mi — cu delir,
Răspunde-mi cine-i suflet a lunei? Dumnezeu?
Orbirea? nepăsarea? e binele — e răul?

«Pirghia» nu răspunde însă și Mureșan face singur filozofia vieții, care e aceea pesimistă, avînd la temelie egoismul, răul, lupta oarbă pentru existență, caracterizată ironic:

Cît de frumos ș-anume tocmit-a a lui fire!
Creat-a mielul aprig el pentru lupul blind,
<Creat-a lupul aprig el pentru mielul blind,>
Carne cu ochi creat-a el pentru cel flămînd.

El are accente amare pentru «popi și cărțile lor vechi», pentru legenda care mai susține că «virtutea găsește-a ei răsplată», pentru istorica nrecunoștință a omenirii față de exponenții adevărului:

...Să te ferească ceriul
Ca-ntr-un moment de uitare să li spui adevărul...
Te-or răstigni pe cruce, te-or huidui cu pietre,
Vor risipi cenușa iubitei tale vetre
Și te vei stinge mizer... de nimenea jelit.

Încheierea este:

Că simburele lumii e-eterna răutate!

Elementul zendic din *Demonism* reapare aci aproape cu aceleași versuri, ceea ce dovedește înrudirea dintre cele două compuneri. Ormuz a devenit Iehova, iar Titanul răzvrătit, pe care-l elogiază Mureșan, Satan:

O, Satan! geniu mindru, etern, al desperării,
Cu gemetul tău aspru ca murmurale mării —
Pricep acum zimbirea ta tristă, vorb-amară:

«Că tot ce e în lume e vrednic ca să piară».
Tu ai smuncit infernul ca să-l arunci în stele,
Cu cîrduri uriașe te-ai înălțat, rebele.
Ai scos din rădăcine marea s-o-mproști în soare,
Ai vrut s-arunci în Chaos sistemele solare...
Știai că răutatea eternă-n ceruri tronă,
Că secole nătinge cu spaimă o-noronă.

În timpul acestei declamații, se iscă, întocmai ca în vechiul *Faust* al lui Widmann, o furtună haotică și cerul se brăzdează cu fulgere. Mureșan, care blestemase pe Dumnezeu pentru viața ce-i fusese dată, îl înfruntă cu sarcasm, fiind incredințat de indestructibilitatea și migrația sufletului:

O, fulgeră-mă numai... o, joacă comedie,
Comediant bătrîn cu glas de vijelie!
Nu vezi că nu poți face tu vîm mai mare bine
Decît pe vecinicie să mă omori pe mine?...
Dar, vai, tu știi prea bine că n-am să mor pe veci,
Că vis e a ta moarte cu slabe mîni și reci,
La sorți va pune iarăși pin lumile din cer
Durerea mea cumplită — un vecinic Ahasver,
Ca cu același suflet din nou să reapară
Migrației eterne unealtă de ocară —
Puternice bătrîne, gigante — un pitic.
Căci tu nu ești în stare să nimicești nimic.

Obosit, închinătorul Satanei se așează pe un trunchi vechi de copac, cînd deodată se aude o muzică dulce. Sînt Somnul, Visele, Vîntul și Izvorul, simbolizări ale regresiei spre asceza contemplativă și natură. Indicarea pentru fiecare a glasului (sopran, basso, bariton, tenor) e un semn că lucrarea avea caracterul unei drame muzicale. Mureșan intră acum în întîiul stadiu de înfrînare a răului, în schopenhauerianul anahoretism. Somnul conjură luna.

Lună! Soră! pe-a lui frunte
Stai și-i farmecă gîndirea,

Să trăiască-n vremi cărunte
Și să-și uite toată firea.

Du-l pe țărmul vechi al mării,
Fă-l călugăr trist și slab,
Îl înclină lin uitării,
Dă vieții alt prohab.

Du-te! Du-te!

Va să zică e de observat că în afară de eremitism se mai pomenește aci de trăire în vremi cărunte, ceea ce înseamnă că întocmai ca Faust în epoca miticei Helene, Mureșan se va coborî în trecut, cu ajutorul viselor. Anticipînd, putem să ne încredințăm că vremea adusă în prezent este aceea a «zinei Dochii».

În noua ipostază, Mureșan, devenit anahoret, se află lîngă o mare cu stînci pe țărmuri și insule risipite. Un castel pe jumătate năruit se vede în fund. Izbirea mării, furtuna pe-nserat, codrii înconjurători dau o priveliște de sălbăticiie cosmică:

Cum norii strigă jalnic și marea sparge piatra
Și tunete bătrîne pe-a cerurilor vatră
Pocnese cu-a lor ciocane, moșnegi și falnici fauri,
Ei făuresc furtunei coroana ei de aur...
Se zvîrcole în valuri marea cea sură-n veci
Și în de stînci schelete, bătrîne, slabe, seci,
Ea ahurind lovește.

La fereastra castelului cu bolțile sparte apare, fapt ce se întîmplase adese, «un înger», «cu păru-n flori albastre», cu «o stea de foc» pe frunte. Mureșan călugărul, pătruns de o ciudată iubire pentru chipul enigmatic ca o lună printre «colosurile de muri», care, chemat, dispare, hotărit să se lase sfărîmat, înghițit de a «valurilor larmă», se urecă într-o luntre și-și dă drumul pe mare.

Mureșan se avîntă în larg, cu gîndul de a-și amăgi min-
tea cu larva valurilor, în vreme ce apare Regele Somn, care
privește acel templu în ruină înecat în apă și în scorburile
de perete ale căruia trăiește călugărul. Sîntem într-o regiune
exotică, deși prin apropierea zînei Dochia:

Se legăn visătorii copaci de chiparos
Cu frunza lor cea neagră uitîndu-se în jos
În ape... Iar prin crengे d-un verde-adînc de jale
S-ogîndă-n ap-albastră de aur portocale.

Somnul cheamă sunînd din cîrn geniile naturii, duhurile
apelor și ale codrului:

Răsună cîrn de aur și împlе noaptea clară
Cu chipuri rătăcite din lumea solitară
A codrilor... în cîrduri veniți, genii șagalnici,
Ce-acum împlеți pămîntul cu sunetele jalnice,
Acum ascunși în umbră sau tîpilați sub foaie,
Pișcați picioarele-albe a fetelor bălaie,
Și zimbrii zînei Dochii pe frunți cu stemă mare,
Și voi, cai albi ai mării cu coame de ninsoare...
Învie codru! Duhuri cu suflet de miresme,
Zburați prin crengे negre ca străvezie iesme,
Cu sunetul de pasuri s-aducă pasul numa
[Sandalele prin aer abia să treacă numa]
Pe corpuri albe haină de diamantină brumă
Să scînteie în umbră, să spînzure feerie.
Treceți încet prin aer călcînd pe întuneric.

La început poetul s-a gîndit la un geniu al luminii, la
silfi de lumină¹, dar s-a oprit la Delfin, Ondină și Sirenă,
și poate că dragostea Ondinei scandinave pentru Delfinul
mediteranean să fie și ea un simbol al unității geologice.
Oricum, episodul în care tînărul Delfin strînge în brațe po

¹ Ms. 2259, f. 28.

Undină, în cîntecul Sirenei, are un rost didactic. El trebuie să puie sub ochii călugărului icoana veşnic tinerei naturi, ca un quietiv al durerii. Mureşan se iveşte în zare într-o barcă purtată de lebede, ca aceea a lui Lohengrin:

...Acuma văd luntrea de departe

Cum cu-a ei plisc în brazde pe unde le împarte.

Călugăru-i... În manta-i înfăşurat visază,

Al valurilor zgomot ţîşnind îl salutează

Şi lebede-argintoase pe planul mării-l trag,

Pe frunte-i c-mpletită o ramură de fag...

Se pare cum că este al mării Dumnezeu,

Blind înginat de lebezi în mindru visul său...

Întrebat de Mureşan cine este, Regele Somn răspunde:

Eu?... Eu sunt fericirea vieţii pămîntene.

În chip învederat, această fericire constă pe de o parte în imitarea Nimicului, pe de alta în acele vise cu care se sfărîmă voinţa şi viaţa activă, pricinuitoare de durere, şi dintre care cel mai îmbietor e Chipul din Castel, ce vine la chemarea ascetului, asemeni Luceafărului:

Sufletu-mi în vecie-i atras de-a ta chemare,

Din noaptea nefiinţei înfiorat-apare...

Mureşan şi Chipul se urcă în luntre şi, traşi «de lebezi», se pierd «pe undele oceanici», chemaţi de un ţipăt jalnic «din noaptea străvechiului Egipt». Năluca strălucitoare nu poate fi, după definiţia de încheiere a chiar Regelui Somn, decît puterea de ficţiune:

Nu ştii cine e dînsa? — un capăt e de aţă

Din sufletul naturii care ne dă viaţă.

În orice fiinţă este, deşi nu ştii, ascete,

Nu poţi să ştergi viaţa cu-a gîndului burete...

Renunţi la fericire? — dar ea-i un vecinic vis,

De fugе ziua — vine cînd ochii ţi-ai închis.

Numai ficțiunea se desface de condițiile de timp și spațiu și poate duce sufletul în orice parte, chiar și înapoi spre Egipt. Cu Schopenhauer, așadar, Eminescu dă problemei fericirii o soluție estetică.

7. Povestea magului

Schița de basm filozofic căreia i-am dat numirea de *Povestea magului călător. în stele*¹ e foarte înrudită prin concepție cu *Mureșan* și se poate așeza în aceeași epocă.² Mult mai stângace, aruncată în învălmășeala inspirației, ea are infirmitatea unui bronz răcit și părăsit înainte de a i se fi dat o formă hotărîtă. Precede fără indoială *Venere și Madonă*, deoarece versul cunoscut din acest din urmă poem,

Lumea ce gîndea în basme și vorbea în poezii

se găsește anticipat, în noțiunea lui, în strofa de deschidere:

În vremi de mult trecute, cînd stelele din ceriuri
Erau copile albe cu părul blond și des
Și coborînd pe rază țara lor de misteruri
În mara cea albastră se cufundau ades,
Cînd basmele iubite erau înc-adevăruri,
Cînd gîndul era pază de vis și de eres,
Era pe lumea asta o mîndră-mpărăție
Ce-avea popoare mîndre, mîndre cetăți o mie.

¹ Ms. 2259, f. 52—81; fragm. și în ms. 2276, II, f. 27—29; publicată de noi în întregime, însă nu critic, în *Viața românească*, 1932, nr. 9—12, p. 128—148.

² Un fragment de poem în care întîlnim de asemeni un prinț, un mag, un călugăr, în ms. 2285, f. 114 urm. Într-un foarte vechi proiect prestudențesc, caracterizat prin acea simbolistică naivă pe care am relevat-o mai sus («Dimineața sora juncții... Lesinatulu împregiuru... Vana faclia feciei... Timpul grija tiranilor») apare «Magul de curte al prințului Animu» (ms. 2258, f. 222 v.).

Eminescu ne așează închipuirea în fața unui rigă fabulos,
chinuit de probleme de stat, în mijlocul boierilor săi:

În sala cu muri netezi [de-o] ca marmora de ceară,
Pe jos covoare mindre, cu stilpi de aur blond,
Cu arcuri ce-și ridică boltirea temerară,
Cu stele, cu flori roșii pe-albastrul ei plafond,
Cu arbori ce din iarnă fac blindă primăvară
Și-ntind umbre cu miros pe-a salei întins rond,
Acolo sta-mpăratul... boierii lui de sfat —
Pe tronu-i de-aur roșu sta mut și nemîșcat.

Ca aripe de lebezi mari, albe, undoioase,
Pletele-argintioase pe umerii-i cădea
Și barba lui cea lungă pe [umeri] piept cădea deasă,
Dar ochii, [lui puternici ca stelele] stele negre,
Întunecați scilepa.
Sprincenele-i bătrine se-ntunecau stufoase,
În mină sceptru de-aur, povara lui cea grea.
Pe fruntea lui cea ninsă de aur diadem —
Părea c-așteaptă-a morții întunecos problem.

Problemul împăratului este însă acela esențial pentru
monarhul de stat natural, și anume: buna ereditate. Înainte
de a «urni» domnia pe umerii tinărului voievod, împăratul
vrea să-l facă să citească în «cartea lumii», și, spre a-l feri
de primejdia plăcerilor, să-i pună înainte priveliștea zădăr-
niciilor ei. Atunci își aduce aminte de un bătrîn mag, cu care
fusesse în tinerețe ca Pilad cu Oreste, și care trăiește sihă-
s-trit pe giganticul Pion, la umbra codrilor de fag. Muntele
Pion nu este decît Ceahlăul, așa cum îl numește Gh. Asachi.
Bătrînul sihastru e un necromant și un astrolog:

În fruntea lui e strînsă un ev de-nțelepciune,
Viața lumii toate [din al ei început] în mintea-i
a-nceput.
Trecutul... viitorul el poate-a fi le spune;
Bătrînu-i ca și vremea cea fără de-nceput

Și soarele din ceruri la glasul-i [se] supune,
Al astrilor mers vecinic urmează ochiu-i mut.
De-aceea voi ca dînsul pe fiul meu să-nvețe
Cari cărări a vieții-s deșarte, cari mărețe.

Dar el din a lui munte în veci nu se coboară,
Căci nu vrea ca să piardă din ochi a lumii [curs] căi,
Ca nu cumva măsura, cu care le <el> măsoară,
În lipsa-i să se schimbe... și el, întors din văi,
Silit ca să înceapă din începutul-i iară
Să nu poată s-oprească gîndirea celor răi.
Și cine-enigma vieții [voiește] s-o descuie,
Acela acel munte pe jos trebui să-l suie.

Pustnicul va cerceta ca și Faust semnele macrocosmului:

El cartea-și deschide, la ceruri privește
Și zodii descurcă în lungul lor neam <mers>,
E-o carte ce nimeni în veci n-o citește,
Cu semnele strimbe întoarse — vorbește <arabește>:
Sînt legile-n semne din ăst univers...

și va citi în carte sfîrșitul apropiat al împăratului și călătoria
voievodului. Dintr-un soliloc intrerupt de Seraf reiese con-
cepția originii îngerești a sufletelor al căror sediu veșnic este
în stele:

Spun mite — zice singur — că orice om în lume
Pe-a'cerului nemargini el are-o blindă stea,
Ce-n cartea vecinicii e-unită cu-a lui nume,
Că pentru el s-aprinde lumina ei de nea.
De-aceea-ntreb gîndirea-mi ca să-mi răspund-anume
Din marea cea albastră, care e steaua mea.

Cînd magul e indoit asupra rațiunii divine a coborîrîi
îngerilor pe pămînt în trupul omenesc, Seraful îi răspunde
cu glas de harpe în bătaia lunii, expunîndu-i o filozofie
abstrusă, din care rămîne lămurită numai dragostea plato-

nică a sufletelor și imaginea, frecventă la Eminescu în această vreme, a «ingerului de pază»:

Cînd Dumnezeu crează de geniuri o ceată
Să cercé vrea p-orcare de-i rău or de e bun,
Căci nu vrea să mai vadă cum a văzut odată
Că cete rele d-îngeri la glas nu se supun,
Că cerul îl răscoală cu mintea turburată
Pin' ce trăsniți se prăvăl în caosul străbun.
De-aceea în om ce naște, doi <din> îngeri orșicare
Odată-n vecinicia-i coboară spre cercare.

Cînd sună-n viața lumii a miezenopții oră
Atunci pin ceruri îmblă zîmbind amorul orb,
De îngeri suflete-albe văzîndu-l se coloră
Și ochii lor albaștri privirea lui o sorb.
Plecînd spre pămînt ochii ei timizi se-namoră
În pămîntești fînte cu fragedul lor corp
Și prin a lune¹ vamă cobor bolnavi de-amor
În corpurile de-oameni ce-aștept venirea lor.

Dar pin' ce corpu-n lume un inger îl coprinde,
Deasupra vămii lumii pe luminos-u [drum] căi
Imperiul lui cel mare, o stea ['mpopulat'] în cer aprinde —
Acolo el domnește, lăsînd a lumii văi.
Dar de viața-i bună² <lumească> domnia-n el

<cer> depinde:

De-i rea, steaua s-aruncă în noaptea celor răi
Și lumile eterne [nestinse] pe-a cerului cununi
Imperii sunt întinse a îngerilor buni.

Abia părăs[esc]³ unii a domei mari pilastri,
Abia părăsesc cerul și înfloritu-i cort,

¹ În ms. este aici clar: *lunei*; mai jos însă: *lumei*.

² Cuvîntul e scris f. lung ca *lunecoasă*, însă, judecînd după altă scriere asemănătoare de mai jos, trebuie cîlit: *bună*.

³ În ms.: *părăsind*.

Abia au vreme-n pilde <vreme-a pierde> puternicii lor astri.
Coboară-n lume, află amorul lor că-i mort.
Atunci îl iau în brațe și luminând albastri
În lumea lor bogată cu lacrimi ei îl port.
Sînt îngeri blinzi și timizi, așa nenorocați <nevinovați>
Încît în astă lume nu trebuiesc corcați.

Seraful face deopotrivă teoria geniului singuratic, fără
înger de pază și fără stea, a cărui naștere este greșeală în
planul eternității, dar pe care Dumnezeu îl ia sub ocrotirea sa:

Deși rari și puțini-s, lumea nu va să-i vază,
Viața lor e luptă, cînd mor se duc nepînși.
Ei n-au avut la leagăn un blînd înger de pază
Și-a lor [ochi] de durere sînt turbure și stînși.
Dar deși <blinzi> îngeri își <nu-și> varsă a lor raze
În sufletul lor totuși ei mari sîs și destînși,
Căci Dumnezeu în lume le ține loc de tată
Și pune pe-a lor frunte gîndirca lui bogată.

Un astfel de geniu «fără stea», al cărui semn prin urmare
nu stă în carte, este și voievodul care sosește curînd pe culmea
muntelui Pion. Tot ce urmează de aci încolo pare a avea un
înțeles pedagogic. Ca să-i arate primejdiile vieții, necro-
mantul, care cu puțin mai înainte prinsese cu o vrajă o furtună
scăpată din fundurile muntelui, duce pe tînăr în peșteri de
marmură neagră:

El zice ș-alene coboară la vale,
La porți uriașe ce duc în spelunci.
De stînci prăbușite gigantici portale
Descuie și intră în mindrele hale
De marmură neagră, întinse și lungi.

Pilastri de aur pe muri se coboară,
Pe jos sînt covoare țesute-n flori vii
Și stele în candelă dulci raze presară
Și aeru-i dulce ca-n noaptea de vară
Și razele-s calde și trandafirii.

Trec apoi prin bolte «săpate-n granit», intră într-o sală cu muri de marmură ebenină lucind ca oglinzi de tuci, plină de dulci miresme. Bătrînul închide poarta, aprinde potirul albastru al unei viorele și așează pe tînărul împărat pe un tron de mătăasă roșie. El însuși cu o vargă vrăjește o oglindă neagră din care se desprinde o umbră de argint, vinătă la față ca mărgăritarul, cu aripi desfăcute și talar lucios, cu flori de mac pe frunte și în mină cu paharul Somniei. Bătrînul ia o cupă pe care sînt săpate versuri în «cifră» arabă, toarnă în ea un sînge roș ca de taur și o întinde voievodului. După cum putem bănuî din prezența florilor de mac (simbol al narcozei), este, ca și în *Mureșan*, vorba de înțîia treaptă a ridicării din contingent prin restrîngerea conștiinței, și anume de somn, ce ia înfățișarea unui înger carnal, miche-ângiolesc, cu o aripă «umflată» «ce-n sus a pornit». O erotică grea se încinge între cele două genii:

El ochii-și deschide, deasupra lui vede
Doi ochi mari albaștri (adînc visători).
A lui fericire el mai că n-o crede,
El gura și-apasă pe blondele-i plete
Și fața cea pală i-o mîngîie-n dor.

E beat de a visului lungă magie,
În brațe-i pe înger mai tare-a cuprins
Și umbra surîde, cu-aripa-l mîngîie
Și gura-și apleacă în dulce beție,
I-apasă [Și-i pune] pe buze-i sărutu-i aprins.

Îngerul cu ochi albaștri dă tînărului o viziune haotică a lumii, cufundîndu-l de bună seamă în vis, rupîndu-l din zona telurică:

Vezi tu, zise umbra, pe-a hăului vale
Pămîntul cu munții ce fumegă stins,
Cu mări adormite ce murmură-n jale;
Dorm populi, țări și cetățile sale.
Deasupra-ți oceanul de stele întins.

Pământu[1] departe-ntr-un punct se contrage,
Căci lumi de departe în puncte se schimb,
Dispar a pământului viziune vage,
A stelelor țară curată <se> trage,
Alcargă, trăiește a astrilor timp.

O stea, un imperiu întins e și mare,
Cu sute de țări și cu mii de ființi.
Cetățile mari răspîndite-s în soare —
Palate de-argint se ridie gînditoare
Și regii sunt îngeri cu aripi de-arginți.

Din această panoramă a universului stelar se desprind două idei esențiale: că civilizațiile umane au o formă rotativă prin raport la întregul Cosm, o lume urmîndu-și existența de-a lungul astrilor:

Și sufletul liber privirea-i sînțită
O națîă pe stelnicul, marele plai:
O patrie nouă sublimă, iubită,
De cîntece plină din veacuri fugite —
Aici lumea-antică urmează-a ei trai...

și că măsura vremii este relativă fiecărui sistem solar în parte, și mai neted (ceea ce sună foarte științific) relativă fiecărei planete după amplitudinea revoluției în jurul unui soare:

Vezi steaua că munții și [mărilor-toarce] -ntoarse și marea
Umblînd neclintită în veciniciu-i mers.
A anilor [număr] spațiu le destină un soare:
La una-i mai mic, la alta mai mare
Căci sorii scriu [legi] timpul în acest univers.

Voievodul va fi călăuzit în curînd de Somn în planeta acestuia din urmă, în lună prin urmare, fiindcă aceea stăpînește umbra și visul:

Curînd vom ajunge pe steua senină
Pe care în ceruri numesc-o a mea;

De visuri, de umbre, de cîntec e plină.
Curînd vom intra în cîmpia ei lină
Și-n urină-ți pămîntul rămîne o stea.

În această vreme, magul rămas în urmă, care va fi băut
și el din cupa Somniei, e pe cale de a întreprinde și el o
nebună călătorie în stele. Făcîndu-și cal 'dintr-o stea des
prinsă de pe cer, el zboară în infinit, salutat de îngerii siderali:

Și respirați în spațiu îngeri duceau în poale
A lumilor adînce și blînde rugăciuni
Și întinzînd în vînturi aripele regale
L-a lumii trepte-albastre le duc și le depun.

Ajuns în calea-lactee, pustnicul dă drumul pegasului de
lumină și se aruncă în hău într-o rostogolire uriașă:

Deasupra ardea stele și dedesuptu-i stele,
El zboară fără preget ca tunetul rînit;
În sus, în dreapta,-n stînga luminile de stele
Dispar — El cade-un astru în caos [prevălit] azvîrlit.

Sensul căderii lui e luna, de pe un munte al căreia pri-
vește steaua natală îndepărtată:

Din ce în ce s-apropie de lumea depărtată,
O zi mai mare încă ș-ajunge-n luna lui.
Acolo el răsufală de calea-i depărtată —
De pe un munte-a lunei aruncă ochii lui.

— Cu ochii plini de lacrimi la acea stea privește
Ce lumina albastră mergîndu-și drumul său:
— Ce liniștită-i dînsa, în pace ea pășște,
O, cum iubesc eu steaua, unde m-am născut eu.

Care este această stea unde s-a născut bătrînul rămîne
cam obscur. Cum în ea e liniște, pare puțin probabil să fie
pămîntul, de pe care de altfel abia plecase. Ar fi deci o stea
în care își va fi avut sediul veșnic. Mağul contemplă deci
o altă stea pașnică, pe care trăiește un om nefericit:

Mai e-n tot universul o stea plină de pace,
Neturburată vecinic de ură, de război;
În toată Creațiunea gura ei vecinic tace,
N-o bîntuie griji rele, n-o bîntuie nevoi.

<E-un om, care pe dînsa nefericit se ține,
Dar nu-i nefericirea în stea, ci e în el,
Dar soarta lui schimba-voi, din rău oi face bine —
Cobor acum în astru-mi să-l mîngii și pe el.>¹

Deoarece bătrînul nu s-ar fi putut coborî pentru a vedea pe omul nefericit chiar pe pămînt, pentru că n-ar fi avut nevoie de un asemenea ocol prin stele, și cum steaua necunoscutului e chiar astrul natal al bătrînului, presupunem că Eminescu se gîndește la un astru oarecare și că expresia «Mai e-n tot universul o stea» e numai o confirmare a placidității uneia și aceleiași stele. Oricum va fi, în altă stea sau din nou pe pămînt, bătrînul se aruncă «din vîrf de munte-n lună» în gol și ajunge într-o clipă în norii «astrului natal». Din neguri își face (prin lungi priviri) funii, din acestea scară, coboară pe mare, dintr-un rest de nour își alcătuieste o barcă, la care se înhamă iarăși lohengrinienele lebede:

Din insule bogate cu [lungi] mari grădini de laur,
Lebede argintoase aripele-ntinzînd
Veneau sfîșiiînd apa la luntrea lui de aur
Și se-nhămau la dînsa și o trăgeau cîntînd.

Ceea ce urmează tratează întocmai concepția salvării prin asceză din *Mureșan*. Călugărul, un tînăr frumos, stă în ruina unui templu arab. Doarme pe un pat de scînduri acoperit cu trențe și bea apă sărată de mare, în scopul de a-și scurta viața. Pe o arfă de aramă cu strune ruginite cheamă și el o umbră, ce apare noaptea printre arcuri sparte:

¹ Această strofă nu este citată în original, repetîndu-se o strofă anterioară («Cu ochii plini de lacrimi»), deși comentariul ce urmează se referă la ea. De aceea am omis strofă repetată și am introdus-o pe aceasta (n. red.).

Cine-ar fi <oare> umbra aceea argintie
Ce vine la cîntarea-mi cînd eu o rog-o-nvoc <cu o rug-o-nvoc>:
Cînd provocați de arfă-mi răspund valuri o mie,
În nopți cînd pricep scrisul al stelelor de foc?...
Tot ce-am gîndit mai tînăr, tot ce-am cîntat mai dulce;
Tot ce a fost în contra-mi <cîntu-mi> mai pur și mai copil
S-a-mpreunat în marea aerului steril
Ca razele a lunii ce-n nori stă să se culce
Și a format un înger frumos și juvenil.

Magul combate de astă dată himera prin însăși definiția ei:

— Nebun ori ești lunatec — bătrînul murmurează...
E visul tinereții, e sete de amor.
Îngerul tău e-o rază și trupul ei un nor...

Acest tînăr cu comanac negru și rasă de șiac, care doarme acum cu capul pe un țol, voise să fie domn al lumii și să împartă coroane la regi și regine, fiind, pe cit se înțelege, stăpînitor de țară sau numai bogat. Ros deodată de viermele zădărniceii, el se retrage între zidurile unei minăstiri, nu fără a fi mereu ispitit de gîndul măririi:

În van pune pe suflet greo[a]ile cătușe
De gînduri uriașe, de nalte rugăciuni.
În van în a lui urmă a-nchis a lumii ușă
La visele ei turburi, cu mari deșertăciuni;
Pe focul cugetării a presurat cenușă,
Ci sub cenuș-ard încă consumători cărbuni.
Atunci visul măririi s-o șterge-n a lui gînd
Cînd peste spuza sură se va turna pămînt.

Ascetul fuge atunci din minăstire și se așează pe acel țarm de mare unde-l găsim și unde-l chinuie visarea chipului de femeie. Aci formularea simbolurilor nu mai e așa netedă ca în *Mureșan*. Chipul poate fi acoperămîntul năzuinței spre desăvîrșire, spre marea Erotică, sau poate fi, cum am zice în termeni banali, Idealul. Magul știe cum se poate

prinde năluca, ce nu e de aci «din lume», ceea ce ne întărește în ipoteza de mai sus, și e pregătit să întreprindă o nouă călătorie:

Dar nu aici. Aicea de viață n-are parte,
Vom merge-n lumea unde trăiește mai departe.

Poemul însă n-a mai fost sfârșit.

8. Cassiodor

În modul acesta dulceag platonizant compunea Eminescu din cea mai fragedă tinerețe și e interesant să ne întoarcem acum la o schiță mai veche, *Cassiodor*, spre a vedea aceeași metafizică uranică a sufletului, mai copilărească și mai exaltată¹:

«Diodor, vezi tu zenitul dasupra ta? Este sufletul tău... ce este sufletul? este [ființa] un inger inamoral într-o formă [într-un corp de om]? Ești tu. [Zenitul tău o stea, cine știi ce lume nemărginită purta vuietul destinelor tale dasupra capului tău.] Cît ești de mare în nouri, cît ești de fericit jos, simți că ești lumină din lumină, Dumnezeu din Dumnezeu.

Zenitul, umbra destinului, dovadă că sunt; aud murmurând prin coardele lirei sufletului meu, dovadă că am un suflet. Cît de mare sunt eu! Zenitul meu o stea, cine știi ce lume, care poartă vuietul destinelor sale deasupra capului meu, lira mea o lume cu tremurul simțirilor ei. Simt, gîndesc, inima mea un ocean cu valuri nenumărate, creierii mei un palladiu tănuț de-nțelepciune și cu toate [acestea] ființa mea singură e un Rege fără tron, un zeu fără templu. Sufletele oamenilor sunt ființe de ingeri inamorate în forme de lut; tu care ești ingerul corpului meu, răspunde, de ce nu-s mulțumit, de ce zbor pe aripele tale, ca un cîntec fără înțeles, înțelegi! destina!... Prin acest gigantic labirint de lumi, unde

---

¹ Ms. 2255, f. 204 și v. În general Eminescu scrie: *scii, esce, sunt*. Am renunțat la aceste grafii pentru a nu îngreua lectura.

voi găsi în acest mare vis ce se numește viață, firul de aur al scopului?»

Sînt și versuri, realizări ale ideilor de mai sus, adică ale teoriei «tu cu eu», sau, ca în altă parte, «eu și cu mine»:

Cînd ființele se-mbină,
Cînd confund pe tu cu eu
E lumină din lumină,
Dumnezeu din Dumnezeu.

Cunoști umbra cea nebună
Cu aripi de dulci fiori
Care suflete cunună,
Al ei nume e amor.

Ție [Ea] scopul vieții tale
Și cu glasul-i îngeresc,
Printre oarele de jale,
Cîntă-ți dulce: te iubesc.

Lira-n sunete de jale,
Cu glas blînd tînguitor,
Spune ecoului din vale
Că-i e sete de amor... etc.

Pe verso dăm de o invocație către liră:

«Esistența mea o ilasiune, viața mea un vis. Instrument care conții în tu toată existența mea, din 18 ani a copilăriei, te atîrn d-o marmură. fie marmura uitărei, voi să uit că am trăit, căci n-am trăit, voi trăi» etc.

Lira e provocată să răspundă dacă ea nu e un suflet, o ființă vie, și el, cîntărețul, un Dumnezeu, creator, punînd în ea o parte de duh. Avea să intervie și o eroină, Olvia: «...tu m-ai iubit, dulce inger. Olvia mea, numai tu mi-ai rămas».

E de reținut, într-un cuvînt, că pentru Eminescu adolescent sufletul este un inger, deci un eu deosebit de care

se îndrăgostește trupul, că, prin urmare, în fond, individul se iubește pe sine însuși, într-un adevărat narcisism.

9. Egiptul. Memento mori

Din filozofia răului în lume, Eminescu trebuia neapărat să scoată o documentare istorică a zădărniciiei. Derivația este inevitabilă și totuși romanticii, roși de melancolie, au întocmit tabloul civilizațiilor. Ideea trecerii de la geneză la mișcarea lumilor îi germinază lui Eminescu din vremea primei studenții, căci *Egiptul*, care înfățișează un moment al cronologiei, e tipărit la 1 octombrie 1872. O legătură dar cu cursul lui Lepsius din sem. 1872/73 (*Istoria Egiptului și monumentele Egiptului*) nu este, mai ales că poetul se înscrișese la facultate abia la 12 decembrie. Episodul fusese conceput prin urmare la Viena, unde, după o amin-tire glumeată¹, un profesor ținea curs de istorie antică, descri-ind «pe craiul Rhamses» și «pe nevasta lui, Rhodope».

Lunga cronologie, ce avea să îmbrățișeze istoria om-nirii pînă în prezent, nu-și căpătase în mintea lui Eminescu un titlu definitiv. Manuscrisul² poartă deosebite intenții de titluri, unele înlăturate: *Memento mori* (*Tempora mu-tantur*) (*Vanitas vanitatum vanitas*) (*Skepsis*) (*Cașetări*) *Panorama deșertăciunilor*³. În cercul «Junimei» o intitulasă *Diorama*⁴. Cu toate acestea, înțelesul demonstrativ al poe-mului rămîne același, căci un titlu ne duce la biblicul Eccliziast (*Vanitas vanitatum, et omnia vanitas*).

Începutul vastului poem readuce formularea stării oni-rică selenice și a mitului ca soluție a fericirii:

¹ G. Călinescu, *Viata lui M. Em.*, ed. a III-a, p. 192.

² Ms. 2259, f. 86—104; ms. 2257, f. 73 urm.

³ Publicat în întregime de noi în *România literară*, 1932, nr. 13, 15, 19 și 21.

⁴ Toroușiu, *Stud. și doc. lit.*, IV, p. 457.

Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur,
Cînd a nopții întunerec, înstelatul rege maur,
Lasă norii lui molateci înfoiați în pat ceresc,
Însă <Iară> luna argintie, ca un palid dulce soare,
Vrăji aduce peste lume printr-a stelelor ninsoare,
Cînd în straturi luminoase basmele copite <copile> crese.

Mergi, tu, luntre-a vieții mele, pe-a visării lucii valuri
Pînă unde-n ape sfînte se ridică mîndre maluri,
Cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos,
Unde-n ramurile negre o cîntare-n veci suspină,
Unde sfinții se preîmblă în lungi haine de lumină,
Unde-i moartea cu-a ripi negre și cu chipul ei frumos.

Așezat la roata uriașă a istoriei, poetul întoarce vremea
Înapoi și o oprește cînd vrea:

Cînd posomoritul basmu, vechea secolilor strajă,
Îmi deschide cu chei de-aur și cu-a vorbelor lui vrajă
Poarta naltă de la templul unde secolii se torc,
Eu sub arcurile negre, cu stîlpi nalți suiți în stele,
Ascultînd cu adîncime glasul gîndurilor mele,
Uriașa roat-a vremii înapoi eu o întorc.

Și privesc... Codrii de secolî, oceane de popoare
Se întorc cu repejune ca gîndirile ce zboară
Și ieoanele-s în luptă — eu privesc și tot privesc
La vo piatră ce înșamnă a istoriei hotară,
Unde lumea în căi nouă, după nou cîntar măsoară —
Acolo îmi place roata cîte-o clipă s-o opresc!

Întîia oprire a roții se face în era preistorică, în care se
vede pășind și omul paleolitic (de culoare):

Colo stau sălbatici negri cu topoarele de piatră.
În pustiu aleargă vecinic, fără casă, fără vatră,
Cap de lup e-a lor căciulă, pe-a lor umeri piei de urs;
Colo-nehină idolatrul nențelesul foc de lemne,

Colo Magul lui fi scrle pe o piatră strimbe semne
Să nu poat-a le-nțelege lungul secolilor curs.

Chaldeicul Babylon e descris în câteva linii ce dovedesc informația istorică. Dacă, după naivul Grandea, grădinile sînt «suspendate în aier», aci murii înconjurători ai cetății, terasele, marea de palate duc spre Herodot¹, unde casele sînt arătate a avea trei sau patru caturi:

Babilon, cetate mindră cît o țară, o cetate
Cu muri lungi cît patru zile, cu o mare de palate,
Și pe ziduri uriașe mari grădini suite-n nori;
Cînd poporul gemea-n piețe l-a grădinei lungă poală
Cum o mare se frămîntă, pe cînd vînturi o răscoală,
Cugeta Semiramide prin dumbrăvile răcori.

Urmează și miticul Sardanapal, în felul primit de legendă:

Și la mese-n veci întinse e culcat Sardanapal.

Apoi vine «ruina» volneyană a acestei civilizații, în chipul assiricei Ninive (altă dată Eminescu pune Babel):

Azi? Vei rătăci degeaba în pustia nisipoasă:
Numai aerul se-ncheagă în tablouri mincinoase,
Numai munții, gârzi de piatră stau și azi în a lor loc <post>;
Ca o umbră Asiatul prin pustiu calu-și alungă,
De-l întrebi: unde-i Nînive? el ridică mina-i lungă,
— Unde este? nu știu — zice — mai nu știu nici unde-a fost.

Palestina, cu al său Iordan și cu Cedron, cu templul Iehovei pe Sion, cu cetatea Ierusalimului, e descrisă în tonul idilic și agricol al *Cîntării cîntărilor*:

Și în Libanon văzut-am rătăcite căprioare
Și pe lanuri secerate am văzut mindre fecioare,
Purînd pe-umerele albe auritul snop de grîu;
Alte vrînd să treacă apa cu picioarele lor goale
Ridicăru rușinoase și zîmbind albele poale,
Turburînd cu pulpe netezi fața limpedelui rîu.

---

¹ I, CLXXIX—CLXXXVI.

După arătarea regilor, a lui David, rupindu-și în lacrimi haina și zdrobindu-și harfa (aluzie la jălălnicii psalmi), a lui Solomon, cîntînd cu «degete de profet» pe Împăratul de lumină (aluzie aceasta la *Pildele*, gnomice dar și teologice), urmează iarăși «ruina»:

Dar venit-a judecata și de sălcii plînzătoare
Cîntărețul își anină arfa lui tremurătoare;
În zădar rugați peirea — muri se năruie și cad!
Cad și scări, ș-aurite arcuri, grinzi de cedru, porți de-aramă,
Soarele privește galben peste-a morții lungă dramă
Și s-ascunde în nori roșii, de spectacol speriat.

Și popor și regi și preoți îngropați-s sub ruine.
Pe Sion templul se sparge — nici un arc nu se mai ține,
Azi grămezi mai sunt de piatră în <din> cetatea cea de ieri.
Cedrii cad din vîrf de munte și Livanul pustiește,
Jidovimea risipită printre secolii rălăcește —
În pustiu se nalță-n soare desfrunziții palmieri...

Partea cu Egiptul, care este aceea publicată de poet și cunoscută, a trebuit să pară pînă acum oareșicum obscură. Într-adevăr, după ce ni se dezvelește tabloul nocturn al Nilului și al piramidelor, zărim umbra regelui strecurîndu-se într-o piramidă:

Se-nserează. Nilul doarme și ies stelele din strungă,
Luna-n mare își aruncă chipul și pin nori le-alungă.
Cine-a deschis piramida și-năuntru a intrat?
Este regele. În haină de-aur roș și pietre scumpe,
El intră să vad-acolo tot trecutul. — I se rumpe
A lui suflet cînd privește peste-al vremurilor vad.

Mai încolo un mag urmărește cu varga o oglindă de aur cu concavitatea întoarsă spre cer, spre a afla «simburul lumii»:

În zidirea cea antică, sus în frunte-i turnul maur.
Magul privea pe gînduri în oglinda lui de aur,

Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun.
El în mic privește-acolo căile lor tănuite
Și [c-un ac el] cu bățul zugrăvește cărărușile găsite —
A aflat simburul lumii, tot ce-i drept, frumos și bun.

Aci se află, degenerată în observație astronomică, o adevărată și faustiană chemare a «pîrghiei», a duhului cosmic, căci într-o încercare de nuvelă stil Th. Gautier, pe care am numit-o *Avatarii faraonului Tlă*, găsim dezlegarea celor două momente. Regele Tlă, întristat de moartea soției sale Rodope, după ce a făcut unele fermece divinatorii, «intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur... sală fără acoperămînt... deasupra cerul cu toate oceanele de stele... în oglindă cerul cu toate oceanele de stele». Acolo cheamă pe Isis, care apare simbolic pe tabla îndată înnegrită și acoperită cu semne albe. În urmă faraonul se îndreaptă spre o piramidă, a cărei ușă o deschide, eu ajutorul unei chei de aur, spre a dispărea înăuntru pentru totdeauna.

«Ruina» este și aici soluția episodului:

Uraganu-acum aleargă pîn'ce caii lui îi crapă —
Și în Nil numai pustiu nisipișul și-l adapă,
Așternîndu-l peste cîmpii [cei odată] înfloriți.
Memphis, Theba, țara-ntreagă coperită-i de ruine,
Pin pustiu străbat sălbatec mari familii beduine,
Sorind viața lor de basme pin cîmpie nisipiți.

Și din episodul «Grecia» Eminescu voise a scoate tra-tări deosebite, precum arată copiii izolate.¹ Elementul mitologic și venerația pentru clasicitate sînt, văzute într-un spirit cam gotic, motivele acestei părți, care începe cu evocarea peninsulei și a Atenei, și a unei văi care poate fi — după Goethe sau Barthélémy — a Peneului:

---

¹ O variantă scrisă cu creionul, din care a citat Chendi în ed. *Lit. pop.*, se găsește în același ms. acad. nr. 2259, f. 188 urm. Ordinea strofelor e schimbată aci, dar nu mai concludentă. O altă redacțiune, dintre mss. lui I. Negruzzi, mi-a fost arătată de C. Bolez.

O văd Grecia ferice verde răsărind din mare
Cu-a ei munți frîgînd lumina pe-a lor creștet de ninsoare
Cu cer nalt, adînc-albastru, transparent, nemărginit...
Din colanul cel de dealuri se întinde-o vale verde
Ce purtînd dîmbrăvi de laur se încuibă și se pierde
Iei în mare, colo-[u] regii cu diadem [de]¹ granit.

Și din cuibul cel de stînce colo sterp — iei plin de pînă
Vezi ieșind din lunci de mîrte, drumuri șese și grădini
Un oraș cu dome albe strălucind ca alb metal,
Lin cutremurîndu-și fața mara scutură-a ei spume
Repezind pe-alunecușul undelor de raze-o lume
Se spărgea c-un dulce sunet între scorbure de mal.

Vin semidivinitățile, «Satyr chel, barbă de țap, urechi
lungi și gură strîmbă, nas coroi», storeîndu-și în gură «poama
neagră», apoi șăgalnicele nimfe:

Lunca rîde, grîul crește, miroasă umbra de frunză,
Nimfele în ochi de codru vor în stuf să se ascundă.
Una-și spinzură-a ei brațe de-un copac, ce și-a întins
Peste lan verzile-i crengi. Un-alcargă dup-un pește.
Făt-Frumos, Amor-copilul, ramuri verzi lin despărțește
Și privea zîmbind la ele c-ochisorul lui aprins.

Ele-l văd. El semn le face să-l urmeze în tăcere —
Abia apa sfișîind-o ele-l urmă, cu plăcere —
Într-o tufă, sub un brustur, doarme Satyr, beat de must —
Chicotind, a lui ureche cu flori roșii o-neunună —
Și dispar... florile tremur, iarba fâșie, codrul sună —
Fug rîzînd l-albastra mare pe-un drum verde și îngust.

Apare și Grația cu plete bogate «c-aripi de vulturi»,
precum și Oreada²:

Oreada trece cîmpul — ca aripi de corb bogate
Pe-umeri albi îi cade părul.

¹ În text: *cu*; mai jos, în strofa următoare, în text: *grădine*.

² F. 191.

Mai departe Joe, preschimbat în tînăr, pîndește «o mîndră fată» din pădure. E mai puțin aşadar Grecia civilizaţiei, cît aceea a sălbăticiei olimpice:

Pintre cremenca crăpată, din basaltul rupt de ploaie
Ridica stejarul falnic trunchiul ce de vînt se-ndoaie
Scoţînd vechea-i rădăcină din pietrişul sfărîmat,
Vulturul s-acaţă mîndru de un pisc cu fruntea ninsă
Nouri lunecă pe ceruri oastea lor de vînt împinsă
Şi răsună-n noaptea lunii cîntul mării blind şi mat.

Cînd vine vorba şi de cultura elenică, revin meditaţiile asupra labilităţii. Statura sculptorului orb e o încercare de a prinde «eterna fire, stabilă-n a ei mişcare», la care, în chilia lui, cu alte mijloace, cugetă filozoful:

[Iar] Dar în camera îngustă lingă lampa cea de oliu
Palid stă cugetătorul, căci gîndirea-i e de doliu —
În zădar el grămădeşte lumea într-un singur semn;
Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede,
Adîncit vorbeşte noaptea cu-a lui umbră din părete —
Umbra-şi ride — noaptea tace, mută-i masa cea de lemn.

În sfîrşit, simbol al durerii universale, Orfeu priveşte întunecat marea aparenţelor:

Iar pe piatra prăvălită lingă marea-ntunecată
Stă Orfeu, cîtotul de razim pe-a lui arfă sfărîmată,
Ochiu-ntunecat şi-ntoarce şi-l aruncă aiurînd
Cînd la stelele eterne, cînd la jocul blind al mării —
Glasu-i ce-nviază stînce stîns de-aripea desperării —
Asculta cum vîntu-nşală şi cum undele îl mint.

Din infinitatea mijloacelor ei, «vecinicia cea bătrînă» se pune acum «să zideasc-un uriaş popor de regi»:

Şi atunci apare Roma în uimita omenire.
Gînduri mari ca sori-n caos e puternica-i gîndire,
Şi ce zice-i pe zis veacuri, e etern, nemuritor;
Iar popoarele-şi îndreaptă a lor suflete măreţe,

A lor fapte seculare, uriașele lor viațe,
După căi prescrise-odată de gândirea-ăstui popor.

Poetul amintește în treacăt de «Senatul cel de regi»,
de cuceririle Cesarilor, de triumfuri, apoi deodată de nero-
niana incendiere a Romei, privită de împărat din Domus
aurea (palatul cu «arcuri de aur»):

Norii sînt [spuză-n] cenușă-n ceruri și pînă ei topile stele.
Și, ca oceanul negru răscolit de visuri grele,
Urbea își frămîntă faldic valuri mari de fum și jar;
Din diluviul de flăcări, lung întins ca o genune,
Vezi neatins cu arcuri de-aur un palat ca o minune
Și din frunte-i cîntă Neron... cîntul Troiei funerar.

Însă ceca ce trebuia să frămînte pe Eminescu era fără
îndoială episodul dac, la început așternut în cîteva strofe
deschise cu evocarea Dunării:

Colo Dunărea bătrînă, liberă-ndrăzneată, mare,
C-un murmur rostogolește a ei valuri gînditoare...

Urmează zidirea și trecerea podului lui Apollodor din
Damasc:

Dar pe-arcade negre-nalte, ce molatec se-nmormîntă
În a Dunărei lungi valuri ce vuiesc și se frămîntă,
Trece-un pod, un gînd de piatră ridicat din arc în arc,
Valurile-nfuriate ridic frunțile răstite
Și izbînd cu repejune arcurile neclintite
Și picioarele le scaldă la stîncosul lor monarc.

Peste pod cu mii de coifuri trece-a Romei grea mărire.
Soarele orbește-n ceruri de a armelor lucire,
Scuturi ard, carăle treier și vuiesc asurzitor;
Iar Saturn cu fruntea-i ninsă stă pe steaua-i alburie
Și-aruncînd ochii lui turburi peste-a vremii-mpărăție
Aiurînd întreabă lumea: — Și aciea-s muritori?

Carpații privesc înfiorați această năvală, presimțind
nimicirea țării, în vreme ce Decebal și ai săi își așteaptă
moartea în mijlocul Sarmisegetuzei aprinse:

Și-n cetatea cea zidită din a stîncei coaste sure
Ce se vede — un vis de piatră ridicat dintr-o pădure —
Decebal și-adună capii în castelul lui domnesc
Și se pun la masa morții... C-o privire cruntă, bravă,
Toarnă-n țestele de dușman vin și peste el otravă,
Au dat foc cetății mîndre și din crane ei ciocnesc.

Arderea în stîlpi de flăcări mai cu cerul se unește,
Grinzi se sparg, murii se elatin', fumu-n muri negru izbește,
Focul prin ferești pătrunde... Ochiul lor vorbește, ei tac:
Voi mai bine-o moarte cruntă decît o viață sclavă.
Muntele și-aruncă-n nouri singele-i de fum și lavă...
Frint stejarul cade-n vale după cel din urmă dac.

Iar acum, simbol al colonizării provinciei, Traian urmă-
rește pe muntele Pion (Ceahlău) pe frumoasa păstoriță
Dacia cu germanic păr blond:

Și-n pădurile umbroase, unde stîncă stă să cadă,
Unde riul se aruncă în spumoasa lui cascadă,
În verdeța-ntunecoasă a copacilor de fag,
Unde podul cel de lemne pietrele stă să răstoarne,
Fuge Dacia cu turme, cu herbeci cu-aurite coarne,
Păru-i blond, ochi mari albaștri, chipu-i gingaș, blind și drag.

Iar Traian o urmărește prin potice năruite,
Arbori rupți îi [stau în cale] așin calea, stînci și pietre prăvălite
El alcargă-atras de clopot și de-a buciului zvon.
O ajunge... Ea îl vede... L-arzătoarea lui privire
Împietrește... O vezi ș-astăzi într-a codrilor umbră,
A-mpăratului mari urme le vezi ș-astăzi pe Pion.

Atita întindere avea episodul la început.¹ Apoi² Emi-
nescu l-a dezvoltat, aducând în luptă miraculos păgîn, olimpic
și dacic și făcînd un pas de înfrățire între mitologia getică și
germanică. Deocamdată națiile barbare se războiesc deosebit.
Din apele Mării Negre iese Zamolxe cu zeii săi:

Nu. Din fundul Mării Negre, din înalte-adînce hale,
Dintre stînce arcuite în gigantice portale
Oastea zeilor Dăciei în lungi șiruri au ieșit —
Și Zamolx cu uraganul cel bătrîn, prin drum de noui,
Mișcă caii lui de fulger și-a lui car. Călări pe bouri,
A lui oaste luminoasă îi urma din răsărit.

Vin acum și divinitățile Olimpului în frunte cu Zevs,
tras de vulturi, care a slobozit pe Titani, și Marte își încoardă
arcul împotriva lui Zamolxe. După o luptă crîncenă, Joe
înfinge fulgerul în coastele zeului dac și celelalte divinități
spăimîntate fug înapoi spre mare:

Zeii daci ajung la marca, ce deschide-a ei portale;
Se reped pe trepte nalte și cobor în sure hale.
Cu lumina, ei îngroapă a lor freamăt dureros,
Dară ea înfiorată de adîncea ei durere,
În imagini de talazuri cînt-a Dăciei cădere
Și cu-albastrele ei brațe termii-i mîngîie duios.

De departe privesc întunecați ridicarea Romei zeii Valha-
lei, Odin și soția sa Freia:

Pe un arc de cer albastru în senină depărtare,
Rezimați pe lănci și scuturi, zeii nordici stau în soare,
O eternă auroră rumenește [recoarște] lumea lor;
Iar în fruntea-acelei bolte, pe un trou cu spala mare,
Odin adîncit în gînduri vede-a luptei lungi grandoare
Și corona-i de-aur luce pe-a lui frunte arzător.

¹ Ms. 2259, f. 93—94 v., 27—36.

² F. 123 urm.

Pletele-albe cad c-argintul pe-umere-n fir îmbrăcate.
Lin își netezește barba și priviri întunecate
Ochii lui cei mari albaștri spre luptași au îndreptat;
Freia albă ca zăpada, zveltă, în albastra haină,
Capul ei muat în aurul pletelor, și dulce ca o taină
Razimă de-umerii aspri l-al Valhalei Împărat.

Se înnoptează. Lupta a încetat și Traian stă culcat pe
paie, privind stelele. Împlintată pe o margine de prăpastie,
sclipește la lumina torțelor de rășină Sarmisegetuza, în care
ducii daci s-au strîns să moară în sumbru și cam germanic
decor:

...Făclii de smoală sunt înfipite-n stîlpi și-n muri,
Luminînd halele negre, armuri albe și curate
Atîrnate de colonne, lănci și arcuri rezimate
De păreți — pavezi albastre strălucind pe stîlpii suri.

Războinicii sînt așezați în jurul unei lungi mese de granit.
Pe umeri au piei de tîgru și de leu. Ei își toarnă otravă în
cupe-țeste și cad unul după altul pe lespezile sălii. Singurul
rămas, Decebal, într-o lungă declamație, prevestește înainte
de moarte ruina imperiului, prin barbari:

Va veni. Stirniți din pace [pin a brazilor] de-a prorocilor cîntare,
Din păduri eterne, hale verzi, vor curge mari popoare
Și gîndiri de predomnire vor purta pe fruntea lor,
Constelații singeroase ale boltelor albastre
Zugrăvi-vor a lor cale spre imperiile voastre,
Fluvii cu de pavezi valuri înspre Roma curgători.

La căderea Imperiului roman, poetul însuși, printre obiș-
nuitele meditații asupra zădărniceii, face unele considerații
despre romanitatea noastră¹:

Strănepoții?... Rupți din trunchiul ce-mi dă <ce ni da> viață fertilă,
Pe noi singuri ne uitarăm pîntre secolii făr' de milă.
Ei purtau coroane de-aur, noi ducem juguri de lemn...

¹ F. 95 urm.

Exilați în stînci bătrîne au împlut ei cu noi lumca,
Am uitat mărirea vechie, cu rușine chiar de nume,
Multe semne de peine și de viață nici un semn...

Și deși-n inima noastră sunt semințe de mărire,
Noi nu vrem a le cunoaște; căci *străina-ne* gîndire
Au zdrobit a vieții vechi uriaș, puternic lanț.
Secoli lungi ce-au rămas văduvi de a Romei spirit mare
L-au creat... În noi *el este*; noi îl stîngem. Ducă moare,
Noi murim... ramul din urmă din trupina de giganți.

Năvălirea barbarilor e simbolizată tot mitologic. Zeii nordici hotărâse ruina Romei:

Acolo în fundul mării, în înalte-albastre hale,
Șed la mese lungi de piatră zeii falnicei Valhale;
Odin, stă-n frunte — cu părul de mîsoare încărcat;
Acolo decid ei moartea Romei și o scriu în rune,
Preșuri de argint și zale pun pe caii ca furtune —
Astfel se găsesc de ducă pentru drumu-ndelungat.

Ca și zeii dacici, ei ies călări pe porțile mării, în frunte cu Odin, și apar pe un dîmb al Romei. Zeul aruncă sulita, dar aceasta se prefăce în cruce. Odin, învins de noua credință, moare. Se pomenește apoi de evul mediu, de «secoli de-ntuneric», ce țin spiritul «în lanțuri d-umilire». Revoluția franceză vine cu căderea Bastiliei și cu Teroarea:

Tricolorul plin de sînge e-implîntat în baricade,
Clopotele url-alarmă pe Bastilia ce cade
Și poporul merge falnic ca un ocean trezit,
Sfarmă tot și pe-a lui valuri ce le urcă cu mîndrie
El înalță firi cumplite, cări-l duc, o vijelie,
Să îngroape sub ruine ce-n picioare a strîvit.

E citat Robespierre:

Și pin negrele icoane unor zile fără friuri,
Unde viața e-o scînteie, unde sînge curge-n rîuri,

Palid, adîncit, sinistru, trece tîgrul Robespierre;
Și privirea-i sîngeroasă s-aîntează ca spre pîndă,
Căci ce scrie e-o sentință, ce gîndește e-o osîndă —
Într-un cran săpat ca-n piatră fierb gîndurile-i de fier.

Napoleon I e privit ca exponentul revoltei și al ideii
kantiene de *pace eternă*, ceea ce explică supunerea oștilor:

Către țelul care-n noapte le lucește ca un soare,
Ei se duc pînă zeci de lupte, urmărindu-l cu ardoare,
Zeci de mii cad, pe-a lor urme răsar alte zeci de mii...

O strofă rezumă campania din Rusia:

Ș-atunci Nordul se stîrnește din ruinele-i de gheață,
Munții plutitori și-i sfarmă și pe-a cîmpurilor față
El ridică visuri nalte... valburi mari de frig se vîd
Și trecînd peste oștire o îngroapă... Și cu fală
El ardică drept făclie aurora-i boreală
Peste-oștirca-ntroienită în pustiul... de omăt.

În sfîrșit, Bonaparte se stinge la Sfînta Elena:

Exilat în stînce sure și-n titanica-i gîndire,
Ca Prometeu ce-a adus lumii a luminei fericire,
De pe-o piatră el privește lingusirea mării-adînci;
Acolo gonit de soarte și de gînduri el adoarme,
Cu durere-adîncă marea vrea pămîntul să-l răstoarne —
Și izbea mugind de dohlu în mormîntul lui de stînci.

Meditațiile cu care se încheie lungul poem nu sînt deosebite în substanță de cele proprii lui Eminescu asupra istoriei. Reapar agnosticismul («Cum ești tu nimeni n-o știe...»), ideea lumii mecanice:

Dar la ce să beau din lacul ce dă viață nesfîrșită,
Ca să văd istoria lumii din carte-mi repețită,
Cu aceleași lungi mizerii s-obosesc sufletu-mi mut?
Și să văd cum nasc popoare, cum trăiesc, cum mor, și toate
Cu virtuți, vicii aceleași, cu mizerii repetate?
Vrei viitorul a-l cunoaște, te întoarce spre trecut.

Soluția este, și aci ca și în *Mureșan*, refugiul în mit:

Și de mai beau păharul poeziei înfocate,
Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrebări nedelegate
Să citească din cartea lumii semne ce noi nu le-am scris.
La nimic reduce moartea cifra vieții cea obscură,
În zădar o măsurăm noi cu-a gândirilor măsură,
Căci gândirile-s fantomă, cînd viața este vis.

10. Împărat și proletar

Deși în alt metru și în altă strofă, poemul *Împărat și proletar* trebuie socotit ca o continuare și o derivație a *Panoramiei*, în spiritul și sub principiul căreia se dezvoltă («Zidiți din dărmațuri gigantici piramide / Ca un *memento mori* pe al istoriei plan»). Tipărit mai târziu (1 dec. 1874), el e compus sub impresia evenimentelor de la 1870—1871 și probabil a lecturilor din Victor Hugo (din *Les châtiments*, Livre IV-e, Eminescu își copia în epoca berlineză *Sacer esto*¹). Pare mai mult decît evident că acțiunea poemului e pusă sub a doua Comună, întrucît în mss.² dăm de această strofă:

Versallia învinge — și flamura cea roșă
Filii tremurîndă pe frînte baricade,
De aburii de sînge a barbarei parade
E umedă a zilei lumină cruntă roșă.
Versallia învinge — iară Comuna cade.

Aci nu poate fi vorba decît de insurecția comunardă din primăvara anului 1871, înăbușită de guvernul lui Thiers, de la Versailles. Incendierea Parisului (amintim *Paris incendié* din *L'année terrible* a lui Victor Hugo) e un element doveditor:

Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă,
Turnuri ca faclă negre trăsesc arzînd în vînt.

¹ Ms. 2257, f. 16 v.

² Ms. 2290, f. 56.

Totuși, trecerea cezarului (astfel numea și Hugo pe Napoleon III) în faeton de gală «pe malurile Seinei» apare anacronică deoarece împăratul căzuse și nu era la Paris. Să punem întâmplarea la 1848, atunci multe lucruri își pierd înțelesul și de altfel Napoleon nu apărea pe acea vreme ca cezar. Louis-Philippe putea fi cu atît mai puțin un cititor «în suflete-omenești». Abstrăgînd de la caracterul anticapitalist al răscoalei, episodul s-ar potrivi și marii revoluții, din întîia fază monarhică. Cezarul ar fi atunci, și cu mai multă asemănare, Ludovic al XVI-lea:

Pe malurile Seinei, în faeton de gală,
Cezarul trece palid, în gînduri adîncit;
Al undelor greu vîiet, vîierea în granit
A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înșală;
Poporul loc îi face tăcut și umilit.

Scoțînd strofa cu «Comuna», Eminescu a ridicat cu voință poemul la modul abstract, făcînd din el exemplificarea dreptății relative a claselor. Oratorul care vorbește într-o tavernă plebei proletare, cu accente babuviste, e un egalitar:

Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă,
Ce lumea o împarte în mizeri și bogați!
Atunci cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă
Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă,
Egală fiecare, și să trăim ca frați!

El nu critică numai regimul politic, ci și cel economic, făcînd aluzie la originea uzurpatorie a averilor («prin bunuri ce furară») și la salariul de mizerie («Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi»). Cezarul e un filozof schopenhauerian, încredințat de universalitatea «principiului rău». Privitor sumbru al acestui act de *fortuna labilis*, el nu mai încearcă nici un quietiv, ci se lasă în voia unui nihilism filozofic desăvîrșit:

Cînd știi că visu-acesta cu moarte se sfîrșește,
Că-n urmă-ți rămin toate astfel cum sunt, de dregi

Oricît ai drege-a lume — atunci te oboseşte
Eterna alergare... ş-un gînd te-ademeneste:
«Că ois al morţii-eterne e viaţa lumii-ntregi».

Aceasta este, de fapt, încheierea inevitabilă a *Panoramei deşertăciunilor*, dată fiind premisa ei pesimistă.

11. Asia budistă. Descripţia Indiei

Lista civilizaţiilor a mărit fără indoială circumferenţa istorică şi geografică a poetului. Din vremea sau după părăsirea lungii panorame, găsim fragmente descriptive sau narrative, care, deşi singuratice şi în alte moduri poetice, trebuie socotite ca piese de *imago mundi*. Astfel e priveliştea Asiei budişte¹, ce pare a face aluzie la grota cu simulacre ale lui Buddha din Yün-Kand:

Prin codrii Asiei, prin şesuri creţe
De-a vîntului suflare îmbălsămată,
Prin munţi în nori şi prin pustii măreţe,

Cefăţi antice strălucind s-arată,
Şi albe par şi mitici — şi cu basme
Pierdute-n codri pare semănată.

Şi peşteri nalte s-adîncesc în munte,
Stînci de bazalt ţin bolşile-n coloane,
Se mişcă-neet pădurea de pe frunte.

Izvoare curg din negrele icoane
D-idoli păgîni ce ca şi stilpi se-nşiră
În depărtări adînci din caravană.

---

¹ Ms. 2255, f. 198 v. (Berlin?). O schiţă de basm (ms. 2259, f. 272 urm.) e localizată tot în India: «Demult, demult a fost un împărat în ţara depărtată a Indiei şi avea o fată frumoasă cum nu se mai povesteşte, bălaie ca o lacrimă a soarelui, dacă soarele a plîns vodată».

În stele nașcă mării Himalaia
Și de pe vârful[-i] alb pălind răsare
O lună caldă, sfântă și bălaie.

Și-n văi umbroase [adînce] ce se pierd în mare
Munții bătrini din stele se coboară
Și-ntind în jos stîncoasele picioare¹.

Întîlnim și descripția Indiei în evul în care un mag vestește
nașterea lui Isus²:

Unde Gangele în cîmpuri undele își desfășoară
Și păduri îngrop bătrîne munții mai presus de nouri,
Marea răspundea l-a lumîi mîndre înmiite-ecouri,
Tresărind îatunecată lingă stîncă temerară.

Colo unde vezi <verzi> portale de-arbori mari cu frunze late
Își deschid a lor intrare spre-a se pierde-n codri adînci,
Unde prin cîrări de codru, prin risipele de stînci
Intri-n hale mari de arbori, bolți de frunze-ntunecate.

În pădurile antice ale Indiei cea mare,
Pintre cari, ca oaze, sunt cetăți fără de fine,
Regii duc în pace-eternă a popoarelor destine
Închinînd înțelepciunii viața lor cea trecătoare.

Înțelepți ei sunt ca zeii și-n palatele antice
Aurul se grămădește spre a curge în isvoare
Iar în mină <mări> pline de lucru a-mpăcatelor popoare,
Mulțămii sunt regii mîndri de popoarele fericite.

---

¹ Slavici (*Amintiri*, p. 19) spune că Eminescu citea în *L'orient pittoresque* dări de seamă despre budism și confucianism. D. I. M. Rașcu presupune că această publicație este sau *La revue de l'Orient*, sau *La revue pittoresque* (*Secolul*, 25 sept. 1932).

² Ms. 2290, f. 57—59.

Dar un mag bătrîn ca lumea îi adună și le spune
C-un nou gînd se naște-n oameni mai puternic și mai mare
Decît toate pîn-acuma. Și o stea strălucitoare
Arde-n cer arătînd calea la a evului minune.

Fi-va oare dezlegarea celor nedezlegate?
Fi-va visul omenirii grămădit într-o ființă?
Fi-va brațul care stinge-a omenirii neîntîlnită
Or izvorul cel de taină a luminei-adevărate?

Va putea să risipească cea neliniște eternă,
Cea durere ce-i născută din puterea mărginită
Și dorința făr' de margini? Lăsați vorba-vă pripită,
Mergeți, regi, spre închinare la născutul în cavernă.

În cavernă? 'n umilință s-a născut dar Adevărul?
Și în fașe de-nlucerie s-a născut eternul rege?
Din durerea unui secol, din martiriul lumii-ntrege
Răsări o stea de fală luminînd lumea și cerul.

Sarcini de-aur și de miruri ei încarcă pe cămile
Și pornesc în caravană după steaua plutoare,
Ce în aerul cel umed pare-o așchie de soare
Luncind pe bolta-albastră la culcușu-eternei mile.¹

12. Sarmis

Încă de cînd își redacta poemul deșertăciunilor, Eminescu fusese fulgerat de ideea unei epopei dacice. Episodul cuceririi Daciei, care la început avea numai cîteva strofe, luă pe dată, în dauna întregului, proporții considerabile. Lira patriotică, din ce în ce mai sonoră, înăbuși curînd intențiile hronografice, și lungul poem se sfîrșimă în fragmente pe care poetul fie le

---

¹ Strofe din acest fragment se găsesc într-o compunere *Dumnezeu și om*, care e o variantă din *Christ* (cf. *Poesii postume*, p. 268—269).

publică deosebit (ca *Egiptul*), fie le folosi în noi compuneri. Proiectul unei epopei sau drame daco-romane e mai vechi, din chiar epoca studenției, dar, spre a păstra cronologia faptelor istorice, vom trece la un poem meditat, după arătările poetului, între «1875 dec. — iulie 1877»¹, și anume la *Sarmis*, care totuși soarbe în el materia din mai vechiul *Mureșan*. Sub deosebite titluri (*Gemenii*², *Nunta lui Brig-Belu*³, *Sarmis*⁴), se cuprinde cam aceeași poveste a doi frați gemeni, Brigbelu și nebunul Sarmis, cu deosebirea că o dată⁵ geamănul nebun este Boerebist.

În sala cea înaltă a domniei, în care în firide de-a lungul pereților se văd chipurile tăiate «în marmur» ale regilor daci, intră Brigbelu cu o faclă de rășină în mîini. Tronul cu chipul fratelui său Sarmis, care lipsește de un an, e acoperit de un văl negru, semn că regele e socotit mort. Un ceas de nisip arată vremea. Din monologul lui Brigbelu reiese că Sarmis a fost înlăturat («L-am dat deci la o parte»), poate pus «în lanțuri» («Pe cînd c-un om în lanțuri de-i frate chiar, ce-mi pasă!»), și că peste o oră fratele cel vînzător va avea coroana. Într-o redacție mai lungă⁶, regele Sarmis apărea la început plimbîndu-se în barcă cu logodnica sa Tomiris, căreia îi spunea cuvinte de dragoste ce-au trecut apoi în parte în *Scrisoarea IV*. Lucru curios — dovadă că Eminescu voia cu orice chip să folosească un material mai vechi — întune-catul Brigbel e un pesimist cu vorbele înseși ale lui Mureșan. Mureșan ironiza creația⁷:

---

¹ Ms. 2259, f. 287 urm.

² Ms. 2261, f. 1 urm., publ. în *Poesii postume*; ms. 2278, f. 23 urm.

³ Ms. 2256, f. 12—13, ms. 2259, f. 287 urm., ms. 2260, f. 222 urm., ms. 2283, f. 151 urm.

⁴ Ms. 2286 (incep. caiet.), ms. 2283 (invers).

⁵ Ms. 2256, f. 12—13; ms. 2262, f. 166 urm. (aci nebunul se cheamă Alboin: «O! Alboin nebune, război e între noi!»).

⁶ Ms. 2259.

⁷ Ms. 2283, f. 138 v. — 113 v.

Dar nu — ce zic? Tu blastemi, poete... Căta bine,
Căci lumea e creată anume pentru bine.
N-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi,
De mii de ani nu sună legenda în urechi?
Nu vezi tu că virtutea găsește-a ei răsplată,
Răsplată ce de oameni și cer e-nvidiată?
Răsplată prea frumoasă: un giulgi și patru scinduri.
Ți-e îndemină-n nuntru, te scapi de multe gânduri,
De gânduri fără noimă...? Pentru așa comoară
Treci însetat pe lingă a vieții dulci isvoară...

Cu aceleași vorbe aproape o ironizează și Brighel:

Un ceas mai am și iată că voi ajunge-n fine
Atît de sus în lumea creată pentru bine.
Creată pentru bine, ne spun cărțile vechi,
De mii de ani ne sună legenda în urechi...
Și am văzut virtutea găsind a ei răsplată,
Ce nu numai de oameni, — de zei e-nvidiată,
Răsplată prea frumoasă: un giulgi și patru scinduri.
De cînd văzui aceasta, am stat mereu pe gânduri:
Să-mi stîmpăr lăcomia? Pe lingă dulci isvoară
Să trec murind de sete pentru așa comoară?

Morala firească a unei asămenea filozofii urma să fie
asceza lui Mureșan. Însă poetului îi trebuia aci altă fabulă.
Mureșan renunța la viața activă, constatînd inutilitatea
virtuții și victoria universală a răului în istorie:

...Disprețuește viața,
Închină-te de sara și pînă dimineța,
Trușăule obscure — te crede sfînt ș-ales,
Un om din altă carne făcut — și cu eres
Poporul se-nchina-va chiar la a tale oase.
Învie, măgulește tu patimi dușmănoase,
Invidia și ura botează-le virtuți,
Numește brav pe gide, isteți pe cei astuți,

Din patimi a mulțimei fă scară de mărire
Și te-or urma cu toții în vecinică orbire.
C-o frază lingusește deșertăciunea lor,
Din risipite roiuri atunci faci un popor.
Fii dinainte sigur, la rele el urma-va,
Cu sînge și cenușă pămîntul presăra-va.

Aceeași zădărnice a virtuții o exprimă și Brigbelu:

Ca să fii domn, se cade să-i iei adînc pe oameni.
Voiești ca să se-nchine cu toți la tale oase,
Atunci învie-ntr-însii pornirea dușmănoasă,
Invidia și ura botează-le virtuți.
Numește-erou pe-un gîde ca fieru! să-i ascuți,
Pe cel viclean și neted numește-l înțelept,
Nebun zi-i celui nobil și simplu celui drept,
Din patima mulțimii fă scară la mărire
Și te-or urma cu toții în vecinică orbire.
Cu laude mîngîie deșertăciunea lor,
Din roiuri risipite vei face un popor
Și sigur fii la rele de-a pururea urma-vor,
Cu sînge și cenușă pămîntul presura-vor...

Așadar, pesimismul lui Mureșan a devenit, în chip cam silnic, la Brigbelu, machiavelism. Dar a rămas concepția lui Iehova-Ormuz (aci Zamolxe), ca principiu al răului, adică al vieții. S-a zis¹ că Sarmis, căruia i se răpise tronul și iubita, avea temei propriu să blesteme pe Zamolxe, și că de aceea nu se poate apăsa asupra pesimismului. În realitate, amîndoi frații sînt pesimiști cu frazele furate lui Mureșan, cu deosebire că unul își face o politică bizuită pe rău. Apariția lui Zamolxe de partea lui Brigbelu a putut însemna în conștiința lui Eminescu exemplificarea ideii știute că Dumnezeu, «comediantul bătrîn», și exponenții săi, «popii», patronează această lume a minciunii.

---

¹ I. Jura, *Mitul în poezia lui Eminescu*, p. 16.

Cînd Brighelu își sfîrșește monologul, năvălesc în sală «voievozii de țări și de olaturi», în frunte c-un preot bătrîn cu toiag «de aur». Timpul de un an, prescris așteptării lui Sarmis, trecuse. Se aduce o cățuie «aurită», preotul aprinde mirodenii, și pe cînd toți cad în genunchi cu faclele stinse, cheamă de trei ori pe regele pierit:

În numele Celuia, al cărui vecinic nume
De a-l rosti nu-i vrednic un muritor pe lume,
Cînd limba-i neclintită la cumpenile vremii,
Toiagul meu s-atinge încet de virful stemii
Regești, și pentru dînsa te chem — dacă trăiești,
O, Sarmis, Sarmis, Sarmis! răsai de unde ești!

Sarmis nu răspunde, toți își aprind făcliile la focul sacru și preotul smulge vâlul negru de pe statuia de marmoră. Sarmis, așadar, murise. Brighelu privește pe fereastră poporul și soldații cu facle și sulii, care-l aclamă rege. Rămas singur în sala pustie, în fața clepsidrei cu nisipul scurs, el e întîmpinat de o femeie «mai albă ca omătul», care-i zice «rar și rece»: «Ești mulțumit acum?» Este Tomiris, fosta logodnică a lui Sarmis, de astă dată iubită de Brighelu, pe care ea la rindu-i îl iubește hipnotic, ca pe un demon, cu suflare care «arde» și ochi care «îngheață». Vorbele Tomirei prevestesc pe acelea ale Cătălinei:

— Da, simt că în puterea ta sînt, că tu mi-ești Domn —
Și te urmez ca umbra, dar te urmez ca-n somn.
Simt că l-a ta privire voințele-mi sînt sterpe,
M-atrage! precum m-atrage un rece ochi de șerpe.

În curînd se săvîrșește nunta, la care tinărul cheamă pe toți «zeii vechii Dacii». În capul mesei șade Zamolxe, zeul getic, avînd, element de mitologie populară acesta, soarele în dreapta și luna în stînga. Voievozii și boierii stau «după treaptă» în jurul mesei, la mijlocul căreia șade pe

tron intunecosul, cu plete lungi, Brigbel. Un cîntăreț (un soi de scald scandinav, prin urmare) spune

...povești din alte vremuri,

De regi de-a căror fapte te miri și te cutremuri.

E și un fel de măscărici, un *fou*, un ghiduș în chip de Faun cu «mutră... de capră», care face pe toți să ridă, chiar și pe regii de piatră din firide. În varianta în care fratele pierit e Boerebist¹, se face un danț al tinerilor în sunetul cimpoaielor skytice. Nunta aceasta, în care mitologia populară se împletește cu cea păgînă, anticipează nunta din *Călin*, care, tipărit încă din 1 noiembrie 1876, a zădărnicit dezvoltarea acestei părți din poem.

Deodată apare sub un arc, rezemat de spada-i de rege, nebunul Sarmis, cu care Tomiris idilizase la început în barcă pe lac. Brigbelu se scoală infuriat, cu mina pe pumnar, dar nu cutează să lovească. Galbenul la față Sarmis, trecîndu-și mina la ochi ca spre a-și aduce aminte «o veche povestire», nu face altceva decît să enunțe geneza:

El noaptea cea eternă din evii-i o recheamnă,
Arată cum din neguri cu umeri ca de munte
Zamolxe, zeul vecinie, ridică a sa frunte
Și decît toată lumea de două ori mai mare,
Își pierde-n ceruri capul, în jos a lui picioare,
Cum sufletul lui trece venind din <vinînd prin> neagra ceață,
Cum din adînc ridică el universu-n braț,
Cum cerul sus se-ndoaie și stelele-și așterne,
O boltă răsărită din negure eterne,
Și decît toată lumea de două ori mai mare
În propria lui umbră Zamolxe redispare.

¹ Ms. 2256, f. 12—13: «În fund cimpoiul skytic, ce mornăie într-una, / Adună tineretul dorit de voie bună / Cuvînd... și tactul dulce al monotonei larme / Trezi greoiul ropot de danț și zvon de arme, / Căci oaspeții [cei] mai tineri purtînd pe spate glugă / Izbesc în tact pămîntul lovînd baltagu-n fugă, / Femeile frumoase cu ei jucînd de-a valma / Se-nvîrt și se îndoiaie, ușor plesnind cu palma.»

Către acest Zamolxe, care se află la nuntă, «pe naltu-i jeț», se ridică cu duh de răzvrătire Sarmis. De la zeu a avut el pe cea mai frumoasă femeie, dar și necredincioasă (e o scurtă aci notă de misoginism: «S-unește-atita farmec cu-atita necredință»). Tot darul i-l zvîrle acum la picioare. Nu mai vrea nici coroana «plină de pete», nici femeia. Cu grozave vorbe blestemă pe frate:

Și-acum la tine, frate, cuvîntul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți sece, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și străvezii năluci,
Cuvîntul gurii proprii, auzi-l tu pe dos
Și spaima morții între-ți în fiecare os...
De propria ta față, rebel, să-ți fie teamă,
Și somnul — vameș vieții — să nu-ți mai ieie vamă
Te miră de gîndirea-ți, tresai la al tău glas,
Încremenește galben la propriul tău pas,
Și propria ta umbră urmînd prin ziduri vechi,
Cu mîncele-ți astupă sperioasele urechi,
Și strigă după dînsa plîngînd, mușcînd din unghii
Și cînd vei vrea să-njunghii, pe tine șă te-njunghii.

Blestemul lui Sarmis se ridică, nefolositor, și spre zeu:

Te-aș blăstema pe tine, Zamolxe, dară, vai!
De tronul tău se sfarmă blăstămul ce visai.
Durerile-mpreună a lumii uriașe!
Te-ating ca și suspinul copilului din fașe.
Învăță-mă dar vorba de care tu să tremuri,
Semănător de stele și-ncepător de vremuri.

Mitologic, aci se face aluzie la invulnerabilitatea zeului, la nemurirea în care, după Herodot, credeau toți geții. Dar dacă ne întoarcem la *Mureșan*, vedem pe dată că e vorba de impasibilitatea divinității, precum și de eternitatea circulară a Totului, care, pieritor în formele sale, rămîne veșnic

întreg («Puternice bătrine, gigante — un pitic, / Căci tu nu ești în stare să nimicești nimic»).

Blestemul lui Sarmis se implinește întocmai. Brigbelu umblă prin sălile pustii, cu pumnalul, spre a-l ucide, și cînd, avîndu-l în față, lovește, cade el însuși:

Lovește crud o dată și cade mort — Brigbel.

13. Nirvana (Rugăciunea unui dac)

Într-unul din manuscrite¹ apare alături de *Sarmis* și *Rugăciunea unui dac*. Pe aceasta din urmă poetul a publicat-o abia la 1 sept. 1879. Dar legătura dintre ele este incontestabilă, *Rugăciunea* nefiînd decît o dezvoltare a blestemului lui Sarmis față de Zamolxe, așa cum se vede din alt ms. mai întins². Cu toate astea, blestemul regelui dac depășise cu mult logica epică a poemului, devenind un adevărat elogiu al neantului, așa încît poetul însuși se gîndește o clipă să-l intituleze *Nirvana*³. În forma această el e cu totul sublimat de fabulă și păstrarea legăturii cu mitul getic nu mai are nici un rost. Dacul cere aici zeului:

Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!

precum Moise al lui Vigny cerea moartea:

Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre.

Dacul vrea să poată să moară, să dispară fără urmă în stingerea eternă. De aici reiese că Dacul-Sarmis, care nu e un geniu ca Moise sau ca Luceafărul, nu poate să moară, ceea ce, evident, ne duce și la credința geților în nemurirea sufletului în cerul lui Zamolxe (v. Herodot), dar readuce

¹ Ms. 2260, f. 222 urm.

² Ms. 2259, f. 302 urm.

³ Ms. 2260, f. 229.

concepția panteistică a eternelor forme din lume, a migrației sufletului individual din *Mureșan*:

La sorți va pune iarăși prin lumile din ceri
Durerea mea cumplită — un vecinic Ahasver —
Ce cu același suflet din nou să reapară
Migrației eterne uncaltă de ocară...
Puternice, bătrine, gigante — un pitic,
Căci tu nu ești în stare să nimicești nimic.

Dacul cere așadar extincția totală, pe care Zamolxe nu o poate da. În amărăciunea sa e ceva din sufletul ebraic al Cărții lui Iov.

Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvînteze pe cel ce mă împilă...
Conit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pin'ce-oi simți că ochiu-mi de lacrimi e sec...
Că pot să-mi bleștem mama, pe care am iubit-o...

După cum Eminescu sfărîmase *Panorama*, publicînd *Egiptul* (alt element, cum e acela al «cugetătorului», a iătrat în *Scrisoarea I*), după cum dezarticulase *Mureșan* spre a scoate *Gemenii*, tot astfel desfăcu și această din urmă compunere, din care, după scoaterea *Rugăciunii unui dac*, a transportat pietre în *Scrisoarele I, III, IV* și în *S-a dus amorul*¹.

14. Horiadele

Unul din proiectele cele mai dragi lui Eminescu, pe care însă n-a avut răgazul de a-l duce la bun sfîrșit, a fost acela al unei mari epopei sau drame daco-romane. Ideea poetizării genezei poporului nostru datează de la începuturile

---

¹ Vezi C. Botez, ediția *Poesiilor* lui Eminescu, p. 346—347.

sale poetice, cînd, sub numele de Horia (*Răsunet, Horiadele, Iancu*)¹, plănuia, după aruncarea citorva versuri naționaliste:

Horia pe-un munte falnic sta călare:
O coroană sură munților se pare...

Eu am, zice-un tunet, suflet [negru] mare, greu,
Dar mai mare suflet bate-n pieptul seu.

Fruntea-mi este albă ca de ani o mie,
Dară a lui nume mai mult o să fie...

o genealogie năstrușnică a României:

«Italia lumea schimbată la față, pămîntul în delir, soarele beat. Limba e muzica celui mai mare maestru a ei, muzica nu e decît limba română pusă-n muzică. Limba română născută pe note, limba română cîntată în ape, țeara unei feerii.

Vulturul Gloriei romane a smuls inima din Roma murîndă, spre a o rei[a]duce la Dumnezeu de unde venise. Dar setos de victorii el se repezi asupra unui gigantic Faur, îl rupse în bucăți, îl omori, dar lăasă să cază inima Romei în pămînteanul [Faurului] Bourului. Acel pămînt era Dacia.»

Aci, în legătură cu această exaltare pentru Italia, este însemnarea: «*Io amo la lingua italiana*» etc.

15. Decebal, epopee

Forme hotărîte de închegare a proiectului nu apar decît în epoca studentască. Materia nu era nouă de altfel pentru literatura română și totul îl împingea spre ea. Eminescu a voit la început să trateze episodul într-o epopee în patru cînturi, după cum reiese dintr-o însemnare², în care se străvede intenția de a solidariza și pe zeii nordici, a căror reșe-

¹ Ms. 2262, f. 4.

² Ms. 2286, f. 72 (epoca Berlin).

dință se află, ca de obicei, în fundul mării înghețate. Descrierea halelor zeilor ar fi urmat, pe cât se vede, icoana Valhallei, după *Edda*:

«Planul lui Decebal

Cîntul I

Zeii Daciei — Dochia vrăjitoare tinăra apare la ei. Ogur cîntărețul espus de o fată de-mpărat în codri, care-a învețat de la paserile codrilor să cînte și delectează orb fiind mesele zeilor e luat de soare în carul său, fără teamă că va orbi, pentru a se cobori în poporul Dacic și a-l însufleți la luptă.

Cîntul al doilea

Roma. Pregătiri de rezboiu. Podul peste Dunăre — Ogur însuflețește poporul. Descrierea popoarelor aliate cu Dacii. Corbul Munin vestește peire. Nemijlocit înaintea luptelor. Ogur se-ntoarce în țara zeilor.

Cîntul al 3

Lupta ultimei cetăți. Lupta zeilor. Fuga celor Daci. Pe Ogur cel orb îl tirăsc caii și el cade-n marca-nghețată (Descrierea halelor albastre și a zeilor: Scuturi de stilpi.) Episod: Traian și Dochia.

Cîntul al 4

Ogur povește zeilor nordici nenorocirea Daciei. Soarele apune într-adîns în marea înghețată. Luminarea feerică [a] halelor mării. El li povestește asemenea. Nordul vrea să [se] răzbune. Pornirea popoarelor barbare.»

Astfel concepută, lucrarea a părut, se vede, lui Eminescu prea vaporoză, prea mitologică, de aceea în alte studii¹ îl vedem împărțind materia după etapele istorice ale războaielor daco-romane și introducând în acțiune persoane cu însemnătate psihologică. Acțiunea se deschide printr-un «Trecut vechi — zilele regelui Borivist. Boerebist». Aceste vremuri contemporane lui Octaviu trebuiau, credem, numai evocate. Urmează apoi însemnări fugare de acestea: «Decebal, Prima bătăie, 86 intră-n Moesia. Omoară pe Opius Sabinus. Prefectul guardianilor Cornelius Fuscus întâi învingător — în urmă ucis. În retragere se pierde insemnele Romei — Tertius Iulianus. Învinge. Oprit de vestea că Domițian a avut nenorocirea cu Quazii și Marcomanii. Prin retragerea lui Iulian prin pădurile germanice Decebal capătă-o pace nouă ca învingător. — 90. Domițian serbează triumf fals în Roma. — (Sub același an Șincai înseamnă același lucru.) 98—99. Freja vizitează țările dunărene» (este germanica zeiță Frouwa, Freya, soția lui Wotan, care arată va să zică interesul Walhallei pentru treburile getice). Eminescu își mai notează aci în nemțește ceea ce arată izvorul știrilor, câteva date militare, ca: «8 Legionen der Donauprovinze. I Minervia, Pia Fidelia etc.». Apoi urmează: «102. Bătut la Tapae. Sora lui Decebal e prinsă. Vulturii legiunilor lui Fuscus luate. Pace. Tarabostii. Triumf. Dacicus.» La «Al doilea război» e vorba de Traian, de cunoscutul pod al lui Apollodor din Danțesc, de-o luptă, mai înainte, a lui Decebal cu iasigii (de care vorbește și Dion Cassius), cărora le ia o bucată de țară, de o unire cu vecinii și de Pacorus II, regele parților (care într-adevăr a fost aliatul lui Decebal). Ca personaj principal roman apare Longin, caracter nobil, căruia i se cere de către Decebal țara pînă în Dunăre și cheltuielile războiului. Longin «se-nvenină». În luptă aveau să ia parte și germani, sarmați, mauritani din Lybia liberă. Episodul Dochiei este astfel schițat: «Duras, Diut-

---

¹ Ms. 2286, f. 38 și 37 v.

pareu — fost rege — acum orb — capul preoților daci. Dochia, fiica lui cea tinăra — iubind [pe] Dacio — urînd și iubind pe Traian. La căderea Daciei, ea adună restele poporului spre emigrare. Ei emigrează și cînd de departe s-aud încă cîntecele lor de jale — Dochia li rămîne în urmă — nu poate să se despartă de pămîntul ei, icoana lui Traian tot mereu era în naintea [ei]. — el apare — ea încremenește — O Niobe, conform poveștii.»

16. Decebal, regele

Constructor pe temelii vaste, Eminescu nu e mulțumit nici cu această formă a proiectului. Alături de cîteva însemnări cu creionul, cu greu descifrabile, dăm de o înșiruire de nume, ciudată la întîia vedere¹: «1. *Grachus Baboeuf* [ultimul cuvînt a fost adaos în urmă]. 2. *Decebal*. 3. *Solomon*. 4. *Nero*. 5. *Amor pierdut — viață pierdută*. 6. *Ștefan cel tînăr*. 7. *Isebart*. 8. *Histrio*. 9. *Napoleon*. 10. *Leul murind*.» Numerele 5 și 8 cuprind titlurile a două piese ale poetului, una originală, alta tradusă; din Ștefan cel tînăr a încercat să facă erou faustian de tragedie, Leul murind e Napoleon la Sfînta Elena. Acestea nu sînt decît nume ce au oprit imaginația poetului, dar sînt nume cu o legătură între ele, și însemnări următoare pe alte file² arată tîlcul lor. Poetul era încă sub impresia teoriei metempsihozei, pe care o luase ca temei a povestirii denumite de noi *Avatarii faraonului Tlă*. În serie el subînțelegea o continuitate, și, într-adevăr îl vedem pornind mai încolo de la cîteva personaje antice elementare: Gracchus, Decebal, Catilina, Cicero, cărora țintește să le urmărească migrația sufletului (reîncarnările lui Vișnu), rînd pe rînd, în personaje istorice cu miez sufletesc asemănător. Astfel, de pildă, romanul Gracchus avea să devină

¹ Ms. 2286, f. 33 v.

² Ms. 2286, f. 34—36.

francezul demagog Babeuf, supranumit și Gracchus, și profet, plătit cu eșafodul, al Societății Egalilor. În acest stadiu proiectul luase intenția piesei de teatru. Scena lui Decebal avea să fie mult asemănătoare aceleia a faraonului Tlă:

«Decebal — actul din urmă — a albit așa de tare încît seamănă cu predecesorul său. După ce și-a aruncat coroana-n abis — se uită-ntr-o oglindă de metal — Sunt eu sau nu sunt eu? — Ideea metemsicozei. Același corp, același suflet, reprezentant al aceleiași idei ca bătrînul Decebal.

Ș-acum alerg dezmoștenit de tronuri,
Un biet bătrîn sărac, necunoscut!
Unde-i mărirea lumii? Unde-i?
Oare este?

E o mărire sau e un vis negru și strălucit ce-nvinge-n existență, că să arate-n urmă că-i minciună? Negățiune a vieții. Furtună, fulger, trăsnete, codri prăvăliți, riuri umflate — sunt zeii Daciei ce se luptă cu oștile romane. Apostrof către ei.»

Al doilea personaj este «Zina Dochia — blondă», în care se întrupa mitologia dacă. Gracchus, Cicero și Catilina trebuiau să înfățișeze trei unități morale deosebite: Gracchus (și totodată Babeuf) era negatorul nedreptății, susținînd interesele societății, dorind îndreptarea ei pentru ea însăși. În antiteză cu el, Catilina își însușește cauza poporului din ambiție personală, afirmîndu-și cu deosebire individualitatea. E un pesimist machiavelic în felul lui Sarmis («E-un vierme-n planul lumii»). Cicero «se face că e ademenit de virtuțile lui Catilina pentru a-l fulgera în urmă». El e, pe cît se pare, un politic. În sfîrșit, mai avea să apară un tip de *amantă*, care în întîia formă avea să se numească Freja, o sclavă din Germania, cu «puritate și dulceață germanică», cu care prilej poetul trebuia să pună «o lume nordică în capul unei blonde fete». Morala personajului e aceasta: «Salută cu mîndrie moartea și c-un fel de sălbatic entuziasm».

Nu mai este îndoială că, schițind caracterul lui Gracchus Babeuf o singură dată, Eminescu avea în vedere dubla lor intrupare. În antiteză, în epoca modernă, îl pune pe Morny, care nume evocă pe un ilustru sfetnic al lui Napoleon III și care se poate să fie un avatar al lui Cicero. Cum avea să acorde Eminescu personajele cronologicește (Gracchus—Cicero, Babeuf—Morny!) nu știm, fiindcă firul de cusătură s-a rupt. Morny «cunoaște legile istoriei. A pătruns taina devenirii ce o urmează.» E «cinic, ambițios, pozitiv», cu «un fond mare de nobletă personală». O *amantă* a lui, care probabil corespunde antitetic Frejei și al cărei nume pare că trebuie citit Cezara, urmează să adeverească lui Morny că, dezgustat de lupta politică, nu poate fi fericit nici în dragoste, în virtutea filozofiei dure a vieții, pe care o îmbrățișează. Spre a-i încerca afecțiunea, Morny îmbie femeia să moară împreună cu el, prin otrăvă. De va regreta, în clipa ultimă îi va da antidotul:

«— Vrei tu să mori cu mine?

— Da.

— Înveninează-te și de-ți va pare rău în ultimul minut îți dau antidotul».

La apropierea morții, pe care poetul își propunea s-o descrie, femeia se-nspăimintă și cere leacul. Ceea ce luase nu fusese însă otrăvă. Dezgustat, Morny se aruncă pe fereastră, adevărind prezicerea că viața politică și particulară îl vor înșela cu aparențele lor.

17. Decebal, dramă

Întrebuințind o dată ideea de metempsihoză în *Sărmanul Dionis*, Eminescu renunță la acest proiect, dar nu părăsește planul unei piese de teatru *Decebal*, pe care în epoca berlineză (caligrafia și pomenirea lui Kretzulescu ne-o spun) începuse s-o scrie de-a binelea. În ms. 2254¹ este partea cea

¹ F. 148—180.

mai coerentă a acestei încercări, scrisă cu cerneală și cu creionul, pe foi risipite și greu de descuscat. Unele versuri sînt însă foarte interesante și foarte frumoase chiar, prin părerile asupra poporului roman. Decebal a învins de curînd pe iasigi, cărora le-a luat ca ostătec pe Iaromir, și așteaptă cu îndrjire lupta cu romanii:

Auziți, auziți cum inima d-oșel
A Daciei se zbate cu putere.
În van mă-nvingeți, în zadar înfipt-ați
Vulturul de-aur în pămîntul negru
Și sînt al Daciei vechi — victoria voastră
Din ce în ce mai mari pâliri îmi dă!
O, zimbbru al Moldovei — capul crunt
În noapte[a] — istoriei îl ridici cu fală
Și-nfricoșat îl scuturi — vie! vie!

Se bucură de

Victoria¹ de-ntîi după cădere,
Ziua de-ntîi după adîncă noapte.
Azi oastea noastră a învins iazigii...

Face elogiul învinsului:

...Învinsul

Desfășură puteri atît de mari
Încît povestea numelui de dac
Pătrunde cartea, filele ei vechi...

...La moartea noastră
Popoare-ntregi privesc ca la o stea.

Prevede ridicarea popoarelor împotriva Romei:

Marea întreagă s-a mișcat în mine.
Din codrii antici și din pustii de gheață,
De sub lumina aurorei boreale
Și din dumbrăvi de lună, din pustia

---

¹ Șters: *Învîngerea*.

Egipetului vechi, a Libiei orașe,
Porniți de constelații neguroase,
Cu mintea aprinsă de poezi bătrini,
Popoarele pornesc în contra Romei...

Un preot bătrîn, Pater Celsus, strigă: «Vai ție, al Daciei domn! de trei ori vai!», apoi vorbește un B. (poate Boris, cum pare a se citi un nume cu creionul și altă dată aproape clar cu cerneală¹; vezi prin analogie Tomiris, Sarmis), care se vede a fi pretendent la tron și un dușman ascuns al lui Decebal:

Ieri încă inamic ți-am fost, o, rege,
Și inamic ți-oi fi cît voi vedea
Genunchi plecîndu-ți la piciorul Romei.
Azi însă, cînd decizi ca ea să cadă,
Eu fiu de rege... din istoria mare
A numelui meu vechi... o umbr-apar
Și spada-mi la piciorul tău depun.
Genunchii-i plec și fruntea mea cea vastă²,
Ardie-o iar și dă-mi-[o] iar în mină
Și spune-mi ce să fac cu ea: Ce vreil

Probabil că-i răspunde acum Decebal:

— Ieri încă eu credeam, vlăstar de regi,
C-a Daciei coroană-i țința ta...
Azi împăcat te văd și te iubesc.
Te scoală dar... Cîne ar fi știut
Că-n capul tău, în ochii tăi adînci
Trăiesc gîndiri rebele ca-ntr-al meu...

Ceea ce urmează, deși vine îndată după cuvintele de mai sus presupuse ale lui Decebal, prin înțeles nu se poate atribui decît lui Iaromir, ostatecul iasig, care face elogiul Romei.

---

¹ F. 152.

² Am citit altădată *sură*, deși Boris trebuie să fie tinăr și termenul n-are sens. Mai curînd s-ar putea citi *rasă*, și încă mai degrabă *vasă*, ceea ce ar fi o scăpare din condei pentru *vastă*.

Paginile sînt amestecate și scenele numai vag schițate, dar se pare că o indicație scenică de mai tîrziu, în care Iaromir cere să vorbească lui Decebal, își are locul aci:

Murmurele se ridicau la Joe
Și tocmăi cînd cîntam Salve-Imperator,
Poarta se dă în lături și Traian
Apare.
În van el în războaie haina schimbă,
În van necunoscut vrea să rămîie,
Amic și inamic îl recunosc.
Se zice cum că zeii niciodată
Deplin necunoscuți ei nu rămîn.
Întotdeauna o lumină de-aur
Împrejmuie-a lor frunte și ființă.
De-accea cred că zeii coborîră,
Că ei trăiesc azi între oameni
Ca cezari, ca preoți, ca senatori.
Ieri în Olimp... de azi-s pe pămînt.

D.:

O orbire;

[I.]:

Orbire, da! Orbire, care vede.
O, Decebal, de-ai și cum se tratează
În Roma tot războiul dintre noi!
Copilării le sunt! Astfel privesc.
Cînd îți-a veni fie-un legat...
Ți-a cere simplu să ne dai-napoi
Tot ce-ai luat, să ne despăgubești.
Sau [tot] atît de simplu îți vor spune
C-ai meritat de-a fi al Daciei rege.
Te-i mînia, tu vei striga — legatul
Doar va zîmbi...

Va ține toga învîrtită-n mîni
Și te-o întreba iar: pace or război,
În van îți chinui sufletul din tine,
Durerea ta, or bucuria, gloria,
Nimic, nimic pe dinșii nu-i atinge...
Crezi tu că gloria lor proprie-i atinge?
De e sau de nu e... tot una li-i...
Ei știu că vin, chiar dacă n-o arată
În astă nepăsare etern aceeași...
Într-asta îi găsesc că sînt ca zeii,
Ei nu știu ce-i mînia — ei nu știu
Ce-i bucuria pe acest pămînt.
Ce pe-alții îi turbează — abia îi mișcă,
Dureri ce ne-ar ucide — ei surd.
La bucurii ce ne-ar ucide — reci!
Nimic nu li-i destul de mare-n lume,
Nici bunătate nu, nici răutate.
Ce pe noi ne-ar mira ei nu observă,
Ce pe noi ne-a uimit găsesc firesc,
Unde găsesc ei acea coardă mare
Ce-i pune alături cu tot ce-n natură
E mai superb, mai fără milă-n ei?...

Tot, tot ce vrei — poate-un roman să fie,
Un tigru, un leu, un șarpe, un tiran,
Un vierme nu. Pe cînd cei mai mulți oameni
Nenorociți¹ fiind își schimbă lumea,
Simțirea lor — din mari devin ei mici,
Din răi ei devin [buni], din buni iar răi,
Romanul dacă-i rău născut,
Rău a rămas pînă l-a lîui mormînt.
Nu e schimbare în acest metal,
Nu e schimbare în aceste inimi,

---

¹ În ms. se mai află aci un cuvînt indescifrabil pus în paranteză:
apoi.

Neron în leagăn e Neron pe tron,
 Cum se anunță ei astfel și vin,
 Dacă e bun, e bun, de-i rău e rău
 * Dar totdeauna nemodificabil.
 De-aceea nu le pasă de virtute,
 De viciu nu, de-nțelepciuni, mărire,
 Ei sau le au sau nu le au — pe veci.
 De-aceea au dreptul ei de a suride
 Când văd pe-un biet german că-și pune totul,
 Persoana chiar, pe un arșic în joc.
 Romanul pune globu-ntreg și-l pierde,
 Pe sine-n veci. Căci el fiind îl ia.
 Ce mic trebuie să fie un om când însuși
 Părerea ce o are despre el e astfel
 Încît se pune el pe el în joc.
 Pămîntu-ntreg n-are valoarea
 Unui roman. De aci din ei oricare
 Zice: Or Imperator, ori nimic.
 Este ceva întunecos și mare
 Și simți că lumea toată e în el.
 Și totuși lumea toată nu-l plătește,
 Pentru că nu-i în stare de a-l schimba.
 Cu ei alături să mă lupt îmi place,
 Nainte-nvingeri, îndărăt în pace.

Decebal găsește că vorbitorul își face idol din tirani și
 că adoră în ei slăbiciunea proprie:

I.:

Te înșeli.

Îți place-a te-nșela — sau nu-i cunoști.
 Șii tu cine a fost Hanibal? — un zeu.
 Când armile lui coronau Alpii,
 Când oaste după oast-era bătută,
 Când Roma singură — o Niobè —
 Plîngea copiii ei — pe piețe, strade

Urlau femeile, strigau copiii,
 Când tot era pierdut... ce făceau ei?
 Ce făceau atunci acei moșnegi, senatori,
 Prea vechi pentru a merge în război,
 Dar neschimbați prin rău și nici prin bine?
 În zgomotul a unei lumi murinde,
 În țipăt, vaiet, în mugiri, în moarte,
 Ei reci decid: Cartagina să moară.
 Ei erau slabi, pierduți, bătuți, învinși,
 Întreab-unde-i Cartago: urmă nu-i.

Mindria de aliat a lui Iaromir, semeția legatului Longin
 sînt în spiritul caracterizărilor lui Montesquieu¹:

D.:

Taci, admirarea ta e o turbare...
 Nu sunt dator să cruț turbarea ta.
 Tu uiți cui îi vorbești... lui Decebal,
 Al Romei inamic neîmpăcat.
 Nu fă să uit ce eu respect în tine,
 Pe prinsul, nu... pe oaspetele meu.

I.:

Nu-s prinsul tău... Căci pentru a mă prinde
 În luptă dreaptă, ai fi trebuit
 Război ca să declari romanilor
 Eu sunt amicul... sunt supusul lor.
 Războiul tău chiar este o revoltă,
 Tu însuși la Traian ai genuncheat,
 Tu i-ai jurat amicilor, amic,
 Dușmanilor dușman să fii.
 Unde ți-e jurămîntul, Decebal?

---

¹ *Grandeur et décadence des Romains.*

D.:

Nu întoarce sufletu-mi cu susu-n jos
Și nu stîrni minia mea ascunsă!
Nu sunt supusul lor... nu voi s-o fiu!
Dac-am jurat, ce-ți pasă c-am jurat?

Iaromir declară că se va plînge senatului, spre a căpăta libertatea, iar Decebal își exaltă puterea:

D.:

Nebun admirator. El uită cum că
Am omorît pe Oppius Sabinus,
Că Moesia a fost în mina mea,
Că pe Cornelius Fuscus l-am învins,
C-a Romei vulturi i-am avut în mînă.

Domițian și Nerva îi plăteau tribut. Amestecîndu-se în vorbă preotul Celsus, Decebal se arată neînfricat de moarte:

Ce este moartea?... Pot să mor îndată
Fără a mă fi răzbunat? Pot? Nu, nu!
Nu pot — căci nu voi. Nu voi să mor,
Pricepi tu... Este așa de dulce viața,
Așa de dulce este răzburarea...
Ce mă-nspăimînți? Tu ești copil... bătrîne.

Se înfățișează Longin, legatul Romei, care cere lui Decebal să dea înapoi ce a luat de la iasigi. «Roma vrea — răspunde Decebal — dar să vedem acum dac-oi binevoi și eu.» Longin întreabă scurt de vrea pace ori război. De afară se aud zgomote și chiote amenințătoare de luptă, și regele zice lui Longin: «Auzi! Auzi răspuns, romanel!» Decebal stă pe tron în fața întregii curți. Dochia e îngrijorată de dirzenia lui. Înainte de sosirea legatului se plînsese de aceasta lui B[oris], care însă îi spusese încet:

E bine, Doamnă... cade Decebal,
Nu cade Dacia... Lasă-l să turbeze

Pe acest taur... îl vom moșteni
Noi doi... Să nu-l liniștim,
Să-l tot împungem c-un bold ars în foc,
Doar s-o scula, pentru a cade — mort...

cuvinte din care Dochia înțelesese că B. e un «șarpe». Când
Decebal îndeamnă poporul la luptă:

Pe cai, pe cai! Războiul este gata!

ea caută să-l înduplece la cumințenie, cu vorbele pesimiste
ale lui Dușanta din *Sakuntala* și cu o reevocare a genezei:

Sunt un copil. Am ochii de copil,
Văd lucrurile astfel precum sînt.
Ah, Decebal — cît chin e-n astă lume.
Viața ei este un spasm lung,
Totul e mărginit — durerea nu.
Un singur lucru e mai bun ca viața,
Pentru că nu-i nimic, nimic chiar — **moartea**.
Ah, cum nu suntem pe atunci pe cînd
Nici ființă nu era — nici neființă,
Nu mara aerului, nu azurul,
Nimic¹ cuprinzător — nici cuprins,
Nu era moarte, nemurire nu
Și fără suflet răsufla în sine
Un ce unic ce poate nici n-a fost.
Dar, vai! un simbure în acel caos
Mișcîndu-se rebel — a nimicit
Eterna pace, și de atunci durere,
Numai durere este-n astă lume.
Unde e starea ceea unde zeii
Nu exista, nici oameni, nici pămînt,
Pe cînd acea ființă neînțeleasă
Nu-și aruncase umbrele în lume,
Umbrele ce sînt² moartea și nemurirea.

---

¹ În ms.: *Nimic nu cuprinzător*.

² În ms. șters: *viața și*.

Ca la atitea altele, Eminescu a renunțat și la acest proiect, și în cele din urmă episodul erotic Traian—Dochia s-a strîns într-o încercare de cîntec poporan¹:

Mîndră-mi este rochia
 Și mă cheamă Dochia.
 Au venit, mări,-au venit
 Împărați din răsărit
 Și frumos m-au mai pețit,
 Au venit, mări, din sus
 Împărat de la apus,
 Două vorbe mi-au spus,
 Inima mea și-au supus.
 Era mîndru și-mpărat
 Și oștean implatoșat,
 Era mîndru și voinic,
 N-avea grijă de nimic.

19. Ovidiu în Dacia. Crucea-n Dacia sau Joe și Crist

Nu numai Dacia păgînă de sub munte ci și Sciția mică și Dacia creștină intrase în sfera de preocupare artistică a poetului. Încă din epoca prestudențească, cu mult înainte de V. Alecsandri, visase o dramă în jurul lui *Ovidiu în Dacia*, al cărui caracter urma să fie scos din operele poetului latin. După *Polyeucte* al lui Corneille ar fi voit să facă o tragedie creștină de tip clasic, *Crucea-n Dacia sau Joe și Crist*²:

¹ Ms. 2276, f. 57.

² Ms. 2254, f. 19.

« Aşa-numita dramă clasică s-ar putea introduce prin piese ca *Ovidiu (în Dacia)*, caracter şi idei în operele sale, *Crucea-n Dacia sau Joe şi Crist... (Polyeuctu)* ».

20. Strigoii

În evul turbure al Daciei creştine din vremea năvălirilor barbare trebuie pusă bizara compunere *Strigoii* (publ. 1 dec. 1876)¹, care, prin vagul istoric, trezeşte nedumeriri. Se vorbeşte aci de un Arald; stăpîn peste avari, a cărui logodnică, Maria, regină dunăreană, moare, după ce cu dragostea îi potolise elanul cotropitor şi-l creştinase. Dacă ceva limpede documentar se află în această compunere, atunci este descrierea, valabilă în general a năvălirii barbarilor. În *Strigoii* ni se trage limpede itinerariul unei invazii uralo-altaice, căci Arald vine de peste Volga:

Eram un copilandru. Din codri vechi de brad
Flămînzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămîntul,
Eu răzvrăteam împèrii. popoarele cu gîndul...
Visînd că toată lumea îmi asculta cuvîntul,
În valurile Volgăi cercam cu spada vad.

Aşa cum confirmă istoria, invaziile hunice (căci avarii sînt de aceeaşi rasă) au stîrnit o migraţie spre Occident a celorlalte naţii, precum longobarzii, care luară drumul spre Roma. Acest lucru, şi Odin pare a fi aci simbolizarea naţiilor germanice împinse, îl expune poetul:

Şi naţii călătore, împinse de a mea
Umplut-au spărioase pustiul pîn' la poluri.

Căci Odin părăsise de gheaţă nalta-i domă;
Pe zodii singeroase porneau a lui popoare,
Cu creştetele albe preoţi cu pleata rară

---

¹ Vezi şi ms. 2262, f. 164 urm.

Trezeau din codri vecinici, din pace seculară,
Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.

Ajuns la Nistru cu gînduri de pradă, Arald, tăbărit în
«corturi verzi de cetini», e întîmpinat, ca un han ce era,
de o solie de sfetnici în frunte cu regina lor, «blonda»
Maria, cu destulă prevedere, fiindcă îndeletnicirea craiului
este

Să fumege nainte-mi orașele-n ruine,
Să se-mplinească visu-mi din codrii cei de brad!

Înlănțuit de Maria, care vine la el noaptea, Arald, con-
vertit s-ar părea la creștinism, își oprește invazia aci, ceea
ce dovedește încă o dată că nu era un simplu subjugator,
ci un cap de hoardă:

Pe plaiuri dunărene poporu-și opri mersul.

Înmormintarea reginei în boltă pecetluită cu cruce se
face după tipic creștin autohton:

Făclile ridică — se mișcă în line pasuri,
Ducînd la groapă trupul reginei dunărene,
Monahi, cunoscători vieții pămîntene,
Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene,
Preoți bătrîni ca iarna, cu gîngavele glasuri.

Arald pornește spre munți, după steaua polară, spre
locul unde un bătrîn preot al lui Zamolxe șade învechit
pe un jilt de stîncă, semn că religia getică fusese uitată.
Magul acesta are multă asemănare cu cel *călător în stele*:

Ajuns-a el la poala de codru-n munții vechi;
Isvoare vii murmură și saltă de sub piatră,
Colo cenușa sură în părăsita vatră,
În codri-adînci călelul pămîntului tot latră,
Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.

Pe-un jilt tăiat în stîncă stă țapăn, palid, drept,
Cu cirja lui în mină, preotul cel păgîn;

De-un veac el șede astfel — de moarte-uitat, bătrîn,
În plete-i crește mușchiul și mușchi pe al lui sîn,
Barba-n pămînt i-ajunge și genele la piept.

Arald cere bătrînului, în schimbul închinării lui la zeii
daci, viața Mariei:

— O, mag, de zile vecinic, la tine am venit,
Dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit,
Și de astăzi a mea viață la zeii tăi se-nchină.

Ca și în *Povestea magului călător în stele*, bătrînul îl duce
într-un «dom de marmur negru», unde cu o vargă vrăjită
conjură toate elementele naturii, pămînt, stea, lună, și pe
Zamolxe:

— Din inimă-i pămîntul la morți să deie viață,
În ochii-i să se scurgă scînteii din steaua lină,
A părului lucire s-o deie luna plină,
Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămință de lumină,
Din duful gurii tale ce arde și îngheață.

Atunci zidul de marmură ce corespunde oglinzii negre
din *Povestea magului* piere, de departe se vede în ninsoare
și pară biserica creștină fulgerată în catapeteasmă, piatra
de pe mormîntul reginei crapă în două și o întrupare de omăt
se ridică. E Maria, care vine să cuprindă cu «brațe reci»
gîtul craiului. În a treia parte, Arald, devenit strigoi, se
întîlnește în fiecare noapte cu Maria:

Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr,
Căci caii lor aleargă alături-a nșpumați,
Vorbînd de-a lor iubire, iubire fără saț.

Surprinși de zori, ei intră călări în domul din munte,
pentru totdeauna. Bătrînul incremenește iarăși:

Pe jîlțul lui de piatră înțepenește drept
Cu cirja lui cea veche preotul cel păgîn,
Și veacuri înainte el șede-uitat, bătrîn,

În plete-i crește mușchiul și mușchi pe al lui sin,
Barba-n pământ i-ajunge și genele în piept.

21. Arpad, regele ungarilor

Chiar și despre năvala ungarilor poetul plănuise la Viena (februarie 1870?), de astă dată cu gânduri satirice, un *Arpad, regele ungarilor, Operetă cu cîntece în 3 acte*¹. Compunerea arată o mare încredere în vitalitatea neamului și un dispreț desăvîrșit față de maghiari. «Goi, rupți, felegoși, ungurii zie că domină pămîntul»²:

Dați-mi arpă de aramă,
Dar cu strunele de fier,
Ca să cînt acuma cer
Ca un vînt ce se slăramă
Printre stînci de-nghet și ger...

¹ Ms. 2257, f. 53 și 56: *Poesii postume*.

² Antimaghiarismul poetului, exprimat și în scrierile politice, este atît de puternic, încît în vremea boalei izbucnește cu furie: «Noi avem în România două institute: Măreuța și Golia, unde se fac acolo* alîta știință și filosofie ca și-ntr-o academie ungurească, cu unica deosebire că nebunii de la noi sunt spirituali, pe cînd nebunii unguri sunt idioți» (ms. 2292, f. 10). «Ori o academie maghiară... ori un spital de la Döbling e unul și același lucru. Li putem spune idioți» (ms. cit., f. 11). «Ungurii sunt niște gogomani. Vor [să] înstrăineze liceele noastre? Facem licee proaste. Se vor alege de asta? Avem tratat cu Austria și vom crește copiii în România — în liceul *Matei Basarab*, cu sîngă și suflet de român» (ms. cit., f. 36). Nu e vorba aci, desigur, decît de dorința înființării unui liceu «*Matei Basarab*», cu numele unui domn care în această epocă înfălișează pentru poet culmea înțelepciunii românești. El însuși se credea a fi Matei Basarab. Tot în această epocă turbure (ms. 2257, f. 246), visa o francmasonerie naționalistă *Matei Basarab*: «O organizare între români asemenea soc. franemasonilor și a ieziuților — ca a bisericii catolice. Pretutîndene oameni anumiți, cari să ție registru de tot sufletul românesc. Cel slab trebuie încurajat și lăudat pentru ca să devie bun; trebuie trezită deșertăciunea lui, decorat la nevoie, trezite mii de speranțe în el, în caz de extremă nevoie ajutat chiar. Să se simtă că soc. *Matei Basarab* reprezintă o putere enormă.»

Cîți maghiari cu cap de cîne,
Cîți tătari cu ochii mici,
Cîte triburi de peltici [venetici]
S-au zdrobit de stînci bătrîne
Ce veghează încă- aici.

Cîte ginți cu limba slavă
Au venit și-au revenit,
Dar cu toți s-au nimicit:
O cîmpie de otavă
Sub al coasei fier negrit.

22. Cielul Mușatinilor: Grue-Singer

Că Eminescu a voit să facă drame istorice sau în sfîrșit opere literare inspirate din trecutul țării noastre, îndeosebi al Moldovei, nimic de mirare. Duhul vremii era astfel, fiindcă toți, Asachi, Negruzzi, Alecsandri, Bolintineanu, Hasdeu ș.c. compuseseră în marginea cronicilor. Dar dacă asemenea gînduri au stătut în capul poetului oricînd, încă de cînd sorbea, în reprezentațiile de teatru, drame patriotice, curînd ele s-au luat după apa mai mare a unor preocupări ivite în vremea studenției. Metoda reîncarnărilor, privilegiștea trecătoare a civilizațiilor au statornicit la Eminescu modul ciclic, imens. Migrația sufletelor era însă anevoios de înlăptuit într-un șir de domnii scurte ca acele ale Moldovei. În această privință se cer spații de timp mari, pentru a da iluzia sublimă a rotației tuturor formelor cosmice într-un ev dat. O panoramă a deșertăciunii, un memento mori nu se putea iarăși scoate (și nu s-a putut niciodată) dintr-o istorie națională în care stăpînește sentimentul egoist al păstrării și vredniciei neamului. Și apoi Eminescu era un naționalist furtunos. Totuși metođul ciclic a învins, în singurul chip ce era cu putință, în acela al unui principiu de continuitate, al unei zodii stăpînitore asupra a mai multe

generații. Eminescu a împrumutat așadar fatalitatea tragediei elenice, făcînd din Mușatin o seminție de atrizi, urmărită de patima vărsării de sînge. Destăinuirea acestui «destin» o face chiar Alexandru cel Bun¹:

«De ce mă tem, o, Jurgea? De singelē meu mă tem. Dar nu cunoști tu acest sînge fierbinte, plecat spre minie și spre dezbin din inima neamului Mușatin? Cîți ani sunt de cînd s-a-ntemeiat Moldova? Patruzeci-cincizeci. După Bogdan-vodă Dragoș a urmat Sas, după Sas, Alexandru, după Alexandru, bunu-meu Bogdan Mușat, după Bogdan, Petru, după Petru, Ștefan, după Ștefan, Roman, apoi iar Ștefan, apoi iar Roman, apoi Iuga... și-n sfîrșit Noi. Noi am ținut treizeci de ani domnia. În treizeci de ani înaintea noastră au fost șapte domni în Moldova. umbre trecătoare, Jurgea, dar umbre singeroase. Frate alunga pe frate, fii pe tată și tata pe fiu, singele Mușatin clocotea de fărădelegi. De ce mă tem? Dac-aș avea un singur fiu și... unul am — căci numele celui de-al doilea nu-l rostesc nicicînd — nu mi-ar fi teamă de nimic. Dar cum voi închide ochii, teamă mi-e că vrajba se încinge din nou, și mă cunosc pe mine, îi cunosc pe toți.»

Ar fi nechipzuit să dăm înșirării domniilor înțelesul ciclic absolut, de vreme ce poetul însuși nu l-a înfăptuit și s-a clătinat între felurite intenții. Ordinea pe care o punem are darul numai de a descoperi firul roșu cu care Eminescu voise să coasă unele file și de a arăta întinderea cîmpului istoric în care s-a mișcat.

Întiul proiect dramatic este următorul²:

¹ Ms. 2277, f. 4—13, și *Opere complete*.

² Ms. 2278, f. 18—20. În ms. 2254, f. 92 urm., altă creionare a acestui proiect. Mihnea-Singer e hatman, apar versuri din cunoscutele rugăciuni: «O, sfîntă Marie, Tu maica durerilor, / Icoana-ndurărilor, / Regina tăriilor... Isuse Hristoase, / Isvor mîntuirilor, și Magdalină, Magdalină, / Floare crudă din grădină» (f. 104).

Grue-Singer

Tragedie

Persoanele

Iuga, voievodul Sucevei.

Maria Doamna.

Bogdan Dragoș, fiul lor.

[Dan] Mihnea-Singer.

Irina.

Grue, fiul lor.

Galu, voievodul Tatrei și Cîmpulungului.

Arnim*, fiul său

Angelica, fiica sa.

Ambrosie, episcop și egumen mănăstirii Petroasa.

Nunții.

Eustrate Limbă-dulce [Filip Limbă-dulce].

Pepelca [Roman Bodein].

Cracaliu dascăl [Caracâl Stratu-lat, Dascălul Crăcăleto].

Procopie Zoderiu.

Tugomîr Bassaraba.

Actul I

Omorirea lui Iuga-voievod de către Mihnea-Singer. Doamna Maria și fiul său Dragoș. Scenă lângă cadavru uci-
sului. Blăstemul asupra lui Mihnea ca el și vrăjitoarea sa
de nevastă să aibă un fiu, care să omoare pe tatăl său și
să [se] ție cu mă-sa.

Actul al II-lea

Se. I

Doamna Maria trăiește în pădure cu fiul său vînătorul
frumos, care a văzut o fată în codri, ce mult îi place. Poves-
tea cu pietre scuturate.

Sc. II

În ajunul nașterii unui fiu, în casa lui Mihnea e-ntristare. Ei își zic cu spaimă menirea copilului lor. El s-a născut. Simbad Zodierul e chemat, care prezice lucruri cumplite. Ei se decid să-l espună. Scena despărțirii mamei de copilul său. El e pus pe riul Bistriței și scapă la voievodul Galu.

Actul III

Grue crește mare la Galu și are o iubire nemărginită pentru gingașele Floribel și una sălbatecă pentru Angelica. Scena între el și Angêla. El ucide în joc pe Floribel și ia lumea în cap.

Sc.

Dragoș a fost în Marmăția la puternicele sale rude. Acestea promit ajutorul său, el vine-n Suceava, ca să cerce dispoziția populației. — Scena-n *crîsmă*. Ș-aduce aminte de Angelica — că-i înamorată de un sunet de corn. — Zburătorul. El se-namorează în el. Epizod erotic. El se-ntoarce la Suceava cu armată, îl gonește pe Mihnea, dar îl cruță cum ai cruța pe Cain. Acesta și răpitoarea sa femeie Irina iau lumea-n cap.

[Nunta la craiul Galu. Nuntași din poveste.]

Actul IV

Sc.

Grue-Singer — remușcările de conștiință pentru moartea lui Floribel — revoltarea sa împotriva naturei și a lui Dumnezeu — nenorocitul său arc cu care lovește oriunde vrea. El merge la o vrăjitoare, care-i foarte frumoasă, să-i propuie un amor nebun pentru o altă femeie și uitarea Angeliciei.

Mihnea trăiește retras ca prisacar și numai noaptea merge-n peștera unde șade ucizetor de frumoasa sa nevastă. Iată, că vine la prisaca sa un om tânăr, care-i cere slujbă. El îl primește și-i spune să păzească prisaca de urși. Bătrînul se preface-n urs și el îl ucide. Vine femeia. Ea-i de frumusețe nemaivăzută, brunetă. Un amor demonic și bestial îi cuprinde pe amîndoi. Ea-l duce în palatul ei din peșteră — care e o adevărată feerie. Traiul împreună. Desperarea ei că-i mumă. Dezgustul, ura, disperarea. Oglinda și sipetul.

Actul al V-le

Nunta la craiul Galu.

Petrecerea sălbatică ca a lui Orest (Shakespeare*) a lui Grue. El spune unui preot la ureche vina sa — acesta fuge, el îl împușcă. Unul tener item. El vine la mănăstirea de preoți și cere ș-acolo dezlegare. Preoții îi spun s-aștepte și pîn-atuncea îi șade bățul cel uscat. Trei ani. Bătrîn, slab și girbov, au înfrunzit bățul. El îl scutură, rămîn numai două mere — e tatăl și muma ta. El cade mort.»

Acest proiect în care stau laolaltă elemente istorice, clasice, mitologice și poporane este în cea mai mare parte o dramatizare cu totul slobodă a legendei lui V. Alecsandri, *Gruia-Singer*.

Întorcîndu-ne asupra schiței, vedem că Eminescu a voit să dea temei o interpretare superioară de tragedie greacă. Precum în *Orestia* lui Eschyl, crimele au o origine îndepărtată, ce e o întîie revelare a acelui destin implacabil, pe care oracolele nu pot decît să le întărească. Tatăl lui Grue, Mihnea-Singer, a ucis, ajutat de soția sa Irina «vrăjitoarea», pe Iuga, voievodul Sucevei. Prin complicitate cu bărbatul, Irina e mai mult o Lady Macbeth decît o Clytemnestră. Doamna Maria blestemă (nu ne putem gîndi la această scenă

iără să amintim blestemul lui Sarmis) ca să li se nască un fiu care să ucidă pe tată și să aibă legături de dragoste cu mama. Dar această este chiar prezicerea făcută de oracol regelui Laius. Irina este deci o Iocastă și Grue-Singer un Oedip. Când se naște Grue, zodierul Simbad (de astă dată numele e împrumutat din *Halima*) prevestește lucruri ce sînt de bună seamă o întărire a blestemului. Așa precum Laius lepădase pe Oedip pe muntele Citheron, va face Mihnea punînd pruncul pe apa Bistriței, după pilda de astă dată a Bibliei, unde Moise fusese părăsit pe Nil. Copilul e cules și crescut de voievodul Galu al Cîmpulungului, dar aci se vădește nu numai puterea blestemului ci și aceea a destinului neamului. Grue ucide fără voie pe fiul binefăcătorului său Galu, anume Floribel, pe care totuși îl iubește, cu un arc «cu care lovește oriunde vrea». Răzvrătirea sa împotriva «naturii ș-a lui D-zeu» e zadarnica opunere față de destin din tragedia greacă. Singer aparține unei familii asemănătoare celei a atrizilor, despre care Glytemnestra (*Agamemnon*) spune că e stăpînită de un geniu «ce statornicește în ea o sete nestîntă de singe». Iată cum se îndeplinesc, după schița de mai sus, vorbele oracolului. În vreme ce Grue fuge de la curtea lui Galu, deși iubește sălbatic pe fiica acestuia Angelica (numele e acela al eroinei din *Orlando Furioso*, pe care poetul îl cunoștea), Mihnea, tatăl său, gonit din scaun de Dragoș, fiul ucisului, trăiește ca prisăcar, dormind noaptea cu soția sa într-o peșteră. Locurile pe care se află trebuie să fie în pustia Moldovă, și de altfel Mihnea ia îndeletnicirea lui Lațco de la Snyatin, singurul om aflat de Dragoș pe Siret după poemul polon al lui Miron Costin. Destinul nu întîrzie să se îplinească. Intrînd în slujba lui Mihnea, Grue își ucide tatăl, pe care nu-l cunoaște ca atare și care se prefăcuse în urs spre a-l încerca. Apoi trăiește cu Irina-Iocasta. Scirbit de întîmplare și întristat și de pierderea Angelichii, care se căsătorise cu Dragoș, el încearcă o scăpare în religia ortodoxă și apoi în cea catolică, prilej acesta de alte ucideri.

Apoi urmează o ispăşire în felul celei din V. Alecsandri, cu amănuntul biblic al băţului infrunzit.

Doamna Maria, - văduva lui Iuga-vodă, trăieşte cu fiul său Dragoş în pădure. Asta aduce mult a *Genoveva de Brabant* (după cartea populară sau după Hebbel). Dragoş se duce mai tirziu în Marmăţia, la rudele sale, să ceară ajutor spre a izgoni pe uzurpatorul tatălui său. Aci se îndrăgosteşte de Angelica. Vorba «Zburătorul» înseamnă că analiza ivirii dragostei la fată urma să fie făcută plecind de la *Zburătorul* lui Eliade Rădulescu. Înainte de a răsturna şi izgoni pe Mihnea, Dragoş vine în Suceava spre a cerca «dispoziţia populaţiei». Scena din *crismă* (vorba e subliniată de poet) e un episod tipic pe care Eminescu îl avea în minte şi pe care proiecta să-l pună şi în altă dramă, *Nunta lui Dragoş*, care e o derivaţie din *Grue-Singer*. Avea să urmeze apoi o nuntă domnească (să ne amintim de nunta lui Brigbelu, de aceea a lui Călin), la care Grue ar fi petrecut sălbatic ca Orest (să fie o aluzie la furiile anticului?), dovadă că în mintea lui Eminescu erau proaspete scene din tragedia greacă şi poate din *Iphigénie auf Tauris* al lui Goethe.

23. Nunta lui Dragoş

După toate semnele, aşternerea pe hirtie a unei drame mai curat-istorice în trei acte, *Bogdan-Dragoş*, trebuie să se fi făcut după proiectul lui *Grue-Singer*, pentru că informaţia istorică e acum ceva mai harnică, dar aceasta numai într-un cît privim lucrurile prin redacţia mai lungă ce ne-a rămas¹, căci ar fi hazardat să datăm fumul incert al inspiraţiei. Pe doşuri de imprimate ministeriale din vremea revizoratului («România. Comisiunea împărţirii premiilor pentru şcoalele de dincoace de Milcov. Anul şcolar 1873—1874»), Eminescu arunca idei dintr-o formă, ce trebuie să fie pri-

---

¹*Opere complete.*

mitivă, a dramei, fiindcă eroină se cheamă Veroni, ceea ce este o prescurtare din Veronica. În actul al doilea din acest proiect intitulat *Nunta lui Dragoș*¹ (care ar fi avut trei acte), Bogdan voia să intre cu arhiereul de Rădăuți într-o circumă și acolo avea să plănuiască încercarea iubirii Veronei. Pepelea ar fi jucat pe vodă, iar vodă Bogdan însuși pe un scutier. La această scenă Veroni leșina. În actul al treilea Veroni voia să se despartă de Bogdan, fiind ea o fată săracă. Iubiții se împăcau însă și după aceea urma nuntă domnească cu delegații din toate părțile Moldovei. Discreția a îndemnat pe Eminescu să scoată un nume prea băttător la ochi și să-l înlocuiască cu unul mai șters (Anna).

24. Bogdan-Dragoș

În proiectul *Bogdan-Dragoș*, din care o bună parte a fost înfăptuită, dăinuie contopirea lui Dragoș cu Bogdan.²

Drama se începe cu intrarea pe scenă (sala gotică a tronului în cetatea Arieșului) a lui Sas, vărul bătrînului voievod Dragul, din vorbirea căruia iese că domnul va da o «diată», cum se vede mai încolo, de trecere a puterii asupra lui, ca tutore al fiului Bogdan, că de zece luni «veninul mereu îi curge-n vine bătrînului», ceea ce înseamnă că Sas otrăvește băuturile domnului, că, în sfîrșit, Sas, care se visează domn, e în voia bună a papii și a lui Ludvig (domnia e catolică) și a izbutit prin intrigile sale să-l pună rău pe Dragul cu aceia, că toate puterile de fapt sînt în mîinile lui și cetatea «gemo toată de oameni» de ai săi. Este în Sas un amestec de intrigant diabolic și de ambițios:

Așadar azi e ziua cînd și-a ceti diata,
De zece luni veninul mereu îi curge-n vine,
Dar tare în oșele de zece luni trăiește,
Încet se uscă-așemeni vînjosului stejar

¹ Ms. 2254, f. 145.

² Ms. 2275, f. 5 urm., și *Op. compl.*

Pe care-l roade cariul... dar cariul lucră-ncet,
 El trebuie să pătrundă în orice-ncheietură,
 În dreapta și în stînga, în inimă,-n rărunchi,
 Pin' ce-n sfîrșit... (*face mișcarea căderii*)
 sfîrșitul prea mult, prea mult nu ține;
 Nu-i vorbă, ani de zile lucrez ca un paingăn
 Și pinza mea ajunge la craiul și la papa,
 De n-a muri degrabă tot trebuie să cadă...
 La Roma-n cartea neagră trecut e al său` nume
 Ca dușman și protivnic al legii apusene;
 Se știe că el singur mulțimea oarb-o ține
 În turma legii grece celei răsăritene.
 Și Ludovic, pe care azi toată popimea
 De lege apuseană îl trece pîntre sfinți,
 Acest sfînt îl urăște, căci tare în cerbice
 E Dragul... dar mai tare socot că voi fi eu.
 Cetatea geme toată de oameni de ai mei,
 A lui nu e nimica, nici haina de pe dînsul,
 El este ca bogatul înconjurat de-avere,
 În juru-i slau podoabe și vinuri și mîncări,
 Dar n-are nici picioare, nici mîni să le întindă
 Să ia ce-i dinainte-i. Astfel pentr-orce caz
 Am prefăcut eu casa lui proprie-n capcană:
 Dac-ar muri odată... ca să pot pune mîna
 Pe Bogdan-Dragoș, pentru că n-am nici un cuvînt
 Să-l pun acum sub pază. Sunt domn, azi, dară
 Nu-mi zice încă pe nume... cu a lui iscălitură...
 Sunt domn.

După acest monolog care definește plin un caracter,
 intră Bogdana, soția lui Sas. Numaidecit ne dăm seama că
 Sas și Bogdana sînt Mihnea-Singer și Irina din *Grue-Singer*,
 și, ca și aceia, un soi de Macbeth cu a sa Lady. Ca și Lady
 Macbeth, Bogdana e cruntă și hotărîtă în ambiție și caută
 să înăbușe scrupulele soțului, a cărui slăbiciune o disprețu-
 iește. Ea e otrăvitoarea domnului:

...Pe cînd lu, dragul meu,
 Verși picături de vorbă la craiul și la papa,
 În apa lui de aur eu picuram venin.
 Eu cred că e mai sigur; căci papa te iubește;
 Dar este om și moare; și Ludovic asemeni
 Te are lingă el... dar este om și moare;
 În toată lumea astă atît am, un prieten,
 Prieten al iubirii și-al patimilor mele
 Și n-am găsit nici unul mai sigur decît moartea...
 Moartea, iubite doamne, nu moare niciodată.

La observarea lui Sas că fiul însuși s-ar putea ridica (« Și viața niciodată nu moare. Cade tatăl, / Trăiește însă fiul... »), Bogdana (spre spaima bărbatului) dezvăluie hotărîrea de a învenina și pe Bogdan. Această Bogdană, ca și Irina, « ucizător de dulce », « copil de vrăjitoare », și care ține pe Sas în înlănțuirea unui amor sălbatic, demonic (« Nedezipită acum rămîn de-a ta ființă, / A mele rădăcine viața ți-o-mpresoară »), e și ea machiavelică și pesimistă cu versurile furate lui Mureșan și lui Brigbelu. Poetul desfăcea așadar din nou compunerile mai vechi:

Au crezi tu cîm că lumea făcută-i pentru bine?
 Ne-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi;
 De mii de ani ne sună povestea în urechi.
 Nu vezi ce răsplată virtutea are-n lume?
 Un giulgi și patru scînduri; pentru așa comoară
 Treci însetat pe lingă a vieții vii isvoară?... etc.

Bogdana, în sufletul căreia se amestecă și ceva din ambiția Vidrei lui Hasdeu, e în preajma facerii, și cu un simț de maternitate ce-i lustruiește puțin ghearele, hrănește visul unei dinastii.

În scena următoare intră boierii în glas de trîmbițe, închinîndu-se înaintea lui Sas, apoi galbenul de otrăvuri Dragul-voievod, care, așezîndu-se în scaun, scoate o cheie din sin și pune de i se aduce dintr-un scrin de fier coroana.

Bogdan i-o dă. Cu coroana pe cap, bătrînul vestește dorința de a cruța copilăria de grijurile domniei, pe care deocamdată o trece, după moarte-i, asupra vărului său Sas, ca epitrop:

E crudă încă mintea și oasele-ncă crude
Și nedeprins cu asprul și strîmtul țării scaun;
Coroana e în stare ca să-i slujească gîtul
Și skiptrul brațul fraged. Gînditu-ne-am atuncea
Că de va fi că domnul din ceruri să ne ieie
Noi să lăsăm copilul pîn' ce va crește mare,
S-acoperim cu negru postlav scaunul nostru,
Coroana noastră scumpă s-o încuiem în scria,
Și să dăm mîinii sale o altă jucărie
Decît al țării skiptru.

Uricarul, Toader Ghimpiș, dă apoi citire hrisovului prin care, în afară de trecerea domniei, se mai scrie și de dăruirea unor sate mănăstirii cu hramul Sf. Mihail.

Roman Bodeiu, boier credincios dar socotit cam «prost», adică lipsit de tăria politică, încearcă să împiedice pe voievod de la acest act, strecurîndu-i bănuiele asupra lui Sas:

Roman Bodeiu să fie epitropul moșiei,
Adică, cum s-ar spune, să fi fost eu acela,
Eu aș fi spus: Stăpîne, deschide-ți bine ochii,
Nu-mi crede-așa orbește, ci pipăie-mă bine
Și vezi, eu sunt ca alții din carne și din oase,
Sunt om... și e moșia și scaunul la mijloc.
Sunt om... și șubred este copilul vostru încă;
Sunt numai om și omul la rele e plecat,
Adică... vorba vine... eu — eu sunt slab din fire...
Eu nu vorbesc de alții, sunt alții mult mai buni,
Să-mi fireți cu iertare c-am spus și eu o vorbă.

Domnul ar fi trebuit, după Bodeiu, să adune Direptatea, pentru ca

...norodul, boierii, ostășimea
Să giuruie credință copilului Bogdan.

Sas simte neîncrederea și aruncă câteva vorbe de prefăcută umilință, însă Dragul, care e un om politic, socotește că e bine ca țara să fie cîrmuită de un om plăcut papii și lui Ludovic. Încolo nici lui nu-i scapă uneltirile lui Sas, dăr ascuns, face semn lui Bodeiu să tacă și-și trimite boierii. Rămas singur cu Bogdan, el are o purtare ciudată de om cu mintea puțin zăpăcită. Își acoperă fața cu mantia, pune pe Dragoș să facă cu un cărbune o cruce pe o ușă care nu e decît perete și li arată o ură neînțeleasă, care îndurerează pe copil:

Dragoș,
Vederea-ți mă scîrbește...

Totul nu e decît încercare de a îndepărta cu orice chip pe copil de la curte, din ghearele Bogdanei, de ale cărei mirșave gînduri bătrînul aflase:

Ascultă-mă, Bogdane, umplutu-ți-au Bogdana
Păharul tău cu apă și cupa ta cu vin?

Voievodul caută atunci să trezească patima pentru rățăciri cînegetice a băiatului, care face o măreață descriere *à vol d'oiseau* a Moldovei înainte de descălecare:

Adesea cu Siretul, cu Bistrița adesea
Eu m-am tot dus la vale p-o luntre ușuriță,
Alătura cu mine avînd o plasă, arcuț.
Găsii acolo oameni, vorbind aceeași limbă
Ca și ai noștri. Aflat-am și munți cu piscuri nalte,
Așa fel de pe unul căruia-i zic Ceahlăul
În zile după ploaie cuprinzi cu ochii lumea.
Dacă-i rotești... Acolo privești din miezul nopții
Un rîu puternic, mare, curgînd spre miazăzi,
La gura ei departe pierdută-n zarea zilei
Vezi o cetate mîndră ce-i zic Cetatea-Albă;
Iar despre soare-apune vezi iar un rîu puternic
Pe șapte guri, se zice, vărsîndu-se în mare,
E Dunărea; aproape-i, de gurile-i Chilia;

Într-aste două rîuri și între munții negri
 Privești o țară întreagă de codri și de dealuri;
 Din văi și rîuri line, din codri fără capăt,
 Vezi turme fără număr în zare risipite,
 Și buciumele sună duios, și cînt de fluier,
 Sălbatici zboară caii mai iuți decît chiar vîntul;
 Și cîinii urlă jalnic... Ciobanii cei călări
 Străbat ca și săgeata cîmpiile întinse...
 Se zice cum că țara se ține într-un chip
 Tot de crăia noastră și tot de craiul Ludvig,
 Dar eu băgai de seamă că nu-i a nimărui.

Bătrînul cere din nou coroana, o pune pe capul lui Bogdan, pe care-l binecuvîntează și-l îmbrățișează cu patimă, apoi, închizînd-o la loc, îndeamnă pe băiat să plece la vînătoare, singur, fără oamenii lui Sas. Această scenă a transmiterii coroanei, cu greutatea bătrînului de a se despărți de ea, aduce aminte (cu deosebiri de caractere) de aceea din *King Henry IV*, part. II, de Shakespeare (act. IV, sc. IV), sau din *Louis XI* de Casimir Delavigne (act. V, sc. XIV). Acum vine și Roman Bodeiu, care face domnului muștrări aspre pentru diată, folosind din teoria răului din *Mureșan* și *Sarmis* cit mai rămăsese neluat de Bogdan:

Gîndit-ai tu vrodată-n anii tăi
 Că lumea asta este făcută pentru răi?
 Omoară fericirea unui popor... alungă
 A veacurilor pace pe vreme îndelungă,
 Vei fi erou... Viteaz și mare te-or numi toți orbii
 Pe cînd pe-adevărații viteji îi mîncă corbii... etc.

Însă Dragul nu e chiar așa de fără minte. El amăgește pe Sas, care reapare, dăruindu-i hrisovul neiscălit, pînă ce aude un corn, «cornul lui Decebal», dovadă că Bogdan a fugit departe în codri. Sas devine cinic:

Și eu știu serie, doamne, știu slovele să-nnod
 Frumos cu nume mîndru ca Sas-voievod,

Pe mina mea acuma e dat Bogdan... e colo,
Nimica nu mai este al tău d-acuma încolo.

Îngălbenește însă cind află că hrisovul e fără iscălitură și fără peceti. Dragul i-l cere spre a-l semna, dar îl rupe. Pe de altă parte, Șefan, fiul lui Sas, după o noapte de beție și de joc de table, se duce învelit de Roman în mantaua lui Dragoș să se culce în odaia tânărului voievod. În vreme ce Dragul trage să moară, Sas e turburat. În sinul muribundului n-a aflat cheia scrinului cu semnele domniei. Spărgind lacătul, nu găsește nici coroană, nici peceti, nici spadă. Bogdana îl ispitește drăcește să omoare pe Bogdan. Înnebunit, «turbat ca lupii», Sas lovește pe tânărul dormind în patul lui Bogdan («Ca puiul unei păsări sub mîini mi se zbătea»), dar îi e dat să afle cu groază că ucisese pe propriul fiu.

În actul al doilea (adică în fragmentele ce trebuiau să aparțină acestui act) întîlnim un Bogdan îndrăgostit, descărcîndu-și sufletul lui Roman, devenit acum psiholog întăritător al iubirii. Povestirea idilei anticipează *Scrisoarea IV*, în alt metru:

O, fericirea mea, Roman, ține de mult... d-un an
Castelu-i singuratic în codrii cei de brazi,
S-oglindă-adînc în lacul cu repede talaz;
În vechea lui zidire mișcate tremur numa
Perdelele în geamuri, ce scînteie ca bruma;
Străfulgeră în umbra-i a undelor bătaie
Aprinse-n a lor fugă de rumena văpaie
A lunei... ce pe dealuri frumoasă se ivește
Și muchi și virfuri negre pe cer le zugrăvește,
Muchi negre, urieșe ce par ca un balaur
Păzind în taina serii comoara lor de aur;
Căci luna de jăratic, prin ele cînd răsare,
Comoară care arde vederile se pare,
Iar lebedele albe, pornind din negre trestii,
Apar dormind ușoare pe fața-apei acestii,

Cu aripile-ntinse ele o-mping, o taie
În cercuri care tremur, și-n brazde lungi, bălaie,
Iar papura se mișcă de-al undelor cutreier.
În iarba cea înaltă suspină trist un greier...

Iată, prin urmare, că lacul cu lebede a ieșit ca atâtea
altele din închipuire, iar nu din vederea castelului Otetele-
șeanu de la Măgurele, unde Eminescu nu se putea duce
pe acea vreme.¹ În Ana poetul a pus toată șagălnicia înfio-
rată a întliei dragoste, luind ca punct de plecare *Zburătorul*
lui Eliade:

Mama îmi zice: — Fată, închide uși, ferești,
Ades vin zburătorii cei falnici din povești
Și pot să te răpească, te duc departe-n lume.

Vorbirea Anei cu chipul ei din oglindă:

Ana, răspunde-odată... Frumoasă ești, mi-ești dragă.
Tu tu ești fata mamei... dar minte n-ai întreagă,

la care se face aluzie și în *Grue-Singer* (unde e vorba și de un
sipet), are un iz faustian. Strofele pe care le cîntă, cu părul
despletit în lumină de lună, la auzul cornului lui Bogdan,
sînt cele pe care Maiorescu le va publica mai tîrziu:

Peste vîrfuri trece lună,
Codru-și bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Mîngiosul corn răsună
Rătăcit, nemîngiet
Ca un suflet fără parte.
Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet.
(*Cornul tace*)
De ce taci, cînd fermecată
Eu spre tine mă întorn?

---

¹ Ideea « castelului » Oteteleșeanu ca izvor literar este a lui Slavici
(*Castelul singuratec*, în *Ad. lit.*, s. III, an. IV, nr. 155).

Mai suna-vei dulce corn
Pentru mine vre odată?

Bogdan sare pe fereastră ca Luceafărul, iar Ana, de spaimă, se ascunde țărănește după horn. Vorbele de dragoste ale tinărului sînt acelea folosite mai tîrziu de poet în *Atît de fragedă* (1 sept. 1879), pe care Mite Kremnitz o credea dedicată ei, fiindcă i se citise, deși comparația cu floarea de cireș nu putea s-o privească, de vreme ce fusese inchipuită înainte ca poetul s-o fi cunoscut:

Tu ești așa de albă ca floarea de cireși
Și soarta mea te puse în calea mea să ieși,
Să treci ca o ușoară crăiasă din povești,
C-o singură privire să-mi spui ce dulce ești,
Căci dulce ești! D-aîncea, eu te visez mereu,
Tu gingașă mireasă a sufletului meu,

În încîntarea unită cu spaimă a Anei este oroarea de geniu a Cătălinii, dar aci (reminiscență din *Strigoii* și din *Lenore*) Ana socotește că are de-a face cu un strigoi, și se roagă să nu fie așa curînd omorîtă:

Sărmanul, cine știe de cînd e mort...

Bogdane, cum se poate de tu nu ai maramă
Pe ochi?... Rogu-te spune-mi, tu ai murit demult?...

Tu n-o să mă omori

Cu totul? Mă lași încă să mai trăiesc o zi?

Liniștită puțin, fata întrebă pe Bogdan ce vrea și acesta îi declamă dorințele lui cu niște versuri pe care Eminescu le va dezvolta apoi deosebit în *Renunțare*¹:

Aș vrea să am pămîntul întreg în stăpînire,
De vorba mea s-asculte supusa omenire;
Să am multe palate, grădini, comori, cetăți,
În aur să lucească împovăratu-mi jeț;

¹ În varianta *Renunțare* (*Poesii postume*) apar flamurile pesimiste din *Rugăciunea unui dac*, cu ecoul din Vigny: «Astfel a mea viață va trece uniform / Și n-o să pot de somnul pămîntului s-adorm.»

Tot ce încintă ochii cu mii de frumuseți,
 Tot ce pământul are și marea mai de preț,
 Grămadă să stea toate la mine în comori,
 Să trec prin ele mîndru, puternic, zimbitor.
 Să fiu frumos ca ziua, stăpîn al lumii-ntregi,
 Nemuritor ca riul ș-un soare pîntre regi,
 Și raze să reverse din frunte a mea comoară,
 Apoi să cad nainte-ți așa (*ingenunche*) ca la icoană,
 Și arătîndu-ți toată averea fără seamă,
 Să-ți zic: ia-le pe toate, dar și pe mine ia-mă.

Tinerii apoi se împrietenesc și se descoperă unul altuia
 într-o dulce hîrjoană.

În actul al III-lea Bogdan a aflat de moartea tatălui
 său și cere Anei îngăduința de a o părăsi pentru puțină vreme.
 Împotrivirea fetei, amenințările patetice ale tînărului de a
 se omori, declarațiile de ură și de patimă sînt toate din cate-
 goria «toanelor» de iubire tratate țărănește:

Bogdan

Mi-e așa dor de-o gură... te rog.

Ana

Ți-o fi

Bogdan

Puțin.

Ana

Șezi binișor. Dă-mi pace. Nu crede cîte spun.
 Ce? Nu ești tu ca alții! Nu-i altul chiar mai bun?

Trecerea de păstori, ostași și boieri dintr-un fragment
 nu poate fi decît nunta «cu delegațiuni» din *Grue-Singer*:

...sub arcurile acele

Treceau turmele toate a neamurilor mele,
 Treceau în șiruri oameni cu albele cămăși,
 Mii, mii de oi mărunte, copiii treceau deși,
 Și mii de vite albe și caii mici și sprinteni,
 Ostași cu chica lungă, boieri cu lungii pînteni,

Părea că însuși cerul a fost durat cu fală
Pentru intrarea noastră o poartă triumfală.

Eminescu n-a dus la sfârșit nici această dramă, fiindcă a desfăcut-o. Și precum făcuse și cu epopeea dacică, puse curînd pe Dragoș în hora mărunță a unei poezii populare¹:

Dragoș-vodă cel bătrîn
Pe Moldova e stăpîn,
Și domnind cu toată slava
Șade-n scaun la Suceava,
La Suceava lăudată
Cea cu zid încunjurată,
Zid de piatră nalt și gros
Că pe el merg cinci pe jos
Și au loc cu de prisos,
Că merg trei călări alături
Și mai au loc pe de lături
Căii mîndri să și-i joace
Cînd încolo, cînd încoace.²

25. Proiecte cu Mușatin

Cu Bogdan-Dragoș, adică cu familia Drăgoșeștilor, începe la poet neamul Mușatin. Pentru el (cel puțin în vremea acestor lucrări), Bogdan I, cel care izgonise pe Balc și care întemeiasă de fapt țara, e un Mușat³, Bogdan Mușat, și ceilalți domni, Petru, Roman și Ștefan Mușat, sînt urmași ai acestuia. Dar istoricii (împreună cu Hasdeu în a sa *Istorie critică a românilor*, 1874, pe care poetul putea s-o aibă la îndemină) presupun că Mușatinii (din neamul unui Costea Mușat) sînt altă familie, poate, după Hasdeu, Basarabi, intrați în șirul domniilor prin căsătoria Anastasiei, fata lui

¹ Ms. 2256, f. 20, și ms. 2276, f. 171.

² Vezi în *Bogdan-Dragoș*, act. I: «Suceava are ziduri de poți umbla călare / Pe ele.»

³ Ms. 2277, f. 4-13.

Lațcu, fiu al lui Bogdan, cu Roman al lui Costea Mușat. Oricum, pentru Eminescu, dinastia tragică și moldoveană e aceea a Mușatinilor, care, începînd cu Bogdan, deschide șirul crimelor atridice. Atita venerație pune el în acest nume, încît mai în glumă, mai în rătăcirea minții, întocmea un epitaf pentru mamă-sa Raluca, în care făcea din tată-său un boier din vremea Mușatinului Alexandru cel Bun, dovadă pe de altă parte a instinctelor sale nobilitare¹:

«In acest morment odihnesc

Remașitele Repaosatei

Șerbeii lui Dumnezeu

Ralu Iura

Fliica Stolnicului

Vasile Iura

Boier de neam din Moldova

Din timpul lui

Alexandru Mușat

Cel Bun

Sotia lui

George Cavaler de Eminovici

Castelan ereditar

Al Regnului

Poloniei.»

Numele îl urmărea. Compunerii nenumărate îi mișunau în minte, totul ciclic²: «*Mușat și codrul, Visele unei nopți de vară, Mușat în biserică, Mușat la domnie, Mușat în război, Mușat și cititorul de zodii, Mușat și vitejiile de pe cale*». După

¹ Ms. 2292, f. 16.

² Ms. 2279, f. 103 v. (vara 1880?).

felul uneia din ele care a fost începută (*Mușatin și codrul*), haina lor ar fi fost poporană, oricât un titlu ne amintește o piesă de Shakespeare. Deși balada *Ursitoarele*¹, scrisă în același metru țărănesc, povestește de un voinic căruia îi sînt date viață fără moarte și tinerețe fără bătrînețe, ceea ce ne-ar face să socotim că e vorba de un erou mitic, totuși ea a fost alcătuită într-o vreme cînd poetul se gîndea harnic la Mușatini, de nu va cuprinde poate chiar nașterea întîiului Mușat. Căci «văduvioara tinerică» din pădurea nepătrunsă pare a corespunde soției lui Iuga, ucisul din *Grue-Sînger* (altfel ce-ar căta în pădure?), iar pruncul, lui Dragoș. De altminteri, într-o altă compunere în terține, cu aceleași ursitoare și aceleași daruri, se vorbește de-a dreptul de Mușatin.² Răsar și aci zinele:

Trei umbre albe ies din întuneric,
Șoptind ușor treceau cu pas feeric
Pe lingă leagăn dînd mereu ocoale

și-i urează fătului nu numai «tinerețe neîmbătrînită și viață fără moarte», dar ca lui Miron (*Miron și frumoasa fără corp*), o veșnică insatisfacție estetică:

Da-i va fi dat să simtă-ntotdeauna
Un dor neînvins și îndărătnic foarte
De-o frumusețe cum nu e nici una.

Terținele de la început cu scurta «scară a vieții» sînt vrednice de a fi scoase la iveală:

Tot ce e om se naște și se-ngroapă
Fie-n colibă, fie-n vechi castele,
Pe culmi de munte ori la mal de apă.

Dar e-mpărat, dar cititor de stele,
Același vis'i sună în ureche,
A lor vieți sunt pururi tot acele.

---

¹ *Literatura populară.*

² Ms. 2270, f. 76 v. urm.

Pe cînd sunt tineri se adun pereche
La joc, la viață și la danț s-adună,
Bătrîni fiind vorbesc de vreme veche.

Și lui ursit-au tot o viață bună
Și măsurată pe un pic de vreme,
Să aibă ziua soare, noaptea, lună.

Căci de ar fi încoronat cu steme
Sau pe pămîntul gol de și-ar așterne,
Tot viață și tot moarte-o să se cheme.

În *Mușatin și codrul*¹ nu ne e greu să descoperim pe Bogdan-Dragoș, prefăcut în mit al permanenței Daciei. Codrul-cetate din care, la răsunetul cornului craiului Decebal (în drama istorică îl avea Bogdan), va ieși împărăteasa Dochia, este Sarmisegetuza:

Tu să știi iubite frate,
Că nu-s codru, ci cetate,
Dar de mult sunt fermecat
Și de somn întunecat,
Noaptea numai cînd sosește,
Luna-n cer călătorește,
Umbra-mi toată mi-o petrece
Cu lumina ei cea rece.
O, atunci în corn îmi sună
Toți copacii împreună,
Mișcă jalnic frunza-n lună,
Însă brazii* mi s-adună,
Căci copac după copac
Toți deodată se desfac.
Din stejar cu frunza deasă
Iese mîndră-o-mpărăteasă,
Cu păr lung pin' la călești

---

¹ Ms. 2260, f. 294; *Literatura populară* (aci cu erori).

Și cu haine aurii,
Mindră-i este rochia
Și o cheamă Dochia!

Muntele pe care se suie apoi Mușatin nu poate fi decât Ceahlăul, din *Bogdan-Dragoș*, și ceea ce vede e priveliștea știută a Moldovei netocmite cu Dunărea, marea și cetățile sale:

Unde râul cela sfânt
Parcă iese din pământ;
Colo-n zarea depărtată
Nistrul mare îi s-arată
Dinspre țările tătare
Și departe curge-n mare
La liman ca și o salbă
Se-nșira Cetatea-Albă,
Iar în liniște de vânt
Trec departe pe pământ
Cu-a lor pinze alirnite
Mii corăbii încărcate.

Alte stihuri vorbesc și ele de un Mușatin tânăr cu arc și șoimi, la vânătoare în codri¹:

Crescu Mușatin tinerel,
Crescu frumos și tare,
Și are șoimi pe lângă el
Și arcul în spinare.
Și astfel trece singurel
Pe-a codrilor cărare.

26. Dodecameron dramatic

Așezarea monografiei Mușatinilor în ciclu de tragedie, în temeiul eredității vărsării de sânge, poate fi vădită și

¹ Ms. 2287, f. 381.

din analiza proiectelor eminesciene, dar devine sigură din anumite însemnări, cum e aceasta¹:

«Dodecameron dramatic²»

1. Neamul Mușatin. Dragoș-vodă [Mircea-vodă, bătălia de la Nicopole].
2. Alexandru cel Bun. Carl der Grosse.
3. Ștefan și Ilie. Sarmis.
4. Ștefan cel Mare. El însuși.
5. Bogdan cel Chior. Orland*.
6. Ștefan cel tinăr. Harald [Twardowski].
7. Petru Rareș. Eginhard.
8. Alexandru și Ilieș.
9. Alexandru Lăpușneanu.
10. Despot-vodă.
11. Alexandru Lăpușneanu.»

Și altă însemnare³ arată intenția de a deosebi zece momente de la Dragoș și pînă la «stingerea neamului Mușatin», pomenind de Lațcu, Petru Mușat, Alexandru cel Bun și «tragica moarte a fiilor săi», Alexandru și Ilie «ș-orbirea unuia», Ștefan cel Mare, fuga lui Petru Rareș, Bogdan cel Chior, iarăși de Petru Rareș, Ștefan cel Tinăr, de Arbore, și fata lui, de Petru Rareș, domnița Ruxandra «iubită de doi boieri tineri», de un stolnic Bogdan «ușor și bețiv», de Lăpușneanu și Despot-vodă.

Schița *Dodecameronului* e fugară și nu realizează cele 12 momente. Introducerea lui Mircea, pe care Eminescu îl aduce în cunoscuta *Scrisoare*, trebuia să intre poate episod, dar nu e cu neputință ca, aflînd de teoria lui Hasdeu

---

¹ Ms. 2275, f. 175 v.

² Aceste două cuvinte sînt în dreapta ms., subliniate. La punctul 5, în loc de *Orland* s-ar putea citi *Orbul*.

³ Ms. 2308, f. 88.

a Mușatinilor-Basarabi, Eminescu să fi voit, spre a-și sătura admirația pentru domnul muntean, să vire pe Mircea în ceața Mușatinilor. Alexandru cel Bun trebuia să fie un soi de Carol cel Mare, ura dintre Iliș și Ștefan avea să repete pe cea dintre Sarmis și Brighelu. Numai Ștefan cel Mare rămânea incomparabil, el însuși. În figura lui Ștefan cel Tânăr intra ceva din frământările metafizice (și într-adevăr așa a și făcut Eminescu) ale lui Arald din *Strigoii* și ale Faustului polonez, Twardowski. Ce rost avea cronicarul lui Carol cel Mare, Eginhard, în legătură cu Petru Rareș, e mai greu de știut, dar oricum e de căutat în jurul ideii de bun preceptor.

27. Alexandru cel Bun

Eminescu a început tratarea punctului 2 din *Dodecameron* într-un proiect de dramă pe care putem să-l intitui-lăm *Alexandru cel Bun*¹. Puținătatea știrilor pe care i le scotea înainte cronica lui Ureche, pe care firește că a folosit-o, deoarece nu mai departe numele mucenicului Ioan Novi, aflat într-un dicționar de rime², pare scos de acolo, e o explicație a largilor licențe istorice. Șirul domnilor de la Dragoș, pe care-l face chiar Alexandru, e cu totul incurcat.

Alexandru destăinuie lui Jurgea temerile pe care le are ca nu cumva destinul clocotitorului sînge al Mușatinilor să apese prin vrajbă asupra fiilor săi. Domnul își cunoaște, bine neamul, și de altfel fratele său Iuga, căruia i-a urmat în scaun, e un «cap tăiat». Însă cronica nu adeverește această presupunere cu scopuri tragice a lui Eminescu, fiindcă ea zice numai că Iuga a fost luat de Mircea-vodă «la sine». Domnul a izgonit pe fiul său Ștefan, spre durerea mamei (Ringala!), deoarece i s-a părut că uneltește împotriva-i:

¹ Ms. 2277, f. 4—13, și *Opere complete*.

² Ms. 2273, f. 9.

«...Dar eu știu ce știu. De ce s-a ascuns? De ce ne-a mințit? Îți aduci aminte de vinătoarea aceea, cînd eu, știind că el are un pumnar la el, m-am prefăcut că-mi trebuie să-njunghiu un cerb. „Cine are un pumnar?“ întreb. Nimeni nu-mi răspunde. Dar el s-a-ngălbenit ca ceara la față. Se-nțelege. E oprit pătutindenea ca alături cu domnul să aibe cineva arme ce se pot ascunde — dar dacă mi l-ar fi întins de bună voie, nu ziceam nimic. Am pus să-l dizbrace cu sila în fața mea și în sfîrșit, din încălțăminte îi cade arma. Ce căta arma la el și de cine avea să se apere? Nu eram Noi acolo, nu erau scuturile și arcurile boierilor, nu erau oșteni? Peste trupul Nostru ar fi ajuns cine ar fi îndrăznit să se repează. Dar tocmai pentru că Noi eram acolo... fiul Nostru... E! nu-mi mai vorbi de el. De atunci stă închis într-o tainiță de la Pobrata și acolo va sta pînă vom închide ochii. Azi punem să ne dea citire diatei noastre și așa va fi.»

Un șoimar intră și vestește o minune:

«— Măria-ta, o minune s-a întimplat. Azi adunată fiind împrejurul castelului domnesc mulțime de oameni cită frunză și iarbă, fiind zi și de dreptate mare, un tînăr implătoșat a adormit la o parte de osteneală în arșița soarelui. Atunci ce să vezi? Un vultur mare își întinse aripele drept soare deasupra lui, de dormea tînărul în umbra lui. Oamenii făcură cerc împrejurul lui și se uitau cu mirare la frumusețea și tinerețea lui, iar pe platoșe au văzut zugrăvite în aur semnele măriei-tale și ale Moldovei. Nimeni nu știe cine e, nimeni nu-și aduce aminte a-l mai fi văzut.»

Vodă este însă lipsit de misticism:

«...Pune-l la răcoare și vor înceta minunile ca din senin. Vrun pierde-vară, vun amăgitor, care, auzind că azi urnim domnia pe umerii fiului nostru Ilie-vodă vrea să aducă bănuiele asupra creștetului Nostru. Vezi, Jurgea, cine-i, că-i vom face noi județ pe urmă. Dreptatea e adunată numai de-a binele, ca să mustre pe cei ce viclenesc domnia.»

Ca un adevărat monarh arhaic, Alexandru n-are prea multă încredere în femei:

« O minte de femeie nu cunoaște decît ceea ce inima-i zice. Știți voi ce gîndiți sau nu gîndiți? ce vreți sau nu vreți, și știți la toate de ce așa și nu altfel? Sînt adîncimi ome-nești pe cari nicicînd nu le va atinge mintea voastră. Voi nu știți nici ce iubiți, nici ce urîți — adesea o toană v-aruncă pe [în] brațe pe acela pe care ar trebui să-l urîți, o toană vă face să respingeți inima cea mai lămurită. O inimă de aur — o minte de femeie! »

Pe cîmpul lui Dragoș se adună Direptatea ca să asculte diata domnească de înscăunare a lui Ilie-vodă. Într-adevăr, Ilieș a fost întovărășit la domnie în viață fiind Alexandru. Cîteva file mai încolo din ms.¹ urmează ascultarea unor pricini de către vodă. Acest fragment aparține cu siguranță piesei și e ceea ce plăcea mai mult lui Eminescu, iubitor de justiție arhaică și sănătoasă. Scena e comică și aduce un tip de «plaideur».

28. Bogdan-vodă

Eminescu n-a lăsat nici o urmă din care să se vadă că s-ar fi gîndit să îndeplinească punctul al 3-lea al *Dodecame-ronului*, ciclul la care, în înțelesul absolut, trebuie să fi renunțat curînd. Totuși lupta dintre cei doi frați Iliș și Ștefan și crunta orbire a celui dintîi puteau alcătui o puternică ilustrație a firii Mușatinilor. Că n-a început de asemeni nici o dramă despre Ștefan cel Mare este mai de înțeles, de vreme ce nici un autor n-a îndrăznit să se apropie de viața monotonă precum a unui August sau a lui Ludovic al XIV-lea a acestuia, și Delavrancea abia a găsit un motiv, aproape liric, în ultimele frămîntări pentru succesiune. De aceea poetul se va mărgini să-i pomenească numele în

---

¹ F. 15—16.

poeziile sale, îndeosebi în celebra *Doină*, unde Ștefan e strigat în ajutorul țării:

Ștefane, măria-ta,
Tu la Putna nu mai sta.

Urmînd pilda lui Gr. Alecsandrescu, care scosese umbra lui Mircea, Eminescu va scula din mormînt, într-o *Poveste* în versuri¹, pe domnul moldovean, spre a prevesti noul regat și a saluta în regina Elisabeta un simbol al unirii Nordului cu Răsăritul:

«Ștefan bătrîn și-necoronat iese -lîngă o piatră risipită de mormînt — barba albă. — Pletele albe cu desăvîrșire. — Asemeni unui leu murind».

În ambiția apucată a lui Bogdan III cel Orb de a se încuscri cu regele Poloniei, poetul putea găsi prilej nimerit de a zugrăvi un războinic erotic. N-a încercat însă, părăsind și acest moment. Dar într-o scurtă, plină de iz patriarhal, vorbire dintr-o plănuită dramă sau comedie, mai degrabă decît nuvelă, e vorba de o domniță sau doamnă, Marioara, a unui Bogdan-vodă, care a născut prunc minunat la 15 ani. Deși totul e fabulos și abstract și fără nici o substrucție istorică, e de bănuît că gîndul unui Bogdan-vodă venea mai cu seamă de la Bogdan al III-lea (și poate și de la Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare), adică dintr-o vreme în care se nășteau mulți copii din flori. Iată fragmentul care ar putea aparține chiar proiectelor de dramă cu Petru Rareș²:

«S-a-ntîmplat în vremea mea ca domnița Mărioara lui Bogdan-vodă — D-zeu să-l iertel! să facă prunc la 15 ai — și se mira lumea de așa domniță tinărară să facă prunc așa frumos. Și zicea unii din nărod că să se fi coborît duhul sfînt în chip de porumb asupra ei și c-a fi născut cumva pe Mesia jidovilor, ucigă-l toacal! Da' eu știu acu cum a fost ș-a fost, ș-o știe și șuchetul de popa Onufriu, bată-l D-zeu, că mai bine nu i-oi zice. Altfel a fost, zic eu, dascălul Damian — și de duh

¹ Ms. 2262, f. 56 v.

² Ms. 2257, f. 220.

sfiint nici vorbă. Eu gîndesc în mintea mea cea proastă că duh sfiint nu se coboară așa cu una, cu două, măcar domniță fie, numai așa-i nărodul, crede cite i se spune și nu judecă, — dar noi boierii cari sintem din mila Domnului, cei cari trebuie s-avem minte mai multă, ca s-ajungă și pentru nărod — iaca s-o spun cu rușine, că și din noi mulți or crezul așa lucru fără samă și s-o făcut spaimă mare și burzuială la curtea lui Bogdan-vodă de Mesia jidovăsc. Da' eu am scris drept și moldoveneste, ceea ce știu eu, ș-acu doi ochi am, și cit poate vedea om pămîntean cu doi ochi am văzut și eu — și m-am socotit că, Doamne, ce proastă-i lumea de crede așa lucru dișanț. Da' ce să spui, pe vremea mea, cine te-ngăduia să spui drept — că era lumea hitleșugoasă și era rău om Bogdan-vodă, D-zeu să-l ierte... Îmi mincam, capu de spuneam. Dar acu, venind de la tîrg din Hirău — meream cu sania pe drumul de țară și luna juca prin năuri... și mi s-a făcut așa deodată parc-aș fi mers la lucru și pare-că eram tînăr și mi-or venit în minte cite toate din tinerețea cea deșartă — și cum am venit acasă mi-a deschis poarta Buzdugan mazilul, care s-a-n-tîmplat să fie la mine. Ne-am pus la o vorbă la un păhar de vin și ne-am adus aminte de toate celea. Veni vorba despre Marioara doamna și despre prunc și zice el că tot n-a fost Mesia jidovăsc.»

29. Mira (Ștefan cel Tînăr)

Începutul de dramă istorică *Mira*¹ tratează de fapt domnia lui Ștefan cel Tînăr. El este, în forma în care se află, din epoca vieneză (c. 1870). Exaltarea schilleriană, naționalismul patetic, elogiul bătrînilor și veștejirea tinerilor, stilul declamator, în sfîrșit, firea demonică a personajelor sint semne sigure. De altfel, cuprinderea unor versuri care apoi aveau să treacă în *Melancolie*, ecouri din *Memento mori* și din *Mu-*

¹ Ms. 2254, f. 62 urm. și 9 v. urm., *Opere compl.*

reșan dau întărire definitivă acestei presupunerii. Dar ideea substanțială a dramei, cuprinsă în iubirea «infernă» între un erou întunecat și un înger pal, lunatic, e mai veche, și cunosătorul caligrafiei poetului poate recunoaște în proiecte mai risipite epoca prestudențească.¹ De altminteri, nucleul dramei îl alcătuiește episodul sentimental din jurul Mirei și foarte puțin partea propriu-zis istorică, încît Eminescu a putut muta pe eroină din epoca lui Ștefăniță, unde e fata lui Arbore, în aceea a lui Mihai Viteazul, pentru că trebuie să observăm că însemnările dramatice cuprinzînd pe Mira nu aparțin toate uneia și aceleiași piese. Scurtele indicații scenice din alt ms. de epocă prestudențească² ne lămuresc mai bine asupra configurației dramei:*

«Act. I. Marea ce-a înecat jumătatea ruinei bisericii dace (or tatare). Un stîlp în mijloc de care-i atîrnat o liră. Petru doarme. *Scena I.* Petru dormind. *Scena II.* Majo. Petru. *Scena 3.* Petru singur. *Scena 4.* Petru, Mira (cu cununa de laur). *Scena 5.* Petru (singur se suie-n barcă).»

Înțelesul acestor cuvinte e următorul: În apropierea ruinii unei biserici pe țărm de mare trăiește Petru Rareș, închipuit ca un ascet filozof de felul lui Mureșan sau al pustnicului din *Magul călător*. Lira atîrnată în cui arată îndeletnicirile sale contemplativ-muzicale. Toată scena repetă castelul în ruină sau templul năruit din poemele mai sus amintite. Mira, cu cunună de laur, lunatica, pe care Petru o iubește, apare din cînd în cînd în această biserică, ce corespunde în același timp celei din *Melancolie*, luînd locul fantasmei simbolice din *Mureșan*. Majo, poetul de curte a lui Ștefăniță, vine fiindcă iubește și el pe Mira, pe care Arbore, în fragmentul încheiat, i-o făgăduiește. Ar fi fost un prilej aci pentru Eminescu să facă predilecta deosebire între două și chiar mai multe moduri de dragoste, între dragostea sălbatică și cea angelică. Petru se urcă în barcă, precum Mureșan, spre a se apropia de ruina

---

¹ Ms. 2254, f. 28 — 29.

² Ms. 2254, f. 9 și v.

În care se află Mira.¹ În altă însemnare, scema I a actului I ne înfățișează pe Ștefăniță, îndrăgostit și el (fără corespundere) de fata lui Arbore, și îndirjit împotriva hatmanului de un boier intrigant. Acest fapt trebuia să explice răzbunarea domnului împotriva bătrînului boier²;

« Act. I, Scena I. [Majo]. Boier intrig. și domnul. Domnul se plînge că de cînd și-a pustiit sufletul cu vicii a căzut moralmente — că simte cum se smulge inima lui cea bună din el și că îngerul păzitor și-a retras aripele de asupra capului, încît capul lui e rece dar pustiu. Viața ce-l anima a fugit. El e ca demonul ce cade dar mindru în căderea lui —' și aduce aminte de Mira — căci Majo-i zice: Iubește pe cineva și atunci vei fi liniștit și senin ca soarele verei. Și-aduce aminte de Mira — pe care nu vrea Arbore să i-o dea și-și desfășoară înainte-i amorul lui angelic. — Boierul care-o iubește îi spune cum să ia pe Mira cînd Arbore visează altele și-i spune fel de fel de vorbe asupra hatmanului. Probe? Dă-mi pînă deseară toia-gul hătmăniei și-ți dovedesc. »

Alte rînduri aduc pe Arbore, care, fără îndoială, va face muștrări acoperite domnului de viața de petrecere pe care o duce. Ștefăniță se conturează ca un erou «fatal», de soiul romantic cel mai patetic și filozofant:

« Scena 2. Masă întinsă. Vorba lui Arbore care neliniștește pe domnitor. În scena întii Ștefan exprimă simțămîntele amorului ce-l simte actualmente pentru Mira, nu acelui trecut, cum e-n poezia *Statua unui înger* — Amorul lui-i arabic — E un arab fierbinte, e-un amor de foc față cu statuia albă și castă a unui înger de marmoră. Scena comparativă cu o-

---

¹ O legătură cu acest episod, măcar prin derivație, trebuie să aibă poezia datată de poet 1869, *În fereastra despre mare*, pescarul fiind Rareș: « În fereastra despre mare / Stă copila cea de crai — / Fundul mării, fundul mării / Fură chipul ei bălai. / Iar pescarul trece-n luntre / Și în ape vecinic cată... / Fundul mării, fundul mării, / Ah! de mult un chip i-arată... » etc.

² Ms. 2254, f. 10 v.

glindă. El își pare sieși un deimon căzut venit negru pe care un inger cern-a văzut decit pe D-zeu nu-l poate iubi niciodată. »

Amorul arabic pentru o statuie pare a fi dragostea pentru o marmură din *Amorul unei marmure*. Și cum această poezie s-a publicat la 19/1 sept. 1868, vremea în care poetul cugeta această dramă prinde graniți. Din scurtele notări pentru actul II reiese numai că domnul cu boierii intriganți și Arbore hatmanul erau puși față în față spre a se da desfășurare conflictului:

« Act. II. Sala domnească cu masa-ntinsă. S. I. Ștefan. Majo. S. II. Majo singur. 3 Majo. Arbore cu hirtiile de la Direptate. 4. Precedinții. Boierii. Domnul. 5. Arbore. Domnul. 6. Precedinții. Boierii. Majo. »

Actul al III-lea e de hănuit că cuprinde conspirația lui Arbore, fiindcă totul se petrece într-o capelă:

« Act. III. Cu ambitul unei capele, poate să fie fără mobile. 1. Mira vine lunatecă și se pune-n scaun dormind. 2. Mira. Majo îi dă scrisoarea către Arbore. 3. Mira. Arbore. 4. Precedinții. Episcopii. 5. Arbore singur. 6. Arbore. Mira. 7. Zgomot. Intră oștire cu Ștefan de răpesc pe Arbore și Mira. Tremolo — vine Majo rănit cu pachetul hirtiilor Direptății. Tablou: Majo. Petru. »

Așadar Arbore adună pe episcop și poate pe boieri. Scrisoarea pe care i-o dă Majo nu poate fi altceva decit o întâlnire a dezvăluirii făcute de mitropolitul Teoctist că Petru Rareș este fiul lui Ștefan cel Mare. Ștefăniță, prinzînd de veste urzeala, arestează pe Arbore.

Actul IV e schițat în câteva cuvinte:

« Act. IV. 1. Arbore singur. 2. Arbore. Majo. 3. Arbore. Mira. 4. Precedinții. Ștefan. Lume. (Supliciul). 5. Ștefan. Mira. »

Este învederat că în acest act se produce tăierea lui Arbore în fața mulțimii. Înainte Arbore își va fi luat rămas bun de la Mira și va fi destăinuit unele lucruri lui Majo, iar în urmă domnul își va fi arătat hotărîrea de a se căsători, fie și silnic, cu Mira.

Actul al V-lea face aluzie tocmai la această nuntă:

« Act. V. 1. Majo. Petru (se ascunde în tron). 2. Cortegiu. Cununie. Vuiet afară. Lumea iese. Mira-n rugăciune. 3. Mira Petru. 4. Mira. Ștefan (moare). 5. Mira singură. 6. Mira. Majo. 7. Mira singură puțin. 8. Mira. Petru. Lume. »

Prin urmare Ștefan face nuntă cu alai¹, în vreme ce Petru Rareș stă ascuns lingă tron în așteptarea unei lovituri plănuite. Mira însă, hotărîtă să-și răzbune părintele și să nu fie a domnului, otrăvește pe Ștefan, care moare. Petru e aclamat domn de către norod. Desigur că atât Majo, pe care Eminescu îl va zugrăvi ca o fire nobilă, renunțătoare, cit și Petru caută să ciștige pe Mira. Dintr-o altă însemnare vedem însă că Mira, căreia, ca în *Faust*, i s-au deschis căi divine, voințe să rămână « vergină » și de aceea se inveninează și ea²:

« Act. V. După ce Petru a lăsat-o într-o turburare asemenea nebuniei, îi toarnă în potyrul cu comunicare veninul ce-i didese tatăl ei într-o cruciuliță de aur, și cînd vrea să beie vine Ștefan ostenit și alungat de popor ce vine de la Direptate — setos cere vin — în momentul [acela] ei îi vine o idee teribilă — cu capul întors și privind la el pieziș cu groază îi întinde potyrul... Ea-i vorbește de Biblie și de-o noapte de rege; cînd el slab dar beat de venin și amor se-apropie, ea-i scoate lui pumnalul și-i spune că-i călugărită — un pas înainte și te omor cu pumnalul tău! — cînd el cade-n genunchi ea-l apucă de mini cu mîinile ei și se uită cu groază în ochii lui murinzi pînă ce el cu spaima-n față incremeneste mort, cînd ea-l aruncă la pămînt. (Sunt ingerul ommor). Cu cupa în mîna stîngă ea aude strigătul poporului. — Trăiască Petru Rareș. — Ea atunci se lasă un moment pradă unui vis de fericire și de amor cu Petru. Dar din corul bisericei s-aude

---

¹ Momentul « nuntă » obsedează pe Eminescu în dramă și în lirică. Prin hirtile în care apare numele Mira sînt și versuri despre o nuntă pe lacul Brateș, așadar cu raport la Petru Rareș (ms. 2254, f. 299): « De la Brateș pîn-in poartă / Fetele cu cozi în flori / Întînd vesel mîndre hori / Și flăcăii beau la toartă / Chiuind în danțul lor. »

² Ms. 2254, f. 10 v.

cîntînd ca din cer: Voi să fii vergină sfîntă. Ea soarbe paharul pînă-n fund și cade-n genunchi. Petru intră: Te-am căutat — el e mort tu ești a mea. Atunci cînd vrea să puie mîna pe ea s-o ia în brațe ea scoate pumnalul, se repede la el — dar limpezită îl scapă și se repede c-un țipăt pe sînul lui. Eu nu te-am iubit pe tine. Ea cade moartă. Lira și cununa de lauri. — În momentul ce intră solii cu perina cu ornate, el pune mîna dreaptă pe sceptru și scapă din mîna stîngă cununa uscată de lauri pe cadavrul Mirei.»

Stilul acestei drame este al celei mai gălăgioase melo-drame și de bună seamă că Eminescu a cugetat-o pe cînd era sufler de teatru. O metafizică exaltată se răsfață, copilă-rește, pretutindenți. Iată cum vorbește un îndrăgostit, poate Ștefăniță, mai degrabă însă Petru, la «act. V. sc. 3»¹:

«2. Mira. Domnia lumii ar fi încă femeia — și eu voi ca iubita sufletului meu să fie o zeităte — să domnească peste mult mai mult — adică peste inima mea. Inima mea, acest pustiu nemărginit populat de umbrele durerii — de lunile palide ale trecuturilor — tu ai înflorit-o ca zinele rizinde ale viitorurilor. Îmi ești pre scumpă pentru ca să trăiești pe pămînt, pentru ca să nu te-ascunzi în nemărginită inima mea — aci-ți voi zidi ție lume, palaturi de aur și cristal curate ca visurile ochilor tăi — vom lega în atotputința noastră secol cu secol ca zi cu zi — vom pluti din încîntec în cîntec ca un pod din univers în univers, ca Dumnezeu dintr-un plan de creare într-altul... Ce este eliseul? Ce este iadul? Inima cea nemărginită... Vezi dar că Eul împopulează cer, pămînt, infern. Eu acest Dumnezeu al Dumnezeului său — căci Eu este ideea unei forme, este sufletul lumii — forma fără ideea de eu nu are existență, cadavrul fără suflet nu are existență — lumea fără Eu nu are existență.»²

Versurile cu care se încheie planul (de la f. 9 și v.) au același prăpăstios sarcasm din *Amorul unei marmure*:

¹ Ms. 2254, f. 13 și 13 v.

² Ms. 2254, f. 13 și 13 v.

De ar fi cerul trîmbișă, de-aș fi eu Dumnezeu
 Să trîmbiș nor și tunet în largul mare al său,
 Să trîmbiș noaptea toată din sufletu-mi amar
 Pe lumea spăimîntată. Al morții¹ crud pahar
 Să plouă peste lume cu ploaie de venin,
 Din gropi să iese spaime, din om să iese chin,
 Să trîmbiș vijelia din sufletu-mi grozav
 Peste lumea murind, peste pămîntul sclav.

Cînd mai tîrziu, în epoca vieneză, Eminescu a așternut pe hîrtie scene alcătuite în versuri de dramă, divagația filozofantă se mai domolise și dăduse pasul unui naționalism aprins. Ștefan a rămas eroul romantic «nestatornic, de o beție tristă, nobil în fundul inimii, dar abrutizat prin pasiune — un mare fond de grandoare... altfel meschin. Caracter melancolic. Sanguinic. Oacheș.»² El este, cu ceva din Rolla cel dezgustat de secol, un epigon copleșit de umbra uriașă a lui Ștefan cel Mare, și, ca orice erou romantic, și un faustian, care crede a găsi o scăpare în dragostea infernală pentru Mira. Arbore este, dimpotrivă, bătrînul din «zilele de-aur» ale lui Ștefan cel Mare, scîrbit de epigoni și patriot dirz al «unirii românimii». În lupta între decepția tînărului și orientarea idealistă a bătrînului, între căutarea amară a vreunui înțeles vieții a celui dintîi și patriostimul practic al celui din urmă stă tot conflictul, ce se va rezolva prin venirea lui Petru Rareș. Acesta va ști să lege trecutul de viitor.

Cu schema de mai sus a dramei putem pricepe rostul celor cîteva scene dezvoltate de poet. Ștefăniță e descris, într-o convorbire între Majo și Arbore, ca un copil trist, delirant, prins în vîrtejul desfrînărilor la care l-au dat «boierii cei tineri». Majo prevestește *Epigonii* cu vorbele: «Cei bătrîni erau altfel». Nebunia întunecată a lui Ștefăniță s-a ivit de cînd pe malurile mării a văzut «o cetățuie neagră» cu o locuitoare, ce nu este alta decît Mira, fata lui Arbore. «Pa-

¹ În ms.: *Ai morții*.

² Ms. 2254, f. 23.

lidă ca peretele», cu ochii «înfundați și plinși», ea e mistuită de un dor pe care tatăl ei însuși nu-l poate pătrunde. Bătrînul o făgăduiește lui Majo, care de asemenea o iubește, și în vederea cununiei îl cheamă la miezul nopții la castel, unde se va afla un episcop. Gîndul frămîntător al lui Arbore este însă țara: «Moldova trebuie mîntuită. Cu încetul începem a fi slugile leșilor... Măduva se usucă pe puilul de leu și mintea se turbură în creierii săi.» Pe aproape, «în straie rupte de pescar», rătăcește Petru Rareș, făcut de poet «om învățat», cum nu era, vai, în stare de pasiuni «italiene», cu «visuri de foc». De la un stareț bătrîn care șade la el Arbore a căpătat hrisoave cu semnătura lui Ștefan cel Mare, din care iese dovada singelui bun al lui Rareș. Dacă vedă nu se îndreaptă, Arbore e hotărît să aducă hrisoavele în fața direpțății. Ștefăniță apare acum și declamă cu largi ecouri biblice. În care recunoaștem fraze din *Memento mori*: •

«Văzut-am rătăcind căprioarele prin codrii Livanului... sprintene și cu ochii lucitori... văzut-am fetele cu snopuri de grîu aurit, chicotind prin lanurile pe jumătate secerate... Am ris, dar prin verdeața întunecoasă a codrilor de fag am zărit cerbul alb al doamnei... ochii lui erau obosiți și genunchii căzură ca frînți în iarba răcoare...văzutu-l-am și m-am întors la cetatea de marmură din virful Sionului, rupt-am de pe mine hainele de aur și le-am aruncat pe ele... iar arfa [chitara] mea de aur am zdrobit-o de stilpii de marmură a bisericei.»

Pe drum îl «omoară» gîndul Mirei, lunatica «blondă... ca Nordul... frumoasă ca icoana cea sfîntă a [nepătatei] Fecioarei Mariei». În convorbirea ce are loc între Arbore și Ștefăniță, acesta din urmă se arată plictisit de morala bătrînului «cu nărav», care îl muștră de legăturile cu polonii. Domnul se apără cu ideea unei ligi creștine în frunte cu regele Poloniei, pentru că el socotește că Moldova este prea mică pentru a fi de sine stătătoare. Ideea însă, cum vom vedea, nu-i de fantezie, și există un document cu un cuvînt al boierului Luca Cirje către Sigismund I. Din această cuvîntare a scos poetul materia pentru versurile ce urmează:

[Arb.]

(Provocător):

...Voi trimiteți la regele polon,
Ca el să vă unească cu toții la un loc,
Să dați la turci războaie... Și Cîrje cel cuminte
Cu turcii, cu maghiarii vă țese legăminte!
Și toate astea, doamne, duc țara la sicriu
Eu... nu trebui s-o apăr... eu nu trebui s-o știu...

[Șt.]

(Supărat):

O țară toată știe și voi să nu știți oare
Că apăr crucea sîntă, crucea plină de raze!

Acum e un prilej pentru Arbore de a face teoria latinității
și unității poporului român:

...Moldova este mare

De unde Tisa mîndră prin stincele-i tresare
Pin-unde sparge valuri marea de țermul său.
E un popor... o limbă... un singur Dumnezeu.
Fă taurul Moldovei pe fruntea lui să poarte
Coroane trei... Și-n dușmani să ducă cruntă moarte.

Cu fraze rupte din *Panorama deșertăciunilor*, desfăcut
mereu, și din *Decebal*, Arbore încearcă a scoate învățăminte
din istorie:

«...Adeseori în sufletul meu întorc înapoi roata cea uriașă
a timpului cu codrii săi de secoli, cu popoarele sale... cu creș-
tinătatea și păgînatatea sa... Într-un loc îmi place să opresc
roata... să privesc cu tot extazul lumea ce se-ntinde-naintea
ochilor! Lumea... Roma! Roma coroană de marmoră a pămîntului
cu împărații săi mari, cu Dumnezeii seninului! Pe
tronuri cu trepte multe, îmbrăcați în aur, fruntea lor încinsă
cu luceferi, privesc la lumea ingenuncheată la picioarele lor.
Învîgători mindri altădată treceau prin străzile Romei
turburi ca undele mării, trași de capete încoronate, de regii

pământului înjugați la carul aurit al împăratului. „Mari în virtutea lor, mari în păcatele lor!...”

La tabloul gloriei străbune, Ștefăniță răspunde cu faustiana sete de viață scîrbit de altfel și de apăsarea veșnică a umbrei lui Ștefan cel Mare:

Nu ai de ce mă plinge... nu voi să te-nțeleg.
Ieri v-ascultam... și ce e?... Astăzi sunt om întreg,
Și-apoi trecut-a vremea cînd mă duceai de mină,
Voi, sfinții cei veștezi... oștirea cea bătrînă
A lui Ștefan cel Mare... Astăzi mă încongior
Cu tineri ca și mine, voioși și zimbitori,
M-am săturat de fețe triste, posomorite,
Eu voi amici... nu sfinți!

De altfel el a aflat ceva de adunarea pe ascuns din Țara Leșească a lui Petru Rareș, a cărui extrădare o ceruse regelui. Adevărat este numai că la moartea lui Ștefăniță, Rareș s-a coborît din Polonia. Arbore face imprudența de a lăuda iubirea de Moldova a lui Petru. Ștefăniță simte el singur goliciunea lui sufletească, neputința de a fi altceva decît o stafie a mării umbre a lui Ștefan, și, cu versuri ce vor deveni cu oarecari schimbări poezia *Melancolie* (publ. 1 sept. 1876), își definește pustiul sufletului:

Cînd cimitirul doarme și crucile veghează,
Cînd corbii printre stele țipînd poetizează
Și-n clopotnița veche de stilpi toaca izbește,
Cînd sufletu-unui demon cu vîntul lui trezește
Arama răgușită... Biserica-n ruină
Stă ca o cuvioasă pustie și bătrînă
Și prin ferestre sparte, ca printre ochi de nori,
Trece-o suflare sfîntă cu aripe răcori.
Cînd intri înăuntru și în iconostas
Vezi că abia conture și umbre au rămas,

De ploaie și de vânturi s-au șters fețele sfinte,
Cari de sfinți și ingeri din cer ne-aduc aminte.¹

Înjosit ca domn, Ștefăniță nu are nici mîngîierea dragostei Mirei, care îl privea cu ochi fix de nebună, cu zîmbet ateu. De aceea izbucnește în vaiete hiper-romantice:

Și tocmai de-asta mintea-mi seacă de turbare,
Căci n-am neci o privire fie omorîtoare,
Căci n-am nici un atom din insu-i diafan,
Neci partea nopții palizi, neci partea lui Satan,
De-aceea urăsc lumea c-o patimă atee.
Ș-aș blestema pe mama, fiindc-a fost femeie,
Femeie ca și dînsa.

Maio, logodnicul Mirei, este însă un generos și un patriot. Dacă tristețea lui Ștefăniță, dăunătoare domniei, vine din dragoste, el îi va da pe Mira, ca «să fie ea geniul Moldovei»; își va rupe inima ca s-o dea țării.

Acum urmează un ospăț mare a lui Ștefăniță și al boierilor tineri, la care a fost poftit și Arbore², spre a se da puțința lui Eminescu să pună față în față două generații. Boierii tineri vestesc pe domn de conjurația bătrînilor în folosul lui Rareș și cer să se ia portăria lui Arbore. Acesta, așezat în capul mesei, își dezvoltă, sub ochii ironici ai tinerimii, etica sa patriotică, în care măsura e mereu Ștefan cel Mare, și care culminează prin idealul României întregi:

„Acea sublimă [stîncă] ce stă cu capu-n cer
E unirea românilor... E visul meu de fier
Ce l-am visat o viață făr' să-l pot ridica.
Azi sufletu-mi înceală, se stînge viața mea,

---

¹ Ms. 2254, f. 66 v. În versul 5, pentru *răgușită* există și termenul *șters*: *amorțită*.

² Versuri dramatice (scriere veche) în legătură cu această scenă și în ms. 2257, f. 164: «Boieri mari, boieri de rînd, / Împleți cupele cîntînd / Și priviți prin vinu-n spume / Tot ce vi-i mai drag pe lume. / Viața-i tristă, lungă, rece, / Nesimțită-n noapte trece / Ca un vis urît și rău / Ce se strecură mereu!» etc.

Azi sufletu-mi înceată și ochiul meu se stinge,
Dar las o moștenire ce-am scris-o cu-al meu sînge,
Las românimei toate grozavul frumos vis
Ca-n fruntea ei senină etern să steie scris!

Ce va mai urma știm din planul dramei. După ce se va deștepta din beția în care totul i se pare desertăciune, Ștefăniță, încunoștințat de uneltirile lui Arbore, îl va ridica și tăia, se va cununa cu Mira și va fi otrăvit de aceasta în clipa în care Petru Rareș va fi aclamat domn de popor.

80. Cel din urmă Mușatin

Viața acestuia din urmă s-a gîndit s-o dramatizeze chiar de la copilărie. Într-o *Scenă*¹ conținînd o convorbire între o babă Marină și un băiat zdrențăros, șezînd pe cuptor, nu e greu să ne dăm seama că băiatul e Petru Rareș:

* *Scena*

O casă de țară. O vatră mare cu cuptor plin de cenușe. Petre stă-n cenușa cuptorului, rupt, cu cămașă, negru, cu părul prin căciulă — alături un pat lung acoperit cu lăicer — în partea externă un munte de perini, puse pe o ladă în colori vie — pe pat baba Marina șade pe călcîie, torcînd fuior de lînă albă. Bătrînă cu părul alb și catrința mohorită.

P.: Mamă, știi tu povestea ceea de unul prost-prost, care era altfel năzdrăvan, cum a scăpat el copiii Sfintei Vineri și Sfinta Vinere i-a dat un hăț.

M.: Ce făcea cu hățu...

— Cînd și l-a scuturat de-ntii a venit un armasar alb și i-a adus haine împărătești de argint, și mitră de argint — și șea de...

¹ Ms. 2254, f. 27.

M.: Dar a doua oară?

— Toate de aur — și coroană de...

M.: Dar a treia oară?

— Știu eu? tu nu știi?... Una știu... El ascundea straie, coroana în horn și prin [oalele] chiupurile cu cenușă. Așa-i? Eu n-aș face așa. Eu aș îmbla în cocie cu 12 armăsari ca un împărat... ca vodă al nostru...

M.: Fus! fus!

— Ce e?

M.: Da' de-mi pare rău că s-apropie funia de par și ața de fus. Poate c-aș vrea să te văd cum zici tu de-aceea. Dar oricum... multă apă pe Dunăre și multe fuioare pe fus aș toarce să văd una ca aceea. Da' dacă Sf. Vinere ar fi ascuns straie de aur în cenușă! Știi tu de nu-s eu Sf. Vinere? Pe ce știi? Mulți oameni găsește și-i duce-n casă la ea. Și tu poți fi unul... Nu știi tu ursita...

— Ursital Ursita-s eu! Urzești și țeși o pînză și n-o știi cine-a urzit-o. Minunat. Care va să zică.

M.: Care va să zică te-am găsit urzit gata... Bătătura dă viață și zilele...

— Tu-mi dai bătaie... A bate pînză și a bate spete nu-i totuna. Dar ia lasă-mă-n pace, mamă, cum poți spune că m-ai găsit urzit gata?... parcă numai d-ta știi cum se fac copiii. Când eram mic tot îmi mai spuneai că se coc din cenușă, or că-i găsești în nisip și humă ca pe culbeci... acu știu că ei iese din...

M.: Ochii negri de fată-i visează, inima-i năvălește. Ce năravuri are inima când ei sînt sub ea... acele năravuri le au și ca oameni mari. Mamei tale-i plăcea pește — tu ai să fii pescar.

— Tatei trebuia să-i plăcă sulita, că-mi place vitejia. El pescar... nu vreau eu să fiu pescar — să trăiesc ca viermele-n hrean? Mai bine la minăstire. Și-apoi 'mi place rasa și cartea. Am să mă uit în carte și-am să gîndesc la lume — nu la fete.»

Intenția de a trata dramatic toată domnia lui Petru Rareș, așa cum făcuse într-o nuvelă G. Asachi, era principial irealizabilă. Eminescu a aruncat numai un plan repezit pe hirtie, foarte confuz, sub titlul *Cel din urmă Mușatin*¹, care nu se potrivește lui Rareș decît dacă luăm vorba Mușatin în înțeles etic, nu genealogic, deoarece toți domnii numai-decît următori, Cornea, Ștefan Lăcustă, Lăpușneanu, chiar Ioan Armeanul și Iancul Sasul, se pretindeau din dinastia domnitoare, și, în sfîrșit, Petru Șchiopul era prin Chiajna, mama lui și fiică a lui Rareș, urmaș al Mușatinului Ștefan cel Mare. Scris pe un caiet gros dictando din «Librăria Leon Alcalay, București», printre compuneri de prin anii 1880—1881, proiectul aparține unei vremi tîrzii, epocii de gazetărie bucureșteană, oricum epocii șederii în țară. Relativitatea informației istorice a proiectelor eminesciene e în legătură cu izvoarele pe care le are numaidecît la îndemînă, și e de crezut că de s-ar fi așezat cu tot dinadinsul să sfîrșească o lucrare dramatică și-ar fi cules datele trebuitoare. Dacă, bunătoară, Eminescu răsfoia *Letopisețele* ce se vor fi găsimd în rafturile lui Gh. Eminovici, cînd se afla acasă, ori în verile de vacanță studențească, nu a avut totdeauna aceste cronici, pentru că la Iași le împrumuta din Biblioteca Centrală². Așa s-ar lămuri erorile istorice curioase, inutile, din proiect, care e acesta:

«Cel din urmă Mușatin

Actul întâi.

Rareș.

Mitropolitul Anthim, îmbrăcat în pustnic.

Petre Majă.

Un boier moldovean cu portretele.

---

¹ Ms. 2276, f. 187—189 v.

² *Eminescu în fața justiției*, p. 54.

Scena reprezintă lacul Brateș. Mitropolitul are mai multe portrete de femeie pe care le arată. Fata Despotului Serbiei îi place mai cu seamă... Mitropolitul care l-a învățat carte îi spune că o prevestise nevasta lui și că va lua pe acea fiică dacă-l va asculta. Petru fură mediatorul și fuge. Vin ambasadori din partea Serbiei și nu-l găsesc. Anthim scrie la Suceava că dacă se va arăta vrun om prost la Craquevâts imbl[înd] după fata regelui, să nu-l creadă pin' nu s-o ști cine-i el. Poate să fie tocmai mirele.

Actul al doilea. (Personaje: Despotul Serbiei, Maria, fiica sa, O prevestitoare, Petre, Boieri sirbi, Un sol moldovean, Călăul.) Scutier la Despotul. Scenă de noapte. E prins. Despotul mai bine scrisoare* căutați* în pălărie. Condamnat la spînzurătoare. Fata plinge și vrea să intre în minăstire. Deodată vine solul moldovean și-i spune regelui o vorbă — acesta se-nseninează. Îi dă drumu pe drum dar fata nu încă...

Actul al treilea. (Personajele din actul al treilea: Rareșa, Boierii din Suceava, Antim, Arbore, portar al Sucevei, Ostatici, Maria.)

Lacul Brateș. Petre trist, foarte trist. „Din valurile vremii“. N-ascultă de nici o mîngiere a mitropolitului.

Scena a doua.

Direptatea din Suceava. [Testamentul lui] Se dă citire unei [mărturii] hîrtii pe care se recunoaște semnătura mitropolitului Antim. Turburare și fierbere. Candidatura. Arbore infringe trădarea* în cîmpia* Direptății. Eu sunt slăpin aici, nu voi! Eu sunt cinele păzitor, iată un bătrîn, un mort de mitropolit. Antim un spectru. Sunt viu, fraților. Dar nu mai răsar ca mugurii frunzele pe băț. Citește testamentul, toți se prosternează la pămînt. Deodată se deschide sala. Intră un bărbat îmbrăcat țărănește. Primește coroana. Marie — (Se zice: Maria a murit). Ostaticii. Un ostatic recunoaște pe Maria. Tu ești, chiar tu. Cade cortina.

Actul al patrulea. (Personaje din actul al patrulea: Petru-vodă, Maria Doamna, Boieri, Domnița Ruxanda, Bogdan-vodă, frate-său, Clanău, Stolnicul Petre din Lăpușna,

turci, tătari, leși, Cornea-vodă, Boieri trădători ai lui, Castelanul Ciceului. O slugă credincioasă, care duce scrisoarea salvatoare pînă la tribunal). Mitropolit...

Turci, leși, tătari, fuga în Ardeal, fuga la Țarigrad. Întoarcerea cu oaste. Scena avizată.

Actul al V-lea.

Încheiere și moarte în liniște.

(Personaje din actul V: Petre, Maria, Bogdan, prinț de coroană, Glanău, cavaler de Malta, Petre Stolnicul din Lăpușna, Ruxanda). *L'intrigue du 5-ème acte.*»

Acțiunea actului întii (spre a trece la analiza proiectului) trebuie dar să se petreacă în vreme ce Ștefăniță este încă domn. Venirea de soli la petiț din partea Despotului Serbiei e ciudată, întrucît, chiar într-o piesă de teatru, nu se îngăduie ca un umblător obscur după domnie să se bucure de asemenea căutare. Mitropolitul «care l-a învățat carte» și care îi cunoștea taina nașterii trebuie să fie acel Eginhard însemnat în *Dodecameron*. Dacă Ștefan cel Bătrîn era Carol cel Mare, atunci Rareș, fiul lui, putea fi un Lothar. Fuga romantică a lui Rareș, spre a merge la curtea sirbească, să vadă pe fată, e împotriva faptelor și bunului-simț. La Craquevăts, Petru, devenit scutier, încearcă a pătrunde noaptea în cămara domniței. Cercetat de aproape, e osîndit la moarte de către Despot, dar o vorbă a unui sol moldovean îl face scăpat. De bună seamă, Despotul e încunoștințat de moartea lui Ștefăniță și de identitatea scutierului, sau poate numai de acest lucru din urmă. Se pare că fata, dintr-o toană de dragoste, nu vrea să-l urmeze pe Rareș, care se întoarce trist la lacul său Brateș. Aci, în actul al treilea, chema «din valurile vremii» pe Maria:

Din valurile vremii, iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai;
Și fața străvezie ca fața albei ceri
Slăbită e de umbra duioselor dureri!

Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei.
Femeie între stele și stea între femei.
Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău sting,
În ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.

La Suceava se alege domn nou. A murit Ștefăniță? Voiesc boierii a-l răsturna? O scrisoare a mitropolitului dezvăluie existența unui fiu al lui Ștefan. Testamentul ce se citește trebuie să fie tot al domnului, de vreme ce mitropolitul apare ca un spectru, semn că trebuia să fie socotit în chip greșit mort. Arbore are și aci o parte însemnată în alegerea domnului. Rareș se ivește în sfîrșit, primește coroana, și găsește și pe Maria, care venise purtată de dragoste. O recunoscuse un ostatec, prin urmare prinși, luați de Rareș de la Despot, ca o chezășie că i se va da fata.

În actul al patrulea vine răsturnarea lui Rareș prin Alexandru Cornea (de Ștefan Lăcustă nu se pomeneste), fuga lui în Ciceiu, apoi întoarcerea, probabil tăierea lui Cornea și uciderea acestuia de către boieri. Stolnicul Petre din Lăpușna e Alexandru Lăpușneanu. Unele momente în legătură cu aducerea în scaun a lui Cornea au și fost schițate de Eminescu.¹ Cum avea să lege dramatic deosebitele părți ale unei piese de structură atît de narativă nu ne putem dumiri.

31. Alexandru Lăpușneanu

Pe stolnicul Petre din Lăpușna mai sus citat poetul l-a luat ca erou principal într-un proiect de dramă, începută de-a binelea, *Alexandru Lăpușneanu*. Încă din adolescență, din epoca prestudențească, Eminescu se gîndea la o astfel de dramă, în care își dădea cu părerea că s-ar fi putut scoate un soi de *Machbeth*, socotind prin urmare să analizeze conștiința criminală și remușcarea. Ideea pornește, firește, de la C. Negruzzi²:

¹ Ms. 2276, f. 183—186.

² Ms. 2254, f. 301.

« Din Alecsandru Lăpuşeanu s-ar putea face un Makbeth românesc cu întrebuintarea mai ales în ultimul act a novelei lui Negruzzi.

Act. IV. Scena ult. Alecsandru se roagă să-l călugărească şi apoi moare.

Act. V. 1. Călugărul [Mitropolitul] sau un inamic, monolog: A căzut. Espunere.

2. Scularea lui şi anunţarea că e călugăr.

3. Furia şi declararea că e domn. Momentul în care vrea să omoare pe d-na şi copilul.

4. Mitropolitul o consilie să puie venin.

Ea toarnă tremurînd, pe cînd unul ţine pumnalul dasupra ei.

5. Bea,¹ simte moartea viînd. Doamna-n spaimă.

6. Cînd moare boierii-l ţin în sus ca să-i privească murînd. Clopotul sună unul.

Actele 1, 2, 3. Uzurparea tronului. Luarea în căsătorie a Rucsandei. Tăierea boierilor.»

Felul cum e dezvoltată mai tirziu tema dovedeşte că Eminescu se depărtase mult de Negruzzi. Această formă a dramei¹ aparţine epocii de maturitate a poetului şi, judecînd după scriere, stil şi anticipările din *Scrisoarea III*, putem fi încredinţaţi că a fost scrisă la Bucureşti între 1877—1880.² Personajele urmau a fi:

« Alexandru Lăpuşeanun.

Văscân Movilă.

Iosef Veveriţă.

Moţoc.

Ioan Visternic.

---

¹ Ms. 2254, f. 203—206, 219—245; ms. 2282, f. 112 urm. În ultimul ms. proiectul se intitulează *Dreptate*, şi în locul lui Gruie apare Cătălin Mesteacăn, deşi mai departe, de la f. 132, se reia numele Gruie. Cătălin Mesteacăn însemnat alături de Gligoraşcu Cîrligu şi în ms. 2285, f. 195.

² Probabil ca o critică a retrocedării Basarabiei de Sus în schimbul Dobrogei, în strînsă legătură cu articolele pe aceeaşi temă din *Timpu*.

Bogdana.

Cracale Capotescul, uricar.»

Nepomenindu-se nimic de Doamna Ruxandra, ar urma că drama nu privește sfârșitul lui Lăpușneanu și, întrucât e vorba de Veveriță postelnicul care a fost tăiat înainte de măcelărirea celor 47 de boieri, nici de cumplitul episod din știuta nuvelă. Bogdan trebuie să fie văduva unui boier Gruie, care nu va apărea în piesă.

Din întâiele replici înțelegem că boierul Gruie, miniat că turcii au pus stăpânire pe Hotin (adevărat e că Lăpușneanu a dărimat întăriturile cetății, pentru a mulțumi Poarta), s-a dus la pașă să-i ceară socoteală și a fost prins. Lăpușneanu l-a cerut și a pus să-l omoare:

Veveriță:

Vere, ce mai e cu Gruie?

Movilă:

Pe cât știu e la Hotin;

Turcii-l țin închis acolo pe cuvânt că e hain.

Cum au auzit că turcii de acum păzesc cetatea,

Și numai pentru oameni, să le fie dreptatea,

E un pircălab acolo... Gruie și-a ieșit din minți...

Ridicînd un pumn de oameni înarmați pînă în dinți

El se duse drept la pașă... — Cine te-a trimis aice,

Pașol Turcu-atuncea ride. — Domnu vostru, măi voinice!

— Domnul? zise Gruie — cine-i ala? Care domn?

Domnii legiuîți ai țării dorm de vecinicul¹ lor somn,

Pe mormintele închise, în locaș întunecos,

Noi boierii-am ales vodă în Moldova pe Hristos,

Pircălabi sîntem cu toții și ostași ai lui Isus,

Iar acela care vornic peste noi cu toți l-am pus

N-are drept să dea din țară loc măcar de două palme...

---

¹ În ms.: *vecinul*.

Cracale:

Și astfel din vorbă-n vorbă au ajuns și la sudalme,
Și la harță singeroasă... Începură să se bată,
Pînă n-au rămas ai noștri nici c-o singură săgeată,
Apoi se luptară-n săbii, toți căzură pîn' la unul,
Prins a fost la urma urmei numai Gruie, el nebunul.

Veveriță:

Ce-au făcut turcii cu dînsul?

Movilă:

Știu eu, vere? Se socoate
Că de viața-i să s-atingă după lege nu se poate,
Numai vodă e stăpînul pe viață și pe moarte.
S-auzea că Lăpușeanu au trimis la ei o carte
Ca să-i deie drumul turcii... Lor le place viteaz bun...
I-ar fi dat în dragă voie, oricît fie de nebun.

Moșoc:

Ce-ntrebați la deal, la vale, verișcani, ce e cu Gruie?
Între voi nu este nimeni care poate să v-o spuie?
Și de bietul om vă place să mai faceți încă glume...
E aici, e mort sărmanul, e pe ceealaltă lume,
Mort, cum mor la noi vitejii fără drept și judecată.
Ei, erau mai bune vremuri în Moldova altădată.

Jurg Hrăbor:

Cum să nu fi fost mai bunel! Ihl Cînd îmi aduc aminte
Cum i-am fost luat odată pe păgini pe dinainte...
Muhamet stîrnise moartea cea stăpînă peste stepe,
Dădu gînd de biruință mulgătorilor de iepe...
Pe mări de mulți plătite, peste țări înfloritoare
Aruncase lăcom, mindru, ochii Asiei tartare.
Împăcînd cu gînd de pradă ale stolurilor certuri,
Răsărit-au dintre ele, soare roșu din deșerturi.
Pe cetățile-n ruină, pe oștirile strivite,

Peste frunți încoronate au trecut, cu-a lor capla
 Ca să-nfigă-n fața lumii semiluna noiei legi,
 Au surpat două imperii și pe paisprezece regi.
 Peste Asia ș-Europa el își întinsese lanțul.
 Ce mai zi înfricoșată cînd au fost lînd Bizanțul,
 Cînd pe crucile-nclinate suna jalnie glasul cobii
 Și pe uliți în grămadă plîngea roabele și robii.
 Cînd din Aghia Sofia n-auzeai cîntări de clerici,
 Țipetele de muiere răsuna doar din biserică
 Prin strigări de bucurie... Oarșele cele barbare
 Înadîns făcuse nunta lor păgînă în altare,
 Urlete de biruință mestecate cu lung vai
 Cu-ale clopotelor glasuri se amestecau prin aer.
 Numai turnurile nalte și-ale zidurilor creste
 Steteau marturele mute peste singiurile-aceste.
 Clocotea întreg orașul prins de ghearele pierzării.
 Și prin Țipetul mulțimii urlau valurile mării.

Atît a transcris poetul cu scriere deslușită pe curat. Pe
 foi de altă hirtie¹ găsim cu scriere neciteată, ades ininteli-
 gibilă, exercitarea și continuarea proiectului, printre care
 și ciorna învălmășită a monologului de mai sus² Refăcînd
 de mai multe ori același pasaj cu versuri schimbate, Eminescu
 descrie înaintarea otomană:

Și pe tronul cel de aur Muhamed stetea cu fală,
 Cîrge sînge din cadavre pe podelele din sală
 Și din țestele dușmane au făcut păgînii cupe
 Și ciocnindu-le-ntre dinșii stau ulcioare să destupe.
 Acum flamura cea verde, semiluna noiei legi
 Pe doi împărați surpat-au și pe șaptsprezece regi,
 Pe trei mări domnea păgînul și trei sute de cetăți,
 Țara-i supune țarmii, marea-i supune valul
 Și în Aghia Sofia cu ovăz hrănit-au calul,

¹ F. 219—245.

² F. 219—222.

Acum stă măreț și rece, între sulii, între darde,
 Prin fereștile deschise vede-orașul care arde,
 Urlete de biruință, ale chinurilor vaier,
 Glas tremurător de clopot se amestecă în aer,
 I-ajungea l-a lui ureche printre stâlpi înalți ai scării
 Și prin vaietul mulțimii sună murmurele mării.
 Strămutatu-s-au mulțimea, sala naltă e pustie.
 Muhamed cu sine însuși, și învins de grea beție,
 Se preumblă singur, rece, printre săbii, printre darde,
 Prin ferestre el privește la orașul care arde,
 Căci din șapte părți deodată e Bizanțu-ntreg aprins
 Și din șapte laturi, flăcări pe cetate s-a întins.
 El vedea pe ienicerii cu turbane și [cu] sulii
 Și mulțimea cea robită se-mpingea vuind pe ulii,
 Peste-oraș cădea o ploaie de scînteii și de cenușe,
 Grinzi cădeau arzînd pe drumuri și cădeau ferești și ușe,
 Urlete de biruință în al chinurilor vaier.
 Glas tremurător de clopot se amesteca în aer,
 Trec prin fum și bălți de sînge, trec prin stîlpii nalți ai scării
 Și prin țipetul mulțimii sună vaielele mării.

Sînt versuri care pomenesc de o dragoste pentru o Irenă¹,

Sufletului plin de umbre tu dai liniștea uitării
 Și răsai ca un lucifer [peste valurile] pe întinderile mării,
 Verși lumina ta cea dulce-n rosa*-mi singurătate-mi,
 Dînd viață valurilor, furtunoasei mele patemi.
 Dulce-i trupul alb ca spuma, dulce glasul de sirenă,
 M-ai înnebunit cu totul, și visez veghind Irenă.

Motivul se mai repetă de cîteva ori cu alte imagini strălucite:

De pe crucile plecate se aude glasul cobii
 Și grămezi-grămezi pe ulii-tremur sclavele și robii...

¹ Versuri cu o Irenă găsise A. C. Cuza printre hîrțile poetului bolnav (*Kamadeva, Amintiri*, în *Neamul rom. lit.*, 1909, p. 497—501); «Eu te iubesc, a mea Irenă, / În a mea inimă te creșc, / Tu suflet gîngaș de sirenă, / Cu al tău zimbet îngeresc...» etc.

Și în trei bucăți acuma stema¹ țării este spartă,
Răsăritul și Apusul s-au unit ca s-o împartă...

Mahomed biruitorul biruit fiind de vin,
Pe-un covor e-ntins și doarme. Cîteodată un suspin,
Un sughiț din pieptu-i iese. Sala-i mare și pustie,
Pe pămînt sînt răsturnate mese, vase aurie,
Bălți de singe pe podele, colo căpățini tăiate
Stau cu ochi deschiși în umbră și cu gîturi sîngerate.
Iar de stîlpi sînt rezimate arcuri, sulite și darde,
Prin fereastră se văd flăcări, e Bizanțul care arde,
Pentru veacuri d-azi-nainte i-au căzut-au și lui sorții²
Și de-a lungul drumurilor în grămezi zac negri morții,
Ienicerii și spahiii căpăține duc în sulii,
Iar mulțimea cea robită se-mpingea plîngînd pe uliți,
Peste crucile înclinate sună jalnic glasul cobii
Și ca vitele deodată sunt minăți în urmă robii.
Unii sînt legați cu brîie și în lanțuri grele, unii
Și cu mîinile la spate cetluite tot cu funii.
Glas de clopot și bocire, lungul chinurilor vaier
Cu urlări de biruință se amestecă în aer,
Plîns și gemet ce pătrunde prin urlarea desfrînării.
Și prin zgomotul mulțimii sună valurile mării.
Bolțile de la bisericii ș-ale zidurilor creste
Steteau negre și tăcute peste vaietele-aceste.

Mohamed stîrnit-au moartea cea stăpînă peste stepe,
Le-a grăit de biruință mulgătorilor de iepe,
Peste mări călătorile și celăți înfloritoare
Mohamed aruncă lacom ochii Asiei tartare.
Împăcînd cu gîndul pradei ale triburilor certuri
El răsare peste ele, soare roșu din deșerturi.
Peste munte, peste rîuri, peste holdele stîrnite³,

¹ Sau: *steua*?

² Variantă ștearsă: *aruncat-ai zarul sorții*.

³ Variantă ștearsă: *lanuri pustiite*.

Peste frunți încoronate trece-a cailor copite,
Ard cetățile-ntre ziduri, ard corăbăile-n porturi
Cînd din loc în loc își mută el imperiul de corturi
Ce și-nfinge peste lume semnul noiei sale legi.
Au surpat două imperii și pe paisprezece regi.

Altă reluare a temei cuprinde o idee nouă, a fratricidului:

Mohamed dormea, ci visuri negre sufletu-i frămînt,
El pe frate-său îl vede... Vinăt iese din mormînt,
Își arată gîtul: — Vîno, vîno de sugrumă
Un ucigător de frate și sugrumător¹ de mumă!
Mohamed atunci răsare: — Iarăși visuri. Visuri? spume.
Cine a crezut în visuri nu-i cuceritor de lume,
Nu voi s-ascult dervișii ce din cărțile lor vechi
Ca legenda² răsplătirii ne tot cîntă în urechi.

În felul lui Brigbelu, Sultanul face machiavellism, cultivînd crima:

Cînd d-un om zvirlit în lături... frate fie chiar... ce-mi pasă,
Se deschide înainte-mi larga cale luminoasă...

și folosind uluirea de mituri a mulțimii:

Ca să fii stăpîn se cade ca să-i iei adînc pe oameni
De voiești să se închine toți chiar la a tale oase.

Din nou vorbește acum unul din boieri în fața cadavrului lui Gruie, slăvind credința de boier pămîntean a martirului și evocînd cu jale înmormîntarea celui din urmă Mușatin, prin urmare, după Eminescu, a lui Petru Rareș. După el, vița Mușatinilor s-a stîns, deși Lăpușneanu, chiar în documentul din care poetul își scotea numele boierilor, se socotea fiu al lui Bogdan-vodă cel Chior. De observat este că boierii sînt pentru domnia ereditară și împotriva celei electiv:

Eram tineri, eram mîndri, eram singuri, eram șapte,
Era zi în toată lumea numa-n Putna era noapte,

¹ Se poate citi și: *mingiutor*.

² Variantă ștearsă: *povestea*.

Tocmai tremura un suflet peste-al morții negru vad,
 Cel din urmă din Mușatini sta lungit pe crengi de brad,
 Galben, mîndru și în moarte, înainte ni-l văzum
 Coperit cu crengi de dafin și de-al cădelnițelor fum.
 Se sfîrșise acele cînturi, preoții-ncheiase ruga¹,
 Doar [suna din vreme-n vreme]² jalnic și-ntr-o dungă Buga.
 Clopotul lui Ștefan-vodă, ce cînd vremile se schimbă
 Mișcă pururea de sine greu prorocitoarea³ limbă⁴.
 De acuma înainte e Moldova cea străbună
 Ca corabia pe mare bîntuită de furtună,
 În primejdie-i credința și poporul, legea-i totul,
 Minile frîgînd ne zicem: unde-i domnu și pilotul?
 Unde cel care c-o vorbă ne înalță și ne scapă?
 Unde-i steaua să răsară călătorilor pe apă?
 Nu, din trunchiul vechi și mîndru nu mai vrea un ram să crească,
 Dumnezeu n-a vrut Moldovei alt Mușatin să se nască,
 Cu acesta se încheie tot trecutul pînă ieri.
 Am rămas de capul nostru, ce ne facem noi, boieri?
 Să alegem care vrednic dintre noi se va cunoaște...
 Ce alegem? Vorbel Domnul nu s-alege, el se naște!
 Dal cutare e vileazul sau bogatul, înțeleptul,
 Să fim domni avem aicea toți puterea... nimeni dreptul,
 Lui asemenea s-ar crede fiecare dintre noi,
 Dezbinarea ar aduce peste țară mari nevoi,
 De aceea frați de cruce să ne prindem, și-nțelegem

¹ În ms. se pare că e: *ruga-i*.

² Înlocuit cu un text mai confuz.

³ Variantă ștearsă: *din profetica sa*.

⁴ «Într-una din zilele anului 1777, la miezul nopții, Buga, clopotul cel mare [de la Putna], a-nceput să sune de sine, întâi încet, apoi tot mai tare și mai tare. Călugării treziți din somn se uită în ograda mănăstirii. În fioroasa tăcere, în sunetul clopotului, ce creștea treptat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie și nemaivăzută. Călugării coborîră într-un șir treptele chiliilor, unul deschise ușa bisericii... în acea clipă clopotul tăcu și în biserică era întineric des. Candelele pe mormîntul lui [Ștefan] vodă se stînseseră de sine, deși avusese undeleman îndestul» (*Răpirea Bucovinei*).

Cum că unul dintr-ai noștri nu se poate să alegem,
Puneți mantia frumoasă și coroana în momint...
Și cu sceptrul lui în mână să coboare în pământ
Și legați fiind cu toții, cei de sus și [cei] de jos
Să alegem singur rege în Moldova pe Hristos,
Nici cu toții împreună și nici unul dintre noi
Să nu dea-ndărăt naintea dușmanului în război,
Nici cu toții împreună și nici unul din ciți sînt
Să nu poată da din țară vreun petec de pământ,
Tu ziceai aceste toate... Ne-nvoirăm chiar așa,
Dar de-a doua zi urmat-au fiecare calea sa,
Dintre cîți se adunară ca să facă jurămînt
Toți urmară altă cale... tu te-ai ținut de cuvînt.
Nu cumva vro răsplătire-n altă lume te așteaptă?
Nu cumva Hristos din ceruri o să-ți facă parte dreaptă?
Nu ne-o spun aceasta popii, ce din cărțile lor vechi
Mii de ani povestea asta ne-o cîntară în urechi?
Ș-a ta inimă vitează, ș-ale tale nalte gînduri
Au găsit a lor răsplată... Giulgiul ăsta, patru scînduri,
Unde ajungeam, măi vere, eu cu tine să fi fost...
Tu ce dormi, dormire-ai vecinie fără-ntoarcere, în post,
Căci dacă spre altă viață tu acum te-ai trezi
Tot în lumea cea de crimă, de mizerii ai trăi...
Tu țineai la cele bune, la străbune obiceiuri
Și voiai să vezi Moldova iar pe vechile-i temeieri,
Și voiai să vezi coroana pe o frunte legiuită
Pe cînd eu treceam adîncul din ispită în ispită,
Și gîndeai că vine vremea veche, de nu azi, dar mine,
Ai ținut una și bună dreaptă inimă de cîne
Și-n zădarnica ta luptă te urma un ochi mereu...
Un prieten care ție-ți părea dușman... sunt eu.
Ai murit prin viclenie și ucis de un mișel
Tu ce ai putut ucide șapte sute cum e el.

În versurile ce urmează se desface persoana soției lui Gruie, Bogdana. Ea improașcă de ocări amare pe vodă, că a pus la

cale omorîrea bărbatului ei, și mai ales pe Ioan Vistiernic, care, cu făgăduiala mincinoasă de a scăpa de la moarte pe Gruie, a rușinat-o:

În sfîrșit, te văd odată, Lăpușneanu, nu în fală,
Cu privirea ta vicleană, ce îndeamnă și înșeală,
Dară nu îmi plec genunchii la a tronului tău treaptă,
Tu nu ești domn pentru mine: fiară cruntă și nedreaptă.
Ceea ce-o să-ți spun acuma n-am mai spus-o nimănui,
Gîde, ce-mi făcuși bărbatul, Lăpușnene, unde-i Gruie?
O, veniți, veniți aproape, ascultați și voi cu toți
Ce se-ntîmplă în Moldova sub domnia ăstui hoț.
Aide! căci eu nu cer milă... Unde-i mila mea? Nu cer
Nici dreptate — căci dreptatea ce-mi rămîne e să pier.
Sunt pierdută, pregătisem focul strămoșeștei vetre,
Vrednică a fi ucisă jos pe uliță cu pietre,
Sunt de rînd, ca o femeie ridicată din noroi,
Cine vrea ca să mă aibă — vie care va din voi!
Nimeni dintre voi nu-ndrăznească a zice acum
Că am fost soția dreaptă a lui Gruie, că-l sugrum.
Nu l-am înșelat cu altul, nu eu mi-am făcut de cap,
Ce-mi ajută dar acuma c-am făcut-o ca să-l scap?
Cunoșteam pe fiara asta ce nu știe ce-i iertare,
M-am plecat la toată lumea, m-am rugat la mic, la mare.
Orice rază se pierduse... Ce să fac? Dar ce să facă
O femeie fără sprijin, părăsită și săracă...
Cînd puterea ei, viața, brațul ei și-a ei lumină
Zace-n temnița de moarte, singur, fără pic de vină?
Și atunci... veni ispita! Nu ți-a fost de-ajuns să moară,
Nu ai vrut să-i fie neamul de rușine și ocară.
A venit ispititorul, om de sfat la cele rele,
Ce îmi suflă în ureche mincinoasele momele.
«Vodă-l osîndi [la moarte] — zise tainic omul tău —
Nimeni nu poate să-l scape de la moarte... numai eu.
Scapă-l, zic! o, mîntuiește-l, tot ce am, multe, puține,
Ce odore am ia toate, ia și haina de pe mine,

Dară scapă-l... «O! nu — zise el acu —
Eu nu voi alte odoare... Singurul odor ești tu,
Dă-te mie trup și suflet și apoi... îl scap de moarte...»
O, cum n-am murit atuncea... căci era cu mult mai bine.
Tu, iubirea mea păgînă, născătoare de rușine,
M-ai împins... ca înaintea lui s-ajung a-mi ascunde fața,
De ce mi-au cerut ocară, și nu mi-au cerut viața...
Mintea chiar mi se pierduse, îmi arată o scrisoare
Scrisă chiar de a ta mînă, Lăpușnene, de scăpare,
Și pe cînd uitam la dînsul datoră de soție,
Trup fără de vro voință și cuprins de nebulie...
Tot el a trimis în taină să-l ucidă... l-a ucis.
Cum mă deșteptai atuncea din grozavul, negrul vis...
Nu i-a fost de-ajuns o moarte... trebuia rușine-adîncă,
Trebuia ca la mormîntu-i să urmeze-o pată încă,
Trebuia ca cu rușine să mă-mbrac în negru port
Și să nu-ndrăznesc privirea-mi s-o arunc la acel mort...
Trebuia ca și copiii s-aibă drept a-mi zice-odată:
Mumă! ai trăit cu omul ce-a ucis pe-al nostru tată...
Ei, acum, Lăpușnene, spune drept, așa-i că-ți place
Ce adîncă mișelie izводиși în pieptu-ți, dracel
Mai rămîne încă una ca de tot să te dezminii,
Spînzură-l în ochii lumii, lasă să-l mănînce cîinii.

Vodă, viclean, vrea să facă dreptate, și fiindcă legea pe-
depsește cu moarte pe siluitor, afară de împrejurarea că ar fi
primit ca soț de jeluitoare, cunună cu sila pe Bogdana
cu Ioan Visiernicul, pe care, pe de altă parte, pentru slujba
făcută, îl dăruiește cu niște moșii:

Tacă-ți gura... tu odată. Ei, muiere, ai sfîrșit?
Crezi pe Vodă Lăpușneanu mulțumit numai cu-atît?
Nu cunoști ce [e] în mine. Vino-ncoace, vistiere,
Sunt adevărate oare cite-au spus acea muiere?
Nu răspunde... n-am nevoie să răspunzi, căci toate, toate
Sunt din fir a păr aievea, pe deplin adevărate.
Dar ce ai de gînd a face? Căci eu judec după lege,

Ceea ce se zice-ntr-însă fac și eu, se înțelege...
 Eu i-am fost dușman lui Gruie... un prieten fără treabă
 Și mă scapă chiar de dînsul, deși nu mă prea întreabă.
 Dar dorind un bine mie și făcînd ce se cuvine,
 Se încurcă într-a legii ițe... ceea ce nu-i bine...
 Ei, vlădică de Suceava — vezi la carte, ce mai zice,
 Să se facă judecată, ca acea ce-avem de-aice...
 «Cînd un om din starea-nțîia siluiește pe-o femeie...»
 — Moarte, doamne, spune legea, dacă ea n-ar vrea să-l ieie!
 — Dacă ea n-ar vrea să-l ieie... Trebuie să vrea. Voi eu...
 Dacă nu se-ncape-n lege... dacă nu-i pe placul meu.
 Ia-ți tu cartea subsuoară și te du de mi-i cunună...
 — Ura ta, o, Lăpușnene, de grozavă e nebună.
 — Ia mai stați, căci înainte de-a pleca se cade-mi pare
 Să-ntrebăm de e vro zestre... Eu știu că avere n-are.
 Sigur pentru un prieten, dau și cite o moșie
 Daruri și la nunta asta cum se cade a fi mie
 Și o fac cu dragă voie... Pentru tine, vistiere,
 N-o să rămîn eu în urmă... și-o să dărui o avere,
 Însă... să ferească Sfîntul — s-ar putea ca tu să mori
 Făr' ca de l-acea femeie să ai vreun moștenitor¹.
 Tu bogat și ea săracă, cum se-ntîmplă-ades în lume,
 Sigur că n-ai vrea femeie care poartă al tău nume
 Să trăiască-n sărăcie... Uricare, vino-ncoace,
 Un înscris cu-atiția martori este bine a se face...
 Că-ntîmplîndu-se vistierul ca să moară vreedată
 Văduvei [ce-o să rămîna]² va lăsa averea toată,
 Judecata e-ncurcată și pe cît cred că e bine³,
 Asta poate fi-ncheierea, care-n urmă se cuvine⁴.
 — Dar nu voi să-l iau, stăpîne!

— Cine oare te întreabă?

---

¹ Variantă: *S-ar putea, ferească Cerul, vistiere, ca să mori / Făr' ca de l-acea femeie tu să ai moștenitori.*

² Variantă: *care rămîne.*

^{3,4} Alte variante, mai puțin acceptabile decît acestea, șterse.

Mergi, vlădică, de-i cunună și fă slujbă mai în grabă,
Nu mai voi să port în minte astă pricină urită.

Vist.:

— Dacă n-avem altă cale să ne cununăm, iubită!

Ea:

— Ucigașel

[Vist.]:

— Ce vrei? Vodă îți dă tot ce ceî¹... pe mine
Cam de voie, de nevoie, dar așa găsi de, bine...
Mulțumescu-ți, Doamne sfinte, cu atita că scăpail

Lăp.:

Iscălește, vistișere, cartea ceea!

[Ea]:

Haide-hai,

Mi-ai durat-o, Lăpușnene, lasă că ți-o țin eu mintel

[Lăp.]:

— Și acum' la cununie, mergi, vlădică, înainte...

Norodul judecă în deosebite chipuri această sinistră
comedie:

— Ce mai judecată, verel Chiar turcească fuse asta...
Ai ucis pe-un om în codru... mergi acasă, i-ai nevasta...
Ce ți-i, măre, c-o domnie fără rost, ce nu-i de soi.
O s-ajungem ca să rîză pîn' și babele de noi...
Nel ți-a trebuit, muier, să te plîngi. Ai dar ce vrei.
— Ce știi tu dacă nu este după placul dumneaei?

Ici e țărîină și glod,¹

Ici e bărbățelul mort.

— Bine zici... Broaște sint multe, e destul să fie baltă,
Tot ca una sunt cu toate, ia pe una dă în altă.

---

¹ Altă variantă, mai puțin acceptabilă decît aceasta, ștearsă

Și vistierul și femeia, aceasta din urmă desigur în chip prefăcut, se arată mulțumiți de judecată, pe cînd cei de față urmează a-i ironiza:

L:

Ei, boieri, așa-i că bine judecați... mergeți cu bine,
Mergeți că v-așteaptă nunta și urați-mi-i de bine,
Mergeți, la mulți ani le ziceți, să sporească,
Zile mîndre înainte pe-a lor cale să-nflorească.

— Ce mai vreți — odată nunta!

— Hop și noi în urmă, vere,

E ciudat ce se-ntîmplă-n lumea asta c-o muier!

Vist.

—

Mulțumescu-ți de isnoavă¹ pentru facerea de bine,
Eu de tron m-apropiu iarăși închinîndu-mă la tine,
Ce-ai făcut acuma este foarte înțelept,
Zice-se orice s-ar zice, aspru poate, dar ești drept.
— Drept ca gînjul.

— Și ca tufa.

Drept ca cîrja de la moșu...

Judecată din poveste cum o dă-mpăratu roșu...

[Lăp.]:

Tu, femeie, mulțumită ești de-a noastră judecată?

[Ea]:

— Doamne, văz c-ai făcut totul ce se poate de-astă dată,
Nu mai poți să-mi dai bărbatul, mi-ai dat cîntea cea furată,
Mi-ai dat, ca să-mi cresc copiii, o avere însemnată...
Și de judec toate cele, îți e mare bunătatea...

Lăpușneanu vrea să facă însă dreptate și mortului. Ce gînd strîmb se mai ascunde în cuvintele sale sumbre și ocolite,

---

¹ Variantă: *Doamne, mulțumesc ș-acuma.*

nu știm, dar recunoaștem în meditațiile lui asupra morții același pesimism sarcastic ce caracterizează pe toți scelerații eminescieni:

— Mulțumiți de rău, de bine sunteți dar... *voi!*

Dar dreptatea,

Dar acesta ce-n sicriu-i e întins rece și mort,
Acestuia nici o grijă eu în lume să nu-i port?
O, aveți cuvînt cu toții... asta-i legea omeniei.
Morții se cuvin cu [morții], viii se cuvin cu viii,...
Și viteazu-acesta mîndru... să nu-l știe-acuma nime
Cît amarul lui de suflet au avut o adîncime?
Pentru acesta nu-i dreptate, nu-i în toată lumea nime
Ca mizeria-i neagră să o miște-n adîncime?
Tineri, alergați la jocuri și petreceți cum vă place,
Ce vă pasă de mormîntul unde el în umbră zace?
Ce vă pasă cum că nunta se-avîrtește pe-un mormînt?
Mortul nu are dreptate, acel viu are cuvînt...
Veselie, veselie, oameni tineri și cărunți,
Zilele domniei mele ați văzut astfel de nunți.
Să trăiască Lăpușneanu, zic eu singur, ziceți voi.
Să domnească înc-o sută, cu dreptate, peste noi,
Dar nuntași, o-mpărăteasă mi-a trimis la nuntă sol
A cărei împărăție n-are margini și ocol,
Voind să serbez o nuntă cum n-a fost în lume una,

(pare-se, judecînd după liniuță, că altcineva dă o replică rimată și malițioasă:)

— Căci călău-i nunul mare, iară moartea este nuna.

Putem bănuî că «nunta» lui Lăpușneanu nu e decît tăierea celor 47 de boieri. Deznodămîntul dramei s-ar desprinde atunci de la sîne. Desigur, Bogdana, batjocorită în chipul acela de vodă, îl va otrăvi.

Dintre figurile domnești ale acelei epoci, Eminescu, încă din adolescență, reținuse, în vederea unei drame, și pe *Doamna Chiajna*, de altfel și ea o Mușatină.¹ Însemnarea alăturată din ms., «Scena din biserică», voiește a spune că poetul urma să pornească de la nuvela lui Al. Odobescu, de la scena în care Chiajna, în fața sicriului răposatului ei soț, Mircea Ciobanul, infruntă dirză pe tinerii boieri răzvrățiți.

33. Răzvan

Sub impresia piesei lui Hasdeu, Eminescu cugetase o clipă, încă de pe cînd era, credem, sufler de teatru (scrierea e din cele mai vechi), un nou *Răzvan*, deoarece punea pe hîrtie, fără titlu², citeva replici între Răzvan, Arhiereu și Rox[andra]. Cea din urmă era o fiitoare a domnului și omorise pe fiica acestuia, Mira. Totul, bineînțeles, n-avea nici un temei istoric:

«*Răzvan*: Nu sunt eu vodă?»

Arh.: De ești vodă, este o mare deosebire între noi doi, voi în brațele voastre adulteriu încoronat, eu în brațele mele virtutea moartă.

Răz.: Cutezătorule (vrea să dea în *Arh.* care ține pe Mira înainte-i).

Arh.: Lovește.

Răz. (Scapă fierul din mînă).

Arh.: Vedeți, boieri, nelegiuirea pe tronul Moldovei, vodă stringind în brațe p-o fiitoare, care a omorît pe fiica lui... Da, ai omorît-o, spune că nu, spune că nu dacă cutezi.

Rox: Nu crede.»³

¹ Ms. 2254, f. 301 v.

² Ms. 2255, f. 205 v.

³ O însemnare din aceeași epocă (ms. 2258, f. 222):

«*Răzvan-vodă* nu e o dramă ci epopeea unui caracter [om] ordinar. Antitezele sunt viața.

Cea mai comică noțiune românească e moftul, antiteză neîm-

Dacă pe Eminescu îl zbuciuma gîndul unei drame care să exprime ideea unității naționale și se străduise să aleagă ca exponent pe un Mușatin, pe Ștefăniță, cu cît mai firesc era să alerge la figura lui Mihai Viteazul. Însă poetul avea de tratat dragostea angelică și cea infernală, avea o eroină luntică la care ținea mult, pe Mira, și toate acestea stăteau rău laolaltă cu domnul muntean. De aceea, părăsind intenția unei drame *Mihai cel Mare*¹, Eminescu a mutat cîmpul de acțiune în Moldova, la domnia lui Ieremia Movilă, lăsînd pe Mihai departe, ca un centru ocult de răsfrîngere luminoasă. Încurcatele însemnări, toate din cea mai fragedă tinereță, pot ascunde felurite planuri, mereu schimbate, titlul *Marcu-vodă* fiind cu totul nestatornic, înlocuit aci cu *Mira*², aci cu *Anna Movilă*³, dar substanța rămînînd mereu aceeași. Această substanță ne vom sili a o aduna laolaltă, trecînd prin feluritele însemnări.

Întîiul factor comun al acestor proiecte e ideea unui instrument diabolic al politicii naționale a lui Mihai Viteazul pusă sub semnul «ingerului Unirii», instrument care e aci

păcată și-n sine atît de ridicolă dintre aparența exterioară și fondul intern. Cele mai antitetice și mai comice caractere e moftangiuul. Tartuffe e moftangiu. Comica existență a postulanților din *Millo director* consistă într-aceea că sunt moftangii» etc.

E vorba de *Millo director sau mania posturilor*, comedie cu cîntece într-un act de V. Alecsandri. Millo, crezut director de ministere, e năvălit cu cereri de slujbe.

¹ Ms. 2254, f. 301 v. Numele *Iuliu Cesar*, pus deasupra, în apropiere, nu cred să arate intenția unei drame cu acest erou, cît gîndul că uciderea mișească a lui Mihai trebuia condusă după aceea a lui Cesar (și avea în vedere probabil tragedia lui Shakespeare). Însemnarea, conținînd titluri de piese proiectate, este aceasta: «*Doamna Chiajna*. Scena din biserică. *Doja. Horia. Mira. Mihai cel Mare [Iuliu Cesar]*, *O comedie, Anna Movilă*.»

² Ms. 2254, f. 17. Într-un fragment vechi de proiect apare un erou Pinte: «Fugi, Pinte, căci Moldova arde-n urmele lor» (ms. 2554 f. 298).

³ Ms. 2254, f. 301 v.

un Popă, aci un Hilariu, aci Toma Nour (numele ne e cunoscut din *Geniu pustiu*), și al cărui scop de seamă stă în punerea pe tronul Moldovei, în locul trădătorului Movilă, a unui om de nimic, ușor de minuit. Acest om urma să fie chiar fiul lui Hilariu, care ar fi trebuit deci să facă sacrificiul lui Avram, și avea rostul să pregătească aducerea pe tron a lui Marcu-vodă, fiul lui Mihai. În cîte un proiect, Marcu-vodă apare de-a dreptul și joacă rolul pe care avea să-l aibă în altele Miron, fiul lui Hilariu. Iată un specimen din acest punct al proiectelor¹:

«Planul Mircei

Act. I. Scena

Hilariu. Mihai

Mihai: Hilariu! rugăciunile mele sunt murmurul unui preot care le-neacă în răsufletul murind. Tu nu mai trăiești, vorbele tale sînt confesiune, faptele tale e ultima pocăință, fie comunicarea din singele lui Cristos, căci libertatea și Cristos [crucea] una sînt. Binecuvîntarea mea, gîndirea mea care totdeauna te va-nconjura fie mirul din urmă. Ilariu! știi tu ce ai să faci?... Vezi tu Moldova... un domn desfrînat, vînzător de țară... iată Moldova... în sufletul acelui nimic, acelui om beat de vin e sufletul Moldovei... numele lui e numele Moldovei... O, Satana! n-a făcut niciodată un aliagiu mai monstruos, prostituțiunea rînjindă n-a îmbrățișat niciodată cu mai mult foc pe-o vergină, nimicul n-a sorbit niciodată cu [mai] multă lăcomie ființa unui ceva, cum nimicul acestui vodă a sorbit în pustirile sale plîngînda soarte a Moldovei. Ei bine, desfă aste două: smulge moartea din mormînt, smulge-un vodă de pe tron; căci mormîntul în care zace acea moarte a fost rizătorul palat al vieții. Hilariu! oare creștinul va urma lumina crucei lui, oare tu mă vei urma pe mine?

Hilariu: Jur!

---

¹ Ms. 2254, f. 17.

— Pune pe tronul Moldovei un om... un om pierdut într-adevăr... jertfa lui Avraam... Oare lui Muciu Scevola îi părea rău de mina lui care și-o ardea în foc?... Poate că îngerul Unirei va striga: Avrame, cruță pe fiul tău, poate că surisul Regelui Destin va-ngălbeni focul în care ți-i arde mina ta. Alio.»

După alte asemenea sfaturi, Mihai debitează această romanticărie delirantă:

«*Mihai*, singur, în pădure: Am văzut un june poetic, ca viitorul el scria duioasele sunete ale inimii sale, le citea roșindu-se la față; când dodată vîntul îi smulse o foaie din mînă, am prin-o din tufiș, s-o citesc: Styxul nu mai ducea umbre, Lethe uitase a îneca durerile, căci oameni se duceau arși de vii în infern și lacrimile [erau] prea amare pentru d-a fi uitate. Tot ce era umbră, adică suflet în infern s-aduna să strige lui Joe. Străbunii Romei s-adunară unde se fierb nouri Carpaților, care eșind prin pămînt încongiură creștetele lor. Ei se consultară asupra Daciei, nouri sorbeau gîndurile lor, ca să-nsuflească creștetele Carpaților. Suindu-se ca creieri la munți ei răsufiau în fulgere și exprimau în tunete ideile furate de la străbunul Romei. Toți munții era-nviați, numai dasupra tuturor sta sura lor diademă, Împăratul Carpaților mut, rece, mort ca eternitatea. Ce-a decis părinții? Să trimeată sufletul tatălui lor mort să-nvie stîncă Împărat. Vorbit făcut. Luna scoase din negri nouri galbena-i față și zugrăvi în creștetul stîncei diademă de aur. Stîncă trăia... vulturii-ncongiurară crezînd că-i Împăratul lumilor Joe cu fulgerile-n virful Olimpului... era Mihai Viteazul.»

Hilariu este un personaj demonic și se pare că alte rînduri¹ sînt destăinuiri ale sale către fiul său:

«Trecutul meu, june, o, trecutul meu e înfiorător... e un pustiu în care nu găsești nimica decît schelete uscate de morți. De mic am învățat a blestema pe tatăl meu, precum un copil

---

¹ F. 17.

Învăță prima rugăciune. Căutam adevărul acolo unde nu-l găsești niciodată, și în loc să dau peste adevărul sec și ossos, am dat peste o minciună întrupată care purta în sinul ei un rai de vise, în ochi o mie de-nșelăciuni... am dat peste o femeie... m-am aninat de acea femeie, de ~~acea~~ minciună sfântă, cum singele unui șarpe pătează o cruce de aur, cum Mesalina desfrînată pune beată de vinul venin pe fruntea ei coroana unei martire. Și din rugăciunea înecată în blestem, din sărutările ce dă Satana unui inger... ieși un copil... Angerul muri... Satana rămase... Satana-i etern... Sufletul ieșit din crime și virtute, din moarte și viață... ești tu...»

A doua fază a dramei o alcătuiește intriga sentimentală prin care diabolicul Popă Hilariu-Toma Nour înțelege să înfăptuiască politica lui Mihai. Aci apar două femei. Una este o dată soția domnului, Anna Movilă, altă dată, după toate arătările, numai țiitoare, Magdalina, ca să se adeverească viața desfrînată a lui Ieremia. Alta este lunatica Mira, fiică a lui Movilă, pe care o iubește fie Miron, fiul lui Toma Nour, fie Marcu, fiul lui Mihai. Dar altă dată, fără să se schimbe nimic în substanță, numele sint altele. Instrumentul lui Mihai e Popa, cele două femei sint Adina și Mira, iar tînărul fiu este Ștefan-nebunul.¹ În scurt, bătrînul satanic urmărește să pună pe tron pe fiul său, să facă sacrificiul lui Avram, după ce însă încearcă să aducă pe Ieremia pe calea cea bună. Deși tînărul se îndrăgostește de Mira, fata domnului, bătrînul vede în aceasta din urmă o piedică politică și de aceea se gindește s-o otrăvească. În acest scop el folosește pe țiitoarea domnului, care la rîndu-i iubește, fără corespundere, pe tînăr. Fie slăbiciune a țiitoarei, fie altă socoteală a bătrînului, nu se mai dă Mirei otravă adevărată, ci un narcotic. Ca în *Romeo și Julieta*, moartea aparentă a fetei stirnește o mare durere în tînăr, așa încît tatăl e nevoit a făgădui c-o va învia. Într-un proiect, bunăoară², «Popa nu știe că obiectul nebuliei lui

---

¹ F. 18, 13 v.

² F. 13 v.

Ștefan e Mira și că Mira e lunatecă, și la începutul actului are în adevăr intențiunea s-o otrăvească pe Mira cu desăvîrșire, promițîndu-i Adinei că-i va [da]¹ spre *Vorgeschmack* al Amоруlui pe Ștefan să-i aducă otrava, dar văzînd la urmă că Mira e nebunia fiului său, văzînd că împrejurarea asta îi vine în ajutor ca să-l poată aduce la curte — el îi dă narcotic să ducă Adinei». E și o însemnare în care femeia îndrăgostită, departe de a fi o unealtă, e o piedică. Aci² apare Marcu, fiul lui Mihai, iar femeia e Anna Movilă. Pe ea vrea s-o piardă bătrînul, Toma Nour, iar tînărul care iubește pe Mira se preface numai că-i primește dragostea:

« Act. 1. Marcu. Act. 2. Anna Movilă. Act. IV. [Angerul. Mireasa lui Dumnezeu]. Noaptea de rege. Toma știe că Anna Movilă e acel monstru afurisit ce-i încurcă tot și se decide s-o piarză pe ea întîi, pentru ca să-i poată reuși planurile. Marcu [fiu de domn] singur urmărește ideea d-a se preface înamorat de Anna pentru ca să poată stinge sufletul acestei fiară — cu toate că el e înamorat nebun de îngerul gîndirei — d-acea umbră lunatecă. Urmărind lunateca el vede că intră în curtea domnească. »

E de reținut că atunci cînd tînărul, de pildă, Ștefan-nebunul³, află de moartea (aparentă) a Mirei, el declamă cunoscutele versuri din *Mortua est*:

La ce? oare totul nu e nebunie,
Au moartea-ți, copile, așa fost să fie?

ceea ce dezvăluie și de astă dată originea dramatică a unor versuri.

Momentul acesta al contemplării morții și al dorinței ardente, cu orice preț, de înviere, a muncit mult pe adolescentul Eminescu. O însemnare din aceeași vreme și foarte probabil

---

¹ Cuvîntul *da* lipsește din ms.

² F. 25.

³ F. 18.

din aceeași intenție de dramă pune în chiar actul întâi răzvrătirea împotriva morții¹:

« Din act. I

Crezi în misticismul sufletelor? Acea umbră e sufletul unei moarte — da! dar acel suflet îl prind vărs într-un chip de femeie, acel ideal äteric îl topesc într-o formă de om și aceea femeie ți-o dau ție s-o privești 24 oare — căci după aceea va muri iarăși victima unei crime. Răzbună-o!

— O răzbun — d-ar trebui ca fiecare picătură din singele meu să devină venin — inima venin, sufletul venin, creierii venin — d-ar trebui ca apoi să min astfel spre pedeapsă ca blestem otrăvit ființa mea din eternitate în eternitate.

Învi-o, învi-o! — de ești Satana îți dau sufletul meu, de ești Dumnezeu îți permit să stingi ființa mea să nu mai fie. Nu-ți cer nici sufletul tău — nici ființa ta — cer jurământul tău și-o înviez.

Regele a zis scalvului sfaramă Carpații și-i voi sfărîma — seacă Dunărea și-o voi seca.

Vezi aripa-i dreaptă pe Roma, aripa-i stîngă pe România. Vulturul român cu razele ochilor muiate-n Mediterana» etc.

Și femeia-țiitoare și tinărul se socotesc instrumente oarbe ale unei voințe superioare, ale voinței lui Toma Nour. Astfel, unul din ei, care a ezitat să otrăvească pe Mira și i-a dat nu-

---

¹ Ms. 2258, f. 219 v. În ms. 2254, f. 14, sînt versuri de epocă veche ce trebuie puse în legătură cu acest moment: «O, ridicăți capacul ca s-o văd pala față / Cu buze-nvinețite, cu ochii cei de gheață / Ce moartea turburată stingînd adîncul lor / Fac să nu mai aibă neci raze neci isvor».

Și nici versurile săltărețe pentru o babă, care e moartea (f. 85 v.), nu sînt străine de acest motiv: «Babă zbîrcită / Ce cîntă pocită / Lîngă pîriu, / Vrei ca vîntul / Să-și schimbe [cîntul] gîndul / Din bun în rău, / Să se prefacă / Din cînt ce pleacă / Vuind în van / În aspru a mării / Vînt al pierzării, / În uragan?... / Și bătrîna moarte toarce / Gîndul ei în nefinit, / Zilele din vine-ți stoarce / Și cînd capu-ți se întoarce / Bagi de seamă c-ai trăit.»

mai un narcotic, deși în alte însemnări narcotizarea se face chiar cu știrea bătrînului, mărturisește atîrnarea sa¹:

«Mizerabil instrument ce ești, odată ai vrut și tu să ieși c-o virgulă din machinațiune: el ți-a zis Mira să moară — tu ai făcut să pară moartă și astă dată scurtul tău calcul a adus moartea timpului tău, a răsturnat toate planurile. Nu știi tu că un om viu e o cifră sunătoare și un mort o nulă? că amestecînd un om viu într-un plan multiplici o cifră de valoare, și amestecînd unul mort multiplici cu o nulă? El calculase — el știa că trebuie neapărat o nulă — de ce-a ieșit din calculul său?»

Otrăvitoarea este chiar Magdalina, și Miron, care îi aduce narcoticul de la bătrîn, nu știe, după anume schiță, că moartea Mirei e numai aparentă. Altfel durerea în fața cadavrului și făgăduința bătrînului de a o învia nu ar mai avea rost. Totuși vorbele de mai sus sînt prea virile și s-ar putea să fie spuse chiar de Miron, devenit în altă intenție, din atît de desele clătînări ale inspirației, complice al mistificațiunii. Dar sentimentul de dependență al amîndurora este neted exprimat prin vorbele de astă dată în chip sigur ale lui Miron²:

«În actul I, scenă. Magdalina ascultă. Tu știi [că] eu te urăsc... tu mă urăști, o știu... cu toate astea noi amîndoi sîntem luați la un loc aceeași ființă, noi amîndoi două roți la aceeași mașină, noi amîndoi ne confundăm într-aceeași umbră a unui om oarecare — un om mare — pe care nu-l cunoști, eu însă da. Crezi că tu exiști? că ai voința ta? Nu. Crezi tu că exist eu, că am voința mea? Noi sîntem nouri fără soarte alungați din orizont în orizont, dar fulgerul dintre noi știe ce țintă are. Nu poți fi cauză, nu poți fi scop... fii mașină.»

Avem acum elementele spre a înțelege rosturile uneia din schițele cele mai clare³:

¹ Ms. 2254, f. 15.

² F. 15.

³ Ms. 2254, f. 28—29.

5 scene. Magdalina. Toma Nour vorbește aceea ce e însemnat în coală. Toma Nour are într-adevăr de gând să omoare pe Mira și-i propune Magdalinei că-i va trimite otravă ca să i-o dea Mirei prin Miron. În fine ea se învoiește, aparte însă spune că va scăpa de omor rugînd pe domul ca s-o dea după polon și că astfel va fi a ei fără crimă și puterea lui Nour oarecum sfărîmată. Ea iese [Accentuarea că există *un om*, sub a cărui voință toți împlă].

Toma Nour singur spune aicea planul lui Mihai-vodă de-a pune pe tronul Moldovei o umbră de domn — un instrument al său — și face totodată apologia agendelor sale [cum stă în coala respectivă]. În fine îi vine ideea de-a pune pe Miron domn și să facă un sacrificiu a lui Avram. [Toma Nour: ideile după cari împlă. Vulturul Romei ce-a smuls inima din Roma murindă. Incorporarea stîncei în Mihai. Credința d-a fi o umbră a lui Mihai. Națiunea — stîncă. Generații rîu — oamenii valuri.]¹

În acest timp vine și Miron. Spre a-l iniția îi propune ca să-l ducă la curte, îi deschide sălbaticului raiul amorului, atunci el îi spune că lui nu-i trebuie lumea mare — ideea lui despre lume — nu-i trebuie amor, că el are amor — îi descrie amorul lui pentru umbra unui înger. Toma e curios să știe dacă asta e nebunie. Un amic a avut și el dar acela [e] Marcu-vodă. Credința lui în destin.

Miron rămîne singur. Atunci apare și Mira. Scena dintre Tasso și Leonora în act V, o îmbrățișează. Ea fuge. Apare Toma, atunci el vorbește (*Tasso*, Act. V, Scena ult.). Apoi Toma Nour îi spune că într-adevăr acea umbră există și că el o s-o cheme din lumea cealaltă ca s-o încorporeze pentru el într-o ființă de om. El părăsește lyra ș-o blestemă.

Liră spartă-n stîncă lumei.

[Eu umbra rătăcită prin ruinele pămîntului — munții gîndirii se spintecă dinaintea mea d-o parte verzi și înfloriți

¹ Glose marginale.

munți de lumină de alta goi slabi arși și sufletul meu buhă trece rece și plingător în stîncele disperărei trebuie iar trebuie vai — să plîng — să plîng totdeauna. *Toma* o viziune... da o o viziune... e reflectul unui înger & c.]¹

Actul II

Un bal la vodă. Balul se întîmplă din bucurie că a bătut pe Mihai. Ambitul curții domnești.

Miron i-aduce Magdalinei veninul (narcotic) și totodată ea-l adimenește întrebîndu-l dacă el a iubit vreodată. Ea-i spune că îl iubește — el însă-i răspunde că e din acele caractere melancolice cari nu iubesc pe nimeni, însă cari iubesc cu toate astea pe toată lumea, și în fine că iubește virtutea. Ai iubi femeia care-a comis un omor? Nu, aceea poate arde — poate topi o inimă, dar nu poate să facă s-o iubească — în fine o face ca ea [Ea rămîne incîntată — îl deifică — se exaltează după acest cavaler negru care e o virtute albă]² să-și purifice caracterul, să caute a deveni o Ierta. Deificat în inima ei — el dispăre cu lira de mină, el dispăre.

[În timpul actului acestuia Miron este foarte turburat pentru că la act. I Toma-l anunțase cum că Mira va muri după prima lui îmbrățișare — și de aceea el în scena întii e scuzabil dacă vorbește cu Magdalina de moarte, virtute, pe cînd ea-i vorbește de amor. Ca model scena din *Cabale u. Liebe* între Ferdinand și maitressa.]³

Movilă vine, și ea fiindcă a prins ideea de a nû mai omori pe Mira — îl consilie ca s-o dea după polon. El iarăși descopere gîndul lui cel vinzător de țeară, în momentul acela Toma Nour care i-a ascultat și a ghicit gîndul Magdalinei intră — Scena lui Posa cu Philipp: nour de aur din marea d-amor. Ultima încercare pacifică d-a împiedeca unirea cu Polonia. Prințul iese necedînd.

---

¹ Glosă marginală.

² Glosă marginală.

³ Glosă marginală.

Scena cu oglinda. Iese când vin.

Boierii cari vor a se retrage vorbesc de lunatecia Mirei ca d-un secret, de scopurile domnului, de căderea lui Mihai, Toma li spune despre un fiu al lui Mihai care-ar petrece în Moldova cu gînd de a se domni, una, și a doua li spune că îi invită la o comedie peste un ceas, care se va întîmpla în curtea domnească și ei să vie cînd or auzi clopotele ca să vadă totodată și pe fiul lui Mihai... ei se retrag... Mira-i urmărește cu ochii și se bucură de tăcerea nopții care crește din ce în ce, cînd deodată apare Miron. Scenă. Înduplecat de rugăciunile ei. În sfîrșit am găsit în lume visul meu. El iese. [La tot focul cu care el îi dederă (*sic*) el, un accent de disperare și nebulie se strecoară prin șirul vorbelor lui știind că [ea] o să moară, că n-o să mai fie pentru el.]¹

Magdalina și Mira. Siluirea la omor. Toma dă semn de clopot. Clopotul s-aude.

Boierii. Domnul și Magdalina care-aleargă lingă el cu torțe. Miron care aleargă de ia pe Mira moartă-n brațele lui. Scena cunoscută.»

În altă variantă a actului II, în care Toma Nour e un popă, faptele sînt cam aceleași²:

« Actul II

Boierii vorbesc de lunatecia Mirei — de scopurile domnului d-a închina țara la poloni — de căderea lui Mihai — și P. li spune că ar exista un fiu al lui Mihai venit anume în Moldova pentru a căpăta domnia — că Eremia e sec — se cam conspiră fără scop și fără țintă, și iese.

Zamoisky și Movilă îi explică mai bine unirea lui cu Polonia și-și vinde fiica de metresă regelui. P. ascultă.

În consilie pe domn — scena din *Don Carlos*. Filipp. Posa. El rîde. Mira, apoi Miron. Amor. Popa ascuns arată Magdalinei. Magdalina și Mira -- Omorul ei.

---

¹ Glosă marginală.

² F. 11.

Scena ultimă. »

Iată în sfârșit și întâile scene din actul al treilea¹;

« Actul III »

Scena din ultim. act. ultim [sic]. a lui Glavigo — aș fi topit marmură... Urâsc pe Satan.

Toma vine și îl consiliă mai întâi să aibă speranță — în urmă cind rămâne neconsolat îi descopere că e tatăl lui și-i permite a o învia. »

În scurt, acțiunea din aceste acte ar fi următoarea: Deoarece Ieremia Movilă pactizează cu polonii, al căror cancelar Zamoisky se află în Moldova, Toma Nour uneltește să-l doboare, spre a înlăptui gîndul lui Mihai. Și fiindcă Ieremia voințește să-și vindă pe fiica lui, Mira, drept țiitoare regelui Poloniei, pentru a împiedica alianța hotărăște să omoare pe fată. Pe de altă parte caută a introduce la curte pe fiul său Miron, cu gîndul de a-l face să se îndrăgostească de Magdalina, țiitoarea domnului, care iubește pe tinăr. Pe aceasta o îndeamnă Toma, punînd în joc și gelozia, să otrăvească pe Mira. Magdalina însă, consultînd sentimentele lui Miron și dîndu-și seamă că acesta n-ar putea-o iubi știînd-o ucigașă, convertită în sfîrșit de înălțimea sufletului lui, căci el e poet, plănuiește să nu mai ucidă pe Mira și să îndemne pe domn de a trimite pe fată cit mai curînd la curtea polonă. Toma Nour a tras însă cu urechea și pentru a înlătura legătura cu polonul și a nu zădărnici adevărata dragoste a lui Miron, își schimbă planu și trimite Magdalinei, chiar prin tinăr, un narcotic. Cînd Toma dă un semnal de clopot, Magdalina, care e un instrument fără voință, face gestul ucigaș. Miron crede de-a binelea că Mira e moartă, e deznădăjduit, ceea ce mișcă pe Nour și-l face să făgăduiască tinărului că va învia pe fată, mărturisindu-i totodată că e tatăl lui.

---

¹ Ms. 2254, f. 29.

Versurile pe care Miron avea să le declame după fuga de îmbrăţişare a Mirei, Eminescu le scrisese. Le recunoaştem în *Cîntul unei Cassandre*¹, compus în octombrie 1866, la şaisprezece ani:

Liră spartă-n stîncă lume,
Strigăt în pustiu de dor,
Plins amar luat de glume,
Huiduitul vrăjitor

E fiinţa-mi tremurîndă
Care fuge-n infinit
Ca un fulger fără ţintă,
Ca un cap fără zenit...

Care-i scopul vieţii mele?
De ce gîndu-mi e proroc?
De ce ştiu ce-i scris cu stele
Cînd în darn lumea invoc?
[Întreb sufletu-mpietrit,
Ochiu-i stins, buzele mele
De durere-a-nvineţit.]

Cum avea să se sfîrşească drama? De vreme ce Eminescu şi-a schimbat de atîtea ori planul e greu de hotărit care e ade-văratul deznodămînt. Însă factorul comun conclusiv se poate deduce din chiar cele trei acte. Întocmai ca în *Kabale und Liebe*, din prea multă intrigă se va naşte o tragedie personală. După o continuare a schiţei, Mira, exaltată de gelozie, voieşte să ucidă pe Miron, nu îndrăzneşte, şi fiindcă acum tînărul o respinge, se omoară. Această întîmplare pricinuieste nebunia lui Miron²:

---

¹ *Postume*, p. 7; ms. 2259, f. 24.

² Ms. 2254, f. 201.

Magdalina vine și-o consilie să omoare pe Miron, o obligă; o face să jure — îi descopere actul [Magdalinei] ei, că ea l-a introdus — îi recheamă toată gelozia — convinge.

— Da! il voi omori... il voi omori.

Actul IV

Palatul. Decepțiunea — fuge turburat. Spionul — care, legă cu [sic].

Actul V

Ea gata să-l omoare — recade înamorată în brațele sale. El o respinge. Ea se omoară. Finele prin nebunia lui.»

Oricum, deznodământul avea să fie funest și pentru aceea că toate efortările lui Toma Nour, prin moartea lui Mihai Vi-teazul, deveneau sterpe. Într-un alt proiect de act V¹, Nour făcea în scena penultimă reflecțiuni asupra zădărniceii politicii lui:

«Toma face reflecțiunea lui cum într-adevăr atîta amar de oameni au ținut de soarta unui singur om — unui Mihai. Riurile au secăt. Valurile s-au dus — Eu val pribeag mai rămin încă? Nu!...»

Prin urmare și el avea să se omoare. Eminescu își propunea să dezvolte aci un vis în trei părți, în care punea mare temei scenic («Aceste trei părți trebuie dezvoltate cu măiestrie ca să facă efect») și de vaporozitatea romantică a căruia ne facem o idee citind numai cîteva declamații:

«Partea I a visului. Vezi acest om care abia născut să fie unul, ei bine, el e doi... două ființe de tot deosebite... vijelie și pace... Tron și mormînt... Noapte și lumină... Demon și an-

---

¹ *Marcu-codă*, ms. 2254, f. 15 v.

gel. Una merge pe mărirea unui cezar... cealaltă se-ngroapă-n praful unor cărți vechi și meditează asupra ruinelor lumii... »

Pentru ca drama să merite numele de *Marcu-vodă*, ar fi trebuit să apară acest personaj. În conceptele în care episodul Mira-Miron predomină, loc pentru acest erou nu prea este, de aceea Eminescu adoptă aici titlul *Mira*. Când însă schița se întitulează *Marcu-vodă*, toate stările și faptele lui Miron trec asupra lui Marcu.

Din însemnări foarte vechi, unele cu creionul, se vede că Marcu era înscăunat în Iași chiar de Mihai Viteazul. Ieremia Movilă se întoarce apoi cu ajutorul lui Zamoyski, iar tinărul domn era ucis:

« ...Un crai uscat pe schelet de oase ce fuge prin lume încins în diademă de aur.

Peste podul Sucevei trece Ieremia Movilă cu Zamoyski, minind înainte sclavia țarei care rîdea nebună prin gurile unui popor (care nu știa cum se schimbă jug cu jug) ce purta pe umerii de piatră] trei juguri de fier — jugul turcilor, a tătarilor și a polonilor. »¹

« Ce vrei? sunt visător. Aveam un frate. Amîndoi eram visători... amîndoi visam, el mărirea unui Cesar, se rătăcea pe insulele necunoscute decît de imaginațiune — făcea împărății între sălbatecii Americii — a căror împărat era el — împărțea aur la locuitorii pămîntului și avea viață vecinică ca împărății din basme. Într-o zi frate-meu dispăru... Eu îl căutam nebun și visător căci îmi lipsea o parte din sufletul meu — dodat aud un vuiet prin popor, ridic ochii și văd în cocie de aur cu 12 cai pe un domn cu barba lungă și neagră ca un codru și sub muntele frunții cu doi ochi de vultur — era Mihai cel Mare ce gonise pe Ieremia și intrase-n Iași, alături cu el Marcu-vodă... era fratele meu.

Fugisem amețit pe stradele ce vuiiau de gurile poporului — din partea opusă s-auzea trimbițele oștirii lui Zamoyski și Ieremia — noaptea era galbenă ca lumina de lună și eu îmi

¹ Ms. 2258, f. 221.

duceam prin ea tremurul inimei mele — m-apropiai de palat — porțile deschise morții — ferestrele deschise îmi părea că așteaptă să iese prin ele sufletul unui omorît — treptele de marmură albă părea că se-nnegrise p-alocurea de blestemul pasului d-omoritor — intrai în palat, nimeni — intrai în odaia domnului și-mi închisei ochii de spaimă. Pe [lungul] marginea cel alb a patului sta galben ca lumina de lună ce-i cădea în față — cu capul și pieptul atârnat în jos afară din pat, cu părul lung și zburlit, cu pumnalul înmuiat în inimă — gura deschisă... pe piept și pe git șiroia din inimă singele-n gură — galben ca ceara, cu ochii vineți, cu minile-ncețate, cu ochii holbați și acesta [acel mort... acel mort era] Marcu-vodă. »¹

35. Dabija-vodă

Dintre domnii țării, Eminescu n-amai pomenit în scrierile sale decît de Istratie Dabija, de astă dată pentru patriarhalitatea și pămîntenia lui, singura însușire prin care se mai putea asemana cu Mușatinii.² Pe zidurile cetății Sucevei se înfățișează poetului umbra bătrînului Dabija, care, ca un adevărat băutor de vin, se plînge de sete, deoarece în rai, unde l-au dus mila și dreptatea de care pomenește Neculce, nu se află vin. Drept vorbind, Dabija și-a avut scaunul în Iași, încît stafia lui la Suceava e o licență poetică:

Suisem noaptea la Suceva,
Pe ziduri vechi cetatea unde-i.
Cum trece-n lume toată slava
Trecuși: Sic transit gloria mundi.
Și pîntre ziduri înnegrite
Suspînă șoaptele încete,

¹ Ms. 2255, f. 183 și v. În ms. (cu creion), titlul *Descriere*. Am inversat cele două paragrafe spre a păstra cronologia narațiunii.

² Ms. 2261, f. 95—98; *Opere compl.* V. și ms. 2256, f. 26—29; ultima strofă în ms. 2260, f. 188.

Încord simțirile uimite
Ș-aud un glas zicînd: — Mi-e sete.

Dabija se înfățișează ca un bun vodă chefliu:

Cînd eram vodă la Moldova
Hălăduiam pe la Cotnari.
Vierii toți îmi știau slova
Ș-aveam și grivne-n buzunar.
Pe vinul greu ca untdelemnul
Am dat mulți galbeni venetici.
Aici lipsește tot îndemnul.
În lume mult, nimic aici...

Se certe ungurii și leșii...
Ce-mi pasă mie? La Cotnari
Eu chefuliam cu cimpoieșii,
Cu măscărici și lăutari;
Și sub umbrarele de cetini
Norodu-ntreg juca și bea,
Iar eu ziceam: să bem, prietini,
Să bem pin' nu vom mai putea.

Acest soi de Tischlied de structură goetheană pare scris în epoca ieșeană, pe cînd Eminescu și Creangă sorbeau vinul din ulcele de lut, după învățătura lui Dabija-voievod.

86. Cenușotecă

Eminescu a mai voit o singură dată să înfățișeze strălucirea domniilor moldovene, amestecînd de astă dată istoria cu povestea și născocînd un Dan-voievod, fecior din neamul Mușatin. Titlul *Cenușotecă*¹ arată că poetul voia să desfășoare

¹ Ms. 2254, f. 202.

povestea Cenușăresei (Cendrillon, Cenerentola) în alai voievodal:

«Cenușotcă

Persoanele

Socol Pirvul [Udriște].

[Lupu Cocuz] Săban Gliga.

[Toader] Lupișteanu, fost vornic de
poartă și stăpîn pe cetățuia.
Moara Guzmanilor.

Bogdana, Crăciuna, Tudora.

Alesandra	} fetele lui.
Oxana	
Zamfira	

[Irina] [Anea] Anghelina, numită
Cenușotcă, fata lui Ștefan Mur-
gul, fost pîrcălab al Cetății-Albe,
orfană în casa lui Toader Lu-
piștean.

Dan [Gelu]-voievod, fecior domnesc
din neamul Mușatin.

[Ștefan din Vinturi, cititor de zodii.]

Isac din Bisericiani, cititor de zodii.

Pepelea, măscărici a lui vodă.

Vladislav Bzmiejnie, negustor leah

Hagi Manuk Balamuk, negustor ar-
mean.

Leizer [Nespopolokontzer, Nespolo-
kowitz], Avram Nespalat, ne-
gustor jidov.»

Materia acestor compuneri cu idee națională este scoasă, precum se vede, indeosebi din istoria Moldovei.¹ Dar în trecerea lui prin Ardeal, poetul a întrevăzut un poem al românismului cu eroi transilvăni, sub titluri în stil Ieliade ori Mureșan, ca *Horiadele, Răsunet, Iancu*², unde avea să cînte facerea României din inima murindă a Romei smulsă de vulturul Gloriei și căzută în pămîntul Bourului. Această geneză transcrisă de noi mai sus e aceeași pe care Toma Nour o desfășură în *Marcu-codă*. Acolo națiunea-stîncă era încorporată în Mihai, aci va fi desigur în Horia. Însă din arătarea numelor se constată că Eminescu îmbrățișa pe toți eroii mișcărilor iobăgești de la 1514 pînă la 1848, de vreme ce pomenea și de Iancu. Iar în altă parte s-ar părea că s-ar fi gîndit și la niște drame cu subiect ardelenesc, *Doja, Horia*, tratînd deci mișcarea curuților și aceea a moților.³ Toate acestea împreună cu tot ceea ce cuprinde ca personaj pe Nour au fost însă plănuit înainte de *Geniu pustiu*, în care sînt aduse și revoluția de la 1848 și numele, anulador pentru tot ce se proiectase înainte, al lui Toma Nour. Încă de pe atunci ideea națională se imperechea, cum am văzut, cu atitudini decepționiste de rău al veacului, ce diforma cu totul planul inițial. Nebunia, lunaticia înfățișează la poet, în această epocă, cea mai înaltă expresie a durerii universale. Ștefăniță, Miron au mai mult sau mai puțin mintea rătăcită. Dacă, prin urmare, Eminescu și-a ales ca erou pe Iancu, a făcut aceasta gîndindu-se și la înstrăinarea mintală a acestuia, prilej potrivit de a crea un erou romantic, cu vorbe alegorice. Însemnările aceste: « Răzbu-narea română. Ariel, Faust. Un Don Juan român », alături

¹ « Cit a fost sufleur în trupa lui Iorgu Caragiale, a scris enorm Piesa *Tudor Vladimirescu* i-a atras chiar ura de moarte a lui Macedonski » (Em. C. Grigoraș, *Em. sociolog-matematic*, în *Adev.*, 15 noiembrie 1928). Izvorul acestei informații nu ne este cunoscut.

² Ms. 2262, f. 4.

³ Ms. 2254, f. 301 v.

de schița *Horiadelor*, chiar dacă n-ar avea vreo legătură cu textul propriu-zis, au cu el un raport de concepție generală. Patriotii lui Eminescu sînt toți faustieni și byronieni, muncii de gînduri mari și de îndoieli. Cînd eroul nu poate fi nebun, Eminescu îl alege poet, ca să mediteze astfel prin el asupra destinelor omenesți. De aceea a fost ales Mureșan, într-un poem ce ar fi trebuit să fie patriotic și a devenit, de prea multe întrebări metafizic.

O parte din versurile *Horiadelor* au fost scrise și sînt acele cunoscute sub titlul *Horia*¹:

Să priveasc-Ardealul, lunei i-e rușine
C-a robii copiii-i pe sub mîni streine.
Ci-ntr-un nor de abur, într-un vîl de ceață,
Își ascunde tristă galbena ei față.

Horia pe-un munte falnic stă călare:
O coroană sură munților se pare.
Iar Carpații țepeni, îngropați în nori,
Își vuiau prin tunet gîndurile lor...

Și un stol de vulturi muntele-ncongior
Cugetînd că-i Joe, Dumnezeu lor.
Cînd [încins cu fală] în miezul nopții, eununat cu nimb,
Fulgerul [Fulgerele] aruncă sus de pe Olimp.

Se recunoaște și aici obiceiul de a ridica la mit un erou istoric, de a personifica elementele naturii, lună, tunet, munți, de a amesteca pe zei în faptele oamenilor și de a da un înțeles metafizic și alegoric istoriei naționale. Alegorismul excesiv ni-l ilustrează o însemnare de prin preajma proiectului *Mirabela* (cu Ștefan-Nebunul) din aceeași epocă, unde ni se dau asemenea ecuații²:

---

¹ *Postume*; ms. 2259, f. 34.

² Ms 2254, f. 18.

«Seraph: putere.

Cîntec: lege.

Colorile: legile.

Stele: lumi.

Soarele: Tot.

Inima: complexul lor.»

Mai încolo¹, o copilă își dezvoltă «*philosophia*» ei, vag platonizantă, evident în duhul acestor categorii, pentru că, punînd înțelesul vieții în iubire, intră în chiar temeiul creației:

Philosophia copilei

Glasul plăcerii dulce iubit
Cheamă gîndirea pe a mea frunte,
Ce zboară tainic ca și o luntre
În oceanu-i nemărginit.

Stelele toate angeli îi par,
Angeli cu aripi strălucitoare,
A căror inimi tremurătoare
Candele d-aur nouă ni-apar.

Falnică-i pare legea Creării,
Lumi ce ca faruri în lume-not,
Candeli aprinse lui Zebaot,
Ce ard topirei și renvierei.

Dar mai puternic, mai nalt, mai dulce
Îi pare legea de a iubi,
Fără ea nu e de a trăi,
Fără ea omul ca stins se duce... etc.

Oricare ar fi fost, prin urmare, liniile epice ale poemului; bănuim că ar fi trebuit neapărat să aflăm în el «phylosophi», genealogii mitice, amoruri angelice și alegorice.

38. Poveste (Poesis, Carmen-Sylva)

Eminescu a încercat o singură dată să cînte românismul în afară de șirul domniilor pămîntene.¹ Era acum sub frămîntarea ideilor politice monarhice, și regele Carol îi apărea ca un simbol de statornicie. Și Alecsandri glorificase de altfel familia domnitoare și îndeosebi pe Carmen-Sylva. Gîndită nu înainte de epoca studentească, această compunere intitulată *Poveste*² anticipează în unele imagini *Diamantul Nordului* și *Scrisoarea III* și e scrisă probabil în epoca berlineză, prin preajma *Panoramei*, cînd numele alegoric *Poesis* mai era proaspăt în mintea poetului. În ea Eminescu își propunea (după metoda alecsandriană) să simbolizeze în regina-poetă Elisabeta (Poesis) apropierea Nordului germanic de Răsăritul latin, a Rinului de Dunăre, de vreme ce Carmen-Sylva venea³

De-acolo unde-n cîmpuri bătrînul tată Rhin
Își mină pintre stînce eternul său suspin,
Acolo unde-și mișcă și Dunărea măreață
Cîmpia ei întinsă și umedă [și] creiață.

În locul lui Odin, pe care totdeauna Eminescu îl va așeza cu toată Walhalla în fundul mării, era născocit un rege străbun Nord, care-și petrece lungile nopți în strălucitul adînc de mare:

Cînd peste Nord plutește superb astrul polar
Și-aruncă raze albe în marea de amar,

---

¹ Acțiunea unor nuvele de care vom vorbi mai la vale se petrece în timpul lui Mihai Sturza, dar acolo observația e cu totul socială.

² Ms. 2262, f. 53—55.

³ F. 55.

Atunci marea ce cîntă pînă stîncile zdrobite
Și vîntul care geme pînă iernele cernite
Tac toate... și descîntul al miezenopții rece
Senin pînă iarnă zboară, sublim pînă aer trece
Și luciul mării turburi s-aplană, se-nșenină
Și-n fundul ei sălbatec e cîntec și lumină,
Ard stele-n fața de-aur — palate de saphir
Lucinde se răsfață și-n fundu-i se respir.

Deodată fata regelui, care e astrul polar, se mistuie
fără urmă de pe cer. Ea fusese prefăcută în inger, femeie
și regină și trimisă la domnul unei țări, care e desigur Carol
I, ingerul-astru-Poesis nefiind decît Carmen-Sylva. Acum
Eminescu, sub impresia serbării de la Putna, pune pe Ștefan
cel Mare să deplingă decăderea urmașilor și să prevadă o
reînviere a țării prin unire sub o dinastie germanică. Expre-
sia „România Mare“ apare pentru întâia oară:

Înmormîntat de secolî în neagra vecînicie
S-a stîns din mintea lumii cea rece și pustie,
Simțeam că nu trăiește înfășurat de slava-mî
Decît numai în basmu, și-n cîntec bătrînesc,
În mintea cea uitată [*sic*] a unor strănepoți
Ce spurii și nemernici, slăbiți și idioți
Făcea pe ciocoimea căzutului Fanar
Cu mintea cea¹ vicleană, cu sufletul avar.
M-am fost uitat din lume ca-nvechită veste
Despre o vreme [care] de mult, de mult nu este,
Cîi amintirea-mî numai venea din cînd în cînd
Ca sunetul de clopot pribeag și aiurînd
Ce-n noaptea-ntunecată lin și melodic vine,
De unde bate însă nu poți pricepe bine,
Trăiam la gura vetrei, în focul cel de jar
Unde-un bătrîn ca iarna cu grai încet și rar
Mă spunea la nepoții ce stau cu ochii țintă
Și ascultau la vorba-i ca la o rugă sintă.

¹ Var.: *inima*.

Trăiam cu lăutarul cel orb și plin de zile
 Ce scîrțîind din scripcă dulci sunete de jale
 Cîntă la lumea care n-o vede, n-o pricepe,¹
 Icoanele ce-n sufletu-i ca-n paraclis trăiesc,
 Trăiam în doina tristă voinicului de munte,
 În visul țarei drage, în stîncele-i cărunte,
 În riurile-i cari spumînde din munți gem,
 Într-a colibei triste întunecos blăstem,
 Pe cînd fanariotul pe tronu-i de mărire
 Rînjea cu risul morții și-n oarba lui cumpline,
 Ateu din nedreptate și de aur orbit,
 Domnea ca ciurma stearpă în tristul Răsărit...
 În lumea spăimîntată venit-a îns-o zi
 Cînd Dumnezeu! urei în iadu-i asurzi,
 Cînd popoul puternic de jugu-i desfăcut
 Și-aduse-atunci aminte ce fuse în trecut,
 A dezgropat din piatră bătrînul meu schelet
 Și în cîntarea dulce a unui blînd poet
 Popoul ochii-n lacrimi jură în ceasul sint
 Că o Românie *una* există pe pămînt,
 Și au făcut Credința, Voința lor cea tare
 Din două țări mici slabe o Românie Mare...
 Sufletul meu de flăcări, de veacuri dezmiardat
 Zburam un basmu palid pînă cerul înstelat,
 Pierdut într-a mea noapte, pînă ocean de stele
 Purtam sufletu-mi palid și visurile mele,
 Dar am văzut deodată din cer o stea fugind
 Ce lumina c-al nopții alb soare de argint,
 Era o stea regală, un înger drag plătînd
 Cu sufletul în ceriuri, cu corpul pe pămînt,
 Și-am cunoscut atuncea că steua cea de față
 E steua Romniei iubită și regală... etc.

---

¹ Var.: *Care scoțînd căciula o-ntinde după milă / Și-apoi șezînd p-o piatră ce stă-n mijloc de cale / Spune la lumea ce nu vede în cîntec bătrînesc.*

«Blindul poet» de care pomeniște Eminescu este desigur V. Alecsandri, iar «cîntarea dulce»: *Imn lui Ștefan cel Mare, cîntat la serbarea Junimei academice, dată în memoria acestui domn la mănăstirea Putna în 15/27 august 1871*¹. Dezgroparea osemintelor domnului la care se face aluzie a avut loc însă mai înainte, în decembrie 1855. Faptul că Eminescu vorbește de «stea regală» nu credem că poate întemeia vreo presupunere că versurile au fost scrise în 1881. Stilul e cu totul vechi («popolul») și în maniera Alecsandri. E din partea lui Eminescu o simplă exagerare, de altfel confirmată. După profeție, «Ștefan bătrîn iese lingă o piatră risipită de mormînt, barba albă, pletele albe cu desăvîrșire, asemenea unui leu murind». Poemul, în care trebuia să vorbească și Poesis, a fost însă părăsit.

39. *Emmi*

Cele mai multe din intențiile sale naționaliste Eminescu a încercat să le înfăptuiască în teatru. Genul era și mai potrivit materiei și de altfel trebuia să-i placă, ca unuia ce trăise printre culise. De aceea, tot plănuiind drame istorice, Eminescu găsea în mintea lui idei pentru diferite lucrări dramatice ce ieșeau din acest cadru. Iată pentru ce e nimerit să cercetăm tot aici celelalte proiecte de dramă cu alte cuprinsuri.

Atît de mult mișcase pe Eminescu poezia lui Alecsandri *Emmi* (1860), încît punea pe Toma Nour din *Geniu pustiu* să scrie prietenului său:

«Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Îți mulțumesc. Citesc pe *Emmi*, singurul lucru în lume care-mi poate storce lacrimi. Într-adevăr, voi aștia cari trăiți în lume numai pentru ca să trăiți, aveți o idee ciudată de moarte... voi vă imaginați scheletul unui mort și — ziceți moarte. Pentru

---

¹ *Conv. lit.*, V, 1871, p. 185.

mine, e un inger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre. Un inger... ingerul visurilor mele...»

În *Emmi* este vorba tocmai de o fată «blindă, radioasă», pe care providența a rechemat-o în ceruri și a cărei moarte poetul o deplînge în versuri asemănătoare puțin în idee cu cele din *Mortua est*:

De ce să cadă crinul în zarea dimineții?
De ce să moară Emmi în floarea tinereții;
Lipsea Dumnezeu oare de ingeri lucitori?
Lipsea cerul de raze, de stele și de flori?...
O, fiică a Moldovei! trecut-ai ca un vis,
Și răul nemuririi în sinu-i te-a închis.

Eminescu a crezut că e nimerit să scrie o «dramă originală într-un act», pe care, cum nu-i era obiceiul, aproape a terminat-o: *Amor pierdut — viață pierdută. Emmi*¹. Epoca de facere, judecînd și după stil, trebuie pusă așadar între *Geniu pustiu* și data mergerii la Viena. În Vasile Alexandrescu, poet de 35 ani, e ușor de recunoscut Vasile Alecsandri. Și vîrsta pînă la un punct este potrivită, fiindcă în 1852, cînd se petrece acțiunea, poetul *Steluței* ar fi avut peste 30 de ani. Emmi, care e tuberculoasă, se află la Wiesbaden, în hotelul băilor, îngrijită de doctorul Alecu și de bătrîna slugă Niță, iubită de Alecu Criste, tinăr de 22 ani. Doctorul nu mai dă nici o nădejde. O bucurie mare îi poate prelungi viața, o durere i-o poate reteza. Întîi vine bucuria. Poetul Vasile Alexandrescu trece pe la Wiesbaden. Emmi, care pe la 7—8 ani «ședea toată ziua pe picioarele» lui și-l silea să născocească basme și să-i îmbrace păpușile, minîndu-l afară de aceasta prin casă cu hățuri de ață cuprinsă de dragoste retrospectivă, trage nădejde că Vasile o va lua de soție. Pentru Alecu, care o iubește ardent, ea are sentimente de soră. Vasile, care fusese pe vremuri îndrăgostit de mama fetei și care de altfel acum e căsătorit, abia își

---

¹ Ms. 2254, f. 30 urm.; *Op. compl.*

amintește de ea, și în convorbirea ce o au o îndeamnă blînd să arate mai multă atenție pentru tînărul Alecu. Fata nu înțelege. Ea vrea să fie socotită femeie, nu un simplu înger, cum o alintase poetul:

«...Voi să fiu o femeie... căci voi să iubesc... și să iubesc cu toată puterea sufletului meu! Adeseori, foarte adeseori, unchiule... am gîndit: n-ar fi mai bine să fiu un înger? Însă îngerii... pot ei iubi?...»

Vasile îi răspunde cu imagini pe care le vom afla mai tîrziu în poezia *Înger de pază* (publicată 15 iunie 1871):

«Da, copila mea... Poate... Nu sînt ei îngeri de pază?... Nu au ei pe protejații lor?... Nu mișcă ei aripile lor de argint asupra capetelor muritoare?... Și tu... nu ești tu înger... poate îngerul meu de pază...»

Îngenuncherea poetului în fața fetei este desigur de un mare romantism, mai ales la un om demn ca Alexandrescu, care își dă socoteală de stima pe care i-o poartă «națiunea». Caracteristic eminesciană e teoria lui asupra amorului «înfricoșat»:

«Mie nu-mi plac blondele, Emmi... Prea-s dulci, prea-s languroase... prea-s lirice... Mie-mi place tragedia... Ochii cei mari fulgerători... Părul negru și despletit... amorul înfricoșat ca de tigresă... Ș-apoi blondele-s proaste.»

Fiindcă Alecu acceptă însă amorul angelic pentru îngeri blonzi, el va fi gata să se sacrifice, ca și Majo din *Mira* pentru Ștefăniță. Îndemnat de Emmi, se va duce la Vasile să-l roage să nu plece în Italia. Poetul însă părăsise localitatea și bolnava, la știrea că era însurat, moare.

40. Demon și înger

Dacă Eminescu ar fi scris o tragedie *Demon și înger*¹, plănuită poate la Berlin, aceasta n-ar fi fost decît dezvoltarea temei sociale din *Înger și demon* (publicată 1 aprilie

¹ Ms. 2290, f. 50.

1873), ce-l preocupa în acea vreme. Ar fi fost vorba de o fiică de rege. Ea, îndrăgostită de El, un revoluționar libertar «cu idei reci, îndrăznețe», înfășurat *«în stindardul roș»*. Revoluționarul avea să moară cu viziunea amară a inutilității sforțărilor lui, împăcat numai cu mingierile ei îngerești.

41. Văduva din Ephes

Într-un manuscris găsim schițate cu creionul liniile generale ale unei comedii desigur, nu se știe în câte acte, precum urmează¹:

«Văduva din Ephes

Persoane

Proconsulul.

Anaxiomenes.

Meander.

Protagoras.

} trei conjurați.

Suphis, un tânăr de partida lor.

Telamon, bătrînul.

Telamon, tînărul mort.

Cinera, [nevasta] văduva acestuia.

Mysis, sclavă.

Arcion, ostaș roman.

Scena în Ephes.

Act. I

Sc. I

Piață publică

Proc., Anax, Meand., Protag., [Gladiatori] Lictori. Popor ephesiac. Judecători. Suphis. Proc. condamnă pe cei trei

¹ Ms. 2268, f. 17—18.

conjurați la spînzurătoare. Poruncă de a-i ține trei zile întregi sub gardă și spînzurătoare, spre a statua exemplu. Ordin de a păzi ca rudele să nu-i răpească. Suphis are intenția de a-l lua pe Meander, pe care o manifestă acum. Ei sînt duși — lumea iese din scenă.

Sc. II

Sufis singur.

Sc. III

Convoiul funebru al lui Telamon. Sufis dezvoltă antiteza din asemănarea mortului cu Meander. Iese. Cînera, sclava ei. Intră în mormînt.

Scena IV

Mormîntul lui Telamon

Desperarea Cînerii în ziua întîia. Ea rămîne-nclăștată asupra sicriului și pe jumătate moartă. Mysis s-ocupă cu lampa.

Act. II

Scenele cunoscute I și II

Sc. III

[Suphis intră.]

Cînd Arcion iese s-aducă merinde, Suphis intră în mormînt spre a-și pregăti fapta, el rămîne după o colonă, ascultă pe soldatul revenit povestind și iese cu semne de bucurie.

Urma cunoscută.»

Ideea de a trata această temă nu e de loc curioasă pentru cel care a compus *Dalila*. Eminescu a cugetat să facă o

astfel de **piesă** într-o criză de misoginism și de supărare împotriva Veronicăi Micle. Dacă scrierea n-ar părea dintr-o epocă anterioară lui 1879, ne-ar veni să credem că e din timpul văduviei Veronichii și că e o aluzie răutăcioasă la nestatornicia ei.

42. Verena

Pentru Veronica în chip sigur este scurtul dialog între un bărbat și o Verenă¹ care se hirjonesc și-și spun vorbe mușcătoare ca pregustare a unei apropiate căsătorii. Și aici apare dragostea sălbatică cu «mușcături» și «sete»²;

O, lasă-ți fața dulce și albă pe-al meu umăr,
Eu vreau să-ți sorb din gură cuvinte fără număr,
Și fie vorbe bune și fie vorbe rele
Totuna mi-i, totuna m-am îndrăgit în ele.
Tu leneș — visătoare cu măiestrii* cochete
Reped zimbiri și lacrimi privirile-ți șirete,
Acuma-s îndărătnici, acuma mă-nfrunțează,
Acuma mă imbată c-o clară, dreaptă rază,
Căci miere veninoasă e-n caldul tău răsuflet.
Fii rea, fii bună, oricum... eu te iubesc din suflet...
— Te las pentru o clipă...

— Tu! Nu vrei să te duci...

Ei du-te, fugi de-aicea... nici vreau să te mai văd,
Urit ca un cărbune, posomorît, certareț,
Cum e mai rău... O, Doamne! ce am găsit în el?
Te-ai dus...

— Verenă...!

(*apart*) Doamne! Ce dulce mai vorbește.

Să văd ce-a spus acuma?

Verenă!

---

¹ În postuma *Cind te-am văzut*, Verenă (*Post.*, p. 165), Il.Chendi a citit greșit: *Veneră*.

² Ms. 2254, f. 193—197.

(*apart*) Doamne! Ce dulce mai vorbește.
Să văd ce-a spune acum?

Verenă, pe o clipă!..

— Eu nu joc altfel... Du-te, dar vezi să nu mai vii,
Nu ai ce căta la mine... Ce cauți tu la mine?

— Doamne, fă-mi ochii-n patru ca s-o privesc mai bine!
Ce-i face tu atunci când eu ți-oi fi bărbat?

— Taci, nu-ntreba!

— O, spune-mi!

— Nu vreau!

— Dar eu te rog..

→ Să-ți spun?... Nu spun...

— Oare ai să mă prinzi în brațe?

Prepun* că da.

— Nu!

— Și-ai să mă săruți?

— Nu.

— Lăsa-vei să-mi cule fruntea pe umăr?

— Nu! ah — nu!

— Ei, ce-ai să faci dar?

— Ah, ce-am să fac? Am să te omor.

Am să te așez aicea pe brațul meu cel stâng.

Cu dreapta frunții părul am să-ți-l netezesc,

Și câtă să-nchizi ochii, să-ți suflu peste față

Pin ce-i dormi, copile?

— Dar eu n-am să adorm,

Am să te string în brațe și să te mușc de mină,

Să te sărut cu sete, să te ridic în pat...

— Taci! o! ești un obraznic.

— Și-o să mă iubești?

— Mm!

— Dar să-ncepem de-acuma... etc.

Eminescu s-a gândit să dramatizeze aventurile juvenile ale lui Mirabeau, și ce proporție de adevăr și ficțiune a pus în planul lui vom vedea mai târziu¹:

Teatru. *Junețea lui Mirabeau*

Dramă în 4 acte.

Tinărul Gabriel Mirabeau e în închisoare, pentru că o damă, uzurpînd alături cu tatăl său locul mamei, împodobită cu diamantele pe care aceea le purtase, îl prigonește de cinci ani. Tatăl său, rob de frumusețile acestei femei. Își persecută pre însuși fiul său sub pretextul că ar [fi] stricat prin înfrurirea lui Voltaire și în genere a ideilor cari aveau să îngroape vechea monarhie franceză și cu ea întreaga strălucire feerică a curții de la Versailles. Dar Gabriel scapă. El intră în casa tătine-său, îngenunchie înaintea chipului de marmură a mamei și-n această poziție îl află Sofia. Această femeie, măritată după un președinte de curte, moșneag de 70 de ani, ea care nu iubise niciodată și care avea sete de amor adevărat, îl îndrăgește de la cea dintîi privire pe tinărul Mirabeau. Un moment după aceasta, el intră în conflict cu favorita tatălui său, îi rupe de la gît colierul de diamante ale mamei, o insultă, aprinde prin asta mai mult minia tatălui și e arestat din nou. Cu asta se mîntuie actul întîi.

În actul al doilea se tratează înaintea parlamentului (căci așa se chemau curțile pe atunci) procesul tinărului. Cu toate astea el îmblă liber în casa președintelui, în care

¹ Ms. 2254, f. 304—309.

• iubita sa, îi face daruri, îi dă chiar o scrisoare. Un tinăr avocat numit... o figură cavalierească din popor, pledează procesul, animat de ochii unei frumoase «chanoinesse», judecătorii sînt aproape să-l achite, însă prezidentul, ce simțise istoria cu femeia lui, aduce circumstanțe agravante, încît ei îl condamnă. Dar în vreme ce judecătorii se consultau, în casa prezidentului se petreceau ciudate lucruri. Sofia îi dă lui Mirabeau scrisoarea pecetluită înapoi și-i spune că nici el nu are nimic de zis, nici ea lui; deci ruptură. Cînd s-anunță însă sentința, cînd comandorul temniței, care el însuși o îndrăgise pe Sofia, hotărăște că nu-l va mai lăsa liber, atunci Sofia îi cere scrisoarea înapoi. Mirabeau e fericit de aceasta și pleacă, ea citește singură scrisoarea, rămîne visătoare, o scapă din mîini, iar d. prezident intră atunci, o ridică și cu această scrisoare în mînă propune un modus vivendi foarte rău. Ea i-o cere înapoi, el vrea să se răzgîndească pîn-a doua zi și pleacă, ea rămîne iar singură. Intră Mirabeau, care iar a scăpat. Scenă de amor și fug amîndoi pe fereastră. Actul al doilea.

Actul al treilea se petrece-n Olanda. Într-o odăiță petrec trei oameni; Mirabeau, care-și cîștigă pinea, copiind... dînd lecții de limba franceză, Sofia de limba italiană. Ușor se poate presupune că le merge cit se poate de rău. În Franța ei au fost condamnați în contumaciam, el la moarte, ea la muncă silnică pe viață. Mandat de extrădare contra lor există asemenea. Lucrul cel greu al agentului polițienesc este să constate prin iscălituri identitatea, care o și constată din partea lui. Ei află de aceasta și vor să fugă, iar pentru a le plăti drumul, Sofia-și vinde părul. Pentru a-l mintui pe el însă, ea-i propune agentului polițienesc schimbul s-o ia pe dînsa, care asemenea e urmărită. El nu știe nimic de sacrificiul Sofiei, de acea scena de adio pretins pentru cîteva

minute e și foarte frumoasă. Însă când agentul intră s-o ieie pe ea, el se-ntoarce și sunt arestați amândoi.

Al patrulea act se petrece iar înaintea tribunalului. El se-nvinuiește numai pe sine, ea asemenea, și rămîne ca hotărîrea s-o deie regele. Regele pune în mîna prezidentului, a bărbatului lezat, dreptul de-a grația, și acesta grațiază pe Mirabeau sub condiția ca ea să se-ntoarcă în domiciliul conjugal. Aici urmează o scenă între Mirabeau și Sofia, în care ea propune ruptura, iarăși fără să-i spuie sub ce condiții el a fost grațiat. El voiește să se ucidă, dacă ea se va întoarce acasă, dar ea-i smulge pumnalul din mîină. Prezidentul intră s-o ieie cu dînsul, dar ea se-njunghie. Actul al patrulea și cel din urmă.»

Acest proiect, în care Eminescu ne înfățișează un Mirabeau simpatic, delicat, generos, nu tînrul dezordonat și chiar nerușinat pe care-l știm din istorie și corespondență, pare a fi fost pus pe hîrtie, după stil și scriere, în epoca Iași, la întoarcerea din străinătate.

44. Județul împăratului

Tot acestei epoci trebuie să-i aparțină ideea de dramatizare a basmului împăratului care n-a căpătat urmași, cu toate «dulcile ostenele» ale tinerei împărătese¹, și unde patriarhalitatea vechilor domnii era învăluită în fabulos. Cu personaje ca Strolea, Pepelea, Haplea, Baba Cassandra, Ermolachiu Chisăliță, se închipuia și aci o direptate în care împăratul se arăta foarte chibzuit și scurt la vorbă.²

---

¹ Ms. 2255, f. 12—12 v.

² Fragmentul e publicat în întregime mai jos.

O altă idee de povește bufă, cu un rege de tipul Pantalone, *Infamia, cruzimea și desperarea în peștera neagră și cătuile prouste sau Elvira în disperarea amorului*¹, poate fi desigur o simplă glumă momentană, o parodie de care suflul poetului s-a descărcat în taină punînd-o pe hîrtie, nu-i mai puțin adevărat însă că, așa neînsemnată și chiar plată cum e, accentuează latura burlescă a operei, în genul verde, popular:

R[egele]:

Ce e viața noastră — o ciorbă fără stele,
Papuci făr' de călcîie, ciubote fără piele.
O giscă fără rinză, un suflet fără soare,
Muscă căzută-n lapte — or șoarec în ninsoare...
Oh! oh! viața-i tristă... și iarăși oh, oh, oh!
Ce grijă îmi mai face cel blăstemat paroh...
Ce p-intrigantu-l joacă în astă piesă crudă
Și dacă n-aș fi rege... zeu mai că mi-ar face ciudă...
Dar lumea — eticheta... U! cum mă pișc-un ce,
M-aș scărpină și nu știu de bine mi-ar șede...
Dar cine vine acolo... e duioasa mea regină
Și-n urma [ei] se ține un om cu o prăjină.
Acel om crud vrea doară un atentat să facă...
Și dac-a mea regină nu-i proastă ca o vacă,
Se va feri din cale... Cîte primejdii, sfintel
Primejduiesc viața unui rege putinte...
Este o carică foarte primejdioasă,
În scurt mi-a arătat-o chiar dascălul Tănășă.
Dar iată și regina... apare ca` și steua,
Să o primesc pe scenă* și să-mi aprind luleaua.

¹ Ms. 2259, f. 49—51; în ms. se repetă în titlu: *sau*.

R[egina]
(speriată):

Și nu vezi ce pericol... ce mizerii adânci,
Un om cu o prăjină cu palode bocînci
Peric... periclisește; peric... periclisează
Regala-mi inocență, de care nici că-mi pasă.

R[egele]:

Dacă nu-ți pasă ție, dă mai bine, leică,
Ia dă să trag o dată din proasta ta curbeică.
— Audi o vorbă crudă — aud? o crudă hulă,
Mai bine voi găine-n regala mea căciulă
Ca să clocească ouă — decît suflet avan,
Să-i dau de bunăvoie o lulă de duhan.
— Duhan! duhan numești tu acea dulce aromă
Ce origina își trage chiar de la vechea Romă...
Istoria cunoști tu? Cunoști geografia?
— Ești idiot, o, rege, n a ta idioție.
— Acuși să te ia dracul! acuși să piei de-aice,
Tu furie cumplită din vremile antice.

Un om din popor, cel cu prăjina, intră, întreabă: « Aici-i șatra-n care șade împăratu », la care i se răspunde cu « dispreț »: « Aicea, om din popor! »

« *Omu din popor*: Sărut virful opincilor măriei-tale... și ne bucurăm urît că vedem fața cea necinstită a măriei-tale.

[*Regele*]: Ce inocență în expresie, ce naivitate, îmi pare că aud păstorii și păstoritele din pastoralele păstorești ale poeților noștri cîntînd *Ave Maria*! »

Omul din popor îi dă în dar prăjina. Regele e încîntat, se pierde în declamații și vrea în sfîrșit să cinstească pe dăruitor:

— Mi-am împlinit datoria, deci mă retrag, stăpîne.
— Da' cum, mai stai oleacă, de! nu fi porc-de-cîne.
Mă supăr de! ia, lasă, mai un paliciu de țuică
Ce va aduce-ndată regala noastră puică.
Ș-apoi să-mi vezi miniștrii, să vezi ce dobitoace,
Una mai decît alta or veni-ndată-ncoace.

Se aduce țuica. Vin miniștrii. Fiecare are o bortă-n
părete, ca regii dacici din *Gemenii* în care se bagă. Ministrul
de interne strigă « Băh, Băh », cel de finanțe, « Cucurigu ».

Regele:

Să-mi vie-acuma bardul, iubitul nostru bard.

Serv.:

E beat Pepelea, doamne, și doarme sub un gard.

Un intrigant bețiv declară că a venit să omoare pe rege:

Eu am venit aicea pe rege să-l omor.

Așa-mi spune suflerul. Și-atunci al meu picior

Se va sui pe tronul-l... -Ș-atunci (*zimbînd*) mi-o ține fete...

Care să ne-ngrijească... Ș-apoi chiulhan, băiețe.

(*Joacă de bucurie într-un picior.*)

46. Bedlem-Comödie

Într-un carnețel cu multe însemnări din vremea de
gazetărie ieșeană¹, găsim și această aparent ciudată însem-
nare:

Bedlem-Comödie, Bedlam-Comodia

În oraș de băi, albina, muzicantul — descriere — nebun.

Totu-i mic în aslă țară, răutatea numa-i mare,

Totu-i mic și numai lipsa de caracter este mare.

---

¹ Ms. 2289, f. 59.

47. Trei flori albe și alte pretinse proiecte

Ce-ar fi putut să fie drama *Trei flori albe*¹, la care ar fi lucrat pe cînd era bolnav la Botoșani, nu știm, dar pe proiectele din această vreme nu trebuie pus temei. Dacă, de pildă, manuscrisele vestite de o «persoană cumsecade», dar anonimă, nu sînt o mistificare, ele pot fi elucubrații de minte bolnavă, pentru că nimic din cunoscutele hîrtii ale poetului nu se acordă cu aceste: «*Amintiri despre Schiller, Ce este o iubire? Ce este Dumnezeu? Ce este femeia? Jonvil și Didina, Închipuirea și nebunia, Facerea lumii, Mombelada și gelozia, 48 poezii istorice și filozofice*»², care ar arăta o stare de febră.

48. Gogu Tatii

Aruncînd acum o privire înapoi, ne putem da seama cum intenția metafizică a lui Eminescu de a îmbrățișa destinele omului s-a sfărîmat chiar de la început. Platonizant în adolescență, dar patriot, naționalist ca student dar pesimist mai documentat, redevine curînd biografist Mușatinilor, cu ochiul deschis asupra realității etnice. În chiar *Ștefan cel Tânăr (Mira)*, întorcîndu-se asupra ideii din *Epigonii*, pusese față în față două generații, după obiceiul lui V. Alecsandri, pe bătrînii iubitori de glia strămoșească și pe tinerii decepționați și byronizanți. Acum Eminescu începuse a avea convingeri politice din ce în ce mai neted conservatoare, pornise să studieze istoricește și sociolo-

---

¹ O. Pursch., *Amintiri*, în *Ramuri*, IV, 1909, p. 509—510.

² *Familia*, XXXV, p. 333—334: [*Literatură*], și *Floare albastră* 1899.

gicește clasele sociale românești, așa încît, alături de venerația pentru trecut, a luat ființă în chip firesc la el gîndul zugrăvirii societății contemporane, din era liberală. Din acest fel de preocupare s-a născut ideea unei comedii în trei acte, *Gogu Tatii*¹, care trebuia să pieteze mediul de țară cu vechea boierie față de noua generație a tînărului stat constituțional. Imprimătele prefecturii județului Vaslui, pe care sînt scrise cele cîteva scene, arată că piesa a fost concepută în vremea revizoratului, cam prin 1876.

Boierul Subpapuc, proprietar mare, vîdindu-și firea prin nume, era sub înrîurirea nevastei, chiar după moartea acesteia, după sfatul căreia hotărăște să-și mărite fata, Hermence, cu Gogu Tatii, adică cu fiul lui Stratomir Frige-Linte. De la sine înțeles, moarta soție avusese fumuri nobilitare, fiindcă sărăcia acestui Frige-Linte pare răscumpărată de o veche noblețe, precum reiese din numele slav. Dr. Napoleon Pătărlăgică, subprefectul plășei Desbrăcătoreni, nu putea fi decît un cărturar de nouă burghezie intelectuală, solemn și doct ca un Rică Venturiano de mai tîrziu. Barbu Vultureanu, proprietar și el, este, ca orice tînăr, cam risipitor și versatil în dragoste, pentru Hermence se vede totuși a avea o iubire sinceră. Ca în comedii clasice, ajutat de micul său geniu al răului, care aci nu e un Scapin oarecare, ci vătaful Pavel Intentionem, fost seminarist la Socola (numit astfel fiindcă, vînd să scurteze numele la cîțiva școlari, părintele îi botezase cu fragmente din *Pater noster*), Vultureanu se strecoară în casa iubitei sale Hermence, printr-o serisoare plăsmuită ca din partea bătrînului Frige-Linte, care-și trimitea fiul într-un fel de surghiun. Într-adevăr, acesta este și neghiob, precum îl arată numele, și chefuitor, și Leizer Zolzangesind, stăpînul hotelului «La

¹ Ms. 2254, f. 262 urm.; *Opere compl.*

birliki de aur», l-a închis într-o odaie pentru neplată de consumații. Cu bacșiș de la Vultureanu el e pregătit să lungească detențiunea Gogului, pentru a înlesni căile amoroase ale tânărului cuceritor. În mișcarea intrigii, în porecle, e mult din V. Alecsandri. Proprietarul mare Subpapuc e un soi de Ghiftui din *Doi morți vii*, Frige-Linte o rudă a lui Hagi-Flutur, Desbrăcătoreni o antiteză a Ghiftuienilor.[...]

49. Boierimea de altădată. Istorie miniaturală

Zugrăvirea boieriei de țară cu moravuri sănătoase, păstrătoare, încă puternice, dar și cu semne de vermină, se ispitește Eminescu s-o facă mai pe îndelete, în proză, într-o încercare de nuvelă sau poate de roman, căreia îi putem spune *Boierimea de altădată*¹. Compunerea datează, după scriere, din epoca ieșană, după 1875 însă, căci numele de Creangă dat eroului principal pare sugerat de prietenia cu Ion Creangă (il folosisese totuși și M. Kogălniceanu²). E un tablou al vieții românești plin de toată filozofia socială a viitorului redactor de la *Timpu*, care folosește în chip învederat amintiri din copilărie și poate știri despre curtea boierului Baș-Dumbrăveanu, după spuse de-ale lui Gh. Eminovici. Pe cit de bizare sînt nuvelele cunoscute ale poetului, pe atît de plină de culoare locală e aceasta, din care se desprinde un Eminescu mai puțin romantic și mai sociolog, nu fără o rudenie cu Wilhelm de Kotzebue³. Fragmentul începe cu geografia moșiei cuconului Vasile Creangă:

«Pe cînd țara de [sus] jos a Moldovei e semănată numai de coline, cari arate primavara par, cu brazdele lor răstur-

¹ Ms. 2255, f. 162—167.

² *Doă femei împotriva unui bărbat*, Iași, la Cantora Foaiei satești, 1840 (Repertoriul Teatrului Național din Iași, No. 5).

³ *Laskar Vioresku*, Leipzig, 1860.

nate în soare, niște mușuroaie mari și negre, în țara de sus colinele devin dealuri și văile, ripe. Cei dinți înaltă coaste albe și neroditoare de lut, prin ripele adânci cresc ierburi mari și nepăscute, pietre grunțuroase, dar fără consistență, se văd clădite ca păreți în huma cenușie și umedă și prin adâncituri de bălți și piraie leneșe se așează pe grunzurii pământului o salitră albă și strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea întinsă, șeasă ca palma și de o productivitate mare și regulată, de aceea adevăratul grînar al Moldovei rămîne țara de sus. În văi și deasupra ripelor neroditoare stau risipite satele, pe planul dealurilor, arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea Siretului și a Sucevei, care prin perspectiva sa frumoasă, prin mîndra depărtare a dumbravelor sale și prin acea întinsoare molatecă și strălucită sub o boltă ce pare menită a fi etern albastră, pare un rai pămîntesc.

Pe valea Siretului, întinsă sub arcurile de saphir ale cerului, ale căror fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu întunecata lor umbră, păduri și dumbrave, dosind pîntre ele sate întinse, încungiurate cu șanț, a căror căsuțe mici și acoperite cu pai și stuf dogorit par ca niște stupi scunzi, și din fumul ce le împle atmosfera biserica-și ridică turnul ei boltit și rotund, acoperit cu tinichea albă, care strălucește frumos în soare, ca o argintoasă gîndire din mijlocul satelor cufundate în tăcere și a verzii și-ntunecatei lumi a pădurilor.

Siretul, în văratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri mari încungiurate cu papură ce-și înalță ciucălăii copți în soare, cu stuf cu măturile mohorite ca blana de urs și rogoz verde. Pe malurile iazurilor jur-împrejur, mătreață de un verde tinăr strălucește ca mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei pare negru reflectînd în el umbra lumii ce-l înconjură.

Pe cite-un plan mai ridicat se văd curți văruite cu îngrijire, cu arătarea plăcută și liniștită. Ferestrele dreptunghie strălucesc în soare, în cerdacul nalt duc scări curate — în fața curții se-ntinde o ogradă mare în semicerc, încunjurată cu zaplaz șindilit umbrit de plop, salcimi sau nuci. În dreapta curții, care se numește „sus“, sunt în genere grajduri și hambare, în stînga, acarete pentru bucătărie și servitori, numită „jos“ iar dîndosul curții se întinde-n patrat cu șanț pomătul, florăriile, via [și prisaca].

Aceasta este arătarea stereotipă a satelor și curților, fără privire la modifi ca țiiunile întîmplătoare, cari individualizează pe fiecare din ele.

Caracterul vieții de sat este liniștea și tăcerea. Ziua, oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă cu colbul drumului, babele de tot bătrîne șed torcînd la umbră pe prispă, și moșnegii adunați la crîsmă își petrec restul vieții lor bind și povestind. Abia sara, cînd satul devine centrul vieții pămîntului ce-l înconjură, se începe acea duioasă armonie cîmpenească, idilică și împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede și aurite pe jumalțul [*sic*] cel adînc și albastru al cerului, buci umul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împle satul, carile vin cu boii osteniți, scîrțîind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sării, talangele turmelor, apa fîntinelor, cumpenele sună, scrînciobul scîrție-n vînt, cîinii încep a lătra și prin armonia amestecată s-aude plin și languros sunetul clopotului, care împle inima cu pace.

Într-un asemenea sat stătea pe deal curtea bătrînului Oleanu. Ea avea forma descrisă mai sus. Înfundată în cercul curții, încunjurată de pomăt, albă și invitatoare, ea avea un cerdac încăpător, în care sta bătrînul sara, cu ciubucul în gură și cu fesul pe ceafă, uitîndu-se melancolic la prive-

liștea ce se întindea sub ochii lui. În această curte se născuse Iorgu.

Să ne familiarizăm cu casa întreagă în simpla ei frumusețe și cu copilăria eroului nostru.»

După această introducere ni se înfățișează curtea boierului, unde eroul probabil al povestirii, Iorgu, și-a petrecut copilăria. Despre cuconul Vasile Creangă, om bogat și bun la suflet, se povestește că «are-n pivniță poloboace cu irmilici și dimerlii de galbeni». În realitate, «într-o scatulcă vechie de fier, ce era șrubuită de podelele unui ietac mic, se adunase din moși-strămoși, fără avarii, dar cu economie, mulți ochi de vulpe și mulți bani albi»:

«...Creangă era un bătrîn bun și prietinos, vesel și glumet la petreceri, îngăduitor cu supușii lui, și unde trebuia și punea și el mîna ca să mai ușureze greul, el nu-nvățase multe-n viața lui, pe vremea aceea nici nu se cerea multe, dar avea o-nțelepciune și o isteție firească, care prețuiau mai mult decît pretențiosul semidoctism de azi.

Astfel vecinic la moșie, viața-l costa puțin, deși trăia ca un vodă — căci, dacă cunoaște cineva mai de aproape viața din curțile boierilor mari, acela va trebui să conceadă că ei știau a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boierănași sărăciți, cari slujind își recîștigau pe-necetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline de deșertăciune, cari trăiau pe sama vărului avut, din refugiați străini, poloni, unguri sau nemți, cari, mai la velniță, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de amployați, din călugări, feciori de boieri, cari înconjurau minăstirea spre a trăi bine pe moșiile și la curțile cunoscuților lor, afară de aceea, un popor de servitori, țigani și străini, cari „jos“ trăiau sfădindu-se și clevetindu-se la boieri unul pe altul. Capelmaistru curții era în genere vo cioară bătrînă și isteată, care știa cîntece bătrînești, doine, hore, cîntece de lume — ba nici poetul nu lipsea, reprezentat adesea prin persoana vreunui

scriitoraş or dascăl de copii isteţ, care făcea acrostihuri pentru doamna, şi la zile mari fintosmosuri nimerite pentru lăutar. »

Iată şi pe cucoana boierului:

« Femeia cuconului Vasile era cu mult mai tinăra decât el şi încă destul de frumoasă. Ea era o damă naltă şi foarte albă la faţă, avea ochi mari şi albaştri, faţa lungăreaţă şi plină, nasul foarte corect, iar gura ei roşă purta totdeauna acel suris voluptos şi satisfăcut, care-l au femeile frumoase şi fără de dorinţe. Fruntea ei boltită sub un păr castaniu împletit cu multă măiestrie şi unit dinapoia capul[ui] cu un pieptene de aur, minele dulci şi pline, cu degete lungăreţe, ea se primbla totdeauna gătită când prin grădină, când prin odăi, fără a vorbi nici un cuvânt. Îmbla cu acea superbă maiestate în salele nalte ale casei sale, ca acele regine din epopeele nordici, cari cu voinţa lor ţin mărirea casei şi a neamului. Ea era de o blîndeţe rară, însă niciodată într-atîtă încît să nu rămîie mindră, şi niciodată atît de mindră, încît în faţa ei să nu rămîie urmele unei neşterse şi adinci blîndeţe. Când şedea, nu avea ţinuta plecată proprie femeilor nalte — splendidul ei bust de marmură rămînea drept şi mindru — ai fi gîndit că se simte pe tron. »

Bătrînul îşi iubeşte nevasta fără afinitate, fiindcă e frumoasă, cu simţ pentru muzică şi poezie, în vreme ce « el era proză, deşi proză bună » şi pentru că i-a dat un copil, pe Iorgu.

« Iorgu era încă în epoca pantalonilor cu basma, un copil frumos şi plăcut. Cu ochii albaştri ai mîni-sa şi cu părul cel negru al tătîni-său, cu faţa albă şi gingaşă de ai fi tăiat-o c-un fir de păr şi curios ca un motan, el îşi crease multe plăceri domestice, cari altfel nu supărau pe nimenea. Duşmănia lui cu gînsacii şi cu gîştele cu pui, amicia intimă cu Şoltuz, cînele de la stîină, pe care îmbla şi călare, puii de gîscă mici pe care-i închidea în cuşcă, ca să vadă de-or cînta cum canarii, în fine stima ce-o avea pentru moş Miron prisacarul, care-i spunea poveşti şi-l ţinea pe genunchi, sînt amănunţimi neinteresante. Adesea se ascundea în cîte-un

salta de scriin, ca să nu știe nimeni unde-i, or în vo ladă veche cu luminări de său, din care ieșea uns ca dracul. El observase că nu pe el, ci pe dadacă o batjocuresc totdeauna, ci de aceea nu trecea zi fără comedii. Dadaca lui era roaba Maria-țigancă, dar era clar cum că ea nu putea fi fiica tătine-său. Ea era de-un boi mijlociu, dar <părea> naltă în trup, pentru că era subțire. Cu păr negru și totdeauna pep-tenat cu îngrijire și acoperit c-un barij verde, ochii ei mari și sprincenați aveau o nespūsă dulceată. Buzele mici și subțirele se-ncrețeau de un fel de mîndrie, rochia de lînă verde cu piepții strînși îi da un fel de mlădioasă grație, pentru că era albă ca omătul, iar mînecele totdeauna suflecate trădau niște brațe de alabastru. Pe piept cădeau șiruri de hurmuz sur ca mărgăritarul.»

Aci textul are lipsuri. Apoi vedem venind la curte pe vărul lui Creangă, Porfirie Rufă, boier de modă veche, cam scăpătat. «Antiriul era cam ros la piept, ca un cobzar.» El se plinge de ginere-său.

«...Este caracteristic pentru gineri că mai toți samănă cu ai regelui Lear. Și Dumnezeu îl știe că el nu era omul ca să ceară lucruri mari de la gineri-său. Un loc la masă și unul la sobă și acel cuviincios respect. El își ridicase fesul asudat de pe fruntea asudată și netedă, pe care erau urcate de din dinapoia capului vițe de păr alb ca argintul, și-și scosese din sinii antiriului basmaua mare, neagră cu flori verzi și tabacherea de tinichea zugrăvită c-o turcoaică cu ciubucu-n gură.»

Porfirie se vaită că copiii nu mai stau sub același acoperămint cu el, c-a rămas singur la vie cu prisăcarul și vierul. După citeva șăgălnicii între Rufă și Maria țigancă, venită cu dulceți, după declarații filozofice fataliste: «Rele zile»... «De la D-zeu vin toate, și bune și rele», apare «dama de casă», căreia boierul Porfirie îi sărută mîna. Stau de vorbă pînă la prînz, apoi trec în sufragerie unde așteptau mai multe persoane. La masă, rînduială și «préséance». Copiii (Iorgu, Maria și Ion al Mariei, privit ca copil de casă), nea-

vind loc, sînt puși la o măsură, de unde sfadă. Aproape de Rufă, în dreapta și în stînga, ședeau Vasile cu nevastă-sa, iar de amîndouă laturile mesei feluriți oameni: vechilul moșilor, «un om cu fața arămie și cu barba castanie», «ațîntind cu lăcomie ochii verzi la felurile de mîncare» și ștergîndu-și «degetele de surtuc or de vestă, nicicînd de șervetul curat ce sta-naintea lui». Un văr al boierului, «cu părul roșu amestecat cu vițe albe, cu fruntea mică și ochi ca zărul, își răsucea mustețile de praporcic rusesc sub nasul lui roșu și privea cu plăcere la garafele de vin dinainte-i». Stalmaistrul vorbea în sine — ungurește — alături de doctorul de casă, «un neamț cu fața rasă și plină de creți» și cu ochelari verzi.

«...La coada mesei ședea bietul scriitorăș. Surtucul lui cel negru (el îmbla îmbrăcat nemțește) era periat cu multă îngrijire, părul de pe tîmple era pieptănat c-un fel de cochetărie peste urechile cam lungi — minile lui mici și slabe atingeau c-un fel de frică mîncarea și farfuriile, și vinul îl sugea cu virful buzelor ca femeile. Fața lui era palidă ca o mască de ceară albă. Ochii negri și desigur slabi aveau o dulceață potolită, și s-ar [fi] părut că are pînă neagră peste lumina lor.»

Alături de el ședea un frate mai mare al boierului, Iosif, care vruse să se călugărească, dar mai apoi își vinduse fraților partea lui de moșie, spre a înzestra fete sărace și a merge pe jos la Sf. Mormînt și Muntele Atos. Simpatiza pe ruși, era foarte citit în materie religioasă, ocupa la masă locul lui din urmă, minca numai post, bea numai apă, și era, într-un cuvînt, ascet.

«...Ședea într-o cameră fără încuietoare și toate mobilele lui erau lucrate din topor de mina lui proprie. Cîteva scînduri pe două scăuieșe erau patul lui acoperit c-un mindir de paie — o masă plină cu cărți bisericești și mirene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, niște icoane vechi lucrate de mini călugărești pe pereții albi ca omătul — atita era totul. Fereasta lui era-n soare, ceea ce da întregului

simplicu o arătare plăcută. El nu se supăra de nimic în lume, nimeni n-auzea vorbă slabă din gura lui. Altfel toată ziua-și făcea de lucru. Lega cărți, lucra roți foarte solide, zugrăvea icoane pe scinduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i trebuia lui însuși își făcea singur. El era cusutoreasă, spălătoreasă, croitorul și ciubotarul său propriu. Nu mai pomenim cum că era <și> bucătarul său propriu, căci minca foarte rar la masa frățini-său.»

Acest pustnic de felul lui Euthanasius, care a izbutit să simbolizeze înfrângerea oricărei concurențe economice străine, primea cu plăcere oale nouă, spărgind atunci pe cele vechi.

«Sigur era cum că acest om era pe deplin fericit. Cine-l vedea mincind adesea numai azimă albă, coaptă pe vatra sobei lui, și bînd apă curată de izvor, putînd dispune de atîta și nedispunînd de nimic, poate că se mira, dar nimănui nu i-ar fi fi trecut prin minte că acest om ar putea fi nefericit.»

Iosif era un fel de «Solomon al curții». Tilcuia vise, după o metodă de analiză psihologică a dorințelor persoanei, crezînd de altfel în visele copiilor, ca fiind «insuflarea ingerului păzitor.» În contrast cu el ne este zugrăvit boierul Ciufă:

«În fața lui ședea cuconul Drăgan Ciufă, antiteza intrupată a înțeleptului Iosif. C-o moșioară mică pină la disparițiune și c-o închipuire de sine ș-o deșertăciune pină la disparițiune [*sic*] de mare. Capul lui era un calup chelbos, nasul mare, fața slulită de vărsat și niște musteți zborsite, groase și roșii complectau arătarea acestui om uricios. Afară de-acestea, omul acesta mai era și nebun. Pustia știe cine-i pusese-n cap cum că va deveni nu vodă, ci-mpărat — și adică împăratul lumii, pe cînd nu va fi decît o turmă și un păstor. Și el nu glumea de fel, vorbea c-un fel de convingere adesea uricioasă despre planurile lui. Oameni de aceștia pe vremea aceea nu erau tocmai rari. Domnia o visa pin' și cel din urmă mazil, după căderea

fanarioților, mai ales cugetînd la ușurința — se-nțelege că anecdotică — a unei asemenea eventualități. Îmbla vorba adică cum că turcii alesese pe Sandul Sturza, care între cei 7 trimeși era cel mai nensemnat — de domn al Moldovei, numai pentru că era om chipos și avea o barbă neagră și frumoasă, fără păreche în împărăția sultanului.»

Ciufă era de neam, nu bogat, avar, crezîndu-se darnic, crud cu supușii, mindru și prost. « O tabachere de la Moruzvodă o purta totdeauna în sinul antiriului lui celui lung și-o arăta la toată lumea. » Uita cu ce prilej o primise, aci zicînd că i-a fost trimisă de împăratul rusesc prin domn, ori dată în amintirea unei preumblări prin Iași sau a unei înălțări de rang. « Avea o memorie slabă și era prost ca gardul. » Aci povestirea se oprește. Dacă boierul Ciufă cunoscuse pe Alexandru Moruzi, care-și sfîrșise ultima domnie în 1806, înseamnă că acțiunea nuvelei se petrece cel mult pînă la 1840, cînd boierul putea să uite dar să și-și aducă aminte.

Pe altă hîrtie, cu scriere pare că mai veche, de epocă berlineză, Eminescu a aruncat cîteva imagini de viață infantilă¹, care se înrudesc cu acelea despre copilăria lui Iorgu și cu versurile din alt ms. povestind jocuri copilărești²:

Copii eram noi amîndoi,
Frate-meu și eu mine.
Din coji de nucă car cu boi
Făceam și înhămam la el
Culbeci bătrîni cu coarne.

În orice caz, toate acestea au o legătură între ele măcar în sensul că fiecare vrea să fixeze aceeași amintire-Factorul comun este construcția unei lumi la o dimensiune mai mică, în « miniatură », cum zice poetul însuși. Copilul despre care este vorba descoperă universuri minime. Convorbește cu icoana sfîntului Nicolae: « ...cînd

¹ Ms. 2255, f. 168—170.

² Ms. 2259, f. 279; *Viața lui M. E.*, ed. a III-a, p. 56—57.

răminea singur-singurel în casă se pornea la vorbă cu moșneagul și-i povestea tot, tot ce-i trecea prin cap, și bătrînul parcă zimbea a ride». Îi punea sfîntului o muscă în barbă și «bătrînul parcă clipea din ochi». Își evoca în copacii de gheață de pe fereastră codri verzi și pitici și zîne, apoi făcea cocoși, de hîrtie și-i punea să joace comedie pe masă. În fine, închipuia o nuntă în lumea gingăniilor și a florilor.

«Sunt ochi în lumea aceasta care au deosebită plecare pentru tot ce-[i] miniatură. Dacă însă* ți-ai închipui că copacii de gheață din geamul ferestrei sunt un codru verde și-n ei petrec zîne din povești, el s-apropie cu fața adîncită și zice: uite, sub tufa ceea un titirez s-a amarat foc într-o zîină, uite cum se ridică din călcîie și se uită la ea. Și dacă ți se pare c-auzi cîntec de bucium și fluier din acel codru verde, el va asculta cum îi țiuie pin ureche și-ți va spune anume aria ce s-aude. Un asemenea om face cucoși de hîrtie și-i pune să joace comedie pe masă, e-n stare să-ți spuie dacă o muscă suride, ce planuri diplomatice îmblă pin capul unui painjen, ce idei asupra lumii are un gînsac. Și dacă-ți spune vo anecdotă or vo istorie ce se-ntîmplă totdeauna pe terenul naturei minime. Dacă o foaie de trandafir a căzut pe un gîndăcel smălțuit, a fost cu intenție... regina a aruncat batista în taină uimitului ei servitor -- dacă painjeni încunjură c-un voal diamantin capul unei flori, pe care cad apoi mărgăritărel de rouă, el zice: vezi ce frumoasă mireasă. Și painjeni țeș de la o tufă de flori la cealaltă un pod de diamante la mirele ce șade departe pe altă tufă, s-adună nuntași, un cîrd întreg de musculițe albastre ca oțelul... furnicele sunt servitori, căci aduc saci albi cu miere și făină, ba țin cite-o iarbă în gură, cu care să apere de razele soarelui capul miresei. Glopoteii albastrii ai florilor sună de liturghie, albinele cîntă ca lăutari, bondarul în veșmînt de catifea murmură pe nas ca un popă bătrîn, fluturii, donjuanii grădinelor, vin în cîrduri la nuntă, ci ceea ce nimeni n-aude, a auzit miniaturistul meu, o nuntă în țara firei.»

Mai departe se atinge ideea. scumpă lui Eminescu, a persistenței spețelor și tipurilor:

«...Uite la Irimie: un Pepelea a fost tată-său, un Pepelea străbunu-său, e același Pepelea care-nainte c-o mie de ani făcea glose asupra unei strachini cu linte; uite la Veniamin, un năuc în vecii vecilor, și cu același năuc ne-om întâlni peste o mie de ani poate-n locul unde a stat odată această cafenea... va fi un lac aici și noi vom [fi] stalactiți.»

Nunta a trecut în *Călin*. Celelalte elemente au fost și ele fugar versificate:

Și flori de gheață din ferești
Părea-mi un codru verde
Cu zîne blinde din povești,
Cu bučium ce își pierde
A lui glas blind din soare
În văi și în ponoară.

Și cînd eu îi povesteam
Ce văd în flori de gheață
S-apropia și el de geam
C-o adîncită față,
S-apropia și zise: vezi
Colo pîn lule-un titirez,
El îmblă după-o zină.

Găini și luntre cu făceam,
Cucosi mari de hîrlie,
Pe scara mesei le puneam
Să joace comedie
Și-n cas-am adus un gînsac
Înamoral* și-n veci burlac
Să facă pe suflorul.

Icoanele vîi îmi părea
Lui sfîntu Nicolae,
O muscă-n barbă noi i-am [pus]
S-o văd de n-o sae,

Dar el sta trist și mohorît
În câdrul lui posomorît
Cu ochi rotunzi și chel.

S-unita pare că serios
Și mut n-a lui gîndire
La jocul nostru zgomotos.
Nici muștră, nici zimbește
Și ni părea așa strein
De ce sta mut și nemișcat,
Parcă temeam că într-o zi
Să-l auzim că strigă.

50. Pustnicul

Tot în această epocă ar fi fost să fie așezată și narațiunea versificată în octave sub titlul *Pustnicul* și în care sintem introduși într-un salon romantic ieșean cu candelabre de argint, cu ofițeri «gulerati», cu o copilă «roșie ca o garofă», care este însă un «demon crud». Compararea începe a avea acea notă misogină caracteristică poetului mai târziu, dar deocamdată totul se mărginește la un comentariu malițios și voluptos totdeodată în stilul mussetian, cu digresiuni din *Mardoche* și *Namouna*. Și obiceiul de a cita nume proprii, de altfel tot din romantici (Hugo, Byron), de a deplînge prostituirea unui înger e a lui Musset, la «Noptile» căruia pare a face aluzie expresia «nopti romantice»¹. Însă pentru ca să merite titlul *Pustnicul*, înseamnă că poetul avea să ne aducă un ascet, sau avea să convertească la ascetism pe unul din eroi, spre a răspunde ușurătății vieții și a femeilor.

Iată încercarea cu toate dibuirile²:

¹ Într-o notiță bibliografică (ms. 2278, f. 80 v.-82) se află și «Young, *Noptile*, Buc. 1835».

² Ms. 2286, f. 26—30.

f. 26. [Era în Iași.] În sale îmbracate
 Cu-atlas mai alb ca fulgii de ninsori
 Cusut cu frunze verzi întunecate,
 Cu vișinii și strălucinde flori,
 Pe-un nalt cămin, pe mesele bogate
 Ardeau în candelabre orbitor,
 Albe ca de zahar, lumini de ceară
 Cu a sale limbi diamante arzătoare.

De-argint e aerul bogatei sale,
 Cald de miroase, strălucit de-oglinzi,
 Cu părul disfăcut poetic — pale,
 Copile trec pin aerul cel nins
 De raze albe și de cîntul moale,
 Pierdut, ceresc al danțului aprins
 [Și juni în uniforme sclipitoare
 Cu ochi de foc, subțiri, cu fruntea mare.]

f. 27. Sale nalte îmbracate cu-atlas alb ca și omătul,
 Cusut cu flori vișinie și cu frunze de smarald,
 Pe cînd luminări d-o ceară ca zăharul, implu, cald,
 Aerul cu o lumină argintie cu încetul.
 Candelabre de-argint grele luminează-ntinse sale,
 Urcînd limbi diamantine într-un aer cu miroase
 Și pin aer trec copile gingașe și maiestose,
 Părul disfăcut îi curge pe-umeri și pe brațe goale.

Muzica aurește sara cu cereștile ei tonuri
 Aerul ca îl îmbată, și copilele cu sinii
 Albi ca vîntul de ușoare <ca [albul] de nisnoare>,
 mlădioase ca și crinii.
 De-a cîntărilor suflare ele zboară ca [fantome] părări.

Juni în splendide-uniforme, gulerăți cu aur blond,
Sau în haine negre, veste ca și neua argintoasă,
Cu mănuși ca mărgărite, cu botoane <botine> radioase.

4. 28—30. Sala-mbracată cu-atlas alb ca neua,
Cusut cu foi și roze vișinii,
Și ceruită strălucea podeua
Ca și-aurită sub lumine vii,
Lumini de-o ceară ca zăharu — o steuă,
Diamant topit pe-oricare din făclii.
Argint e-n sală și d-o rază nins
E aerul pătruns de mari oglinzi.

Copile dulci ca îngerii — virgine —
Pin-sală trec purtînd cununi de flori;
Ahl *vorba* înger scapă pe oricine
De lungi descrieri, dulce estatorii <cititori>.
Astfel acum ea mă scapă pe mine
Să zugrăvesc terestrele comori,
Acele dulci, frumoase, june-scule
Cu minți deșerte și cu inimi nule.

La ce-aș descrie gingașa cochetă,
Ce-abia trecută de-optsprezece ani,
Priviri trimite, timide, șirete,
Cînd unui tont, ce o privea avan,
Cînd unui ghiuj cu mintea căpietă,
Urît ș-avar, sinistru și pleșcan,
Sau unui general cu talia maltă,
Strigău și prost ca și un bou de baltă?

Să cînt ironic cum se naște impulsul!

! În ms.: se naște-n impulsul; var.: Să cînt cum seamănă* de rău

În corp de înger, sufletul diform?
Ironiei lui Byron eu să-i simt pulsul,
Or lui Hugo, ce-a scris *Marion de Lorme*?
Să descriu nopți romantice — Avulsul
Ce apele plângînd le-aruncă — adorm
Chiar îngerii — și în azur muiește
Curg stele de-aur dulci și-mprăștiete?

Și să discos din <dar> inima femeii
Suspinsă-n nopți albastre, de amor?
Oh, a ei patimi au firea scînteii:
În clipa ce le naște ele mor.
Închideți ochii, cari <căci> păzească zei
L-a lor lucire să te uiți cu dor:
Abisuri sunt în sufletu[-i]. Pe-o clipă
Pasiunea li lumin-a lor risipă.

La ce excursiuni? — Ce nu sunt oare
Unde v-am dus, în sala <cea> de bal,
Pe înflorite, dulci și moi covoare,
Unde mii flori mirosul lor esal.
Sub a perdelei umbră scutitoare,
Ce de trădarea mîndrului cristal
Al marilor oglinzi te scapă sigur,
Cînd vrei s-observi cum grupe se configuri!

Deci după o perdea! Pe-o moale sofă
Alene șade-un înger de copil.
În păru-i negru-o roșie garofă,
În ochi-albaștri plutitori ș-agil
Și haina de-albă, strălucită stofă

Impulsul; Să cînt amoru-i scule n-am impulsul! Cu corp de înger
sufletul diform / Romantic-ironie, care-i pulsul / Îl simți în Byron și-n
Marion de Lorme.*

Cuprinde-un mijloc mlădîet-gentil,
Ce lin se-ndoaie pare-ar [fi] să cînte
Sub evantaliu-i ce pluteşte dulce.

Un înger, da! Aripa dar se cade
Pe ai [ei] umeri albi ca neaua, goi,
Spre-a fi un îngeraş precum se cade.
Ş-apoi ce bine-i ca s-o credeţi voi!
Cine-ar ghici vodată cum că şade
Un demon crud în suflet de noroi?
Cu vorba înger însă eu saracul
Mă voi scuti de a descri — pe dracul.

51. Moş Iosif

Ideea pustnicului nu este la Eminescu decît o continuare a eremitismului din *Mureşan*, potrivit acî mediului istoric. Figura lui moş Iosif a zugrăvit-o poetul deosebit, ca sihastru călugăr, poate în marginea compunerii *Boierimea de altădată*, însă cu alt rost, într-un fragment pe care-l vom numi *Moş Iosif*¹. Aici a încercat poetul să îndreptăţească toată cugetarea generaţiei bătrîne cu credinţa religioasă, cu geocentrismul, astrologismul şi primitivismul ei:

«Astfel cum şedea pe scaunul lui, plecat cu peptul înainte, fiindcă scaunul n-avea spete şi sprijoane, cu minile căzute cruciş peste genunchi, fruntea lui puternic lucrată căpăta prin acea poză aplecată un fel de arătare adincită, părul prin poziţia asta era urcat în sus, parte cădea fără ordine peste tîmple — unele viţe împleau fruntea cu argintul lor mătăsos, parte se mai ţinea urcat dar înfoiat în vechea lui ordine². Ochiu adincîţi în boltiturile lor păreau

¹ Ms. 2286, f. 2 — 5.

² Variantă: *Părul argintiu şi rar al capului părea aşezat fir cu fir pe teasta [pleşuvă] strălucită şi netedă, fruntea era curată şi naltă şi peliţa feiei alţi de gingaşă şi străvezie, încît zăreai* numai vinele mlnei şi roşii din faţă.*

a fixa un punct sub încrețitele sprincene, buzele gurei se înflase crețe în meditațiune, iară barba îndoită de aplecarea peptului își răstea în sus capătul stufos și argintiu, dind întregii fețe o arătare nemulțumită și rebelă. Lumina subțire și incolăcită de ceară arămie, care sta lipită de masa plină de cărți deschise, întindea mucul negru și crăstat și lumina roșie și turbure în cameră, abia ajungind icoanele călugărești de pe pereți, adincind umbrele din fața visătorului zahastru și îngălbînind părul său cel alb și trăsurile cele bătrîne ale feței. Mina mică și păroasă întorcea cu degetul muiat paginile unse a unui manuscript grecesc de astrologie zugrăvit cu cercuri de figuri geometrice roșii. Literile începătoare a fiecărui capitol erau ca de tipar și roșii... Ce căta el în acea carte? Adesea nimerea între foi zăloage de mătase cadrilată și-verde, acolo-și oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea și scria cifre pe o hîrtie însă bisericește — adică cu slove; o tăcere adincă era în camară și numai pana cea veche de giscă scirșnea pe hîrtia vinată și grunzuroasă¹ și suna izbite calămarilor pline c-o cerneală cleioasă și oțetită. În urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale scrise foarte mic și legat în pergament; îl aruncă cu nemulțumire peste o claie de cărți și-și netezi barba cu expresia unei profunde neîndestulări cu sine însuși.

Moș Iosif avea un defect foarte mare. Cu o măiestrie rară el știa să se înșele pe sine însuși. Toate dezlegările pe cari i le-nsufla mintea lui sănătoasă și ageră, el gindea că porneau numai din combinările astrologice, în cari el încifra aceea ce nu era în ele. Unde mintea lui proprie nu-i da o dezlegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba numai a posteriori ceea ce el pusese în calculele sale a priori.

Adesea-i era greu de viață, nu pentru că trăise prea mult, ci pentru că ajunsese cu capătul pin-ntr-o vreme a cărei înțelegere-i lipsea. Nu că doar ar fi prețuit pe oame-

---

¹ Pe o astfel de hîrtie scrie uneori Eminescu.

nii moderni, ori ar fi crezut în superioritatea lor spirituală. Cu drept cuvînt presupunea cum că ei nu au decît lustrul exterior a unei culturi, pe care nici n-o înțeleg, nici nu știu s-o reprezinte — toți acești oameni tineri erau atît de deșerți, atît de lipsiți de cunoștințe, încît i-ar fi fost lesne să-i rușineze pînă întrebările sale de natură mireană chiar. El era un polihistor considerabil, dar miile de cunoștințe grămădite în capul [lui] se cristalizează [*sic*] împrejurul unui singur simbură, mai presus de orice îndoială: *Biblia*. El avea destule cunoștințe astronomice spre a ști că stelele nu sînt scînteii semănate pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor, dar locul din *Biblie* pentru el avea un înțeles adînc. După el fiecare atom era centrul lumii întregi, adică a nemărginirii, și fiecare stă în legătură cu toate lucrurile lumii. Fiecare, după ideea lui, este numărat de ochiul Domnului și neapărat în existența sa — și unul din lume și toată lumea se turbură și cade. De aici consecuența că [tot] omul poate fi influențat de o stea, adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viața ei, poate influența asupra unui individ omenesc — precum iarăși cine știe dacă pămîntul nu influență asupra unei persoane însemnată a unui glob departat. Aceasta era legătura dintre cunoștințele lui pozitive și-ntre astrologia lui.

El nu găsea nici o contradicție în *Biblie*, unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunul plac al oamenilor. Dacă lumea-i [ne]mărginită, fiecare punct îi tot așa de bine centrul ei, ca și cele ce-l înconjură, așadar lumea-i făcută pentru plăcerea fiecărui din centrele sale și <în> aceeași măsură, fiecare zice că *numai* pentru el, și drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvîrșire, lumea ar fi moartă pentru vecie. Cu deosebire naturile bogate trebuiau, după părerea lui, [să fie] în legătură cu o stea. Căci de ce sunt toți oamenii înțelepți și mari, gîndea el, căci altfel sunt tot asemenea? Prin aceea se deosebesc, pentru că unii au în ei o rază cerească, care-i face să fie pătrunși de puterea [a]supra firei a unei stele, iară ceilalți, născuți din lut și

nefiind în legătură decît cu coaja pămîntului, sînt robi cu duhul și fericiți numai atunci dacā oamenii insuflați prin mișcarea stelelor de Dumnezeu însuși se pun în fruntea lor și le prescriu destinele.

Să nu creadă cineva cum că în urma explicărilor vechilor teologi el era geocentrist. Este drept cum că pămîntul a fost creat înaintea soarelui, zicea el. Tocmai așa cum un ceasornic [ar] face și pune pe rînd toate roțile și pana ceasornicului, așa D-zeu mai întîi pămîntul l-a făcut ca o roată nensemnată, și după aceea abia a făcut roata cea mare și mijlocul sistemului: soarele. Istoria veche era pentru el o pregătire la creștinism, evul mediu era plantarea lui, vremile viitoare vor face din pămînt grădina Domnului. Astfel *Biblia* era simburul întregii manieri de a privi lumea și a cugetărilor lui. Știința pozitivă o știa s-o împreune cu învățăturile *Bibliei* foarte ușor și cu multă isteție — nu așa însă ideile speculative ale celor noi. Acestea erau pentru el erezii păgînești. El zicea că învățăturile a nici unei științe pozitive nu dau omului dreptul și pretextul de a se îndoi de *Biblie*. El nu afla nici o ruptură între aflările celor noi, de cîte auzea și el, și-ntr-o carte cărților, dar o găsea între *Biblie* și ceea ce mulți din oameni se sileau, după el, a găsi în aceste experiențe.

Aceste fundamente a caracterului său sufleteesc erau acuma la bătrînețe rădăcina unei nemulțumiri pe care el nu știa să și-o explice. Oricînd venea în contact cu vîin om tînăr, de care se lipea ideile Apusului, el se simțea lovit de o lume cu totul nouă în toate ale ei, o lume nu mai bună, nu mai frumoasă, dar cu totul alta. Și ceea ce-l jena mai mult era că această lume contrazicea în curentul ei curentului aceluia pe care el și-l pusese ca țintă istoriei omenеști.

El citise încă-n tinerețe scrieri de ale enciclopediștilor, dar ei îi insufla apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se ndreptau toate contra unei axiome, pe care el nu permitea nimănui s-o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El

își închipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte nenorocit pentru ca să compună cărți contra *Bibliei*.

De aceea mirarea lui era mare cînd vedea că, pe zi ce merge, tocmai aceste idei se lătesc, pe care el le credea ca un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte. De aceea el se-ndoia dacă lumea aceea înaintată, la care semenii lui își trimitea copiii, era într-adevăr înaintată. Aceste îndoieli apoi îl făceau să consulte astrologia, dar fiindcă el singur nu știa ce să-și răspundă, de aceea astrologia răspundea lucruri a căror înțeles obscur el nu-l pricepea. Dacă răspunsul ar fi fost latent în el, dacă el l-ar fi presupus înainte de a întreba cartea lui, atuncea desigur că ar fi știut să puie sensul tocmai ce-l voia fără să știe, în spusele obscure a libelii lui — astfel însă, adesea în deplină nesiguranță în privința celor ce întreba, el se simțea neliniștit și se-ndoia adînc de mîntea sa proprie.»

Atît *Pustnicul* cît și *Moș Iosif* sînt scrise pe un carnet pe care poetul l-a folosit la Berlin, în timpul cînd audia prelegerile asupra istoriei Egiptului ale lui Lepsius (1873). E vremea cînd citea franțuzește cu dicționarul în mînă și făcea *Planul lui Decebal*. Teoria oamenilor însuflețiți prin mișcarea stelelor de însuși Dumnezeu am mai întîlnit-o. O făcuse alt pustnic, acela din *Magul călător*. Legătura oamenilor cu stelele e o idee scumpă îndeosebi misticismului german (Böhme), reluată și de Novalis, care vorbea de un om sideral. Dacă ne gîndim că Eminescu publica acum (1 aprilie 1873) *Floare albastră*, am putea să presupunem că citise de curînd romanul alegoric *Heinrich von Ofterdingen*.

52. Aur, mărire și amor

O zugrăvire mai amănunțită a societății ieșene pe la 1840 a căutat Eminescu a face tot în proză și cu oarecare ecouri din C. Negruzzi, în *Aur, mărire și amor*¹. Din nou

¹ Ms. 2255, f. 85—91.

se observă intențiunea de a studia mediul social al vremii și de a exalta generația bătrînilor. Încolo apare și aci un tînr cu «răul veacului», iubind o femeie și fiind iubit de alta, întocmai ca în *Mira*. Asemenea concepție ne-are duce mai degrabă în epoca studentescă, totuși unele informații bibliografice presupun că poetul scrisese schița fiind în țară, la Iași, fie și într-o vacanță. Ca și în *Pustnicul*, totul se petrece într-un salon:

«[Era cam pe la anul 1845.] Se făcea cam în anul 1840 și cîtiva, în Iași.

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă [în salonul unuia]. Rece dar luminoasă ca o cugetare cerească în mijlocul unor gîndiri senine se ridică luna palidă și argintoașă cu mîrgăritarul pe bolta albastră și adîncă a cerului Moldovei. Era o noapte italică amestecată cu frigul iernii, amestecul unei lumi văratece, pline de senin, cu intimele plăceri ale iernii, cu căldura focului potolită, cu dulceața visătoarei gîndiri. Afară era o vară rece — în care oamenii știu să-și facă o iarnă caldă.

Pe stradele în zadar luminate ale capitalei, flacărele din fanarele cu undelemn își întindeau limbele roase în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele pavate cu trunchi de stejar, luna se răsfrîngea clară și argintie pe murii nalți și albi a caselor, aruncînd pe ele umbrele urieșe și ridicole ale trecătorilor. Numai din cînd în cînd se auzea zgomotul unei trăsure, glasul unui om cu chef, șuierul trist al unui om pe gînduri.

În catul de jos a unei case mari se adunase o societate aleasă pentru joc de cărți, societatea compusă din membrii unei familii din cele mai cu influință, din mai mulți consuli străini cari-și făceau principala ocupațiune a vieții lor în jocul de hazard, al cărui cult atît de stricăcios i-au introdus la noi cu deosebire risipitoarea ofîțerime rusească. Pereții salonului, altfel albi, erau acoperiți cu covoare lucrate de scotări din țară, un ram de meserie care-a-nceput a se pierde cu totul. Mărginile acestor covoare sau scoarțe era

[de] cuadrate roșii și verzi, iar în mijloc, țesut în lână, câte-un idil întreg. Colo o fată dă iarbă verde un[ei] capre, dincolo doi copii îmbrăcați ca-n povești dramatizate și cari, prin pozițiunile lor, par a afecta reciproc intențiuni subversive. *Epo' poi*. Scândurile de pe jos erau ceruite deschis în culoarea alămiei, în opozițiune cu ceruiala întunecată ce se-ntrebuintează. Dară auroasa lor netezime se vedea numai p-ici, pe coala, căci podelele erau acoperite cu scôrțe trainice de lână în patrate, ce reprezentau în piezișurile lor toate colorile simple.»

Jilțurile au «sprijoane nalte boltite și negre» și scaune îmbrăcate în lână verde, mesele de lemn de nuc lustruit îmbrăcate în postav verde se pot desface și întoarce. În sertare găseai oricind cărți și cridă. Nu era însă un salon de paradă principal, «căci într-acelea l-ar fi uimit [pe cititor] luxul sau mai bine zis acca barbară superfluență de mobile scumpe aduse din străinătate, ci o odaie, mare destinată plăcerilor intime a băutului de ceai, a jocului de cărți și a limbuției răutăcioase asupra tuturor întâmplărilor, altfel atît de corupte de pe vremea aceea. Ș-aceste lucruri se povesteau în românește, căci sunt lucruri cari nu se pot spune decît în românește» Eminescu adaugă mai tirziu: «Limbagiul era poate acela al cucoanei Chiriței, poate acela a filozofiei lui Gane», gîndindu-se desigur la Alecsandri și la N. Gane, zis Drăgănescu, din «Junimea». Samovare de alamă galbenă fierbeau de mese. Urmează prezentarea societății. Pe un divan turcesc, lîngă o masă lunguiată încărcată cu cești, ședeau mai mulți bătrîni «jenăți vădit de costumele moderne ce purtau», iar un arhimandrit cu barba sură și fața veselă le povestea «lucruri, pe cari un arhimandrit n-ar trebui să le știe». Se aflau acolo și mulți ofițeri tineri, «din acea clică de adiotanți domnești și de oameni fără nici o treabă», care solicitau domnului un rang în armată, «pentru ca să poată avea dreptul de a purta o uniformă bine tăiată și încărcată cu fir», plăcută doamnelor de cînd plecase oștirea rusească. «Damele erau frumoase, îmbrăcate după moda

cea mai nouă (din Paris, se-nțelege), și, ce e mai mult, cleveau cu mult spirit.» Interesantă este observația pe care poetul o face pe margine și verso ceva mai târziu:

«Din acest soi de oameni s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de așa-numiți oameni mari ai României, a căror cel mai mic defect era acela că nu știau carte. Aceștia apoi au încercat lumea mai <amar> de vreme, vrind ca să-și recîștige valoarea unei vieți pierdute-n cărți. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecțiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urit sau iubit, oricare obiect sau relațiune care e capabil de a stîrni unul din aceste două afecte în sufletul nostru este în sine considerabil. Pe secături însă nu se supără omul cumințe, pentru că n-are pe ce și la ce. Te miri numai cum s-au putut naște asemenea minuni.»

În sală erau și consuli, care lăsau diplomația pe seama subalternilor. Unul pierduse trei nopți la stos și era cam somnoros. Iată acum galeria de tablouri:

«În mijlocul acelei veselii elegante, în fond însă lipșite de cultură adevărată, priveau că niște umbre tablourilor din păreți, pe cari am uitat a le aminti. Erau litografiile institutului „Albinei românești“, binișor executate, unele copii de pe tablourile măștrilor străini, altele originale. Așa, capul lui Crist în cunună de spini de Guido Reni, Bêlizar, generalul lui Iustinian, ducînd în brațe pe călăuzul său, mușcat de șerpe, Arhanghelul Gabriel — și în dreptunghi, ambasadorii Constantinopolei, aducînd coroana și mantia regală lui Alexandru cel Bun, Dochia și Traian, într-un colț portretul litografic al domnului țarei, Mihail Grigore Sturza, și într-alt colț, într-un cadru aurit, lucrat în olei, bustul în mărime naturală a mitropolitului Moldovei și a Sucevei Kyrio Kyr Veniamin Kostaki, cu rasa neagră peste potcap, cu barba lungă și albă, pe piept ordinul sintei Ana cu briliante.»

Mitropolitul, observa poetul, are aer «mai mult de damă decît de prelat».

După această descriere generală a salonului, Eminescu ne prezintă câteva personaje, menite fără îndoială să fie eroii proiectatei nuvele:

«Alături cu căminul, lungindu-și picioarele în curmezișul oblonului, ședea un bătrîn cu fața prietenoasă și senină. El era răs și rădăcinile albe ale bărbii îi pudruiau fața. [Părul mai mult alb pieptenat poate cu prea multă îngrijire. Oricine i-ar fi dat 60 de ani.] Părul alb de la frunte <tîmple> și de la ceafă era pieptenat în sus, poate cu prea multă îngrijire, spre a acoperi fruntea pleșuvă și naltă, ochii mari, suri, cu desăvîrșire limpezi, se uitau cu o cuminție bonomă în norii ciubucului din care fuma, nasul avea o tăietură corectă și gura era desemnată cu o ironică fineță. O femeie nu — dar o fată [desigur] că s-ar mai fi putut inamora în el. Dacă fusese vreodată pasiune în sufletul acesta și îndoială, ele făcuse loc unei liniști curate și bătrînești și privea c-un fel de superioritate bonomă la rătăcirile unei tinerimi nătinge și pretențioase. El privea cu multă atenție la joc, asculta clevetirile doamnelor și gogomăniile bărbaților — corectea frazele și da învățături cu multă fineță și rezervă, însă atît de clare încît ele totdeauna erau ascultate. Oricînd petrecerea ar fi stat pe loc, îndată știa să-i dea o direcțiune atît de grată și fertilă, încît ea resalta* în rizătorul ei curent. Era un gurmand al conversațiunii.»

Rezemat cu cotul de un pian și răsfoind niște cărți, ședea «un om tînăr, care însă părea îmbătrînit de vreme... printr-o consumațiune prea repede a puterii firești». N-avea mai mult de douăzeci și cinci de ani, totuși părea a fi peste treizeci și cinci, «uscat și subțire, de-o statură de mijloc. Ras, cu o frunte ce se pierdea acută în colțurile laterale, încadrată de un păr roșu-închis, aspru și amestecat des cu fire de tot albe, ce contrasta cu roșata* întunecată a părului. Nasul era uscat și buzele foarte subțiri.» Îi dădeau atracție «ochii de-o expresie extraordinară». «Prin pielea minilor sale uscate vedeai toți mușchii și toate vinele. Ele erau

tari de păreau de oțel. Avea un glas adinc, cam aspru, dar plăcut în rara lui precizie. Rîsul lui era însă supărător.»

«Înfundat după o perdea grea de mătasă verde și uitîndu-se pe fereastră în noaptea clară», sta gînditor, neparticipînd la petrecere, un tînăr, cam de 18 ani. «Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă și rotundă se perdea sub părul lung, moale și negru strălucit, care era înflăcîrît în vîrte naturale mari, cari înmulțeau strălucirea părului. Fața lui era vînată de albă și fiindcă răsese fulgii de barbă neagră, ce începuse a împlea părțile în jurul urechei, ei părea pudrat cu brumă de pe struguri, nasul era corect și plin, pîrînd tăiat în marmură, ochii mari sub niște sprincene arcate cu măiestrie erau întunecoși, dar de o culoare indescritibilă. Păreau negri, dar, privind bine sub lungele lor gene, ai fi găsit că sunt de un albastru întunecos, demonic, asemenea unui smarald topit noaptea. Poate că, neumbriți de gene atît de lungi și atît de dese, n-ar fi părut atît de întunecoși, poate că lumina, neoprită de acea mătase brună, ar fi limpezit noaptea voluptoasă a acelor ochi. Aveau albastrimea transparentă a strugurului negru [a sinelei topite în apă].» Erau ochi «la a căror vedere se cutremură orice fibră». Tînărul era «îmbrăcat într-un surtuc de postav albastru-deschis, cu talie lungă, pantaloni negri și jiletcă de catifea neagră cu pui verzi de mătasă. Botinele de lac cuprindeau strălucit și cu fidelitate formele unui picior mai mult mic. Părul lui strălucit, căzînd pe umeri bine făcuți, contrasta cu albastrul postavului.»

Acest june fatal, de care «damele» admiratoare se sfiau a se apropia, presimțind refuzul, privea fereastră care dădea în grădină.

«Cerul se acoperise cu nouri albi și luna învinețise și fugea cufundîndu-se în ei... și începuse a ninge. Copacii, a căror crengă încărcate se strecurau negre pînă tufele de zăpadă și vîntul trecea ascuțit pînă crăpăturile ferestrei și

mișca porțița din grădină, care scirția monoton și ascuțit în țitinele de fier.»

Gusta voluptatea solitudinii și «i-ar fi fost urit, dacă uritul n-ar fi fost atât de dulce, un urit ca mirosul florilor de măr, cari cad scuturate de vînt».

Într-acestea se anunță consulul rusesc, care intră «încărcat cu toată splendoarea decorațiunilor sale», invitînd pe jucători să nu se jeneze și conversînd frîntuzește cu damele. Singurul om rămas nemișcat fu Iorgu, adică tînărul de mai sus. «De momentul acesta se folosi o damă tînără, cu părul negru dar undos¹, pieptenat cu multă cochetărie pe tîmple, cu ochii ca doi diamanți negri, cari se roșise ca focul de multă vorbă și ris. Ea era-n rochie de mătăasă neagră, cu o talie admirabilă.» Doamna se apropie de Iorgu și-l levi peste umăr cu evantaiul de lemn de roză. Urmează un dialog din care intriga probabilă a nuvelei iese cu un anume contur. Doamna vădește lui Iorgu iubirea ei.

«— ...nu sunt capabil să te înșel, doamnă, zise el întorcîndu-și pe jumătate capul.

— Și de ce... să n-o poți fi?

— Pentru că... pentru că nu te iubesc. Ți-o jur că nu îmi ești indiferentă, zise el, uitîndu-se la ea. Ea se uita într-ai lui, de gîndea că i se topesc... Dar, doamnă, nu te iubesc, nu pot.

— Va să zică îți sînt chiar nesuferită...

— De loc... dar iubesc. De n-aș iubi pe altcineva, desigur că te-aș iubi pe d-ta, căci ești atât de frumoasă — și afară de aceea îi semeni ei, puțin, dar totuși...»

Doamna declară că e mulțumită numai să-l vadă, tînărul înveselit răspunde că o iubește, fără s-o iubească, în felul unei prietenii rămasă după o iubire stinsă, și povestirea rămîne aici.

---

¹ S-ar putea citi și: *nu des*.

53. Falsificatorii de bani

Poate tot în acea epocă, dar ceva mai devreme, sub ocupația rusească, trebuia să se petreacă acțiunea unei narațiuni, după toate arătările, polițiste, dar în stilul lui Balzac, să-i zicem *Falsificatorii de bani*¹, din care Eminescu n-a schițat decât două scrisori. Șobolțof (sau Șobolțef?) scrie unui Cezar că, datorită perspicacității lui, s-a prins banda de monetari falsi, că fabricatele acestora se urcă la valoarea de cîteva sute de milioane și că toată moneda e rusă. Nu poate descoperi capii și nu poate alarma publicul, spre a nu zdruncina creditul statului. Așteaptă ideile lui Cezar în această privință. Cezar răspunde lui Șobolțof că bănuiește a fi amestecate în afacere persoane din lumea așa-zisă mare. Îl sfătuiește să se ferească de a trece pe listele complicilor nume de oameni influenți. «Amicul meu! lumea-i o pînză de păianjen, muștile mari trec prin ea, muștile mici se-ncurcă vrînd a trece drept prin ea. Suntem muști mici.»

54. Părintele Ermolachie Chisăliță

După ce făcuse tabloul boierimii de țară, Eminescu se gîndea să-l facă și pe acela al satului, cu intelectualitatea lui intrupată în popă și dascăl. Desigur, el voia să petreacă, și adesea îl surprindem glumind pentru el însuși, cu expresii ce n-ar fi putut fi date la iveală, totuși comicul de parodie era una din năzuințele lui. Cîțirea sau recitirea proaspătă a *Iliadei* (precum și a lui Slavici, din care sînt scoase numele proprii) poate lămurii tonul homeric al glumei căreia îi putem spune *Părintele Ermolachie Chisăliță*¹. E vorba de un popă de țară a cărui înfățișare iat-o:

«Părintele era cam nalt de boiul [lui], nu-i vorbă, dar i se și ședea — ca popă, vezi Doamne. Trecea stîngenul și

¹ Ms. 2255, f. 194 și v.

² Ms. 2255, f. 188—194.

mai bine, imbla țăpăn, din care cauză reaua omenire îi pusesese numele: popa Melesteu. Avea părul și barba roșie și arăta mai mult a tilhar decît a popă, dar ce-are a face? Cele mai [mari] merite ale părintelui erau că se deprinsese a fi prost și bețiv. Tată-său fusese porcar la sat, și fiindcă băietul lui era leneș, rău și tirziu la minte, a găsit că-i bun de popă. Apoi pe lingă toate astea îl mai chema și Ermolachie Chisăliță. Evangheliile le știa pe de rost, unde nu știa ce să zică, zicea Doamne miluiește, or punea pe palamar să zic-un „tatăl nostru“, și el îl secunda cu găgagaga! Foarte frumos îi ședea potcapul părintelui Ermolachie, cam pe ceafă, pentru că era lung <larg>, da-i ședea, nu glumă. Gîndea că-i un rus-cu coadă. Cînd cetea, potcapu-i cădea peste ochi și popa suduia urît. În biserică, ne-n biserică, puțin îi păsa... Dec! nu șade!.. potcapul dracului!»

Al doilea erou e dascălul Pintilie Buchilat:

«Cu totul deosebit în felul său, om cu duh și cu multă cunoștință de ale lumii era dascălul Pintilie Buchilat. El era foarte *enragé* pe popă pentru că-l suduia-n biserică așa cum nu se cuvine nici în crîsmă, afară de aceea el zicea că popa nu știe carte. Și popa, aceeași vorbă despre el — și amîndoi aveau drept. E drept că pe lingă părintele, ce s-atinge de-ale trupului, dascălul nu era nimic. Pune-ți pe genunchi o pălărie și vezi pe dascălul aievea. Dar de-nvățat apoi să te păzească Dumnezeu. Pin-a nu sloveni vorba n-o citea, măcar să-l tai. Unde nu putea descurca, apoi incurca de-i mergea petecele.

Citeodată Buchilat greșea la glasuri.

— Buchilat! striga popa din altar.

— Aud, părinte.

— Paritimia, glas al șaptelea...»

Urmează o ocară gravă. Al treilea personaj este palamarul:

«Însă postul onorific de palamar îl ocupa onorabilul domn Nicodim Parpalac. Băiet cu multă ambiție, fecior de popă, cam prostuț, nu-i vorbă, da-ți știa crezul pe de rost

de de de... nu altceva. Altfel, trăgea clopotele tot într-o dungă, de gîndea că arde satul, or că s-o aprins pădurea, și căpătase și bătaie de la oameni pentru scandalul ce-l făcea... s-ar fi și lăsat bucuros de palamarie, dar de colaci nu. În taină o putem comunica că-i plăcea și coliva...»

Doi admiratori:

«Dar ceea ce făcea ca părintele să fie idolul pădurii, moș Iftimie Fedeleş, era glasul său ca și care nu se mai pomenește — de ferească Dumnezeu. Asta era și era și ideeă văcarului din sat și acești doi oameni găsiră într-adevăr un punct, în care cugetările, de altmintrelea eterogene, să fie aceleași.

— Hii, mă, da' grozav mai urlă popa nostru — îl aud tocma-n pădure.

— Ie, răspundea cu singe rece văcarul.»

Apoi ni se povestește o șotie a părintelui la o utrenie. Popa se afla în altar, Buchilat în strană. «Nicodim cu lacata de la biserică-n mină adormise într-o strană și cînta prin somn Doamne, miluiește!» «În fund, lingă pridvor, erau mai mulți oameni din curtea boierească, cari vorbeau încet între ei mai una, mai alta.» O mîneacă de la anteriul lui Buchilat luă foc. «Puțin <Puțea> a ars, dar el gîndea că miroase-a tămîie.»

«Popa mormăi încet în altar fără să se uite măcar pe carte. Cine avea să priceapă? Deodată începu mai tare:

— Gaga gagaga!

— Beh! s-auzi pe fereastră bisericii.

— Iacă dracul, mă! zic oamenii-n fundul bisericii ș-o țulesc la fugă.

Nicodim, cum deschide ochii, miroase putoarea din anteriul lui Buchilat, gîndește că s-a aprins biserica, urlă groaznic și fuge.

Buchilat dă peste sfeșnic, îl răstoarnă... Întuneric — Beh, pe fereastră. Nicodim urlă, Buchilat simte cum îl frige cineva de mină ș-o rupe de fugă.»

De spaimă, popa își acoperă capul cu poalele anterioare și dă să iasă. La ușă Nicodim, crezând că-i dracul, strigă: «Uite-l, mă!» și-l închide cu lacătul. Popa scutură ușa, oamenii țin virtos ca să nu fugă:

«— Vezi mă! Trăsni-te-ar crucea lui Dumnezeu, Necurat, cum mi-o fript minica, zice cu spaimă Buchilat.

— D-apoi cum putea în biserică, zice Nicodim, gîndea c-o dat cineva foc bisericii¹.

— Necuratul! Putoarea iadului!

— Chiu! popa-n biserică.

— Țineți, mă, nu lăsați ușa.

În fereastra bisericii: Beh!»

Pintilie e trimis să tragă clopotele, unul merge la crîsmă să cheme oamenii să dea foc bisericii, spre a arde pe necuratul. Eminescu face aci o invocație către muză, parodie homerică, ce amintește pe Budai-Deleanu și indirect pe toți autorii de epoei burlești (Pulci, Tassoni, Lippi, Boileau):

«O, muză! învață-mă să cînt tragicu acestei scene, vedeți-l pe micul Buchilat sărind să ajungă furia de la clopot și trăgîndu-l tot în sărituri, vedeți pe boarul alarmînd satul și trăgîndu-l cu toaca ca la minăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala de pe pereți.

Și cine, o, muză, [nu] cunoaște numele acele ilustre a acelora cari, pentru ca să deie foc bisericeii, se adunase în țintirim? Înainte merge cu o prăjină viteazul Mitrută Buruiană. Lui îi urmează cu parii strașnicii și înțelepții Ftoma lui Culbeciu și mărinimosul Toader Zurgălău. Și pe cine mai zărește ochiul meu în strălucitele șiruri? Oare nu-i acela teribilul Damian Cușmă-lungă? Și oare cine te întrece în fapte strălucite pe tine, de berbeci adunătorule, Curcă? Și v-am văzut și pe voi pe calea mării, pre tine între toți isteții cel mai cu cap Văsălie Cotcodac, și pe tine, Neagule a lui Solomon!»

În urmă apare și un tînăr viteaz a cărui nume nu trebuie divulgat și care număra numai «douăsprezece roze», și se

¹ În ms.: *biserica*.

prezenta într-un neglijeu ce-i sta foarte frumos. Aci ms. are lipsuri. Din câteva rînduri mai jos reiese că părintele a scăpat de foc, a bătut pe dascăl pentru întimplare și avea de gînd să pedepsească și satul, blestemîndu-l cu blestemele Sf. Vasile. Din păcate însă el nu știa să citească. Ceva despre ignoranța sa:

«Aducerile sale aminte istorice se rezumau în persoana lui Mavrocordat. Ori de cîte ori vinea cineva din Iași, el întreba: — Da' ce mai face măriia-sa vodă Mavrocordat? Hehehe, frunte!... Pe atunci trimisese poruncă de la mitropolie să-l radă, pentru că făcuse leturghie cu spirt în loc de vin.»

Părintele făcea și stihuri. Dă pildă:

Căci la preoțească casă
Nici tu popă, nici tu masă,
Ș-a poi cu nu-mi dau malaiul
Să-l mănînce parpagaiul.

sau. în sfîrșit:

La un parpagai

Pasăre cu mîndre glasuri,
Nu ești tu de-a noastre nasuri,
Ci de nasuri boierești.
Parpagai, te potrivești¹

55. Avatarii faraonului Tlă

Cea mai de seamă derivație a panoramei omenirii este la Eminescu năzuința de a găsi principiul vieții, de a serie cu alte cuvinte o literatură filozofică. Dacă, prin urmarê, pe de o parte, îmbrățișînd metoda cronologică și ciclică, se îndreaptă spre istoria țării, pe de alta, în proiecte de nuvele, se încerca să se uite în dosul aparențelor și să dea o soluție

¹ În ms. șters: *Nu de nasuri preoțești.*

existenței. Una din cele dintii schițe cu aer metafizic este aceea pe care am găsit potrivit a o intitula *Avatarii faraonului Tla*¹. În ea este pe scurt vorba de metempsihoză, și anume de reîncarnările unui faraon. Pomenindu-se de Egipt în primul rînd, cu momente și imagini din cunoscutul *Egipt*, publicat în octombrie 1872, nuvela a fost scrisă cu toată probabilitatea la Viena, dar nicidecum mai înainte, fiindcă puterea de abstracție filozofică are forma academică a vremilor de studenție. Nu ne gîndim aici să arătăm izvoarele la ceea ce poate avea un punct de plecare nebănuît, întrucît Eminescu mărturisește a fi avut obiceiul să strîngă vechituri de pe la anticari, din care traducea într-un *Fragmentarium* (și există într-adevăr o parte din acesta), dezvoltînd apoi ideile pe socoteală proprie²:

«Cînd eram încă la universitate, aveam o ciudată petrecere. Îmblam adesea ziua pe uliți, stînd numai pe ici, pe colo la cite un antiquar și, răscolindu-i vechiturile, luam din cărțile lui tot ce-mi părea mai bizar și mai fantastic și veneam apoi acasă, citeam și însemnam într-un caiet numit *fragmentarium* toate uvrajele' cite-mi plăceau. Locuiam într-un sat aproape de orașul universitar, împrejurul locuinței mele foarte liniștită. Căci printr-un hazard locuiau în acea casă numai moșnegi bătrîni. Acolo noaptea, după ce astupam soba, citeam și traduceam spre propria mea plăcere ceea ce-am spus mai sus. Apoi deodată pare că mi se lumina visele. Intram în labirintele acelor mii de povești ce le citisem, un tablou cerea pe altul, o întimplare pe alta. Atuncea stingeam luminarea ca să [nu] mă supere în sumbrele mele viziuni, eu scriam întîi prin întuneric în *fragmentarium* tablourile sau versurile ce-mi treceau prin minte. Astăzi, răscolind prin hirtii, găsesc acel *fragmentarium*. Citesc, citesc și, ciudat... mă trezeam pare că-n aceeași casă în care locuisem, era noapte... afară vijlia vîntul prin copacii seculari ai parcului,

¹ Ms. 2255, f. 92—161.

² Ms. 2278, f. 14.

gîndire cu gîndire se-nșiră și văd că aceste fragmente ciudate și rupte din toate părțile sînt o istorie frumoasă, deși cam ciudată. Iată c-o`scenă... »¹

Orașul universitar e probabil Berlin; însă la Eminescu toate compunerile aceste într-adevăr bizare și fantastice de care ne vom ocupa sînt, după toate semnele, scrise la Viena. De altfel, însemnarea de mai sus, fiind pare-se o introducere de îndreptățire a unei povestiri, nu trebuie luată într-un înțeles cronologic strict. Ceea ce rămîne bine stabilit, și toată opera poetului ne sprijină în această privință, este predilecția pentru modelele mărunte și obscure. Dar literatura aceea de duzină pe care o citea poetul ca să-și scoată idei răsfrîngea ea însăși teme oficiale.

Spre a trece la subiectul nuvelei, Rodope murise și fusese dusă în piramidă. Regele, bolnav de tristeță, după o preumblare în barcă pe Nil, intră în palat și acolo, într-o oglindă magică ce răsfrînge cerul, cheamă pe Isis. Scena este aceeași din *Egiptul*, cu deosebire că acolo Magul e acela care consultă oglinda de aur. Conjurația catoptromantică am mai întîlnit-o de altfel în *Povestea magului*. Răspunsul zeiței Isis cuprinde filozofia veșnicei migrații a tipurilor eterne prin pulbere, adică panteismul budistoschopenhauerian. Într-un pahar de apă în care a turnat o licoare, faraonul vede reîncarnările lui viitoare, apoi se coboară în piramidă și moare lingă sicriul Rodopei:

« Sara... sara... sfinta și limpedea mare își întinde pînzărilor transparente de azur sub luna care-n nălțimea departată a cerului trece ca un mare măr de aur neținut de nimic în eternul albastru... pustiile Nubiei lucesc verzui-sure ca cîmpii de gheață pe care a căzut o ninsoare ușoară, și Memphis, divina Memphis își ridică colosalele ei ziduri <zidiri> ninse

---

¹ Vezi și *Geniu pusti*, p. 1—2: «Printr-o claie prăfuită de cărți vechi (am o predilecțiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Nuvele cu ase gravuri. Deschid și dau de istoria unui rege al Scoției, care eare <era> să devină prada morții <din cauza> unui cap de mort îmbălsămat» etc.

de lună în depărtarea țării... pare că-ntr-o noapte de vară ar fi nins deodată o pulbere de diamant peste toată lumea și urmele acelei străluciri ar fi muiat și-ndulcit aerul cel dulce al Egiptului, și numai Nilul își leagănă mișcătoarele și lungele lui maluri de papură printre cari curg oglinzile lui mari, cari reflectă lumea cerului și pare că apele lui mișcându-se una peste alta ca lîțoliu de cristal mișcător sună în adînc cîntarea cîntărilor. Ușor zboară luntrea mică și neagră asemenea unei cugetări printre tablourile mărețe desfășurate de o parte și de alta a riului... orașe vechi ce-și construiesc zidurile lor sure și colonadele lor infinite în lumina nopților, piramidele — morminte de regi, crînguri de palmieri, și numai pasări călătoare străbat cu aripele-ntinse într-un lung triunghi adîncimile fără de margine... unde merg? unde?

În luntrea neagră e culcat, și capul lui mare în perini de matasă, bolnavul rege Tlă; în jurul naltei sale frunți, o cunună de flori de mac... de floarea uitărei și a somnului...

Peste vecinicia undelor zboară luntrea lui pînă ce dintr-o parte și dintr-alta a Nilului se ridică grădinele pendente... Două pe maluri, deasupra lor, ca pe umeri de munte, iarăși două, și-n nălțimile scărilor iarăși două... Erau scări urieșești ridicate la soare, și fiecare treaptă era o grădină lungă, întinsă și toată lumea lor repezită pas [cu] pas la cer s-adîncea ca-ntr-o oglindă pas cu pas în infinitul Nilului... Grădinele pendente întoarse strălucea adînc-adînc în riu și pîntre ele părea că trece luna ca o comoară în fundul apelor. Luntrea se opri la mal... Regele se dete jos palid și adîncit și se pierdu în umbra naltelor bolți de frunze a grădinelor, trecu în lumina lunei și umbra lui se zugrăvea pe nisipul cărărilor ca un chip scris cu cărbune pe un lîțoliu alb. În fruntea grădinei cei mai nalte era palatul lui, cu cupolă rotundă, cu șiruri de coloane sure, cu bolți urieșești.

Erau atît de mari acele ziduri, încît regele părea un gindao negru ieșit în lumina nopții care suia scările și trecea prin bolțile palatului.

El intră într-o sală mare. Memfis era la picioarele lui... orașul infinit cu cupolele albe... a cărui ocean de palate urieșești, a cărui strade largi pavate cu pietre lungi și albe, a cărui grădini de palmieri forma un tablou, la care se uita uimit și adînc... I se părea că spiritul Universului visează... el, căruia un pămînt cu imperii i-e un grăunte, și că visul său măreț e pentru ăst moment Memfis... Bolțile ferestrelor i se arcau înalte deasupra frunței... bolta salei era scrisă de jur împrejur cu zodiile cerului... pe murii nalți erau chipurile zugrăvite a regilor Egiptului.

El gîndea... Ce umbre urieșești treceau în închipuirea sărmanului muritor, care-ntr-o lume atît de măreață se simțea atît de mic, ca o furnică ce plutește pe o frunză tremurătoare pe suprafața Nilului. Deodată peste fereștile înalte căzură lungi perdele roze... și el rămase în sala întinsă într-un întuneric trandafiriu îngreuiat de lumina lunei, ce plutea asupra Egiptului. Memfis dispăruse de sub picioarele lui... el rămase singur, cu gîndurile lui negre... Noaptea tăcea... El se primbla prin umbra trandafirilor a salei în talarul lui negru-strălucit... apoi scoase din sin o fiolă de [...] dintr-un singur ametist, luă o cupă săpată dintr-un corail* mare, pe care o umplu cu apă sintă a Nilului... Destupă fiola și turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă și [apa] deveni încet-încet întii galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră și adîncă ca albastrimea cerului.

El se uită încet în păhar și părea că vedea lucruri ciudate în metamorfozele colorilor lui... Într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan din fund o muscuță de om, c-o cîrjă în mină, bătrîn și pleșuv, dormind cu picioarele-n soare și cu capul în umbra tinzii unei biserici... În apa roză văzu parcă un peștișor vioriu, care semăna cu un tînăr frumos... în apa viorie văzu un om sinistru și rece, cu fața de bronz...

— Peste cinci mii de ani — șopti eu surizînd... O, Rodope, Rodope!

Deschise o ușă mare și intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur... sală fără acoperămint... deasupra, cerul cu toate oceanele de stele... în oglindă, cerul cu toate oceanele de stele... I se părea că e un greier amărit, suspendat în nemărginire...

— Isis, strigă el 'spre oglindă... Isis, apari!

Tabla se-nnegri și deasupra apărură scrisori albe... chipuri de oameni și animale... Palatul întreg se cutremură lin...

— A sosit ora morții mele... zise regele, ca și când ar fi vorbit cu el singur... aștept să-mi spui adevărul... Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare... care să-mi facă a crede că suntem numai pulbere...

Un ris clocoti prin toată sala...

— Ce rizi, zise regele întunecos... mie nu mi-e a ride, demone — voi adevăr, nu batjocură...

— Pulbere?... răspunse un glas din oglindă cu o rece și cruntă expresie de ironie... pulbere?... te-nșeli... ce ești tu, rege Tlă? Un nume ești... o umbră! Ce numești tu pulbere? Pulberea e ceea ce există întotdeauna... tu nu ești decât o formă prin care pulberea trece... Ceea ce-nainte de doi ani se numea regele Tlă este acum cu altceva decât ceea ce azi se numește tot cu același nume...

— Chipul tău, Isis...

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roșu... de acest cerc erau aninate ființe ca o scară... Jos minerale, în care plantele își duceau rădăcinile... animalele își duceau rădăcinile în plante, omul în animale, minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, și prin toate aceste forme tremura cercul roșu și făcea să joace formele negre pe firul ei roșu...

— Am înțeles...

Oglinda se auri... și cerul se adânci în infinitul ei...

Regele se văzu iar... o clipă suspendată...

— O, Rodope! Rodope! murmură el trist... Ce am nuzit eu Rodope... o umbră.

Regele ieși și trânti ușa după sine...

Oglinda singură se-ncreți ca suprafața unui lac... glasuri se certau în fundul ei ca sfada valurilor... Chocit <Chicot> și plins... țiriit <țirit>... urlet... suspin și un glas mare începu să ridă prin tot căosul de glasuri mii...

— O, inamicul meu cel mare... spunea un glas ce îmbla pin sală... Piramide și temple, orașe și grădini suspendate puneți contra privirilor mele... Rid de voi, regi ai pământului, rid de voi... Ce căutați a prinde eternitatea în niște coji de piatră, care pentru mine sînt coji de alună... În mine, în peire și renaștere *este* eternitatea... Voi... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer... voi vreți să mă prindeți pe mine... Nebuni!

Apoi se limpezi oglinda și eternitatea din cer se uită în ea însăși... și se miră de frumusețea ei.

În singurătatea pustiiilor se nalța piramida sură cu fruntea ajungînd nourii... Luna o ningeă, încît părțile lovite de ea păreau de zapadă, părțile umbrite păreau de cărbune, și lungă, țuguietă, gigantică se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele își făcea drumul pe dunga umbrei, un punct negru mișcător, pin'ce veni în apropierea ei. Deschise o ușă c-o cheie de aur, o închise iar după sine... și cu asta închiseșe porțile lumii după el... era singur, singur într-un mare mormînt... El aprinse o făclă... Înăuntru se-ntindeau colonade, chipuri de zei, abia lovite de lumina roșie a făcliei a cărei raze treceau fulgerătoare pe chipurile urieșești și negre de zei în umbra umedă a columnelor, încît părea că după fiecare piatră, din fiecare umbră scipesc ochi siniștri, izvoare subțiri roiau de sub picioarele zeilor și se pierdeau în pămînt... din cînd în cînd flacăra roșie a făcliei, izbucnind mai tare, zvîrlea dungi de lumină în deșertele hale, prin arcadele sumbre și sure, prin columnele reci... și nimeni, nimeni în acest lăcaș al morții...

Deodată apăru Tlă... El zvîrlise ușa mormîntului după sine între el și lume... fața sa mare și palidă, ochii lui adînci și scînteietori, mersul său mîndru, talarul negru ce-i curgea în cuți splendizi de umeri în jos... astfel sta aspru zugrăvit în lumina cea roșie a făcliei. Ți-era frică să privești în fața

lui... al acestui singur muritor în halele mari și deșerte a morții... Dar mai era el viu?... Puțin era și avea să-și rezime capul greu de cugetările unui imperiu pe perina păcei eterne... Eterne? Ah, nu cuteza s-o spere.

El îmbla ca-n vis... îmbla pe o generație de oameni... un sărman visător sfărîmat de durere, doritor de moarte... El deschise repede ușa de la o treaptă ce ducea sub piramidă, luă făclia... și adînc departe sub piramidă se vedea strălucind <sticlind> un plan negru și strălucit... Părea un ocean ce mișca mut sub piramidă... El privi în jos...

— O, lac! în curînd vei cînta la capul meu — cîntările...

El coborî scările jos, mai jos, ca și cînd s-ar fi coborît în fundul unei mine... și-n adînc depărtare îl vedeai lingă lac. Razele făcliei n-ajungeau departe... O parte a apei se roși de lumină și-n mijlocul lui se desemnau formele negre și fantastice ale unei insule acoperite de o dumbravă...

Regele sui scările unei urne de piatră înaltă cît un palat... El aruncă făclia-n urmă... Ca și cînd o domă s-ar fi aprins deodată în mijlocul nopții adînc negre, astfel s-aprinse fluidul din vas și iluminează toată hala mare ca o boltă a cerului de sub piramidă, lacul ce strălucea, insula cu boschete verzi, cu straturi de flori palide și înalte, cu cărările acoperite cu nisip de argint... era o grădină frumoasă în mijlocul unui lac suteran... Numai fumul gros se nalța din văpaia vasului și se spărgea sus, sus de bolta suteranei.

Regele coborî iar la malul lacului... un podiș de prund, peste care apa trecuse, ducea la insulă... El mergea pe cărare... apa-i ajungea pînă la genunchi... mișcările lui nășteau cercuri murinde pe suprafața apei și poalele mantei ajungea în apă. Ajunse la insulă... În lumina roșie... pin umbra neagră a arborilor, pe lingă lungile straturi de flori, el merse pînă ajunse în mijlocul insulei...

Pe un pedestal scund erau două sicriuri... În unul era întinsă o femeie cu chipul de ceară... rozele roșii împletite în jurul frunței contrastau cu fața palidă și moartă... Ochii

cei mari închiși, fața trasă și slăbită, pleoapele-ncrețite peste ochi[i] infundați. Haina ei trecea din toate părțile peste marginile sicriului și ajungea la pământ... Minile reci, transparente de albe, cu degetele lungi și subțiri încheștate peste piept... Era un cadavru d-o spăimântătoare frumuseță...

— O, Rodope, zise el îngenunchind la sicriu și plecându-și fața plină de lacrimi la pieptul... Cum te iubesc!... De ce-ai murit?... Nu ți-am spus să nu mori... nu te-am rugat... copilă? Vezi tu flacăra lampei urieșești... vezi tu grădina ce-nconjură sicriul tău... vezi tu coroanele regilor atirnite de crengile acestor arbori?... O, de le-ai vedea... de ai putea să deschizi ochii tăi cei mari, să mă privești pînă ce voi muri lingă tine... căci voi muri-n curînd... Rodope! Te urmez în noaptea de unde nu-i reintîorcere... Cerul cu stelele lui, Nilul cu eternele-i unde... divina Memfis... generații vor plînge... și eu mor... mor, căci ai murit tu, palidul meu copil... copilul meu... al meu...

El apăsă fruntea de minile ei unite... întuneric, o negură rece cuprînse creierii lui... i se părea că Rodope îl cheamă din depărtare, făcîndu-i semne c-un ramur de finic... el simțea că bătăile inimii i se răresc... simțea storcîndu-i-se viața din sin... simțea că... nimic... nimic.

El murise cu fruntea plecată pe pieptul ei.

Flacăra urieșească mai pilpîia în aer de fum și părea în razele-i roșii că dispare și reappare fantastic toată lumea suterană... apoi se stînsé, și un întuneric adînc, fără întindere, mut, domni peste sfîrșitul unui om.

Era ca și cînd toată măreția trecuse ca un vis iluminat de-un fulger pe dinaintea ochilor, și nu mai rămăsese decît un întuneric, asemenea celuiia din somnul fără vis, un întuneric, fără spațiu și fără timp.»

Peste cîteva mii de ani, la Sevilla, cîteva copii desculți fugeau de le pirîiau călciile după un cersetor bătrîn, trențuros, cu fața speriată și cu barba zburlită, numit Baltazar, și care, lovit cu pietre, striga din toate puterile: «Curigul!» Un franciscan tînăr trece pe acolo, bătrînul se

aruncă la picioarele lui și-i sărută poalele rasei, călugărul muștră pe copii, aceștia o iau la goană, în vreme ce bătrînul speriat strigă mereu «Cucurigu!». Franciscanul duce pe nebun în tinda unei zidiri, îl culcă, punindu-i căpătii sacul, și stă pînă ce-l vede adormit. Îi lasă totdeodată o pîine albă. E ușor de înțeles că bătrînul «idiot» nu e decît faraonul Tlă în întîia lui reîncarnăție, precum se vede și din croncănitul cioarei, care sună: «Tlă! tlă! tlă!» Balta-zar nu e un nume rar în literatura fantastică. Îl poartă de pildă studentul din *Klein Zaches genannt Zinnober* al lui Hoffmann și doctorul Cherbouneau din *Avatar* de Th. Gautier. Visul bătrînului cu germinația oului simbolizează dibuirea din nou a unei forme pentru eul lui veșnic și e o explicație a nebuniei sale metafizice. Toată această parte este impregnată de magnetismul și spiritismul romantic, pe temei de panteism și spiritualism, așa cum le-au formulat poeticește Edgar Poe și Th. Gautier:

«Era vechea zidire de piatră cubică a sfatului orășă-nesc din Sevilla, unde-l depusese pe bietul cerșitor. Cerul cu întunecatul lui azur și cu soarele-i arzător se destindea asupra orașului vechi, stradele cele strimte erau mai deșerte, o căldură moleșitoare și nesuferită, care-nfierbînta pietrele pavagiului, nisipul și murii, și care făcuse ca la orice fereastră să fie lăsată perdeaua... astfel încît părea un oraș orb și ne-locuit, așa nu se vedea nici o ființă pe strade și pe pietre...

Bietul cerșetor adormise... Ce vise ciudate avea... I se părea că corpul lui întreg e ceva ce se poate întinde și con- trage și poate lua orice formă din lume... I se părea mai întîi că i se înflă capul din ce în ce și el devine un bătrîn ghebos, gras și glumeț... or că acuși se usucă ca țirul și devine un om lung, cu ochii lipitori <elipitori> și mici, îmbrăcat în straie lungi negre... or că i se înflă corpul și i se subțiază picioarele, de paze un sac de făină pus pe două fuse subțiri... Apoi simți că se contrage repede, repede și devine un grăunte mic în mijlocul unui gălbenuș de ou... Prin albuș el vede numai de jur împrejur coaja oului și [se] zvîrcolește ca o furnicuță

în centrul lui... și tot crește, crește, pare că-i înghimpă ceva umerii... „Aha! gândi el, îmi cresc tuleii“...

Apoi se simți din ce în ce crescînd, acu aripele-i erau mari... era cucuș. Cucurigu! strigă el, primblîndu-se într-o ogradă deșartă sub un gard, peste niște bulgări de piatră și pin glod, în care-i rămase urmele labelor ca o scrisoare de zodii... Cucurigu... Dar nu-i era bine... Îi era greu capul... creasta-i atîrna în jos, ochii lui cei rotunzi ca două alțițe de oțel erau păinjeniți... el își plecă capul și-l ascunse sub aripi... își ridică un picior și adormi... Dar într-un par era o cioară, care tot striga: crrr! tlà! tlà! tlà! crrr!... Sunetele astea-l urmăreau-n somn... pînă ce simți că nu simte nimic... pînă ce o tablă roză se-ntinde naintea ochilor lui, apoi încetă și asta... apoi i se părea lui că e un punct negru, mic, care tot mai se contrage mereu, pînă ce n-a rămas din el nimic. Înspre sară orașul începu să-nvie... Treceau oameni cu pasul încet pe lingă el și i se uitau curioși în față... „A murit Băltazar!“ gîndeau ei... Veni un consol al orașului, gîndi și el c-a murit... Nu se găsi nici un popă să-l îngroape... „El fusese îndrăcit, ziceau ei, cum să binecuvîntăm cadavrul unui îndrăcit?“...»

Doi săraci, pentru cîțiva *reis* din casa comunală, îl îngroapă într-un colț de cimitir.

«Ajunseră curînd afară de oraș, la țintirimul cu murii lui albi și lungi, ce păreau unși cu var de lumina lunei... trecură peste pragul porțiței negre, s-apropiară de mormînt, lingă care fumea încă lutul proaspăt... În fundul mormîntului umed erau așezate paie... Ei îl resturnară pe bătrîn de pe scîndură cu fața în jos, pe paie... aruncară înc-un braț de paie peste el... și începură a arunca pămînt peste el...

— E tîrziu, Boromeo, zise unul... hai și ne-om duce acasă... Mîne om veni de om împli mormîntul... Am aruncat destul pentru ca să nu fie descoperit...

— Hai dar!

Luară lopețile de-a umere și în noaptea cea clară ieșiră șoptind și povestind încet din cimitir... Crucile albite se uitau în lună, florile de pe morminte foșneau mișcate de suflarea lină, murii cei albi, ce se ridicau peste cîmpia crucilor și a mormintelor, luna, ce trecea atît de palidă și dure-roasă... și de departe, orașul, cu contururile lui fantastice, cu case și turnuri, cu ferestele-i mute ce ascundeau mistere, și peste toate un lițoliu transparent de lumină albă... Numai un brotăcel lungit în iarbă sărea cu piciorușele destinse... „Tlă, tlă“, țipa el în lună și țipa <trezi> un țînțar ce odinea* pe pelița lui cu: „Bzzz! Tlă!“ Acest duo urlător nu era în-tîmplător <întrerupt de> nimic... numai în mintea <urechea> mortului suna un greier pare-că... El auzea parcă acel greier, dar nu gîndea nimic... Și greierul subția glasul de părea tremuratul glas a unei coarde de aur mișcate și tremurînde, și lui îi veni acum clar ideea *aur* în minte... Aur, aur... sunetul creștea nu în minte, ci în inima lui.»

Pe măsură ce mintea lui Baltazar se luminează, el se visează «într-o sală frumoasă plină de flori și de oglinzi, dar fără lumină încă... o muzică ciudată trece <inceată trecu> prin sală; ciudată și dulce, și el simțea ființe trecînd prin sală, fete în haine albe... cu suflarea lor caldă și cu peptul plin, și bărbați stringîndu-le de mini și șoptîndu-le de amor... Era o lume de semiîntunerec și mezzavoce. O candelă ardea în mijlocul salei a cărei lumină creștea din ce în ce, din un punct ca vîrful unui ac într-un licurici, din licurici într-o flacăra subțire și albastră, și cu cît flacăra creștea, cu atît vocile s-auzeau mai tare, tot mai tare... pînă ce deodată sala [este] iluminată și plină de un aer de diamant.» Se aud risete, zgomote, ca într-o sală de bal.

«...Și visa că toate sunt propriile lui închipuiri, clare ca-ntr-un vis limpede. El se simțea apăsător... dote paiele și lutul de pe față și se trezi într-o groapă adîncă — fără să știe cum, fără să știe cine-i el, și deasupra frunței lui cu închipuiri senine plutea sus, sus în cer, luna cea plină:

„Cine sunt eu?“ fu cea întâi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii și pline de viață... el avea o lume gata în capul lui de a cărei izvoare nu-și putea da socoteală... Se găsea cuminte... și... memoria, memoria era ceea ce-i lipsea. El închise ochii ca să rămâie în întuneric și ca neinfluențat de lumea de din-afară să cutreiere câmpul aducerii lui aminte... Era ca un orizont negru și fără de sfârșit... nimic, nimic... numai prezent avea... trecut de fel... sau unul atât de tenebros, încît nu vedea nimic pe el... departe, departe... ca și cînd într-o noapte neagră ca lumina din sticla cu cerneală... ai vedea undeva un foc arzînd... Cer înnorat și negru... pămîntul și noaptea de nu-ți poți vedea mîna cu degetele ridicate <rășchiete> dinaintea ochilor... departe pare-că vedea în noaptea plană a sufletului lui o antică coroană de rege.»

Temîndu-se să nu înnebunească iar, Baltazar iese din mormînt. Întrebarea ce și-o pune oricine în chip firesc este: cine-i acest nou personaj? Este o nouă incarnație a faraului Tlă? Este tot bătrînul nebun vindecăt de amnezie și redevenit ceea ce fusese înainte, adică marchizul de Alvarez? Oricum, aici intră un nou element romantic, și anume bilateralitatea și migrația «magnetică» a eului pe spațiu de timp scurt, a cărui cea mai tipică expresie o găsim în *Amintirile d-lui August Bedloe* de Edgar Poe. Că acțiunea se petrece în Spania este și acesta un element romantic, însă de calitate senzațională, deoarece acțiunea în genere a scrierii romantice germane (în afară de teatru și poezie) se întîmplă, cînd se alege un teritoriu exotic, mai ales în Italia sau în Franța. *Novelă svedică* pe care o tradusesese în adolescență Eminescu după Onkel Adam avea și ea un erou spaniol, pe Don Caldero. Descrierea castelului are o notă halucinantă vădit hoffmanniană, totuși se simte înrîurirea senzaționalului de a doua mînă. Iată interiorul putred al castelului Lejonsnäs, spre a fi comparat cu cel ce va urma în scrierea noastră:

«Cînd intrarăm pe pragul mare și boltit, un aer rece și stricat ni veni înainte. Ici și colo căzuse părți din ornamentele de gyps de pe pereți, și mai multe cadre mari, zugrăvite cu olei, ce reprezentau vînători de urși, se pătase de mucegai... Virii cheia în broasca greoaie și cu ornamente nenumărate, care ducea în apartamentul consilierului de stat. Venirăm într-un antesalon, ornat cu multe portrete și picturi de școală olandeză...»

Numele eroului, Alvarez, este și de astă dată tipic literaturii fantastice și fatalistice, căci e între altele ale eroului din *Le diable amoureux* de Cazotte. scriere cu mari inriuriri asupra romantismului german.

Eminescu a dat scenei din subterana cu comori un înțeles simbolic de deșertăciune, sau mai degrabă de mizantropie, făcînd din Alvarez un fel de Timon Atenianul:

«El ieși din mormint după ce tocmise la loc paiele și pămîntul, ca să nu se cunoască că el a ieșit din mormint, și-ncepu să meargă încet prin cimitir... Ajunse lingă mur... îl sări... și-ncepu să meargă spre oraș... Ajunse într-o ulicioară strîmtă, de a căreia amîndouă laturile se nălțau case negre și lungi cu ferestrele rotunde... Un turn de biserică lungă, cu piatra lui mucigăită, acoperit cu olane negrite de vreme, cu ferești risipite și oarbe, cu o ușă masivă și veche de stejar ferecată c-o cruce de spijă lucrată în mii de podoabe de flori... El decshise c-o cheie mare și ruginită poarta, sui scările înguste în sus și intră într-o cămară nalt boltită, în mijlocul căreia se afla o masă de piatră sură și un scaun vechi, a cărui îmbrăcăminte de piele era toată ferenițită... Numai luna se uita sperioasă pînă la fereastra veche, incuiată și fără obloane, care sămăna mai mult o găvăună de piatră de la o vizunie. Bătrînul sur se uită uimit la lucrurile ce-l înconjurau... un pas instinctiv îl dusesese în această vizunie... el găsisese cheia la sine... Un dulap vechi de lemn mohorit, lucrat cu fel de fel de sculpturi, era pe jumătate deschis, o candelă de sticlă roșie-închisă vărsa raze slabe de rubin în cămara pustie... el deschise dulapul... scoase un

pergament vechi și-l desfășură dinaintea lui... Era o cartă a Spaniei. În un loc al ei era minjită cu culoare galbenă ca aurul... El s-apropie de fereastră și se uită mult la locul minjit.

— Hm! da, da! aici trebuie să fie visul vieții mele...

Și ca și când s-ar fi speriat de neîngrijirea în care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui și-l închise iute c-o cheiță de oțel... Apoi începu să se primble prin cămară... O oală de flori numai cu pământ era într-un colț... El¹ turnă pământul afară... sub el erau monede de aur... C-un fel de aviditate el legă banii într-o treanță veche și-i puse în sin... Toate ce făcea i se păreau firești și totuși dacă s-ar fi întrebat de ce le face nu și-ar fi putut da socoteală... Avea instinctul neconștiu a unui animal, care face tot ce-i de trebuință fără să știe spre ce scop.

El își tunse barba și părul c-un foarfece ruginit... deschise o ladă seculară și mohorită... scoase din ea haine frumoase de catifea și se schimbă în ele... Scoase o oglindă din ladă și se admiră în ea... găsi un șip vioriu plin de mireasmă și-și stropi hainele cu ea... și când ieși din turnul vechi cu pălăria lui cu șnur de aur... cu bumbii lui de petre scumpe, cu inele de diamant pe degete, părea un gentilom bătrîn și bogat...

Merse în fața unui palat vechi, zidit într-un frumos stil maur, înaintea căruia se-ntindea o grădină de pomi în floare, înconjurată de un grilagiu de fier cu virfuri aurite... În bolta porții sună un clopot... I se deschise, portarul se plecă pînă la pământ înaintea lui... El trecu pe o cărare lungă în umbra unei alei de castani, ajunse la scările nalte acoperite de un baldachin suspendat pe colonne în forma lujerilor de crin, intră înăuntru... Sui repede scările acoperite c-un covor moale... intră într-o sală splendidă... a cărei tablouri de pe pereți se zugrăveau șters și neclar* în semi-întunericul luminei de lună. Pe-un jeț lângă fereastă ședea

---

¹ În ms.: *Era*.

o fată naltă și palidă, care la intrarea lui își întoarse mută capul... El s-apropie de ea...

— Voi sunteți, signor? zise ea încet... ședeți în fața mea... am să vă istorisesc multe...

Ochii ei mari și întunecați purtau în ei o durere fără de lacrimi... Uscăciunea lor teribilă trăda disperarea.»

Fata roagă pe bătrînul marchiz, căruia îi e destinată ca soție, s-o cruțe, căci iubește un cavaler tînăr și frumos. Marchizul consimte cu condiția să fie concediat chiar în aceea seară, ca prezența fetei să nu-i răscolească iubirea. Cere trăsura să plece, hîrtie și condei și pe tatăl și vărul fetei (care e, pare-se, cavalerul în chestiune) drept martori la declarația de renunțare. Vine contele. Știindu-l sărac, marchizul se hotărăște să-i dea jumătate din averea sa ca zestre pentru doña Ana. Sosește notarul. Marchizul dictează actul de donație, fata și vărul ingenunchează înaintea lui, el îi binecuvintează, iar contele vesel îi strînge mîna. Marchizul trece într-o odaie slab luminată, unde dormea într-un pat un bătrîn semănînd aidoma cu el și care visa că renunțase la mîna doînei Ana și că-i dăruise jumătate din avere.

«Visezi ceea ce eu am făcut, zise el încet... Cu atît mai bine... cu atît mai bine.

Cobori, se sui în trăsura care ieși din curte și-ncepu să zboare pe străzile lungi, apoi ieși în cîmp pe drumul de țară.»

Merse așa pînă la două după miezul nopții.

«Un castel vechi c-o grădină părăginită se nălța pe o coastă de deal... Părea mai mult o grămadă de pietre decît o zidire, cu murii ei risipiți, cu copacii morți <uscați>, pe a căror tulpină creștea generații tinere de arbori noi și subțiri... Era un parc ca o pădure verde <veche>, unde pe ruinele copacilor vechi și putrezi cresc cei noi și tineri... Trăsura intră în curtea plină de ierbărie și de huci sălbăticit, ajunsese la scări... el îi dete drumul și intră în înaltele și surele sale ale castelului, cu părății reci de piatră patrată, cu mobile antice și veștede, cu tablouri șterse și mohorite în cadruri de lemn negru... Astfel umblă bătrînul, c-o luminare de

ceară într-un sfeșnic de argint, prin toate odăile largi și deșerte, și <cu> vise din bătrâni îl înconjurau acele portrete, care, serioase în cadrele lor, se uita pare-că la el...

El ajunsese într-o cămară naltă și fără fereastră... Afară de ușa pe care intrase, nu mai era o alta... El închise acea ușă după sine, trase pe dinăuntru un drug de fier peste ea... s-apropiă de un părete de piatră pătrată și împinse într-un loc cu mîna... Păretele de piatră se-ntoarse ca-ntr-o țîșină... el țușni iute cu luminarea prin crăpătura deschisă și se trezi cu luminarea-n mîină asupra unei scări ce ducea în jos... El întoarse păretele la loc... și coborî scările ce sunau timpit sub pași... un aer bolnav îi îngreua pieptul... Ajunse în o suterană mare... De jur împrejur erau boltiri în muri, în care erau statui de piatră... chipuri de cavaleri îmbrăcați în fier... ce se uita cu ochii lor reci de piatră la el... O manta era spînzurată-ntr-un cui... într-un colț era o bute așezată pe tălpi, de mult putrezite, și o cupă de argint alături cu ea...

El scoase cepul de la bute... Nu curgea nimic... Desigur că cămașa prinsă asupra vinului era foarte groasă. El băgă o spadă în bute și ținu cupa... Un vin ca chihlibarul transparent... mirositor curse din bute... El o astupă, își apropie buzele de acel lichid vechi... și beu paharul întreg... I se cutremură corpul de plăcere... Părea că chipurile de piatră începeau a se legăna pe pedestalele lor balanțind cu mîinile, apoi el se culcă pe manta la pămînt ca să privească... Statuile de piatră se coborîră și-ncepură să joace în pivniță, și sub greoaiele lor tălpi de granit urla cerul suteranei... Mai stîngaci decît urșii se-nvîrteau țîpînd și strigau și se certau... Hopp! hopp, zupp, zupp! Și-și legănau taliile lor țepene, și-și mișcau picioarele lor, și ochii lor de piatră se-nvîrteau uscați și morți în incoifatele lor capete.

— Să trăiască Almanzor, striga unul...

— Să trăiască, răsunară suteranele...

Părea c-o mie de glasuri răspund la exclamarea lui, simțai că ești într-un labirint de suterane, la care aceasta era numai tînda... Ropotul infricoșat al cavalerilor de piatră,

strigătele lor sălbatece, turbarea lor înfiorătoare îl făcu pe bătrîn să se-nfășure-n mantaua lui... El nu zicea nimic... dar ei însă observase <nici observau> prezența unui om viu... Părea că el a murit, sau că nu e de fel și numai ei sunt.

Apoi vorbele lor deveniră din ce în ce mai încete, mărunte, țândărite... ei povesteau de părcii a auzi glasuri de babe noaptea pe prispă... povești în care se desfășura înaintea <sufletului> auditorului toată istoria cavalerismului Spaniei... și tot mai molcom, mai molcom auzea bătrînul glasurile lor șoptitoare, pînă ce nu mai auzi nimic... El adormise.

A doua zi se sculă, lumina era însă era un muc numai, în sfeșnicul cel de argint, ce ardea abia... El găsi pe masă o legătură de chei și topite multe [mucuri] de luminări de ceară galbenă... Aprinse unul de unul ce era să se stingă, luă cheile și deschise o ușă ce ducea într-o suterană alăturată. Ținea lumina în aer cu brațul distins... Lăzi cu grămezi de argint erau în colțurile acestei suterane fără vo răsuflătoare... Argint, argint... el merse mai departe... Deschise o altă ușă... Lăzi de aur grămădit luceau slab în lumina cea roșiatică a făcliei de ceară... El s-apropie... Erau monete foarte vechi, din cele mai deosebite neamuri. Unele bătute de romani încă, altele de mai încoace, însă toate vechi... El merse înainte... deschise o altă ușă și acolo găsi mici sicrie pe polițe de fier pline de pietre scumpe. Diamante într-una, rubine și smaragde într-alta... și o ladă plină de cele mai frumoase mărgăritare... Atotputernicia omenească era strînsă-[n] suterană... Mai deschise o ușă și... și zări un sicriu acoperit c-o pinză albă... El dete pinza într-o parte... O țeastă goală cu gura rinjită se strimba pare-că la el... „Ce te strimbi, gîndi el mînios... Ca și cînd eu nu știu că ăsta-i sfîrșitul omnipotenței omenești?”

Simțiri întunecate îi tulbură pieptul, e cuprins de o imensitate de dorințe:

« — Ah, zise el încet, lume, am prins colțul fericirii în mină. Am aur... »

În fața țestei el declamă, făcînd elogiul aurului căruia îi datorește tot:

«...Tot, tot! Mărire, renume, coroane chiar... plăceri... și ceea ce plătește mai mult... dreptul și puțința de-a dispune lumea întreagă. Ce costă inocența unui copil? pot întreba eu... ce, iubirea unei mame pentru copilul ei ucis, ce onoarea unui tată ofilit prin ofilirea fiicei sale... mi s-ar șopti nume <sume> mari... mari pentru ei, nu pentru mine... Ce costă absolutinea bisericii pentru mine <crimă>... o mină <sumă> mare, dar o mină <sumă>... Ce este <costă> mila lui Dumnezeu... s-o scoatem la vînzare... Ce, îndulcirea diavolului, ce, iubirea poporului, ce, gloria, ce costă opera unui geniu cu care să-mi eternizez numele meu... Toate, toate sunt de vînzare... El rise crunt. Ecoul boltelor răspundea cu clocot la risul lui cumplit, și cranul cel mort parcă rinji din sicriu... Iată-mă dar în virful lucrurilor omenеști... Ce-aș fi eu fără tine, metal rece și mort? Un cerșitor pe ulițele Sevillei... Ce sunt cu tine? Tot ce voi... Ce este în tine? Nu pot afla un răspuns din mutul <sunetul> tău... Ce este în tine? Este amor? Nu... unde-i... E amicitie, mărire, geniu? Nu... căci nu-l văd... Și totuși ești tot... tot...»

Acum se va preciza dedublarea marchizului. Adormitul se va scula, se va mira de fapte pe care pretind alții că le făcuse, va alerга într-un suflet la castelul său, unde se află însă celălalt, și se va lupta cu chipul său propriu în alt exemplar. Amănunțit, lucrurile se vor petrece astfel: în vreme ce unul declamă în subterană, marchizul Alvarez de Bilbao se trezește de dimineață în casa contelui după acel vis ciudat pe care n-avea de gînd să-l înfăptuiască. Intră în sala unde toată familia era adunată la masă. Conte se miră că-l vede așa de curînd întors de la țară și-i mulțumește încă o dată pentru danie. Marchizul protestează, afirmă că a visat numai ceea ce se pretinde a fi făcut și, aducîndu-i-se pergamentul, declară semnătura falsă. Cere trăsura, i se spune că plecase cu ea. I se aduce în cele din urmă o trăsură de poștă.

«Trăsura și servitorii venise cu el de cu sară acolo. Se cruciră când îl văzură apărind într-un al doilea exemplar.

— Am venit eu asară cu voi la țară?

— Venit, marchize...

El sui iute scările... intră în apartamente... Găsi portofoliul lui propriu pe masă, pe care știa că-l avuse în oraș... „D-zeu cu mine! gîndi el... Ce-nsemnează asta?...“ Căută urme de om străin prin toate odăile... Nimic... Ajunse doar la ușa apartamentului din urmă. Ah! acea ușă era închisă de o sută de ani. Broască ruginită... Apoi se cunoștea că nu imblase nimenea...

Toată ziua aceste cugetări nu-i putură ieși din minte.

Sara, după ce închise ușa după sine, se puse-n dreptul oglinzii și privi lung la el însuși... ca să vadă de-i el ori de nu mai e el... El începu să amenințe cu degetul chipul din oglindă rîzînd și strîmbîndu-se... „Ha! blestematul! mă persecutezi, ai? faci sinete în locul meu... mă bagi în datorii, hoțule?...“ Chipul din oglindă amenința și el cu degetul, dar pare-că se uita serios și parcă strîmbăturile lui erau de nebun... „Ce-i asta, gîndi marchizul speriat... Eu rid, și el se uită la mine!“... El rise tare ca să se încredințeze că chipul din oglindă e umbra lui... și chipul ridea... dar cum... D-zeul meu! Un rîs satanic, nebun...

— Oh! Oh! strigă marchizul, aici e mai mult decît umbra mea...

Apucă o spadă lungă și-ncepu să manevreze pe lingă oglindă... Și chipul manevra c-o spadă...

— Ieși dar, zise el vinăt de turbare, ieși, umbră, să mă lupt cu tine... Să vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu...

Oglinda se-ntoarse în țîțini și un chip uscat ce era marchizul însuși într-al doilea exemplar se arătă dintr-un gang înfundat în muri...

Spadele lor se încrucișară... amîndoi suri... amîndoi serioși și iuți... Trăsură cu trăsură același om ce se lupta cu el însuși... Dacă-ar fi căzut unul din ei... n-ar fi știut care

a căzut... se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieșit din oglindă.

El căzu străpuns drept în inimă... Și umbra din oglindă începu a ride... Apoi luă cadavrul... îl aruncă după oglindă... o repezi la loc ca pe-o ușă... șterse sabia de sânge și se puse pe jețul unde cel mort șezuse c-un cart de oră-nainte...»

A doua zi, primind muștrări de la conte și actul de donație înapoi, noul marchiz de Bilbao scrisese un bilet doănei Ana, înapoiindu-i pergamentul. Acum, «avea în mână cheia voinței omenești, putea să producă orice mișcare i-ar fi plăcut. Bucurie, invidie, durere, iubire, ură... „Va să zică te am în mână, quintesență a mișcărilor istoriei... avere. Tu, reprezentant al puterilor omenești și al puterilor naturii.”» Căutând avea cel mai frumos palat din Madrid, saloanele sale erau populate de lumea cea mai elegantă a țării, iar femeile frumoase, auzind de fabuloasa sa avere, vor să pună mina pe ea, căutând să intre în grațiile marchizului. Între ele strălucea Ella, cea cu «fața de marmură, cu părul de aur cenușiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase... gîndeai că universul instelat se uită asupra pămîntului numai de dragul ochilor ei... Și minile ei de crin și umerii ei de zăpadă... Un poem.» Numele și exaltările par a proveni din *Ella* lui Al. Depărățeanu.

Și belă, grațioasă, ca astra tremurîndă
Ce spontă-ntîi pe ceruri, era Ella de blindă,
Din ochii ei azurul tot sufletul răpea,
Din buză-i toată vorba «amor, amor» zicea.

Bătrînul întinerește văzînd-o... Odată la un sfîrșit de bal marchizul ingenunche la picioarele ei și-o întrebă dacă îl iubește.

«— Ella! zise el¹, mă poți tu iubi... mă iubești tu?

— De mult, de mult! șopti ea abia auzit...

---

¹ În text: *el lui*.

— ...Tu minți!

— Mint? Ce m-ar fi făcut să mint?»

Marchizul răspunse că înviurirea magică a averii sale, pe care n-o mai are, căci s-a risipit. Din milionul ce i-a mai rămas îi dă ei jumătate, spre a o pune în libertatea de cuget de a decide asupra inimii sale. Ochii Ellei fulgeră de indignare. Ea nu-l iubește pentru bani, renunță la el, deși îl va iubi în veci. Marchizul îi lasă tot milionul într-un portofoliu, cu act de danie în regulă, și iese spre a-i da putința să hotărască. Ella ia cu aviditate portofoliul și fuge. Când marchizul reintră, constată trist că aurul nu poate orice. «Mine orașul va ști că sunt un cerșetor... Un cerșetor bătrîn înamorat de chipul unui angel.» A doua zi îi vin o sumedenie de scrisori. Femeile îi cer înapoi biletele de dragoste, amicii se scuză că nu mai pot avea onoarea etc., într-un cuvînt îl părăsesc toți. Cîteva nopți marchizul nu poate să doarmă, însetat de iubire și de fericire. Văzuse că «aurul e izvorul fățării și-a minciunii...»

«— ...O, aur, aur <amor, amor>, șopti el adormind...

Simțea iar nebunia cuprinzîndu-i sufletul... simțea iar sufletul constrîngîndu-i-se <contrăgîndu-i-se> într-un grăunte de jăratec.»

Întunericul îl cuprinse și «se <nu> simți nimic... nimic...».

Probabil cîteva veacuri mai tîrziu și în Franța, ne aflăm într-un paraclis negru și înalt, în mijlocul căruia se află un catafalc cu un sicriu. Asupra sicriului este aruncat un lîțoliu de catifea neagră cusut cu stele de aur. În noaptea solitară arde o singură făclie, nici un preot nu murmură rugăciunile morților. O ușă de spijă se deschide și intră o doamnă înaltă cu un vâl de dantelă pe față, urmată de un bătrîn. Prințesa — așa i se spune — deplînge moartea celui din sicriu («Ah! cîpilul meu... astfel se sfîrșește o viață de om...»), bătrînul însă îl socotește pe acela «om fără inimă, care desprețuia femeile, căruia moartea-i părea o mîntuire... om superstițios, mîndru, sărac... nebun c-un cuvînt». Femeia ridică colțul lîțoliului și «descoperi un

frumos cap de marmură-nvinețită» cu «un suris de nespusă beatitudine» pe buze.

«— O, Angelo! zise încet, ai știut tu ce-i amorul, ca să-l desprețuiești?... Ți-a mîngîiat vodată urechea acele dulci și întunecoase flori ale nopții, vorbele de iubire, desmierdările unei femei... a bătut vodată la fruntea ta acele bătaii line, sărutările, pe care o gură umedă de femeie să le bată spre a afla cari gîndiri sunt acasă... ale amorului, ale dorinței, ale durerii?... Ah, sărmană frunte <ființă> solitară, te acopăr cu flori... dormi! dormi!

Ea pusese mîinile pe fruntea albă și moartă... El surîdea în sicriul lui cu zîmbetu-i mort și sfînt...»

Se aude gălăgie afară. Cei doi ies repede pe ușa de spiță. Doctorul Dreyfuss și un ins care pretinde că Angelo nu-i mort intră discutînd cu aprindere. Paraclisul se umple de oameni. Cu toată împotrivirea doctorului Dreyfuss, celălalt dă jos lințoliul și ordonă ca mortul să fie dus acasă în patul lui. Popa își face cruce, dar nu se amestecă fiindcă luase banii pentru înmormîntare cu anticipație.

«Cui-i era ciudat în astă împrejurare... era mortul însuși. El auzea vorbindu-se împrejurul lui, vedea cu ochii închiși bolțile gotice ale paraclisului și făclia de ceară albă de la capul lui... dar i se părea că totuși nu va fi decît o închipuire... I se părea și-i plăcea de a fi mort... gîndea că e-ntr-o altă lume și nu pricepea cearta pentru-un cadavru...»

Simțea atingerea femeii, apoi «i se părea că e-ntr-o cîmpie lungă și deșartă... că sicriul stă singur sub bolta cerului, că universul se coboară și-l plouă cu stele... astfel încît, acoperit cu iele, el nu mai vedea cu ochii decît țîndări de aur, ce căzuse pe ochi...» Vedea pe mamă-sa plîngînd la fereastră, apoi... nimic.

«După acest interval de întuneric, el văzu iar cei patru pereți tapisați cu flori albastre ale odăii lui, părea că era în pat... că vechiul orologiu zîgănește încet și monoton în perete... i se părea că vede o umbră-n fereastă impletind, și el auzea parcă ciocnirea undrelelor, și portretele din pereți

se uitau la el atît de familiar... ca niște vechi cunoștințe de pinză... apoi gîndea să miște mîna, dar nu putea... să strige, dar era peste putință... și umbra diafană din fereastră oînta încet, cu glasul plin, un cîntec de leagăn, pe care el îl auzise ades cînd era mic... îi venea să plîngă.

— Mamă! strigă el...

— O, trăiește! trăiește! auzi acum tare.»

O lipsă de cîteva pagini aduce o întrerupere a acțiunii.

Mai tîrziu, într-un salon, prindem un dialog între Angelo și o femeie care îl iubește într-un chip prietenesc și matern. Tînăra și frumoasa femeie, căreia Angelo îi zice «mamă», vrea să însoare pe fostul mort cu o fată frumoasă, dar întîmpină împotrivire.

«— Un lucru mă miră, zise ea purpurie ca o rază, de unde am luat acest rol de mentor pe lingă tine?... Afară de aceea mă mir de amorul ce-l am pentru tine. Este o simțire ciudată... Pare o-aș fi femeia ta, dar de mult, de mult, ori pare că-s muma ta... În sfîrșit, e o simțire dulce și familiară... Amantul meu n-aș suferi să fii... și cu toate astea te iubesc...

— Să-ți explic eu această simțire?... Îmi pare ades că noi am mai trăit odată și că eu te-am iubit c-un amor nebun și copilăresc... Visez ades și în fundul visărilor mele văd Egiptul cu toată măreția istoriei lui și îmi pare c-am fost rege și c-am avut o femeie frumoasă, ce se numea Rodope, și că acea femeie ești tu...

— Și mie îmi pare c-a fost odată un om tînăr și că acest om a fost nebun și că acela ești tu... Adică <Adio,> copilul meu! Mai vrei o guriță?

— Ș-o mie, Rodope!

O, perdelele! Cîte ascund ele...

— Va să zică de azi înainte sunt o bătrînă matronă de patru mii de ani... o respectabilă mummă — zise ea ridicîndu-se și făcînd o mutră întunecoasă... Adioli...

Apoi sări ușoară ca o gazelă și se pierdu în zgomotul societății...

„Ciudată copilă“, gîndi Angelo.»

Angelo se simte bătrîn. Întîlnindu-se cu doctorul de Lys, acela îl întreabă dacă crede în spirite. El e membru al societății mistice «Amicii întunericului» și, fiind om cuminte, dă oarecare greutate misticismului. Rodope roagă și ea pe doctor să-l ia pe Angelo la club, spre a-l vedea odată îndrăgostit.

«... Doctorul deveni grav și solemn...

— Angelo, zise el încet, te vom introduce între amicii întunericului. Mă vezi în societatea oamenilor veseli <vesel>, cu fruntea senină... Nu sunt astfel totdeauna. Îți voi arăta singura realitate a vieții, îți voi arăta adevărul scris în palmă... plăcerea. Amicii întunericului sunt amicii voluptății sufletești... Vei vedea cu ochii minții tale ceea ce n-ai mai văzut niciodată... vei bea viața ta în o mie de picături de lumină și de sălbatice simțiri... vei trăi... Este asta trăit, cum trăiește lumea? Cu sufletul gol, cu suferințele și bucuriile lor meschine, cu nimic suspendat. Dacă suntem nimic, cel puțin de acest painjenis al gîndirii noastre să se acațe toată lumina și tot întunerecul, cerul și iadul, deliriul și desperarea.»

Toată atmosfera din societatea mistică «Amicii întunericului» aduce a scriere senzațională:

«Sania zbura pe stradele mari <ninse> și largi ale orașului, în aer clipea, ca o pleavă [de] diamante, cîte un fulg de ninsoare, luna trecea ca¹ floarea chihlibarului pînă nouri vineți, inchegați p-ici, pe colo în bucăți rupte și negre, răriți și desfăcuți pe alte locuri în fișii și-n trențe de argint, deasupra cerul cu bolta lui oțelită, pe stradă în urma saniei se desemnau urme-n omăt, ca și cînd gelăul ar fi trecut lung, lung pe o podeală de tei... zurgălăii cailor de la sanie zingăneau în răstimpul tropătului cailor, și în sanie, înveliți în blane de lup cu față de postav masliniu, era doctorul de Lys, cu urechile nfundate într-o căciulă de jder, și Angelo, a cărui blană se ținea abia de umeri, încît pieptul era neacoperit de ea, așa că asupra-i flutura o mare legătoare de gît ce flutura triumfă-

---

¹ În text: *în*.

toare-n vînt... Pe cap, o pălărie naltă de castor și fața palidă lăsată-n voia răceleii și a fulgurărei fulgilor de ninsoare, care-i păreau o binefacere în amețeața sufletului său. Ochii erau legați c-o batistă de mătasă neagră. Unde se ducea sania el n-o știa... În fine, ea intră pe o poartă într-o ogradă solitară îngrădită c-un gard putred de mult, deasupra căruia stăruia în șiruri dese și vii, ca un val nestrăbătut, răurusca desfrunzită, neagră, ghemuită cu miile ei de ramuri încîlcite de-a lungul gardului... În mijlocul gardului era o casă cu două caturi, a cărei var era negrit de ploaie și vînturi, peste a cărei ferestre erau închise obloanele și nici pînă una din ele nu se strevedea o rază de lumină... Coborîră la scara intrării... nimeni nu le ieși înainte... »

Doctorul duse pe Angelo de mină, deschise și închise după el ușa cu cheia, coborîră apoi în jos pe o scară. Atunci ridică legătura de pe ochii lui Angelo.

« Acesta se trezi sub o boltă, a cărei muri erau ca de cărbuni unși cu untdelemn, adică negri ca cerneala și străluciți, și în mijlocul bolții lucea o lampă clară ca de diamant, care da o arătare și mai păienjenită și mai aspru zugrăvită colțuroșilor muri și netezilor bolte... »

— Unde suntem? zise Angelo.

— În peștera demonului amorului, zise de Lys încet... Sună din acest clopoțel de metal și strigă: Abracadabra... » Angelo sună de trei ori.

« ... ca din pămînt, văzură un băiet frumos, palid ca suprafața mărgăritarului, cu ochii în bolți mari, negri, cam turburi de <dar> adînci, cu părul care-i curgea în vițe negre și strălucite deasupra umerilor, cu pantaloni strimți asemenea ciorapilor de mătasă neagră... în genere toate hainele îi erau strimt lipite de corp, încît formele cele mai frumoase, asemenea ale unei statui, erau îmbrăcate în acest tricot de mătasă. Pe cap avea o pălărie de catifea viorie c-o pană roșie... Mîinile lui de zapadă purtau o vargă... »

Androginul întrebă pe Angelo ce vrea și el ceru ca încăperea să se prefacă într-un salon.

«Deodată murii se-ntoarseră ca-n țitini și dispărură și se prezintă o sală frumoasă cu covoarele moi, cu mari candelabre de argint... cu mobile îmbrăcate-n catifea vișinie, cu mese de lemn de nuc lustruit... Un cămin de marmură cu focul arzînd era-ntr-un colț al salei...»

Angelo, încălzit («Misticismul era elementul lui»), întrebă pe «demon» cum se numește și acela răspunde «suri-zînd c-o firească equivocitate» că Cezar sau Cezara, după voință. Angelo cere o sărutare:

«Cezar se uită rece la el...

— Asta nu stă în contractul ce l-am face, Angelo... faptele mele stau la dispoziția ta, ființa mea nu. Trebui să-ți cîștigi afecțiunea mea... Vom vedea de-o vei fi în stare, frumosul meu copil...»

Angelo, vrînd să vadă puterea magică a demonului, cere schimbarea încăperii în sală de bal.

«Demonul ridică varga... pereții se dederă-ntr-o parte și deodată din toate laturile se văzură sale, cu pereții îmbrăcați în atlas alb ca omătul cusut cu frunze întunecate și cu flori vișinii și strălucitoare... În candelabre mari ard lumînări de ceară ca zahărul, cu flăcări diamantine... Aerul salei e argintat, cald de miroase, strălucit de oglinzi cu pervazuri de marmură neagră...»

Fete frumoase trec dantînd.

«Pintre ele, tineri în haine negre, cu veste cu florea ca crinul <veste în floarea crinul[ui]>, cu mânuse ca mărgăritarul, cu botine radioase și cu bumbi de diamant la manșetă. Prin bolțile ce reprezentau locul ferestrelor lipsinde erau trepte cu oale de flori proaspete și înfrunzite*, care împleau c-o dulce răcoreală sala, într-un loc era un joc de ape care sticleau ca [argintul] izbucnind în sus și recăzînd în bazinul lor de marmură albă în snopuri înalte de fire de diamant...»

Angelo privea cu mirare, din jilțul său, această primăvară în fundul pămîntului. Toți amicii întunericului purtau cîte o mică jumătate de mască de catifea, acoperind fruntea și nasul. Unele fete tinere erau însă fără mască. Totuși Angelo

se plictisește și cere Cezarei să organizeze un concert, o dramă, ceea ce aceasta înfăptuiește, făgăduindu-i și un rol.

«Un părete din fund își ridică [atlasul] zapada sa înflorită cu roze de pustie <jeratic> și se văzu o scenă, a cărei culise reprezentau arbori și tufișe de-o tinără și mustoasă verdeată, iar¹ fundul <fondalul> reprezenta un deal îmbrăcat în pădure de mesteacăn, un riu curgea alene prin sălcii plingătoare și în vârful dealului se-nălța un castel vechi acoperit cu plăci [de] fier, a cărui muri colțuroși erau însemnați de lună... Pe scena ce reprezenta grădina aceluia castel, cu straturi nalte de flori, cu boschete tainice și cu șiruri de trandafiri, ieși Cezara într-un domino negru a cărui glugă era lăsată pe spate...»

La vederea ei, Angelo e cuprins de un sentiment ce n-are nimic meschin:

«era o simțire tare și furtunoasă ceea ce-i mișca inima... i se părea că, dac-ar fi iubit pe acel demon, n-ar fi fost în stare să-i zică o vorbă de desmierdare, un nume dulce, care s-o compare c-o floare, or să găsească plăcere în primblări romantice la lună.

„Ah! gândi el în sine, asta nu-i amor, asta-i înălțare peste firea mea proprie... este simțirea stejarului când crește... a leului când se tologește-n soare, a calului arab când forăiește-n fața inundațiunii <incendiațiunei> de care fugă... Pare-că dac-aș stringe[-o în] brațe aș omori-o, dac-aș săruta-o, i-aș singera buzele tinerei <tiranei> mele... O urăsc... dar o urăsc de mor...”

Cortina cade. De Lys cheamă pe Angelo pe scenă. Fete în tricouri de mătase, care jucau roluri de paji, se anină de gîtul tinărului, dar el se desface de îmbrățișările lor, se îmbracă în tricou negru și pourpoint de catifea neagră, cu manta aruncată pe umeri și joacă apoi rolul unui cavaler tinăr de care-i inamorată o regină. Pe regina o joacă Cezara. Regina-i vorbește cu aprindere, el răspunde rece și măsurat, ea face un gest intenționat, el o crede în pericol și o ia în

¹ În text: *iar în [fund se vedea]*.

brațe. Îmbrățișare și sărutări aprinse. « — O! te iubesc, șopti ea cu turbare... nu vezi tu cum turbez de amor și de dorință, frumosul meu copil! » El strigă să se lase cortina spre a nu se face de ris față de public, apoi se desface din îmbrățișare și înjghebează o declamație focoasă, dar mândră, într-o poză de fier, nemișcată. Cortina cade. De Lys prinde în brațe pe Cezara aproape leșinată. « — Ce frumos el... » murmură ea zîmbind, atît de trist, atît de resignat, cu atîta amor totdeauna. » Ostenit, Angelo trecu în cabina lui; atunci Cezara îl cheamă la ea și-l roagă s-o dezbrace.

« El îi descheia corsetul. Zapada umerilor ei se ivi splendidă de sub rochia albastră... El își băgă minile între sînii ei... Ea răsufila greu și se-nțoarse c-o ochire rece la el...

— Aide! nu fi copil... Vino ici la picioarele mele... În-genunche... Scoate-mi botinele și ciorapii.

El nebunea. Lacrimi de turbare îi împlură ochii cînd simți în mîna lui acel picior gol, neted, mic... el îl apropie de gură...

— Mă iubești tu, Cezara, zise el încet...

— Nici prin gînd nu mi-a trecut... Aide, disprețuitorul femeilor...

Și bucată cu bucată el îi luă hainele. Pînă ce tremurîndă ea rămase goală, reflectată de oglinda cabinei... Ochii lui se primblau și cuprindeau cu sete acel corp de marmură, ar fi voit s-o prindă-n brațe... dar o mișcare rece a minilor ei îl opri.

— Sunt demonul amorului, nebunile! De ce te-njosești înaintea mea... »

Cezara se dedă față de Angelo la niște gesturi îndrăznețe de pasiune. Apoi se îmbracă iute în hainele cu care fusese el pe scenă.

« — Ce frumoasă ești astfel... »

Era un paj frumos și melancolic, un Hamlet-femeie...

— Astfel mă joc cu tine... ca tigresa cu prada sa... Căci ești prada mea, Angelo... fiecare sărutare a mea va fi un vo-

luptos martiriu pentru tine... fiecare-îmbrățișare, un gând de întunecoasă și dulce durere... Asta-i voluptatea cea crudă a chinului... așa voi să mă iubesc.»

Femeia vampirică scoate pe Angelo din club, legat la ochi.

«...Afară aștepta o sanie, a cărei cai băteau pământul de nerăbdare... Cezara-l apucă pe Angelo-n brațe ca pe un copil, îl aruncă în sanie, într-o blană mare, sări și ea lângă el, înfășă blana împrejurul lor amîndurora... Caii începură a zbura și ei erau învăluiți ca-ntr-un cuib pufuit de vrabie, își scoteau capul numai cînd voiau... Ca și cînd ar fi fost acasă-n pat sub o plapomă de pene trasă peste capete... astfel li era lor acum... Ea se juca cu el, îl stringea-n brațe, -l desmierda ca pe-un copil, or ca pe-o pasere, pe care ar omori-o stringînd-o și desmierdînd-o. Și fața ei netedă, plină, dulce s-alătură de fața lui, el simți ca și cînd i-ar fi șters fața c-o catifea, gura ei se lipea de urechea lui...»

— Sunt demonul amorului, zicea încet, sunt un drac, s-o știi, s-o știi... Mă prind de tine ca iedera de stejar, pînă ce corpul tău se va usca în îmbrățișările mele, cum stejarul se usucă supt de rădăcinele iederei... Te nimicesc, voi să-ți beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată... îngere!

Ea-l înlănțui cu brațele și cu picioarele... îl stringea tare la pept, ca și cînd ar fi voit să-l sfarme... ca și cînd n-ar fi voit ca peptul ei să se imfle... Singele lor ferbea ca mustul îngropat în pămînt... li se părea c-ar fi țîșnit pin pori și dacă ea și el ar fi avut rane la peptul lor... desigur că în acest moment de viață concentrată singele lor ar fi comunicat reciproc ș-ar fi concrescut organismele lor ca doi trunchi de copaci...»

Angelo cade cu totul în stăpînirea Cezarei.

«El se zbătea în brațele ei ca turturica în ghearele vulturului și părea asemenea mielului care caută cu gura lui gura lupului spre a-l săruta, căci nu-l cunoaște și crede că-i

cinele. Astfel el, în slăbiciunea sa copilărească, căuta fără de voie gura ei...»

Cezara își dădea seama de «amorul» lui. «L-ar fi putut, omori acumă fără ca să reziste, fără ca s-o simtă chiar atît era cuprins de iubire... așa cum fluturul s-aruncă-n foc... așa cum efemeridele mor în atingerea lor amoroasă.» Ea duce pe Angelo acasă beat de amor, îl dezbracă, îl suie în pat, îl mîngie, îi pune o roză pe gură și-și mărturisește sieși dragostea, satisfăcută că în vreme ce ceilalți bărbați erau agresivi, dulci, complementatori, afectați și lăudăroși, acesta se voiește iubit și-și lasă sufletul frămîntat de cuge-tările și îmbrățișările ei, ca o bucată de ceară. Angelo se trezi a doua zi obosit «ca și cînd l-ar fi bătut măr și l-ar [fi] învelit apoi într-un cearșaf ud și rece... Avea friguri.»

«Trebuie să fug de ea... trebuie să fug de ea... căci dacă m-ar omori numai n-ar fi nimic... dar are să mă tortureze, are să-mi omoare nerv cu nerv, gîndire cu gîndire, bucată cu bucată din creierii mei s-o muia sub sărutările ei... Ah! și cum știe femeia asta a săruta... te trec fiorii... cu fiecare sărutare mori, spre a învia și-a muri din nou sub o alta... Dacăș fi fost îmbrăcat în cuirasă de fier și m-aș fi luptat în turnir, corpul nu mi-ar fi atît de zdrobit ca sub îmbră-țișările... Într-adevăr, pare că s-a lipit de mine și mi-a supt prin toți porii ei sîngele din carne, sucule din nervi, puterea din mușchi...»

Se privi în oglindă, văzîndu-se palid și mai frumos, își încălzi mîinile reci la flacăra de spirt de viorele și «ieși în grădină să se primble prin cărările ninse, pin arbori des-frunziți, cu ramurile-nărcate de omăt». Hotărit să fugă de demonica femeie, primi, către seară, invitația lui de Lys de a merge la club, cu condiția să nu întîlnească pe Cezara. E dus iar legat la ochi, lăsat singur într-o odaie. Cînd își scoase legătura, «se afla într-un cabinet mic, tapisat cu negru... Un cămin de marmură roșie cu foc, o oglindă în părete, covoare moi pe jos, o masă c-un sfeșnic de argint, două jilțuri cu sprijoane nalte.»

Spre mirarea lui, intră Cezara, care, înțelegînd că dragostea ei îl obosește și că vrea un mod calm, se oferă să-i găsească ceva potrivit și cheamă «exemplarul nostru de crin, care de ieri oftează după Angelo». Cezara părea acum ingerul mîlei și al îndurării.

Vine Lilla, fată gingașă și naivă, în stare să spună multe «nerozii dulci». În vreme ce Angelo sta în jilt, întors spre sobă, nevăzut, Cezara vorbește cu Lilla despre el și face pe fată să-și vădească dragostea și drăgălășenia ei. Pretextînd apoi că se duce să cheme pe Angelo, pleacă, încuind ușa cu cheia. Angelo iese de după jilt, ingenunchează înaintea fetei. Urmează o conversație plină de gingășii și dulcegării. Își caută unul altuia în sin butonul de diamant de la manșeta lui Angelo, apoi: «El stinse lumina și un întuneric¹ adînc acoperi suspinul lor de amor.»

«Pe cînd Lilla și Angelo erau într-o stare dezordinată, unde hainele parte căzuse de pe ei, parte atîrnau în toate părțile și ei pe jumătate goi dormeau strîns îmbrățișați pe sobă, gură-n gură, intră Cezara c-o lampă în mînă în casă și se uită la ei... Ea era palidă, serioasă, tristă... Ținea în mîna ei un cerșaf alb și mirositor și-l aruncă peste mire și mireasă, apoi se puse-n fața focului și se uită multă vreme în ultimele urme a jeraticului. Ochii ei se umplură de lacrimi... apoi se sculă repede, ridică colțul cerșafului, descoperi capul lui Angelo și-i sărută fruntea:

— Ai să-mi plătești tu asta, copilul meu, ai să mi-o plătești!

Apoi ieși din cabinet.

A doua zi Lilla umbla cam pe lîngă pereți și nu i se uita nimărui în față... Angelo era de-o paloare umedă, ochii erau turburi și suri și pierduse (turburi și moi în cap și pierdură) din demonica lor strălucire.»

Lilla îi explică cum venise în clubul «Amicii întunericului». Îl văzuse în salonul doamnei N., se îndrăgostise de el,

---

¹ În text: și în întuneric.

și de Lys, bănuind aceasta, o adusesse aci. Lilla își concepe fericirea dragostei în chip burghez, așa:

«... Iată tabloul ce mi-l zugrăvesc... Dimineata, cînd vei dormi încă, te-oi săruta pe ochi și te-i scula... apoi ți-oi aduce cafeaua și cămeșa cu butonii puși și ciorapii, halatul, fesul, o țigară... te-oi îmbrăca, apoi te-i duce la treaba ta... și, rămasă acasă, voi șterge colbul de pe cărțile tale, voi aranja hirtile, voi dregă penele stricate și cînd vei veni acasă va fi masa pusă... pînză albă, farfuriile curate, paharele limpezi de clare... după masă vom șede la cafea, vom vorbi nerozii... apoi, adaose încet abia mișcîndu-și buzele, apoi... zic și eu, de... vom avea copii... un băiet frumos ca tine, icoana ta, ș-o fetiță ca mine... Ah! vom fi fericiți!...»

Lilla pleacă apoi acasă, urmînd ca Angelo să vie să-i ceară mina. Acesta ascultase vorbele fetei întunecat și trist.

«... Va să zică asta-i viața mea viitoare... Adio visuri orbitoare... am-devenit unicul bărbat al unei unice femei... Voi avea copii... mi-o aduce halatul și papucii dimineata... Ah! dar o dezgustătoare perspectivă de urît și monotonie...»

Cezara intră apoi în haina ei de Hamlet, își bate joc de Angelo, analizîndu-i și exacerbindu-i deznădejdea, găsind ironic că el aflase adevărata cale a naturii, «reproducerea neamului omenesc».

«—... Te-nchipuiesc cu halatul înflorit... cu fes în cap, cu papuci, cu ciubuc, c-o claie de copii, c-o ocupațiune monotonă și somnoroasă; apoi vei muri și copiii tăi cei de spirit vor repeta aceeași viață spirituală...»

Femeia demonică pleacă după ce înrăiește pe tinăr cu o logică strînsă: de nu va lua pe Lilla o va neferici, de va lua-o, înșelînd-o, o va face iarăși nefericită.

Manuscrisul are iar lipsuri. Regăsim pe Cezara convorbind cu Angelo. Cea dintîi a lămurit Lillei și tatălui ei că Angelo n-o poate lua în căsătorie și crede că un «camarier» al ei ar putea-o face fericită. Se vede că Cezara a încercat să se sinucidă, căci are o rană la piept.

« — ... Vino-ncoace și sugă rana asta... nu vezi că-mi curge sângele pe haine?... »

El își lipi buzele de rana pieptului și supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zapadă... Ea-i ținea capul cu minile... apoi-i ridică capul și sărută gura lui roșie de sânge... Asta drept mulțumire... Ea-și acoperi sinul, îl ridică pe brațele ei ca pe un copil, îl strinse la piept, îl desmierdă...

— Cum mă faci să pățimesc, șopti el încet.

— Bine încă n-ai cunoscut tu ce voi eu ca să cunoști... Amicul meu, ai alegerea între două lucruri: între unul ordinar, meschin și între durere, pasiune, turbare... între Lilla și mine. Eu nu te-nșel, ți-o spun dinainte. Eu voi usca viața ta de m-alegi pe mine... eu te voi omori... dar nu ți-oi face copii... De un singur lucru te asigur, nu ți se va urî cu mine, poate însă ca mie să mi se urască cu tine... atunci, se-nțelege, se sfirșește totul... »

Într-un cuvint, iată ce oferă Cezara:

« Volutatea cea crudă a dorinței și a durerii... iată ce-ți ofer... De un lucru să fii sigur: te iubesc. Nu te lăsa înșelat de împrejurarea că amorul seamănă așa de mult cu ura... Aș fi în stare să mă las muri <ucisă> pentru tine... »

Manuscrisul este fără îndoială neterminat. Căci ar trebui să vedem soluția acestei iubiri între Cezara (care înseamnă totdeauna tipul voluntar și activ) și Angelo (temperamentul pasiv, angelic), precum și a treia reîncarnare în « omul sinistru și rece, cu fața de bronz ».

56. Archaeus

Metempsihoza singură e o formulă prea populară pentru ca Eminescu să fi fost mulțumit cu ea. Rămânând și mai departe la gândul de a explica literar migrația sufletului, identitatea în pluralitate în temeiul acelui idealism panteistic ce este caracteristic romantismului, el umblă să aducă o documentație filozofică mai severă, să facă o nuvelă propriu-

zis metafizică. Fragmentul *Archaeus*¹ este o astfel de încercare, datînd după stil și ortografie din epoca ieșană. Fiîndcă se amintește acolo de regele Tlă («Auzit-ai tu vrodată povestea regelui Tlă?»), ne putem închipui că s-ar putea să fie o introducere, plănuită mai tîrziu, a nuvelei de mai sus. După ce va fi făcut teoria veșniciei formelor universului bătrînul ar fi povestit ca o ilustrație *Acatarei faraonului Tlă*. Afirmatia că spiritul lumii se înfăptuiește «ici ca rege, colo ca cerșetor», ar fi fost foarte nimerit demonstrată prin aceea că Tlă este o dată rege în Memfis și apoi cerșetor în Sevilla. Însă așa cum se află, fragmentul ese cu mult evoluat conceptual și alcătuiește un element deosebit.

Eroul nuvelei merge la crîșma «Corabia lui Noe», unde se întîlnește cu un moșneag original, cu păr alb, ras cu totul la față și mirosînd în chip plăcut a tabac. Acesta încearcă să lămurească tînărului ce este *Archaeus*. El îi expune apriorismul în chipul acel propriu schopenhauerian pe care-l vom studia:

«— Șșut! Taci, nepoate... Toate celea la vremea lor. Am să-ți spun eu îndată cine-i *Archaeus*, numai mai întii bea și tu păharul de vin și ascultă următoarele cuvinte a moșului. Cugetări imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, <și dac-ar fi imposibilă,> n-ar exista. Ce este imposibil? Am să-ți pun îndată o mulțime de probleme. Condițiile a orice posibilitate sînt în capul nostru. Aicea sunt legile ciudate cărora natura trebuie să li se supuie. Aicea-i timpul cu regulile lui matematice, aicea spațiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, și dacă le ștergi acestea... și un somn adînc le șterge pentru cîteva oare... ce simțemînt ni rămîne pentru acest interval al ștergerii? Nimic.»

Paré a se vorbi, precum se vede, de apriorismul lui Kant, formulat în modul lui Schopenhauer cu lumea ca reprezen-

---

¹ Ms. 2269, f. 19—39; *Scrieri politice*, p. 283 urm.; fragment în ms. 2268, f. 22—23.

tare, ceea ce reiese și din teoria visului, pe care o face mai departe. Trebuie să relevăm că la Eminescu cauza lumii este spiritul universal prin coparticiparea tuturor celorlalte spirite, eterne și ele. Posibilitatea pe care o găsim în mintea noastră este însăși posibilitatea de forme a Totului. Aceste forme, finite totuși, vor trebui să iasă odată din urnă, și în chipul acesta visul nostru va fi cindva realitate. Una din aceste forme este și aceea a individului uman, care înfățișează, după Schopenhauer, o idee specială. Cum însă lumea este o veșnică lavă în care tipurile se înfăptuiesc mereu, Archaeus aplicat la umanitate este tocmai principiul identității de care vorbea Edgar Poe, prototipul fiecărui individ.

« — ... E unul și același punctum saliens, care apare în mii de oameni, dizbrăcat de timp și spațiu, întreg și nedespărțit, mișcă cojile, le mină una-nspre alta, le părăsește, formează altele nouă, pe <cînd> carnea zugrăviturilor sale apare ca o materie, ca un Ahasver al formelor, care face o călătorie, ce pare vecinică.

— Și este într-adevăr vecinică.

— În fiecare om se-ncearcă spiritul universului, se opinteste din nou, răsare ca o nouă rază din aceeași apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămîne-n drum, drept că în mod foarte deosebit, ici ca rege, colo ca cerșitor. »

57. Umbra mea

Aceste idei fuseseră închise în parte în *Sărmanul Dionis*, gîndit și scris la Viena. Dar înainte, la Viena sau poate chiar în țară, Eminescu gîndise tema în chipul mai simplu al ascensiunii în lună. *Umbra mea*¹ aduce aminte într-un fel de *Peter Schlemihls wundersame Geschichte* a lui Adalbert von Chamisso, deoarece eroul se desparte de umbra, sa dar repetă dedublarea marchizului de Alvarez, întrucît umbra

¹ Ms. 2255, f. 184—185.

este un alt exemplu al eroului, care-l înlocuiește în lipsa lui. Chiar de acum Eminescu a voit să demonstreze «relativitatea adevărului», deși în fond această relativitate, ce constă în mișcarea proporțiilor, la depărtare, e un loc comun. Călătoria eroului în lună, cu iubita lui, care se cheamă aici Onda, e un fapt literar cu multe antecedente. Comparînd *Umbra mea* cu *Sărmanul Dionis*, cu care coincide în bună parte, se pot vedea apropierea și deosebirea. Construcțiile fantastice făcute în lună de Dan sînt proiectate aci în următorul rînd. «Apoi făcui un palat etc.».

«Adescori cînd stau înaintea fumegătoarei lumini galbene a lămpii mele, cînd mă uit în ochiul ei cel roșu — cînd deschid cîte-o carte bătrînă plină de nerozii bătrîne, de credințele unei lumi cu capete ideale ca și a noastre (lucru ce arată relativitatea adevărului) adeseori, zic, conversez cu lampa mea verde și veche și mă uit sub cojorocurile ei, cînd filfiie fantastică, ca și cînd i-ar fi dor de tavan. Cînd privesc vis-à-vis de mine, în perețele rău văruiți, văd onorabila mea umbră, cu nasul cam lung și căciula peste ochi, și-mi fixează ochii la ea și cuget... cugetarea mea e vorbă pentru ea, căci ea mă înțelege și-mi răspunde tot în gândiri lungi și deșirate la ceea ce-o întrebam, fără ca să mă mulțumească acele răspunsuri, căci nu vorbesc în gînd decît eu cu mine. *Eu cu mine*. Ciudat! Această despărțire a individualității mele se făcu izvorul unei cugetări ciudate, care mă făcea să fixează aspra și lungă umbra mea, astfel încît ea, jenată de atîta căutătură, prindea încet, încet conture pe pereți pînă a devenit clară ca un portret zugrăvit în ulei, apoi se-ngroșă plastic din perete afară, astfel încît sări din cadru jos și mă salută surizînd, ridicîndu-și căciula din cap.

— Sară bună, domnul meu, zisei eu, și-i întinsei mina, dar dădeam în vînt, căci umbra, deși îmbrăcată, deși frumoasă, nu era totuși alta decît umbră. Îi oferii un scaun și ea șezu.»

Eroul se învoiește cu umbra ca ea să-i ia locul cîtăva vreme pe pămînt, făcînd într-un caiet însemnări zilnice,

pentru ca el să se ducă să petreacă în acest timp în lună, fericit, fără grijă, neînconjurat de oameni. Umbra se întinde pe pat. Eroul își ia manta pe umeri și iese cînd «orologiile zbîrniiau răgușit 12 oare». Privește prin borta ușii la fata stăpînei din casă care tocmai se dezbrăca, trece prin bucătărie în virful picioarelor și închide ușa după el. Merge încet în lumina lunii pe străzile largi ale orașului cu ferestre și porți închise, cu ziduri albe și gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte-un paznic de noapte înfundat cu mustața în gulerul și gluga mantalei. Era noapte caldă de vară. Trecea fără să-i pese de fetele care dormeau visînd vise de aur, de studenții care visau ministere și de proști care nu visau nimic, făcînd să pocnească pietrele străzii. Avea pălăria trasă pe ochi și nu făcea umbră, căci umbra o lăsase acasă. «Cam la finea orașului era o casă galbenă, cu ferestrele lucii argintate de lună, cu perdelele albe. Bătu încet în ea. — Tu ești? — răspunse o voce dragă și molatecă de copil.» La fereastră ieși capul frumos și palid al unui înger blond. De sub haina de noapte se trădau boureii sinilor»; minuțele și brațele ei albe și goale se întinseră și el le încărcă de sărutări, și i se părea «c-o să-i bea viața toată din gura ei». El îndemnă pe Onda să-și lase umbra în pat și să meargă cu el, spre a trăi acolo fericiți, «neconturbați de nimeni».

• «— ... Hai în lună! Lasă-ți umbra ta acasă, culc-o în pat, iar tu vino cu mine prin ninsori de stele și prin ploii de raze, pînă ce, departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne avem în minte decît pe noi.

— Haide dar, zise ea încungiurînd gitul meu cu brațele ei albe și punîndu-și gura pe gura mea.»

El aruncă manta peste umerii ei, o ține strîns c-o mîină de talie și cu cealaltă flutură poalele mantalei. Încet, încet, se ridică prin aerul luciu și strălucit de razele lunii, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, prin ploaia de raze pînă ce ajunseră la lună. Călătoria nu le fu decît o lungă sărutare. El lăsă pe fată pe malul mirositor al unui lac verde

și strălucit și se-ntoarse spre pământ: «Îl băgai într-o nucă, iar nuca o făcui mărgăritar stropit cu aur și mărgăritarul îl aruncai, în fundul unei mări. Mărimea fiind numai relativă, astfel încît ceea ce nouă ni-i mare altora li se pare mic, se-ntelege că atomii microscopici din acel mărgăritar a cărui margină li era cerul, stropii — stele și lună și soare, acei pitici aveau regii lor, purtau războaie, ce vuiau <se urau> mereu, închipuindu-și diferite bazaconii despre închipuita lor mărime!» El privea cu un microscop prin coaja cea¹ subțire, și oricît mărgăritarul devenea de mic, ura lor era aceeași. Îl aruncă în mare și se întoarse la iubita lui. «Apoi făcui un palat» etc. Iată prin urmare descrierea unei lumi microscopice în maniera Swift.

«Iubitei mele îi făcui haine de un gaz albastru, deși streveziu ca aerul, prin care se ridica albeața cea strălucită a rotundelor sale membre. În părul ei blond așezasem o citadelă de diamante, sinul ieșea vergin, rotund și mic din haina decoltată — astfel ne primblam, eu cu mina în jurul gitului ei, prin umbroasele și balsamatele dumbrăvi ale lunii, pe lângă adormitele lacuri, pe lângă plîngîndele izvoare, și numai privighetori cu glas de argint zburau cîntînd din creangă-n creangă și împleau aerul de note divine.

Cînd ne așezarăm în luntre, valurile ascultătoare mîneau neperuncite după gîndirea noastră luntrea cea aurită, în care iubita sta culcată în mari perini de matase, iar eu așezasem capul meu în poalele ei și visam ceea ce aveam»

Această viață era un basm strălucit și înstelat.

«... Acolo era între dumbrăvi verzi și între stînci cenușii și un lac cu apa de aur. Cînd [ne] scăldam acolo rîzînd și sub privirea cea înamorată a lumilor < lunilor >, [ne] stropeam unul pe altul cu lungi șiroaie și stropi de stele, care, rămînînd pe sinul ei, străluceau pe albul ei corp pînă ce, uscîndu-se într-un cersaf țesut de argint, corpul ei alb era și mai neted, și mai dulce, și mai strălucit.»

¹ În original: «capul cel», corectat după textul povestirii lui Eminescu (n. red.).

Uneori ea se prefăcea că se supără, se ascundea prin tufişurile labirinticei grădini şi nu venea decât cînd el imita glasul privighetoarei. Ca să petreacă făcură un joc de cărţi.

«... Regii, reginele şi fanţii de pe cărţi erau toţi chipuri copiate din basmele ce ni le spuneam, spre petrecere, seri-le, iar fiindcă nu aveam bani, ea se duse la un lac. Acolo fiecare frunte de val reflecta o stea. Ea intră încet în apa lacului şi prinse încet, încet cu mîna din fiecare frunte de val cîte o stea, ca şi cînd ar fi prins albine de aur, apoi punindu-le în poale le aduse în casă şi le vărsă pe masă. Astfel jucam cărţi pe o frumoasă masă de marmură, şi jocul nostru era o poveste lungă şi încurcată, căcioia nu-i mai dam de capăt, pînă ce nu înăcetam beţi de somn.

Dar somnul nostru! Braţe în braţe, tologiţi în perini de mătase galbenă ca aurul — gura mea apăsată pe a ei, visam amîndoi unul şi acelaşi vis, care nu era decât o repetare magică a vieţii noastre fără dorinţe. Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint şi cu sale întinse, pînă care pluteau îngeri cu haine de aur şi cu aripi de culorile curcubeului şi-neînşi în briu de curcubeu, iar blondele lor coapse erau încadrate de lungi plete de aur, şi ochii albaştri se plecau timizi şi senini, şi pleoapele şi gene lungi Portale cu stîlpi nalţi de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondurile de aur, a sălilor mari, toate pline de un aer răcoare şi mirositor; numai o poartă închisă n-am putut-o trece niciodată. Deasupra ei în triunghi era un ochi de foc, şi deasupra ochiului — un proverb în literile strimbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu — proverbul: o enigmă chiar pentru îngeri. Iată viaţa visurilor noastre.»

Cînd se deşteptau, aurora celor doi sori culegea mărgăritare de argint de prin grădini şi, rîzînd cu glas de ciocîrlie, arunca pe fereastra palatului celor doi. Roua cădea pe umerii iubitei şi ea se trezea înfiorată:

«...Cînd însă îşi deschidea ochii, sorii răsăreau calzi şi frumoşi, iar [noi] ne sculam rîzînd somnoroşi unul de altul,

apoi, spălându-ne fețele în bazin de marmură, ieșeam afară în aerul cald și strălucit a fericitei noastre lumi. Și viața se-ncepea din nou fericită și lină, o eternă repetițiune a fericirii de ieri.»

58. Sărmanul Dionis

Dezvoltă, iluminată de teoria apriorismului, această ascensiune în lună devine *Sărmanul Dionis* (publ. dec. 1872 — ian. 1873). Care este cuprinsul filozofic al acestei nuvele vom vedea mai târziu, amănunțit. Pornind de la ideea că principiul lumii este Spiritul, împărțit la rîndu-i într-un număr de prototipi individuali, și că lumea nu este decît visul acestor prototipi întru Dumnezeu, cu ajutorul formelor de percepție, care sînt timpul și spațiul, poetul își propune să urmărească un astfel de archaeu în sus și-n jos, pe drumurile timpului și ale spațiului. Ar fi greșit să se înțeleagă cum că, odată admisă aprioritatea kantiană a formelor intuitive, nuvela este o simplă demonstrație că putem să ne creăm momentul și locul pe care-l dorim. Așa înțelege de obicei manualul școlar. Gîndul central al povestirii este schopenhauerian (ca să pomenim numai pe cel care a strîns toate concepțiile asemănătoare) și constă în aceea că în afară de existența ideilor de speță, ce se încorporează veșnic, se recunoaște și o idee specială a eului, un individ metafizic ce stăruie etern prin multiplicitatea formelor prin care trece. Nu este așadar vorba de puterea pe care ar avea-o individul concret Dionis de a răsturna lumea, ci de virtutea individului metafizic Zoroastru — Dan — Dionis — ∞ de a forma lumea după planul divin la care participă și după o armonie prestabilită cu toți indivizi metafizici ce alcătuiesc Totul spiritual. Călătoria lui Dionis este numai un vis, o reminiscență a momentelor concrete prin care a trecut eul absolut al eroului. De altfel călătoria în lună este nu atît o ilustrare a apriorității spațiului (pentru eul metafizic), ci o ieșire din contingent. În lună, adică în absolut, după ce-și

lăsa-se jos umbra, adică o aparență pentru ochiul finit, Dionis își dă seama de mecanica universului, care e gândire. Acolo tot ce gîndește un prototip, gîndesc prestabilit toți archaeii, și înfăptuirea vine în chip necesar. Din împrejurarea că fiecărui gînd al său îi urmează realizarea, ceea ce, văzînd lucrurile de acolo din absolut, e foarte fi esc, deoarece gîndirea individului metafizic este o ipostază a gîndirii divine necesar creatoare, Dionis trage încheierea îndrăzneată că ar fi chiar el Dumnezeu. Atunci cade prăbușit din cer, fiindcă făcuse păcatul lui Satan și confundase participarea la Tot cu autotputernicia divină¹.

Eroul nuvelei este aparența cu numele Dionis a unui individ metafizic, care a fost odată Zoroastru. Printr-o operație, magică, punînd degetul în centrul unor cercuri astrologice dintr-un *Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium*, Dionis are revelația uneia din reîncarnările sale trecute în chipul călugărului Dan din vremea lui Alexandru cel Bun. De acolo, printr-o nouă conjurație, se ridică în lună, prilej pentru autor de a descrie fericirea edenică selenară. Existența din lună este, cum am spus, nu atît un alt ipostaz al prototipului Zoroastru, cît o intuire a vieții pure, spirituale, în absolut. Oriunde s-ar duce însă Dionis, va fi însoțit de aceeași femeie, fata spătarului Mesteacăn în vremea lui Alexandru cel Bun, Maria, în vremile moderne. La sfîrșit, Dionis este găsit leșinat pe podeaua odăii sale, căci, literar vorbind, totul nu fusese decît un vis delirant.

59. Ahasver. Iconostas și fragmentarium

Alături de nuvela metafizică, Eminescu a cultivat, ca toți romanticii, povestirea fantastică, întemeiată pe senzația misterului. Un amestec de seriery de colportaj, de

---

¹ Dintr-o atît de limpede analiză a unui concept panteistic, din neînțelegere, un medic fără cultură filozofică a putut scoate dovada «grandomaniei» lui Eminescu, care s-ar fi crezut Dumnezeu.

poveste gotică și de hoffmannism se observă în aceste proiecte, între care cel mai însemnat e acela pe care îl aflăm sub titlul *Iconostas și fragmentarium*¹, ceea ce dovedește că e dintre temele pe care poetul le împrumuta cărticilelor de pe la anticari, în vremea studenției. Compunerea se inspira din viața de ghetou din Suceava medievală, și eroul de seamă, rabinul Levy Canaan, pare să fie născocit după tipul lui Ahasveros, personaj legendar care a preocupat pe Eminescu ca și pe toți romanticii, precum poate fi și un ecou îndepărtat al literaturii zugrăvite a iudaismului de ghetou ce se scria în acele decenii. Nu e de mirare să vedem și pe Eminescu încercînd să pună în gura veșnicului Iudă idei ale sale²:

E împărțită omenirea
În cei ce vor și cei ce știu.
În cei dentii trăiește firea,
Ceilalți o cumpănesc ș-o scriu.
Cînd unii țese haina vremii,
Ceilalți a vremii coji adun:
Viață unii dau problemei,
Ceilalți în cumpănă o pun [gîndirei o supun].

Dar pace este între dînșii:
Ce unii fac iau alți aminte,
Căci pînă azi domnește-ntr-înșii
A cărții tale graiuri sfînte.
N-a intrat viermele-ndoielii,
Copil e ochiul lor cînd vede,
Căință văd urmînd greșelii,
Căci omul tot în tine crede

A răului geniu arate-mi
Un om din [lumea] vița pămîntească
Ce-ar fi-ncercat ale lui patemi
Naintea ta să-ndreptățească;

---

¹ Ms. 2255, f. 1—5.

² Ms. 2268, f. 1 urm.; var. *Post.*, p. 103.

Căci buni și răi trăiesc în tine,
Cuvîntul tău e calea lor —
De-a lor abateri li-i rușine,
Căci tu ești ținta tuturor.

Ei nu pătrund a ta mărire —
Minune-i pentru dinșii tot.
Necercetînd nimic în fire,
Nimic nu știu, nimic nu pot;
Căci nu-i supusă luminii <lămuririi> —
Gîndirea-n capul înțelept —
La toate farmecele firii
Se bat cu minile pe piept.

- *Ahas[verus]*

Virtutea nu mai e <un> merit,
Căci merit nu-i cînd nu e luptă.
Asupra ta ei nu se-ntărit
Cu vieți-n joc, cu mintea ruptă.
Mărind cu anii colbul școlii
Ei cred fără-a fi înțeleș,
Din cărți străvechi roase de molii
Își împlu mintea cu eres.

Povestirea *Iconostas și fragmentarium* începe cu descrierea unei închisori:

« Pe podelele reci de cărămidă umedă a temniței se desemna în fășii crucișate gratiile de fier din fereasta înaltă și boltită — luna-nota pe nouri fugitori, cari purtau corpul ei de aur. Un singur stilp alb purta boltirea înaltă a temniței, și răzimată de stilp se vedea o figură naltă de femeie albă ca varul, cu ochii țintîți <turbați> și fixi — ea-și frîngea minile ei în lanțuri și din cînd în cînd își netezea părul ei desfăcut, ce cădea pîn' la șolduri în vițe și-nevoituri

cumplite. La picioarele ei era cadavrul ca de var al unui copil gol pus pe paie — un cadavru slab pe care bătea luna, legat la gît cu o cordeluță roșie. Femeia răzimată de stîlp era atît de albă, încît părea o statuie și una cu stîlpul.

Apoi deodată șezu. Luă copilul în poală și buzele ei vi-nete suriseră — ea vorbea lui cu glasul încet, uimit și nebun:

— O, steaua mea, ingerul meu, frumosul meu inger, ascultă, ascultă. Pentru templul Sionului căzut în ruină, pentru zidurile Ierusalimului, pe cari le-au dărîmat, pentru mărirea poporului lui Israel, pentru regii lui pe cari-i disprețuiră — stau în singurătate și plîng. Dară veni-va ziua în care se va ridica un erou, care-a aduce nouă mărire și nouă putere. Și tu ești acel erou. Tu ești Messia, ingerul meu! Tatăl tău poartă coroană, mama ta e sclavă. Copil de sclavă — copil de rege să te-ncoron .

Ea-și desprinsese de la gît un cerc de aur și-l apăsă pe fruntea copilului.

— Unde este acum tatăl tău, acel om palid, frumos... o, preafrumos, înalt, în haina lui neagră — cu coroană scumpă pe frunte — să te vadă pe tine în leagăn — împărat al lumii întregi. Surizi, surizi cu gura ta cea mică... îngerii vorbesc cu tine — îngerii îți arată mantia, tronul, sceptrul tău. Visezi! visezi ce ai să fii... dulcele meu domn!».

De aci și din ce urmează înțelegem că femeia închisă este evreică și nebună și că a fost sedusă de un Ștefan, care e domn.

«Deodată ea se ridică. Umbra ei s-aruncă pe părete. Ea-și întinse mina slabă și fină spre umbră, cu cealaltă își răsfoi părul de pe frunte și zise cu bucurie:

— Tu ești...¹ Ștefan... Ce frumos ești tu, doamne! Dulce doamne! Adu-ți aminte de acea noapte... O! Tu știi *aceea* noapte, cînd în patul tău te-am cuprins pentru înfrînarea oară în brațele mele — cînd mi-am mlădiat corpul de corpul tău

---

¹ Aceste trei puncte, scrise gras, se pot citi și ca: *aci*.

— trăim!... Și vezi-ol floarea amorului nostru... Doamne!... Dormi, dormi, amorul meu, floarea amorului meu!

Luna se strecura încet și umbrele zăbrelelor și a stilpului se muta din ce în ce pe podeaua umedă și pe murul sur.»

Din al doilea tablou aflăm că nebuna este fata rabinului Levy Canaan, că a fost făgăduită tinărului Ruben, pe care bătrînul îl numește ginere, dar că au vîndut-o creștinului pentru treizeci de galbeni venetici. Tabloul începe cu zugrăvirea unui ghetou sucevean, noaptea:

«Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta ulița jidovească a Sucevei în lună. Șiruri de case sărace, petecite, cînd uniforme ca legile Pentateucului, cînd pestriți și mestecate ca hainele rupte și lucrurile vechi din desacul unui jidov. În ferești, bucăți de sticlă colorată, lipite cu¹ hirtii sfișiete din Gemara, pe care se coc colacii de sărbătoare. Perdele de atlas roș înșirate pe-un fir de ață, și singurul spectator, luna, privea cînd într-o casă, cînd într-alta, în toate deodată și pe rînd. El văzu cărți vechi în dulapuri vechi, sfeșnice de alamă, copii ce dormeau la pămînt, caftane de atlas și caftane sărace.»

«În mijlocul mahalalei adormite» e «templul sur», «de jur împrejur proptit de bîrne de stejar și, naintea casei cahalului, un bou junghiat că spre jertfă», «aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tînguire a lui Iezechil». În templu se văd «legea pe balustrada din mijloc, hainele albe pe bănci.» Sub zidurile acelei «havre» se strecoară încet o-un sac în spinare un evreu tînăr, Ruben, care se apropie de o căsuță prin a cărei fereastră colbăită și afumată se vede arzînd un muc de luminare. Bate în ușă. Un bătrîn cu barba sură și lungă, Levy, apare în prag.

«— Le-ai adus, zise el încet. Ce face Hagar a mea, ginere...², Hagar cea frumoasă?

— Hagar? Mă numești ginere și-ntrebi ce face Hagar? întrebă cel tînăr oțărit.

¹ Repetat: *cu*.

² Se repetă: *zice el încet*.

— Și de ce nu ginere? Pentru c-am vîndut pe Hagar creștinului? Ți-oi plăti pentru c-am vîndut femeia ta... și nu este Hagar a mea în turn?... Sărmana Hagar!

— Și de ce nu mi-a trimis-o înapoi creștinul? zise cel tînăr și-o lacrimă îi udă ochii, aș fi primit-o înapoi... N-aș fi fost supărat. Eu sînt un evreu sărac și îmi era dragă... Ce-mi pasă mie că ea cîștigă bani și altfel, numai să fie și a mea... Să mi-o [fi] vîndut pe jumătate preț ca o haină veche, aș fi cumpărat-o înapoi... De ce s-o închidă...»

După asemenea lamentații ale lui Ruben, bătrînul, măr-turisindu-și vina («...căci eu am jertfit-o pe Hagar a mea ca Ieptha din Galaad»), se înduplecă să împartă cu el cei treizeci de galbeni:

« — ... Dar taci... să tăcem, zise bătrînul netezindu-și barba... să-mpărțim aurul ce mi l-a dat creștinul, treizeci galbeni venetici, să-i împărțim ca rude de sînge.

El își ridică poala caftanului și scoase o pungă veche de piele, o puse pe masă, trase un scaun și șezu.

— Mi-au dat treizeci... capeți tu cincisprezece.

— Dă-ncoace, zise Ruben pe jumătate ingenuncheat și cu capul între mîni.

Bătrînul numără pîn în cincisprezece. Ruben îi cumpăni o vreme în palmă. Apoi zise apăsător:

— Cincisprezece capăt numai? Oare fata nu era întreagă a mea?

Levy băgă încet punga cu restul în buzunar.

— Nu-ți las banii ceilalți — dă-mi cei cincisprezece, căci sînt ai mei.

Levy nu răspunse un cuvînt. El se uită la mukul de luminare fix și neclintit, apoi trase saltarul de la masa veche, neagră și negeluită, se uită la lumina, pe care-n vremea numărării o-mpinsese într-o parte.

— Nu-ți las banii, zise Ruben cu glas mai tare. Destul am stat ș-am plîns nopți întregi, mi-am întors picioarele la căpătîi pentru Hagar — ș-acum nu vrei să-mi dai prețul întreg?... Pîn-a nu se stinge lumina, numără-mi banii...»

Levy scoate atunci un cuțit din sertar, improspătează flacăra luminării, Ruben răstoarnă sfeșnicul la pământ, întinde mâinile peste masă și-l apucă pe bătrîn de barbă. Acesta, stringindu-și briul c-o mină, străpunge cu cuțitul gîtul lui Ruben, «încît sîngele-i improșcă obrazul. Tînărul se răsturnă cu scaun cu tot și sîngele-i curgea șiroi pe podeaua acoperită înadîns cu mult năsip. Aurul lui căzuse la pământ și se împrăștiase prin balta de sînge.» Levy culege «galben cu galben» și scoate din sacul adus de Ruben «straie purtate de domn, cari odată de mare preț, or fi fost». După ce încuie ușa bine, întinde o cergă peste mort și încearcă să se culce, dar, neputînd, se îmbracă în hainele domnești, care atîrnă pe corpul lui slab, și-și pune o cască veche pe cap, de care se sperie, privindu-se în oglindă. «Trebuie să mă duc la Hagar în turn..., șopti el monoton, Hagar! Hagar și nepotul meu Ismail, facă-i Dumnezeu izvor în pustiul temniței, căci dușmanii ei au secăt apa din urcior.» El vinduse fata fiindcă voia să se ducă la «Ierusalaim», fiind bătrîn și rașin. «Acuma m-am făcut singur domn, mi-am spurcat copilul meu ca Lot în beție. Și m-am făcut domn! M-ai uns, Doamne, cu untdelemnul tronului din Sion.» Cu un urcior în mînă, bătrînul, nebun, o ia către închisoare, pe sub murii cetății Sucevei.

În scena a treia, în temniță, evreica privește pe fereastră în noapte. Cînd vede pe bătrîn, asemuindu-l cu Ștefan, începe să rîdă cu chiot de bucurie. «Ai sfîrșit palatul tău cel nou? întrebă ea, cu odăi frumoase îmbrăcate-n mătasă roșie, cu oglinzi nalte de șapte coți, în care să mă văd goală din creștet pînă în călcîi... Da, goală, albă ca omătul în acele sale îmbrăcate în purpură domnească... Nu-s eu floarea ta de zăpadă, Ștefane?» Nebuna, întinzînd mîna slabă, fină, prin gratii, arată copilul mort: «— Ștefanel vezi tu regele evreilor! Gătitu-i-ai scaun împărătesc și schiptru pentru mîinile lui ca să judece asupra Israilului ca Samoil judecătorul.» Recunoscînd pe Levy Canaan, Hagar îl respinge și urmează a aiura cu gîndul la celălalt.

« — ...Dar vezi tu, scumpe Ștefane, copilul amorului tău. Mi-ai dat să beau vin dulce și-ai lăsat să afume cu smirnă și miresme în palatul tău și mi-ai sărutat buzele mele. Dar ia-mă, ia-mă numai — palatul cel nou va fi și mai frumos decât cel vechi. »

Levy întinde urciorul, fata îl izgonește, urciorul cade pe pietre, se face hîrburi, bătrînul scutură în zadar gratiile, apoi cade fără simțire jos, în vreme ce nebuna își adoarme, îngînînd încet, « ca și cînd ar fi vrut s-adoarmă copilu-i ».

Partea ce urmează numaidecît în ms. nu are aparent nici o legătură cu povestirea de pînă aici, și, dat fiind stilul ei gotic fabulos, e cu puțință să fie cu totul deosebită și așezată acolo numai ca material de folosit, așa precum Eminescu mărturisise că făcea sub rubrica *Fragmentarium*. Însă narațiunea este de același gen fantastic și, prin alegerea unui cîmp de acțiune de prin părțile noastre, Bugeagul, dovedește originalitatea măcar în parte.

« După ceaastă întimplare minunată, cavalerul meu își grăbi calul spre măgura unui deal depărtat, ca să treacă bălțile și mlaștinile periculoase ale Bugeagului. Dar abia isprăvisse jumătatea drumului și drumuri multe veneau în cruce și oriîncotro te-ntorceai nu vede[a]i în zare decât ponor, ponor pustiu și sur îl înconjura și nici mai știa încotro s-o apuce. Il apucă noaptea... calul era obosit, lui însuși îi venea să cadă din șea. Se dădu jos de pe cal și-și puse urechea la pămînt »

După multă vreme auzi încet un sunet dogit de clopot. Își întorse ochii de unde i se păru că auzise sunetul și văzu o lumină tulbure și pîlpîitoare. Apucă calul de frîu și merse cu pas iuțit. După o bucată de loc fu oprit în cale de un șanț plin cu trestii și buruieni de apă, care înconjura o zidire veche și mare, cu cîte un turn la fiecare colț și cu o poartă uriașă în mijlocul zidului.

« ... Era o ruină mai mult — parcă pustie — acoperămintul se surpase pe alocurea, murii păreau a se înclina neproptiți, ferestrele sparte, lemnăria putredă și năruită. Un podet

mișcător, mai mult putregăit, ducea peste un șanț la curtea castelului.»

Cavalerul intră. «Lumina apăru în fereasta unuia din turnuri, apoi trecu parcă purtată prin tot castelul, pe lângă toate ferestrele și dispăru.» «Tăcere mortală.» Viteazul își legă calul de stîlpul unui fel de șură și după ce privi pe o fereastră de jos în castel, fără să vadă nimic, merse la poartă, de al cărui ușor era atîrnat cu un lanț un ciocan greu. Bătînd o dată, toată vizuina tresări. Bătu de trei ori înfiorînd tăcerea, fără nici o urmare. Dîndu-se îndărăt, zări din nou lumina apărînd și dispărînd. O lovitură adîncă din turn îl înspăimîntă, dar onoarea de a sfîrși aventura îl decise. Scoase sabia cu o mîină, cu cealaltă ridică clanța porții. Ușa trosnea în țîțîni și se da cu greu împinsă, el se opintî, intră înăuntru, dar, spre spaima lui, poarta recăzu în urmă-i și toate silințele de-a o mai deschide fură zadarnice. Deasupra unei scări încolăcite «asemeni cozei <coajei> unui culbeci», ardea o pară palid-albastră, ca o lumină de candelă, care fugea pe măsură ce cavalerul se apropia de ea. Urcînd, cu mîna pe perete, scara, viteazul ajunse într-un coridor larg și lung, și de aci, călăuzit de flacăra aeriană, la suișul unei alte scări, unde lumina dispăru. Sunetul ca un geamăt al clopotului din turn înlemni. Pe cînd suia și pe această scară, cavalerul fu apucat și prins de mîna stingă de o mîină rece ca de mort. Trase spada, un «țipăt cumplit se auzi și mîna rece rămase fără putere într-a lui». O aruncă jos și merse cu hotărîre disperată pe treptele pline de găuri și tot mai înguste pînă ce dădu de un grilaj de fier. «El îl lovi cu piciorul și-l deschise. Ducea într-un coridor întortocheat și în unghiuri, abia destul de larg ca un om să poată trece cu mîinile și picioarele prin el.» Un vaiet adînc se auzea din depărtare, și în semiobscuritate cavalerul păși înainte, ieșind deodată într-o galerie mare și spațioasă, în mijlocul căreia zări un om cu fața sinistră, îmbrăcat în fier și armat, care, ridicînd c-o mîină sabia, își arată cealaltă mîină trunchiată și sîngerindă. Cavalerul se repezi la el, acela dispăru lăsînd să-i cadă o cheie grea de

fier, în vreme ce flacăra rămase suspendată asupra aripilor unei uși mari la sfârșitul galeriei. Cavalerul dăduse cu cheia acea ușă și se pomeni într-o sală mare, în care, pe un catafalc cu făclii de ceară albă și sfeșnice nalte de jur împrejur, se afla un sicriu. De-a lungul zidurilor ședeau în șiruri lungi statui de marmură neagră cu săbii în mâini. Când cavalerul făcu un pas, toate ridicară săbiile și puseră un picior înainte. Flacăra plutea mereu mergînd și el o urmă pînă ce mai erau șase pași departe de sicriu. În momentul acela capacul sări de pe raclă, clopotul sună, o damă în giulgiu alb și lung de moarte, c-un vâl negru pe față, se ridică și-ntinse brațele spre cavaler. În același moment statuile sunară din săbii și porniră asupra-i. El năvăli ca fulgerul asupra femeii, se aruncă de gîtul ei, ea-și dete vâlul la o parte și-l sărută pe gură. Atunci toată zidirea se cutremură și se năruî, iar cavalerul căzu la pămînt, fără simțiri.

Cînd se deșteptă, se găsi «culcat pe un pat de catifea într-o odaie; cea mai splendidă și bogată ce o văzuse în viața lui, luminată de lumini așezate în candelabre de cristal». În mijlocul odăii era o masă cu fel de fel de bunătăți și o muzică lină răsuna. Ușile se dădură în lături și o femeie de o nespūsă frumusețe, în haine strălucite și podoabe scumpe, intră, urmată de alte femei. Ea veni lingă cavaler, ingenu-chie, îi sărută mîinile, în vreme ce fetele tinere îi puneau acestuia pe frunte o cunună de laur. Cavalerul, murmurînd uimit «Angela», fu condus în capul mesei, servită de numeroși slujitori. După ridicarea de la masă, toți se retraseră, afară de Angela, care duse pe cavaler pe o sofă, «i se puse pe brațe» și, înconjurîndu-i gîtul cu brațele și sărutîndu-l, «ncepu să-i vorbească gură-n gură astfel...» Ce-a vorbit Angela nu știm, căci nuvela rămîne aici, neterminată.

Urmează un alt scurt fragment de roman senzațional (prințesă voalată, oameni mascați), într-o scenerie alpestră:

«Fundalul acestei scenerii sălbatice încărcate de codri și ponoară o forma ruinele unui castel, înăsprit în arătare-i de lumina palidă a cornului lunei. Chipuri înfășurate în

mantale lungi și negre se furișau pe lângă ziduri și se adunau în grupe. Fetele lor erau mascate. Deodată s-auzi un corn sunind și trezind văile. Unul s-apropiă fugind în vârful picioarelor.

Princesa e-aici... În depărtare s-apropiară câțiva oameni cu făclii de rășină, în mijlocul lor o femeie voalată... Ei s-apropiară... se născu o pauză lungă — toți făcură cu respect loc femeii... Deodată ea dete vâlul într-o parte și-și arată divina sa frumusețe... Toți și-ndreptară ochii spre ea.»

O schiță de narațiune asemănătoare, dar cu o măsură de umor și fără miraculos, și-a mai însemnat poetul, în același stil fugar, întrerupt, ce ne-a silit să povestim din nou, ca legături de ale noastre, textul de mai sus, mai aflăm într-un ms¹. Lucrurile se întâmplă cam la fel, apare însă un bătrîn cu barbă lungă:

«Noaptea era întunecoasă de tot și cîmpia se-ngîna doar a alb în tăcerea întunericului, și cavalerul își mai da zor calul[ui] pe cîmpia ce trăsnea ca gheața, pieptarul de oțel îi părea greu și mantia neagră era aruncată cu ușurință și volnicie peste umărul stîng de-l înfășa, lăsîndu-i liber[ă] numai partea de sus a pieptului. Coiful sticlea alb și calul se poticnea din cînd în cînd din genunchii lui subțiri.

Hi! și pare-că rabla se opintea din șele cu urechile pleoștite îndărăt să-și grăbească pașii — iar picioarele cavalerului atîrnau afară de scări, ostenite, de-a lungul pîntecelui calului său.

Dracu să te ia, gîndi el [în] sine, nu mai ajungem în astă noapte și m-a apucat întunericul în mijlocul drumului sub cerul gol. Cîmpia era cu desăvîrșire șeasă, cam lunecoasă, și ninsoarea se-ntindea netedă.»

Merse astfel pînă aproape de cîntători pe un plai fără sfîrșit și fără să știe unde merge. Deodată calul se oprește. Dădu de o pată de lumină care era o fereastră. Văzu o mîină subțire, albă. Bătu în geam, o mîină mică și dulce se pune într-a

---

¹ Ms. 2258, f. 167—168.

lui și el se lasă dus într-o odaie în semiîntuneric. El văzu mina umblînd de jur împrejur pe lingă pereții cu lăițe și apoi distinse un bătrîn cu capul aplecat peste masă deasupra unei hîrtii și a cărui barbă mai o atîngea. Simți cum mîinile mici îi umblă pe trup, îi descheie armura și îi ia coiful. Căzu apoi dezbrăcat pe patul alb și adormi. Dormi puțin. Deșteptîndu-se, văzu că era învelit bine. În casă era cald și lumină mai clară. Bătrînul umbla prin casă îmbrăcat în negru, cu ochi închiși și barba pină-n briu. Voi să vorbească, dar își simți gura astupată.

«...Atunci simți abia că este cineva lingă el. Tăcu. Își întinse numai brațul stîng și cuprinse corpul mlădiosului său companion de pat. Era un corp fin și dulce. El pipăi două gHEME cu mina și nu se mai îndoi că e o femeie.»

Încă o dată, în sfîrșit, pe cartonul unui caiet¹, mai ne apare fata galeșă, fabuloasă, în interior gotic:

«În bolta gotică afumată apare dup-un colț, de după muri greoi, fata în haina ei cusută cu² flori și fir, care se lipește de piepți, cu corsetul lung, încheiată pin' la git și mînicile strimte. Rumenă ca mărul și părul moale și frumos cade liber pe umeri pin' la șolduri de sub coroana frumoasă lucrată în smaralde și zafiruri. Numai ochii ei negri plutesc, în privazul genelor lungi, ca doi diamanți negri ce ar mișca dedesuptul a două inele de aramă.»

Urmează versificări:

Și după colțul murului s-arată
În haina ei țesută-n flori și fir,
Și rumenă-i ca mărul dulcea fată...

Textul pare a fi în legătură cu basmul *Călin*, care se și află în acel manuscris.

---

¹ Ms. 2268.

² În text: și.

60. Moartea lui Ioan Vestimie

Ne aducem aminte că în *Avatarii faraonului Tlă*, Angelo, mortul, deși inert, își dădea seama de tot ce se petrece în jurul lui. Acest moment al sentimentului propriului deces, unit cu autoscopia, pare a fi una din obsesiile spiritului poetului. Și într-o poezie, poetul visează că a murit și că, dedublat, se vede pe sine însuși:

Prin tristul zgomot se arată,
Încet, sub vâl, un chip ca-n somn,
Cu o făclie-n mîna-i slabă,
În albă mantie de domn.

Și ochii mei în cap îngheață
Și spaima-mi seacă glasul meu.
Eu îi rup vâlul de pe față...
Tresar... încremenesc... sînt eu.

În vremea gazetăriei, Eminescu a început sau a transcris o nuvelă, și aceasta rămasă nesfîrșită, căreia îi putem spune *Moartea lui Ioan Vestimie*¹ și care e plină de interes prin analiza stărilor de conștiință de care am vorbit mai sus. Tema evidentă a compunerii este decesul lui Ioan Vestimie și existența lui spirituală în cele trei zile de veghe mortuară. Textul e citeț și coerent.²

Ioan Vestimie, om cu reputația de a fi «spirit observator» și totdeodată pătîmind de reumatism «unit cu bătaie de inimă», suferă un accident ciudat.

«Vorba e de Ioan al nostru, care-n toate zilele își urma regulat drumul de la căsuța lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colț, unde citea jurnale ilustrate, de acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulațiune a mersului său să se-ntîmple vro întrerupere sau iregularitate,

¹ Ms. 2255, f. 268—280.

² Publicat în întregime în *Opera lui M.E.*, III, ed. I, p. 172—180.

pe cînd, din contra, în pulsațiunea și în bătăile inimei sale se-ntimpla foarte des iregularități.

Fie cauza aceasta, fie altele la mijloc, dar de la [o] vreme încoace Ioan, care avuse o memorie splendidă, începu s-o piardă încetul cu-ncetul. Astfel s-a-ntîmplat ca-ntr-o seară, vîind să scrie o epistolă unei fetei blonde, pe care o iubea cu credință de 16 ani și mai bine, să-i uite cu totul numele fetei. A deschis un dicționar de nume proprii, a alăturat terminații de nume femeiești la orice literă a alfabetului, în zadar, numele ei a rămas uitat.

Prima lui idee a fost că poate ar fi fost lovit de o afazie parțială, c-a uitat o literă din alfabet, a doua că în vasele craniului ar fi căpătat o umflătură care-i apasă creierul și multe alte idei ipocondriace îi veniră lui Ioan Vestimie. Opinia noastră este însă că Ioan închisese prea de timpuriu cahla de la sobă și că-l durea poate capul.

Dar aceasta nu era, se vede, ideea lui. El se culcase și-ncepu a simți o stranie amorteală în brațul drept. Deși era hotărîtor treaz, nu-i era cu putință să miște acel braț. Apoi urmă amortirea piciorului stîng, apoi adormi în sfîrșit.

Dar mult n-a ținut somnul lui. El s-a sculat foarte ușor și atît de sănătos din patul lui, precum nu se simțise nici-cînd; inima lui îi bătea cu vioiciune și căldură, pasul era ușor ca acela a unei ciute. Erau 10 ceasuri înaintea miezului nopții. El se-mbrăcă repede și plecă în oraș, intră în cafenea sa obicinuită și începu să răsfoiască jurnalele.

Ceea ce i se părea ciudat din cale-afară e că stilpii de cafelele îi luau jurnalele din mînă fără ca să-l mai întrebe, mulți din ei nici păreau a-l vedea, numai unii, și anume aciea cari se deosebeau prin fineța palorii lor sau prin ochii prea adînciți în cap, se uitau la dînsul și suspinau. De ce acești oameni îi erau cu deosebire simpatici nu știa nici el.

La apropierea miezului nopții el simți o ușoară neli-niște. Plecînd din cafenea, unde prin excepție nu avusese nici cafeaua lui neagră, el își aruncă privirea pe unul din jurnalele de seară și văzu cu mirare următorul lucru:

„Aflăm că astăzi, la 7 ore de seară, d. Ioan Vestimie a încetat din viață în urma unei violente bătaii de inimă. Nu putem decît să deplîngem moartea prematură a unui tînăr, care, pe lîngă un caracter solid și demn de toată încrederea, mai avea un spirit fin de observație și multă dreaptă judecată.“

El nu-și putea explica cine-i jucase festa ca să-l anunțe drept mort prin ziare.

Ieșind pe uliță, o lună plină de toată frumusețea împînzea cu razele ei turburi-străvezii oriunde găsea loc prin întunerecul ulițelor. Ici bătea într-o firmă de croitor, dincolo prin fereștile închise a unui salon deșert, într-alt loc pe zidurile lungi și albe a unei curți de biserică, curat o frumusețe de lună. El se mira și de această lumină nepomenit de dulce, dar și de ușurința cu care împla el, pînă ce în sfîrșit ajunse acasă și se culcă. Se vede că-ncepuse a miji de ziuă, căci cucoșii cîntau și el adormi adînc, foarte adînc, de astă dată fără să-i pese de cancelaria lui de mini sau de alte treburi. În somnul lui cel adînc auzea însă mormăind prin prejurul [său] ca niște roiuri de albine, dar foarte trist, foarte melancolic. De mai multe [ori] voise să-și scuture capul, ș-atunci, încordîndu-și vederea, zărea o mulțime de lumini aprinse, dar apoi recădea repede în somnul lui adînc și nu mai pricepea nimic [din] acel murmur misterios și tînguitor de roi.»

A doua zi, trezindu-se seara tîrziu, constată că prietenii lui jucau cărți la o masă. Le dă «bună seara» și aceștia vin și privesc uimiți, iar unul mai îndrăzneț, Alexandru, îi zice: «— Măi hoțule! stai acolo și dormi, doar n-ai poftă să ne strici landsquenetul».

«Ioan nu știa de ce, dar purtarea acesta era atît de supărătoare pentru el, încît se sculă și ieși tăcînd din casă. Ceea ce-l mira era însă că se culcase dezbrăcat și se trezise îmbrăcat în hainele lui cele mai bune, negre. Astfel ieși pe uliță. Căzuse

cea dentii ninsoare și pe zidurile de-a lungul ulițelor el văzu pe ici, pe colo cîte un copilăș îmbrăcat bine, făcînd bulgăr de omăt și aruncînd unu-ntr-altul. Erau veseli și rideau copiii.

— Măi băiete, cum te cheamă? îl întrebă el pe unul.

— N-am nume, n-am fost botezat, zise copilul rizînd, Același răspuns i-l dete al doilea copil.»

Aci e un amănunt obișnuit de descindere infernală, copiii sînt fără îndoială duhuri de copii morți înainte de a fi botezați. Vestimie se așează acum în portalul teatrului, după spectacol. În curînd iese, «roșie ca o roză și blondă ca un caier, c-un capușon alb-vinăt în cap, princessa B., una din frumusețile marelui oraș». Eroului îi plăcuse «acea princesă înaltă și barbată, tinără și frumoasă, puternică și dulce totodată». Acum se urcă alături de ea în cupeu, îi pune brațul pe după git, o sărută, fără a întîmpina proteste. Ajung la palat, descînd împreună în văzul prințului, intră în budoarul ei, «îmbrăcat în vioriu și alb», asistă la dezbrăcarea ei, e invitat în pat: «— Haide vin, vin de dormi lingă mine!»

«Sub candela cu lumină trandafirie, el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăție și de-o fineță ca marmura, îi sărută picioarele ei în ciorapi à jour și se uită ceasuri întregi la ea cum dormea atît de lin încît nu i se auzea răsuflarea de loc, și numai ridicarea regulată a sinului și o ușoară înflare a nărilor fine dovedea că ea trăiește.

Dar cum sosi miezul nopții îl apucă un frig în spate. El se plecă înc-o dat peste fața ei și-o sărută lung, lung 'pin' ce i se păru că buzele singera, apoi se ridică repede și plecă acasă.

Ajungînd acolo, văzu pe amicii lui adormiți cu cărțile în mînă. El se culcă și adormi iarăși repede.»

A treia zi, după toate semnele, e dus, corporal, la cimitir, căci aude un murmur foarte tare împrejurul capului și i se pare că-l poartă oameni pe sus. Se trezi într-o «grădină mare și frumoasă, pe arborii căreia atîrna omăt». Vreo cîtiva copii se jucau cu bulgări de zăpadă iar într-un loc era «o fată tinără îmbrăcată în alb, foarte, foarte palidă la față și cu ochii

pe jumătate deschiși numai». Se apropie de ea, îi vorbește, își propun a merge amândoi în oraș.

« — Ai dreptate, dar unde mergem?

— Ce fel? Tu nu știi încă? Dar voi să-l mai văz o dată! el doarme acuma și visează la mine și sufletul lui mă atrage, mă atrage ca un magnet... »

Vestimie se duce acasă. Alexandru horăia în patul lui. Îl sculă.

« ... El știa prin inspirație că, dacă va șopti acum trei cuvinte magice, pe care le știa cine știe de unde, Alexandru are [să] devie ca el.

— Îți ghicesc gindul, zise Alexandru, dar te-nșeli. La soare trebuie să mă uit cu mina la ochi, pentru ca tu să mă poți face... »

În acest moment tocmai sosește iubita, Anna, în trăsură, și-l ia la bal, mărturisindu-i cu lacrimi sărmanului amic că a aflat ceea ce « nimeni nu știa ». « Tu nu știi că eu am aflat? »

« El intră în sala de bal. Cîntece, vuiet, danț... dar mai ciudat i se părea că orice femeie îi zîmbea, că-l lovea pe obraz cu evantaliul, chiar fetele cele mai rușinoase nu se jenau deloc de el. Dacă una ajunsese pînă a-l ruga să-i încheie calțaveta, și cu toate acestea, deși era cea mai veselă, era însă foarte de treabă.

Cînd muzica reîncepu, el o acompaniă cu glasul, mai întii încet, apoi tot mai tare. Lumea era răpită, dănțuitorii de vals zburau răpiți și fermecați, muzicanții își minuiu c-o demonică măiestrie instrumentele, iar el cînta, cînta, cînd încet, cînd tare, ca un glas de vînt, trecînd prin arfa lui Eol.

Și cu toate acestea nimeni nu băga de seamă că el cînta. Din contră, toată lumea se uita la un violonist bețiv și ofticos, a cărui [vioară] s-auzea într-adevăr ca un melodios țipet de durere care inspira și celelalte instrumente. »

Firea onirică a acestor povestiri este așa de învederată, încît e nimerit să cităm un vis adevărat, pe care poetul însuși și l-a însemnat¹ și pe care îl putem socoti ca o pagină de jurnal interior. Să ne amintim că și ascetul Iosif profesa oniromancia și că o poezie amintită mai sus e chiar un vis:

Ce vis ciudat avui, dar visuri
Sînt ale somnului făpturi:
A nopții minte le scornește,
Le spun a nopții negre guri.

Visul lui Eminescu e un amestec de reminiscențe literare și afecțiuni de familie:

«În noaptea de la 11 spre 12 febr. 876 am avut următorul vis. Se făcea la noi acasă, la Ipotești. Soră-mea Aglaie mă cheamă ca să mă prezinte lui Don Alfons și vărului său Don Carlos, cari se aflau la noi în gazdă. Într-adevăr, citisem pare-că cu puțin înainte că ei se împăcase și că Don Carlos găsisse o combinație ca să scape Spania de grenadirii și brigadirii săi — anume: regina Spaniei, Isabela, înfiase pe un rege american. Acesta murind, țările sale erau de drept ale Spaniei, dar micile republici ale Americii de Sud își apropiase acele țări. Acuma Spania voia să ceară mai întîi de la ele aceste țări, apoi să facă un memorandum către puterile Europei și numai dacă n-ar fi ajutat acesta să înceapă a-ntări cetăți și strînge oameni ad-hoc pentru acest scop. Don Carlos ar fi plecat apoi în război cu oamenii săi. Iată, soră-mea îmi dă un surtuc negru (am gîndit îndată și la pantalonii de o dubioasă culoare) ș-am intrat pe podelele ceruite ale odăii, unde erau cei doi regi. Soră-mea-mi spune la ureche:

— Spune-ți numele și meseria.

Eu mă închin înaintea lui Don Alfons.

— Eminescu, rumänischer Schriftsteller.

¹ Ms. 2306, f. 28.

— Was für ein Schriftsteller ist der? întrebă Don Carlos, care era femeie.

— Verzeihen ich bin selbst Schriftsteller im Rumänischen.

— A! So wird man wohl im Moldauschen sagen. Wahrscheinlich schreiben sie bei den *Convorbiri literare*.

Don Carlos mă invitează să şed pe un divan sofa care ocupa amindouă laturile unui unghi al odăiei şi pe care dormeau vo trei femei îmbrăcate. Am şezut şi am vorbit mai multe lucruri.»

Eminescu desenează alături planul unghiului de odaie. Femeia era brunetă, palidă, avea nasul cam în sus şi din voce i se vedea o siguranţă şi o energie rară (Sicherer Blick, sūrse Hand). Alfons era un imbecil (ein Trottel). El era galben la faţă. Eminescu i-aduce un paner cu mēre şi covrigi. Don Carlos le arată lui Alfons, «care se uita trist înaintea sa».

«...el purta o coroană ca şi regii de pe cărţile de joc. Acolo l-am văzut şi pe frate-meu Şerban. El vorbea ca totdeauna asupra sorţii sale în mod întunecat. Mi-a spus că şi-a schimbat numele în U. Eminescu, căci V.E. există deja în Europa. I-am spus că trebuie să fie o eroare, căci tata se numeşte Gheorghe şi nu Vasile, ceea ce a recunoscut şi el. În urmă Don Carlos a trecut la locul însemnat cu cruce şi mi-a făcut semn să vorbesc cu dinsul. Eu am spus c-aş dori să şed alături, căci de departe n-aud bine.

— Cum aşa, dora d-tale mi-a spus că oamenii trebuie să vorbească încet cu d-ta, atît eşti de nervos.

— Da! dar acuma-i tocmai contrariul. Aud rău şi trebuie să se vorbească tare.»

Alături de Don Carlos dormea o ducesă bătrînă. Eminescu se fereşte să dea vreun titlu lui Don Carlos. Să-i zică Königl. Hoheit se teme că se supără, să-i zică. Eu. Majestät se supără Don Alfons.

«... Cînd am ieşit din casă, am ieşit cu deplină convingere că numai D.C. este demn să fie regele Spaniei, şi că D.A. e un Trottel. Ba chiar iubeam pe această energică femeie. Dacă atunci cînd n-aveam loc alături m-ar [fi] lăsat să îngenunchi

dișaintea ei, să pun coatele pe poala ei și să mă uit în sus în față [și] să zic: „Doamnă, ai avea în mine un preacredincios servitor!“, m-ar fi făcut fericit. Voiam să-i recomand pe mama ca gew. regierende Fürstin auf der Moldau. Și parcă așa era. Cum va admira ea privirea blindă și liniștită a mamei!

Am recomandat mamei să trimeată-n odaie la regi numai servitori frumoși, iar nu fețe imposibile. Era o bălăioară a maicei, grăsulie și zveltă, pe care am trimis-o să servească.»

Eminescu mai visează apoi că a ieșit în țirg, și cu acest prilej, comparînd priveliștile, citează Cernăuții și Praga. «Am ieșit pare-că-n țirg și am mers pe ulița largă cu bulevarde (ulița mare din Praga!).» Face aluzie la o Sofia de la Bodnărescu, cu care s-a întâlnit și i-a spus că «femei urite sînt ușor de căpătat», la Maiorescu și Polyz. Apoi «m-am suit în deal. Acolo am văzut o uliță strîmtă între case negre, vechi, hrențuite, care ținea loc de bazar, cam așa [Eminescu face schema]. Atunci m-am trezit ș-am fost așa de viu atins de acest vis, încît l-am scris. M-am trezit citind un lung articol din n.f. Presse, a cărui foi erau încă netăiate și cuprindea trei fețe asupra împăcăciunii lui D.C. cu D.A.»

Citarea orașului Praga, ca ceva cunoscut, e de natură să ne întărească în presupunerea că Eminescu vizitase acel oraș, unde de altfel familia sa fusese și se fotografiase. Fotografia din tinerețe ar fi fost făcută acolo, la fotograful I. Tomăs.¹

62. Geniu pustiu

Celelalte scrieri în proză ce ne-au mai rămas în schiță de la Eminescu pot fi socotite pasionale, pentru că în toate miezul este dragostea, mai totdeauna «demonică», pentru un înger pal. Cea mai veche dintre ele este *Geniu pustiu*, concepută în vremea rătăcirii prin Ardeal și așezată pe hirtie cam în preajma începuturilor studenției la Viena.

---

¹ O. Minar, *Cum a iubit Em.*, p. 34.

Autorul nuvelei, mai mult decît romanului, presupune a face la Bucureşti cunoştinţă cu un tînăr Toma Nour, care e un adept al cosmopolitismului, înţeles ca uniune sacră împotriva tiranilor, şi războiului pentru instaurarea unei păci eterne şi a unui tribunal al popoarelor, fără ca de altfel să desconsidere naţiunile, pe care le socoteşte « nuanţe prismatice ale Omenirei ». Toma, care dispare între timp, îi trimite memoriile sale dintr-un oraşel german. Rătăcise prin lume, trăind aci la Copenhaga, aci la Torino, şi căzuse în cele din urmă în mîinile unui mic tiran german, care îl osîndise la moarte. Cuprinsul memoriilor cu viaţa lui Nour alcătuieşte miezul nuvelei.

Toma Nour, fiul unui ţăran ardelean, pietrar de meserie, face cunoştinţă la Cluj, unde fusese dat la şcoală, cu un alt tînăr neliniştit şi demonic, anume Ioan, care-l duce să vadă pe iubita sa pe moarte. Aceasta, Sofia, e fata unui sărac violoncelist din orchestra unui teatru. Fata moare, spre deznădejdea lui Ioan. Toma se îndrăgosteşte acum de sora Sofiei, Poesis, care e « o actriţă de mina a doua de la un teatru de mina a doua ». Ioan dispare, spre a-şi înăbuşi durerea, şi curînd chiar Toma Nour părăseşte Clujul şi se duce acasă la bătrînul lui tată, deoarece a descoperit că Poesis cea angelică este în legături de dragoste cu « doi dandy din cei mai corupţi ai oraşului ». Sintem în anul 1848 şi curînd izbucneşte revoluţia lui Iancu. Aflînd că Ioan e « pribun » în mişcare, Toma se alătură şi el cauzei iobăgeşti. Tot ce urmează este o zugrăvire cam fantastică, voluptos de cruntă a răscolaci, nu lipsită însă de măreţie. Într-un oraşel găseşte honvezi în casa popii şi pe preot spinzurat. Soldaţii se pregăteau să batjocorească pe fată. Un glonte trimis de Nour pe fereastră, în pieptul fetei, curmă ruşinea. Toma Nour dă foc casei şi arde pe toţi dinăuntru. Într-un castel maghiar păzit de honvezi, Toma află pe amantul Poesisei, care e, fireşte, ucis prin înfigerea pumnalului în ţeasta capului. Mai tîrziu, trădaţi de un morar sas, Ioan, Toma şi ai lor sînt atacaţi de honvezi, şi Ioan e rănit de moarte. Ca să-l scape de chinuri pe muribund, « tribunul »

cel bătrîn îi retează cu sabia capul, care «se rostogoli pe frunzele uscate». Vine apoi și răzbunarea împotriva sasului, care, legat de grinzile morii, căreia i se dădu foc, moare și de foc și de înec. După încetarea revoluției, Toma Nour se întoarce la Cluj, hotărît să ierte pe Poesis. Aceasta murise. Dintr-o scrisoare a ei, Toma văzu că se prostituise pentru a îngriji pe bătrînul ei tată și că fata îl iubise cu adevărat. De aci încolo se subînțelege că urmează rătăcirile conspirative ale lui Nour prin Europa pînă ce cade pe mîinile tiraniei. Dintr-un fragment¹ constatăm că, după un alt plan, Toma Nour avea să călătorească prin Rusia, să fie prins și judecat, și din închisoarea din Petersburg avea să fie pornit în Siberia, unde își va fi dus viața cu vinătoarea și cu contemplarea «regelui Nord».

«...M-a dus îndărăt în închisoare, dar de astă dată mi-a dat haine proaste dar calde. Vîntul șuiera amar împrejurul zidurilor puternice și-și scutura toată zăpada în fruntea și-n cîoastele murilor negri și fantastici. Neva e-nghetată, o lună vinătă-roșie trece prin mijlocul norilor creți și de culoarea plumbului și raze vinete pătrund prin zăbrelele groase. Deodată incuietoearea uriașă a ușii a început să se zvîrcole înăuntrul ei întoarsă de-o cheie. Mi-am recomandat sufletul lui Dumnezeu, căci credeam că vin să mă omoare. Intră temnicerul bătrîn cu barba roșcată și lungă, cu căciula de blană, îmbrăcat el însuși în o blană, cu fața vinătă, c-o legătură de chei mari și teribile, c-un felinar. El era urmat de soldați cu săbiile scoase, cari luceau slab în lumina felinarului. Îmi ordonă să mă scol.

Turnul unei biserici de pe Neva sună melancolic trei ore după miezul nopții. Ieșirăm din închisoare, în curtea ei înconjurată cu mai multe ostrețe de fier pînă la gingantica poartă de piatră. M-am uitat înapoi să văd acel negru palat de uriaș ce <se>nălța în cer asemenea unui munte în patru colțuri. Deschise poarta. Afară aștepta o trăsură neagră

---

¹ Ms. 2255, f. 178—179.

asemenea carelor mortuare. Credeam că mă duce la supliciu. Mă sui. În fundul trăsurii ședea un bătrîn galben ca moartea, cu capul pleșuv și încoronat de vo cîteva fire de argint, cu lanțuri grele de mini și de picioare. Era companionul durerilor mele. Șezui alături cu el, dinaintea noastră ședeau soldați, dinapoia trăsurei, cazaci călări. Bătrînul plîngea. Cîntu cocișului pocni în aer și cărul cel negru zbură, zdrobindu-și roțile de pietrele înghețate ale pavagiului. Luna fugea pînă în nori, noi fugeam duși de-o soartă de fier. Mă bucuram c-o să mor în curînd, dar, vai, decepțiune! Ieșirăm afară de barieră la o căsuță mică. Acolo ne coborîrăm din căruță ca să ne punem într-o sanie c-un cal numai, c-un soldat cu pușcă și c-un cociș înarmat și el. Sania zbură ca o nălucă a văzduhului prin cîmpia cea albă sub cerul arămiu. Zburam mereu asemenea viselor teribile a poeților norvegieni prin cîmpii numai de neaună, în urletul cel departat și flămînd al lupilor, în vijitiul geros al vîntului, zburam la Sibir. Din ce în ce mai pustiu, din ce în ce mai șes, nici lupi nu se mai auzeau, cerul era mai senin și luna era mai moartă, nimica [pe] nu se mai auzea în pustia de zăpadă decît pocnetul.[șuierător] vijitiu al cînteii plumbuite. Numai din cînd în cînd treceam pe lîngă o colibă acoperită de zăpadă, care fuma în pustiu. Acolo se schimbau caii. Am mers, am mers pînă ce am ajuns la solul <satul> sibirian unde era să mă colonize pe mine. Era aproape de marea înghețată.

Aici vine; mi-am cumpărat din orașul sibirian patine cu cari colind pe gheață nopți întregi, cu gîndul apriat de-a mă rătăci, de-a da în apă... de-a muri. Adesea zbor astfel noaptea prin cîmpiile de gheață, cu cojocul nins, încît par un om de zăpadă, zbor ca o viziune a Nordului (păream că vine departatele stele înecate în Orient) ce vinează neguri și stînci de gheață ce se ridică verzi cu fruntea ninsă în razele lunii. Adesea răsare lumina polară în înmîite și sublimale sale colori și se răsfrînge asemenea [unui] luminos vis ceresc în valurile verzi și întunecate ale mării înghețate. Stîncile se-mbracă cu raze de diamant și zaphir, valurile par a trăi,

neaua cea îndelungă a cîmpiilor de gheață se coloră fantastic, și prin acea feerie lungă, frumoasă, teribilă, zboară lunecînd o unică ființă vie, palidă ca umbra, visătoare ca [un vis] o noapte, cîntînd doine de primăvară... eu!

Stelele mari și aurite încunună frunțile munților de gheață, a căror poale se pierd în valuri etern rebele, etern spumegînde; pin ele vezi cite un animal de mare ridicîndu-și capul de femeie și lătrînd dureros; luna e o tablă rotundă de aur, mai mare și mai frumoasă, și cîmpiile par a fi întinse, infinite oglinzi de argint sur. Căldo doine de primăvară, doine de-a lui Bujor, contrastă dureros cu iarna eternă și-mi store lacrimi. Cine știe dacă într-o zi, rătăcit prin aceste cîmpii de gheață, nu voi cădea în mare, înmormîntat acolo pînă la învierea morților, în fundul mării înghețate¹. Poate că acolo să fie frumos, să fie palate de smarald, să fie zinele valurilor turburi... ele însă blonde și cu ochi albaștri ca idealele lui Ossian. Și m-aș răsfăța pe sinurile lor albe ca neaua de argint, și le-aș săruta ochii străluciți ca stelele și le-aș săruta buzele roșii ca [roșul] roza al luminei polare. Se poate ca bătrînul și întunecatul Nord să aibă fete[le] lui de-mpărat în palatele mării mume, se poate cum că razele stelelor blonde să pătrundă pin înaltele bolți de smarald a palatelor din fundul mării. Se poate ca în acea atmosferă care n-o fi decît un etern joc de colori prismatece, s-ar găsi și pentru mine un loc unde să dorm în reflecțiunea luminelor colorate, să cînt în cîntecul absurd al valurilor! Îmi place să privesc cite-o uriașă stîncă de gheață și să-mi închipuiesc cum că e bătrînul și înghețatul rege Nord, care se uită rizînd cu vîntul, în fundul mării unde-și scaldă picioarele slabe, pe cînd nori cenușii îi acoperă fruntea cu niște plete sure de bătrînețe. Dar adesea cînd aștept în cîm-

---

¹ Eminescu spusese lui I. P. Florentin «că dorește ca după moarte să fie așezat în fundul mării înghețate, căci acolo nu i-ar putrezi corpul. Altă dată că ar dori să părăsească Europa ca să se ducă în India.» Cf. I. P. Florentin, *Amintiri despre Em.*, în *Universul literar*, 24 oct. 1911, nr. 43.

pie ca steaua polară să se ridice din înghețată mare, atunci când ea răsare, mi se pare o strălucită față de sintă încunată cu raze de aur, o față frumoasă, albă, zimbitoare pusă p-un palid corp în vesmînt de negură... Poesis! Și vîntul urlă mai amar, și valurile se scutură mai înfricoșate, și stîncile rid și șuieră — numai eu stau cu ochii țintiți, asemenea unei statui, la acea stea polară, la acea față de sintă. Aș fi vrut să mă prefac și eu într-o stîncă de gheață, să privesc etern la răsăritul stelei polare.»

63. Visul unei nopți de iarnă

Sub titlul *Visul unei nopți de iarnă*¹, Eminescú a proiectat în epoca gazetăriei o nuvelă fantastico-erotică din care n-au rămas decît 8 file, pierzîndu-se 7, și în care e de remarcă atmosfera de țară, familia cu capelă în țințirm, boierul din castel și dragostea rurală, elemente ce duc gîndul la Ipotești. Povestirea, pusă chiar în gura eroului, începe cu un bal. Aci, tinărul, pe cît se pare, erou vine să uite pe o femeie frumoasă, Maria, care e nepăsătoare la dragostea lui. În vreme ce orchestra cîntă «*La danse macabre...* jocul morților» (va să zică Eminescu cunoștea pe Saint Saëns), el meditează la soarta sa. «În povestirile lui Hoffmann unul îndrăgește un chip de ceară ce sta într-o fereastră. Degeaba se-nchina la luceafărul dimineții sale, degeaba la luceafărul serilor... Luceafărul era o păpușă... coeur de marbre.» Aci e o întrerupere de cinci pagini, dar din sfîrșitul fragmentului înțelegem că, spre a-și descărca sufletul, tinărul povestește unei doamne vicisitudinile dragostei sale, care datează din copilărie, de cînd locuia, precum se vede, la țară. În împrejurimile casei părintești era un castel și pe lingă el, un lac. Într-o seară ajunge la lac, se suie în luntre și trece încet prin papură și stuf spre mijlocul apei; «luna răsărea din pădurile seculare și dura o cărare de văpaie pe valurile scinteietoare.»

¹ Ms. 2255, f. 265—266 și 242—249.

Era vară și băiatul adormi în luntre. Deodată din virful unui copac pînă la luntre se țesu o pînză frumoasă și diamantină, și pe acest pod coborî o fată tină ră foarte frumoasă și foarte blondă. « Cum pășea încet, își netezea părul despletit cu mîna dreaptă și venea încet parcă ar fi dormind... Veni lîngă mine și-mi zise: — Să vii mini la noi și să-ntrebi de mine... și să știi că mă cheamă Maria... » Fata era cu vreo zece ani mai mare¹ decît băiatul. A doua zi acesta se apropie de țărm și intră într-o grădină frumoasă și pustie, peste puțin o porțiță se deschise și o fată înaintă spre băiatul care sta locului pe o bancă. Era ea. Îl întrebă: « — A cui ești tu, măi băiete? — A mamei, zisei, nici nu știu cum îl chema pe tata... — Dacă ești a mamei vin la tata, zise ea, și mă luă de mîni... Intrai în niște odăi frumoase cu covoare pe jos, cu divanuri de jur împrejur... iar un boier bătrîn ședea pe divan și bea ciubuc. — Uite, tată, ce-am găsit în grădină, zise ea... » Bătrînul dezmiardă pe băiat. Îl întrebă fel de fel de lucruri și-i dă portocale, iar acesta se descaltă și se suie pe divan. Bătrînul îi vorbește în glumă: « — Vezi, fată, ce voinic a venit să te pețască... Vrei să iei pe Maria? — Mă-nsor, zic, am s-o iau desigur... »

După aceasta băiatul se-ntoarse acasă fără să spuie nimănui întîmplarea, dar în toate zilele mergea la fata din grădină. Venind iarna și nemaiputînd merge, se îmbolnăvește de dor. Sta pe cuptor și dorea să moară, cînd deodată auzi zurgălăi de sanie. Mamă-sa intră în casă îmbrăcată în rochie de « moară neagră » și cu mănuși. Se ducea în vecini la nunta unei Marii. « Maria-i a mea, mi-a făgăduit-o tată-său », zise băiatul. Mamă-sa îl întrebă de unde o cunoaște și spunîndu-i-se, crezu că aiurează. Apoi: « — Mamă, unde-o să dorm eu cînd voi muri? o-ntrebai. — Unde, dragul mamei? unde vom dormi toți... în țințirim. Țințirimul și biserica noastră erau alături cu grădina. » Cum plecă mamă-sa, luă o

---

¹ În original: « mai mică », corectat după textul povestirii lui Eminescu (n. red.).

pătură și merse în cimitir. « Era multă și clară lumină de lună... ramurile salcîmilor erau negre, gratiile de la capela noastră cu virfurile aurite străluceau și vîntul atingea lin de clopot... Clopotul abia atins suna dulce, foarte dulce și melodios... » Deschise porțița de la gratie și se culcă pe piatră. În depărtare vedea castelul cu ferestrele luminate. Plînsese încet pînă adormi. A doua zi se trezește în pat acasă, cu durere de cap, căci mamă-sa, amintindu-și de vorbele sale, îl căutase și găsisese în cimitir. Săptămîni întregi a zăcut în neștiire, pînă ce l-au dat la școală.

« — Frumoasă istorie [zice doamna căreia eroul îi povestește acestea]... dar n-are sfîrșit. — Ba are, doamnă, un sfîrșit insuportabil... »

Peste douăzeci de ani — acesta e sfîrșitul — trecînd pe o stradă pustie, auzi « glasul de porumb » al Mariei. Făcu cunoștință cu femeia care avea numai vocea fetei din copilărie, fără să fie ea. Femeia avea însă un amant, așa că îndrăgostitul, iritat de răceala ei, era gelos pe tot ce-l înconjură. Spre a uita acel « coeur de marbre », venise așadar la bal.

64. Întîia sărutare

Sub titlul *Întîia sărutare*¹ Eminescu a lăsat o altă compunere fragmentară, unde este de asemeni vorba de o idilă tinerească. Cum dragostea celor doi e urmărită pînă la maturitate, se pare că poetul a vrut să facă un fel de proverb, avînd ca motiv scara vieții afective:

« Ah, fiecare a gustat-o, care-a iubit; cum este ea? cine o poate ști spune. Și cu toate astea ce n-ar da cineva pe ea — tot-tot. Dacă e vo plăcere pe acest pămînt, pentru care ai sacrifica toate celelalte — apoi e prima sărutare, inocentă, copilărească, pedantă chiar, dar, o! cîtă dulceață e tocmai

¹ Ms. 2255, f. 250—254.

în această copilărie, în această falsă închipuire asupra valorii ei, în această abandonare mută a gurei de copilă. Timidă — pare cu toate astea o cutezanță dulce — pare un act de violiță, dăruită — pare răpită, și cel ce răpește și cel păgubaș sunt în aceeași măsură fericiți — adică peste măsură. Cite lucruri în lume nu se pot întâmpla de două ori, revin — dar întâia sărutare cu toate deliciile rămîne întâia în suvenire — dulce, neștearsă, neprețuită.

Era o noapte de iarnă, cu lună, cu nori, cu stele; un frig aspru și reîntineritoriu și fără vînt. Brumă și ninsoare se așezase pe grădini¹ și zaplazurile de amîndouă părțile ulicioarei — luna albea încă zăpada încărcată pe crengi de o oprea și pe zaplazuri, ca pe niște bulgări de bumbac, și pe strada înghețată de trosnea sub pași trecea el de braț cu dînsa, el în palton cu gulerul dat în sus, ea în scurteică de blană, roșie la față de frig, capișonul ei de lînă lăsa să se vadă fruntea — astă frunte albă încadrată de un păr de aur — și scurteica, oricît de grea ar fi fost, totuși desena cu acurateță liniile unei talii cum o găsești numai de <la> 15 pînă la 20 de ani.

El era mult de 18 ani, ea de 16. Vorbeau rîzînd, sau [mai] bine zis rideau vorbind — era mai mult ris decît vorbă, și cu cită fericire rîzi în acea etate de orice prostie ce-ți trece prin minte. Cîrfe nu-și aduce aminte de juneța sa — și fiecare a avut una — de acele angajamente de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i spuie pe nume, să n-o tutuiască, să n-o sărute — celelalte ar fi cum ar fi, dar însă gurița, cum pustia! Așa erau și ei. De vorbit despre istorie, geografie și alte lucruri folositoare! — da! se-nțelege, cit vrei — de o guriță, un tu, nu *pe nume*... dulce — asta? niciodată!»

E lună pe cer. «Pe cînd el perora cu stricteță o temă de astronomie, indiferentă atît lui cit și ei, adică pe cînd se chinuiau reciproc, ea se uită la el fără să-l asculte și s-ar

---

¹ Se poate citi și: *garduri*.

fi aruncat de gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — așa numai ea cel puțin — dacă, dacă s-ar fi căzut. „Ah! că prostu-i, gîndi ea surizînd, nu poate vorbi și el de altceva, azi cel puțin...”»

Ei încearcă cu timiditate să se tutuiască, alternînd pe *tu* cu *dumneata*. Se numesc Alecu și Elisa.

Ceva mai încolo ei sînt la jumătatea vieții. Ea are un fie de păr alb. El a pierdut o bună parte din avere într-un proces, dar ea îl mîngîie: «Tu te superi c-ai pierdut o parte din averea ta — dar tu uiți un lucru... că suntem la jumătatea vieții noastre și că jumătatea cea mai bogată e îndărătul nostru. Noi nu mai avem pe ce cheltui.» Sînt fericiți. Mai apoi au un copil cuminte ca tată-său, care-i umple de beatitudine. Această naivă și cam inconcludentă povestire se încheie astfel:

«Scriitorul acestor șire ar mai avea de adăogat ceva — nu morala istoriei, cred că-i vădită — ci o întrebare: Oare există fericire fără amor? Poate, dar nu cred.»

65. La aniversară

Din schița de mai sus, dezvoltată în alt chip și cu folosirea descripției iernii și a eroilor, a ieșit acea *La aniversară*, în care Ermil și Elis își împărtășesc cu inocență și toane dragostea, închipuindu-se ca Gajus Iulius Caesar, Octavian August și regina Cleopatra. Dintr-o frază reies lecturile tinerești ale poetului: «Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... pasati [*sic*] tempi.» Narațiunea a fost publicată în *Curierul de Iași* (1876), nesemnată, dar ea este, după toate semnele, mai veche.

• O altă aruncătură pe hirtie intenționat indescifrabilă, cu titlul *Amalia*¹, cuprinde istorisirea unei experiențe sexuale din epoca universitară, probabil autobiografică. Deși textul e crud, neliterar, trivial chiar, se pare totuși că Eminescu a dorit să facă, după sublimările trebuitoare, o nuvelă. O astfel de compunere nu se poate decît rezuma ca un document psihologic.

«Amorul lui cel dentii fusese foarte senzual. Pierdut pîn-atunci într-un platonism deșert și cufundat cu capul în curiozități romantice și subtilități filozofice, se-ntimplă să ia o odăiță la o femeie măritată, care avea o fetiță de 12 ani și un bărbat ce toată ziua nu era [a]casă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond și ochi mari verzi.»

Femeia avea nas grațios, gură asemenea. «El, avînd bani, făcea cu dînsa excursiuni în păduri și pe la birturi de vară, împrejurul orașului universitar, împreună cu fata, care era numai piedică, încît nu putea vorbi decît cu ochii.» Într-o seară, pe cînd intrau în pădure, el îi spune că ar fi avînd o taină să-i comunice, taina pe care ea o știa de mult. Apoi se suiră în trăsură, ei în fund, fata pe banca dinainte, și el puse brațul împrejurul taliei femeii și o strînse tare. Ea nu zise nimic. Venind acasă, fata plinse puțin în altă odaie. În întuneric, el cuprinse pe Amalia și o sărută pe gură.

În curînd ea trebuia să plece la țară. El «se topea, căci bogățiile ei trupești erau într-adevăr admirabile». Avînd conștiința acestor comori, ea purta o rochie destul de subțire, prin care se întrevedeau «niște sîni de albeața marmorii, plini și rotunji». Înainte de plecarea la țară el o prinse într-o odăiță, o ridică în brațe, o așază pe o măsuță înaltă și făcu «păcatul» îndoit și viril. A doua zi ea plecă la țară cu fetița. El îi scrie.

¹ Ms. 2255, f. 259—262.

După patruzeci de zile ea se-ntoarce și încep amîndoi o viață de fericiri. Noaptea, în vreme ce fetița dormea, ea intra numai în cămașă în odaia lui și el «se îmbăta de frumusețea ei», vertical; «...actul amorului o făcea să tremure, să țipe, și leșina, ceea ce-i adăoga și mai mult feminin».

67. Cezara

Nuvela *Cezara*, pe care Eminescu a publicat-o în august 1876¹, este și ea un lucru mai vechi. Numele Cezara (scos din *Titanul* lui Jean Paul) îl mai întrebuițase. Castelmare îi venise probabil din lectura în *Convorbiri literare* (an. II, 1868—1869, p. 121) a unei compuneri *Primblări* de Iacob Negruzzi.² Acolo un Edgar face portretul unei marchize pe care o numește convențional marchiza Castellamare. Deși cu nucleul pasional, nuvela eminesciană intră într-un tip nou, deoarece ea expune filozofia practică a poetului și este mai mult o demonstrație închipuită a acesteia. Din punct de vedere formal ea rămîne în cadrul romantismului jeanpaulizant, cu peisaj italic, rousseauianism și extaz în fața naturii.

Doi călugări, bătrînul Onufriu și tînărul Ieronim, merg la oraș să se preumbe. Acolo Ieronim e chemat de pe drum de pictorul Francesco, care are nevoie de un model pentru demonul din tabloul său *Căderea ingerilor*. Fusese zărit însă pe fereastră de contesa Cezara. Pe aceasta tatăl a făgăduit-o marchizului de Castelmare, cu scopul material de a-și stinge unele datorii. În odaia pictorului, bătrîn și protector, Cezara așteaptă modelul, ba chiar îl privește gol prin întredeschizătura ușii. Emoția ei fu așa de mare, încît

¹ *Curierul de Iași*.

² Din această nuvelă Eminescu avea de gînd să extragă părți în *Cartea de lectură* pe care o alcătuia. Cf. ms. 2306, f. 1 («Anul II, din *Convorbiri*. *Primblări* de J. Negruzzi, pag. 65—66»).

«era să răcnească». Fata se îndrăgostește de Ieronim, îi mărturisește singură iubirea într-o scrisoare («Iartă dacă o femeie îți spune că te iubește») și atunci când se reîntîlnesc (Ieronim părăsise mănăstirea și se așezase «într-o chiliuță» din oraș), îi cade în genunchi implorindu-i afecțiunea. Deocamdată tinărul se dovedește frigid, deoarece, după mărturisirea lui, îi trebuie timp pentru dezvoltarea sentimentelor. Ieronim primește scrisori de la un unchi al său «bătrîn sihastru», Euthanasius, care nu e decît intruparea schopenhauerianei euthanasii. Acesta trăiește într-o insulă închisă de toate părțile cu stînci, un adevărat eden. Viața lui este o exaltare a naturii neprihănite, a vieții automate «pe temeiul naturii», și Nirvana lui Schopenhauer devine la el un pancosmism euforic. Combinînd pe Rousseau cu pesimistul german, bătrînul fuge de durere prin regresie spre instincte și își pregătește stingerea în cascada unui pliu. Moartea lui va fi «o trecere solemnă <molcomă> și firească» de care nu se teme, va fi adică decesul natural fără boală de care vorbește Schopenhauer.

Pe de altă parte, Ieronim face Cezarei teorii asupra răului și egoismului în natură, asupra instinctelor ce îmbracă haina poeziei, ce, luate toate din Schopenhauer, vor fi dezvoltate și în versuri:

«...Tu zici să te iubesc. Dacă te-aș putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă doresc... n-aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri... ordinare; căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în moșinoiul pămîntului de viermi, noi cu aceleași murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei și cu strălucirea lacurilor, aceleași sărutări grețoase, pe cari le aseamănă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag... Să cerșesc o sărutare? să fiu sclavul papucului tău, să tremur cînd îți vei descoperi sinul... sinul care minî va fi un cadavru și care, după ființa sa, este și astăzi?... Să mă frizez, ca să-ți plac, să spun minciuni, ca să petrec mintea ta ușoară; să mă fac o păpușă pentru...

cine o și mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul acelei rău, care stăpânește lumea...»

Ceea ce respinge în fond Ieronim nu este instinctul dragostei, ci parada exterioară, minciuna, cochetăria, mintea ușoară a femeii, cu papucul, simbolul său. El nu vrea să fie ca tinerii «cu zimbiri banale, cu simțuri muieratice», dar ar primi dragostea în toată goliciunea ei animală, dincolo de orice convenție. În curind, rănind pe Castelmare, care e nepot de podestă, Ieronim e nevoit să fugă. Nimereste în chiar insula lui Euthanasius, întorcându-se astfel la natură. În ziua cununiei Cezarei cu Castelmare, marchizul Bianchi moare de apoplexie, și fata, respingind pe logodnic, se refugiază într-o mănăstire. Într-o zi ajunge înot în insula lui Ieronim și amândoi, goi, încep aci existența edenică. Acesta e sfârșitul logic al nuvelei, peste care nu se mai poate gândi nimic, și se înțelege de ce Eminescu a renunțat la alte idei de dezvoltare ce-i umblase odată prin cap. Astfel, într-un ms.¹ găsim pe Cezara înapoi în chilă ei, îngrijorată de un foc aprins ce-l vede în noapte, pe mare. Se aruncă înot în valuri, descoperă că focul, care se stinge curind, e pe o luntre în care mai apoi zărește pe Castelmare. Pricepînd că acesta-i caută, leșină. Ieronim sare și el din insula lui într-o barcă, străpunge pe Castelmare cu spada și culege din valuri pe Cezara moartă, pe care o duce în peștera din insulă. De durere cade și el jos fără simțiri. Deșteptarea a doua zi în chilă de călugăr cu Cezara, goală, alături de sine, poate fi aiurarea sa înainte de a muri, căci ultimele șire se închid cu imaginea cadavrelor strîns îmbrățișate ale celor doi tineri, plutind pe mare.

68. Făt-Frumos din lacrimă

Într-un alt cielu trebuie să așezăm compunerile cu caracter fabulos, în genere povești populare ușor prelucrate

¹ Publ. de D. Murărașu în *Rev. soc. Tinerimea rom.*, LI, 1933, iunie, nr. 10, p. 338—341.

sau orientate simbolic. *Făt-Frumos din lacrimă*, publicată în *Convorbiri literare* chiar din vremea studenției¹, are încă pe ici, pe colo ceva gotic (castele cu arcuri înalte, lebede, viziuni lunare), deși miezul e adînc românesc. E povestea lui Făt-Frumos izbăvind pe împăratul vecin de Mama-Pădurilor, care cere jertfă de copii. Pe fata acesteia, Ileana, și-o ia însuși logodnică, dar din frăție de cruce merge să aducă pentru împăratul prieten pe fata Genarului. Dintr-o înfringere, cînd e prefăcut în rîu, îl scapă Dumnezeu și Sfîntul Petru. Slujind la o babă cu șapte iepe năzdrăvane și ajutat de regele țințarilor, de regele racilor, cărora le făcuse bine, și de fata babei, Făt-Frumos capătă un cal cu șapte inimi. Urmărirea lui de către babă e o capodoperă de analiză a spaimei din vis. Acum poate fura pe fata Genarului. Întors acasă, găsește pe Ileana orbită de plîns, dar îndurarea Maicii Domnului îndreaptă totul. Povestea se termină cu tradiționala nuntă.²

69. Frumoasa lumii

Alte povești au fost aflate prin mînușcrise, ele nu sînt decît simple note din auzite pe care poetul urma să le folosească mai tirziu. Gîndul lui, trebuie să fi fost de a le versifica. *Frumoasa lămi*³ este povestea păsării care face ouă de aur. Un vînatîor o prinsese în Pădurea-neagră. Pasărea avea și alte daruri. Cel care i-ar fi mîncat inima ar fi devenit împărat, cel care i-ar fi mîncat rinza ar fi găsit de cîte ori s-ar fi trezit peste noapte cîte o pungă de bani sub cap, maiurile aduceau noroc. Un ovrei ispitește pe nevastă, o pune să frigă pasărea. Cei trei copii ai femeii, înfometați,

---

¹ Anul IV, 1870—1871.

² Cîteva rînduri de poveste cu Ileana Cosinzeana, aruncate în grabă, sînt în ms. 2278, f. 74 v. urm..

³ Ms. 2284, f. 27 urm.; *Pop.*

mănincă măruntaiele și astfel unul se face împărat, altul capătă bani, iar cel cu maiurile așteaptă norocul. Un moș vrăjitor caută să-l momească. Îl duce la gaura pământului, îl îndeamnă să se lase pe celălalt tărâm, unde într-o căsuță dintr-o grădină va găsi în vatră o cheie. Îi dă și o vargă de fier ca să poată intra. La ieșire moșul nu vrea să-i dea drumul decît în schimbul cheii. Copilul nu i-o dă și bătrînul, făcînd *tranc* cu piciorul în pămînt, îl lasă închis acolo. Frecînd în neștire varga, vine un om de fier, care îi făgăduiește să-l scoată dacă îi va frige douăzeci de vaci și-i va pregăti douăzeci de poloboace cu apă pentru drum. În chipul acesta scapă. Cheia e fermecată și la fiecare frecătură a ei apar oameni de fier care fac lucrările cerute. Cu ajutorul lor capătă pe fata împăratului de nevastă. Însă vrăjitorul îi fură cheia, și restul povestei înșiră tocmai întîmplările pentru recăpătarea ei.

După limba dialectală, se vede că povestea i-a fost spusă lui Eminescu în vreme ce el și-o scria repede în caietel. Apoi a încercat s-o versifice. În altă parte¹ aflăm episodul coborîrii pe lumea cealaltă:

El intră-n căscioara albă
Cu flori negre impistrită
Și găsi-n cenușa vetrei
O cheiță ruginită.

Ce știi ce făcea
Cu cheița de-o avea,
Pînă azi poate că lumea
Sub un farmec rămînea.

Băiețandru-în briu ș-o pune
Și se ia încet pe scară.
Cînd ajunsese-n gura gropii
Și voi să ias-afară,

---

¹ Ms. 2280, f. 13—14.

Zise oșerit moșneagul:
— Nu ieși, băiete, stai,
Dă-mi cheița. — Ba, moșnege,
Mai întâi să ies, ș-apoi.

— Nu te las. — Eu nu-ți dau cheia!
— De n-o dai te-omor acumă.
— Fă ce știi, răspunse micul,
Mă omoară, de poți numa.

Din picior moșneagul face
Trancel se-nchide-atunci pământul
Și băiatul biet rămase
N-întineric ca mormîntul.

Ar vrea să se întoarcă, dar nu poate:

Spre grădină să se-ntoarcă —
Dară, vai, n-o poate face,
Căci înăuntru închisu-i
Ca un pui într-o găoace.

Începu atunci să plîngă,
Fringe minile-i spre cer,
Și frîgîndu-le el freacă
Veriguța cea de fier.

Vine-un om de fier atunce
Și-ntreabă băiatul: Cum
De-[a] ajuns el pîn-aice.
Iacă cum și iacă cum.

Și așa din vorbă-n vorbă.
Vezi, i-a spus băiatul tot.

Omul de fier făgăduiește să-l scoată și-și pregătește
proviziile:

— Hei¹ baiet, cu greu te-om scoate,
Dară tot am să te scot.

---

¹ Din cauza corectărilor se poate citi și *Scii* și *Măi*.

Deși nouă ni se pare
Că la gură a fost fricos
<Că la gură-a fost fiind>,
Dară el ieși <era> sărmanul
Tocma-n fundul de pământ.

— Ian așteaptă pin' mi-oi frige
Ca vreo douăzeci de vace
Și de drum s-împlu cu apă
Tot pe-alîtea poloboace.

70. Finul lui Dumnezeu. Borta vîntului

*Finul lui Dumnezeu*¹ și *Borta vîntului*² sînt de asemeni însemnări de povești auzite, fără prelucrare. În cea dintîi se istorisesc isprăvile unui voinic botezat de Dumnezeu, care luptă cu zmeul, spre a-și scăpa sora, și face o sumedenie de vitejii, ca să capete de soție o fată de împărat. Îl ajută ființele cu puteri peste fire, Statu-palmă-barbă-cot, Flămînzilă, Setilă, cit și unelte fermecate, o cușmă care te face nevăzut, un bici și o sulă cu puteri aviatice. A doua poveste e aceea cosmică, a nucii care scoate bogății, a măgarului care face bani și a cîrjii care bate și pune în măsură pe omul nepriceput să-și recapete lucrurile furate de alții mai isteți.

71. Călin-Nebunul

Povestea *Călin-Nebunul* a fost notată de Eminescu foarte de timpuriu întîi în proză.³ Cînd apoi a fost versificată i s-a păstrat tot izul poporan. Unul din cei trei feciori

¹ Ms. 2284, f. 46 urm.; *Pop.*

² Ms. 2284, f. 44 urm.; *Pop.*

³ Ms. 2258, f. 80 (simplă schemă), ms. 2284, f. 14 urm.

ai unui fruntaș din «satul» împăratului, Călin, pornește și el după ceilalți doi, care-l socotesc prost, în căutarea fetelor. În drum au fiecare a se lupta cu câte un zmeu, dar Călin-Nebunul face isprăvile cele mai mari, furînd foc de la vatra a doisprezece zmei și ținînd pe loc pe Miazănoapte și pe Zori-de-zi. Pentru acești zmei el merge să ia pe fata împăratului Roșu, acolo însă taie capetele zmeilor, intră în odaia fetei și-i pune în deget un inel. Cu limbile celor uciși se întoarce la frați, îi sfătuiește să-l lase să plece singur în căutarea fetelor împărătești, ceea ce și face. Pe cel dintîi soț, zmeu cu virtuți de Flămînzilă și de Setilă, Călin îl aruncă ca pe o muscă. Pe cel de al doilea, mai flămînd, îl omoară la fel. Pe al treilea îl dovedește numai după o luptă cruntă. Se întoarce cu cîteșitrele fetele, dintre care și-a ales pe cea mijlocie, dar frații îi taie picioarele și fug. Călin dă de un tînăr împărat care-și pierduse mîinile într-o luptă cu zmeii și amîndoi, punînd mîna pe mama zmeilor, găsesc apa vie cu care-și întregesc trupurile. Merg apoi la curtea împăratului Roșu, unde era nuntă mare. Fata împăratului se mărită cu țiganul bucătar, care se dăduse drept omorîtor al zmeilor. Îi e ușor lui Călin să dezvăluie adevărul cu ajutorul limbilor tăiate. Fata l-ar fi voit acum pe el, el totuși o lasă fratelui său de cruce, împăratul tînăr. Întors acasă la părinți, Călin întîlni un copil cu un băț mîinînd o cireadă. Era al său. Mamă-sa ședea într-un bordei, pusă de frații lui să păzească găinile. Călin își pedepsește frații, fără să-și însingereze mîinile, aruncînd în sus o bombă, care, cu voia lui Dumnezeu, cade asupra-le omorîndu-i.

Filele de poveste publicate de Eminescu sub titlul *Călin* (1 nov. 1876) sînt îndepărtate ca idee de povestea populară. Călin intră ca un zburător în odaia unei fete de împărat, pe care o cucerește pentru el însuși. Împăratul își gonește fata. Cînd Călin se întoarce, găsește copilul mîinînd boboci și pe mamă-sa în bordei. Urmează, după consimțirea subînțeleasă a împăratului, nunta din povești.

72. Basmul lui Arghir

Eminescu nu s-a oprit numai la tradiția orală, ci și-a căutat inspirația pînă și în cărțile mai mult sau mai puțin populare. Ștefan Cacoveanu¹ știa că poetul, încă de pe vremea cînd era sufleur la București, plănuia un *Arghir și Elena*:

«Știu... că se apucase să scrie din nou, după gustul lui pe *Arghir și Ileana* lui Barac. Îl ispitise mult această frumoasă poveste. Scrisese vreo 50—60 de versuri de la început, dar intrerupse lucrarea. Zicea că-i greu a o scrie așa cum trebuie. Ne îndemna pe noi cei ieșiți de la sate s-o facem; pentru că, vezi Doamne, am avea mai la îndemină tezaurele limbii populare decît dinsul. Faptul era că el studia limba populară și peste tot limba română neconținut.»

Într-adevăr, vreo 70 de versuri au rămas din acest basm (*Basmul lui Arghir*²), ele însă ni se par mai tîrzii. Eminescu a urmat pe Barac din *Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena cea măiastră și cu părul de aur* (1800), a dat totuși povestirii ritm și imagini țărănești. În locul invocării Muzei:

Te visai mijeînd din buză,
O, prea drăgălașe Muză!...
Te rog, Muză mîngioasă,
Care cîntî cîntări frumoasă,
Pică-mi puținică miere
Din măiastră la putere...

chemarea lăutarului autohton:

Frunză verde fag,
Dorule sărac,
Lăutar pribeag,
Vin, de-mi zi cu drag,

¹ Em. la Buc. in a. 1868/99.

² Pop.

Vin, de-mi zi în şir,
Tot din fir, în fir
Basmul lui Arghir,
Cel cu păr de fir,
Singur să mă mir.

Din scurta descriere a cetăţii, abstractă la Barac,
Să zice dintru aflate,
A fi avut o cetate,
Tare şi meşteşugită
Şi cu şanţuri întărită...

poetul scoate un spectacol de vis:

Fost-a împărat
Mîndru luminat,
Ce avea cetate
Cu palate nalte,
Cu turnuri de fier,
Ce lovea în cer.

Şi ce urmează, frumuseţea împărătesei, ştirea despre
cei trei feciori ai ei, printre care Arghir, e tot după Barac,
după cum de la el vine descrierea grădinii cu mărul de aur,
naivă la versificatorul ardelean,

În cetatea părintească,
Se afla o prea firească
Grădină împodobită,
Părea că-i însufleţită.
Era plină de frumseţe,
De ale florilor feţe...
Într-o zi aci craiul,
Desfătîndu-se cu traiul,
La un pom ciudat soseşte
Şi-l vede cum înverzeşte,
Alb la floare ca argintul,
Mirosind în tot pămîntul;

Pre care necunoscîndu-l
Să înduplece cu gîndul,
Aştepta roada să-i crească
Ca fealiul să-i nimerească:
Că-ntr-o zi înmugureaşte
Şi de trei ori înfloreşte.
Şi pre grădinariul cheamă
Ca să dea de dînsul seamă,
Ce mîna au sădit pomul?
Că mult să miră tot omul,
Cum el zioa înfloreşte,
Noaptea coace şi rodeaşte,

paradisiacă la Eminescu:

Şi-mpăratu-avea
Lîngă curtea sa:
O mindră grădină,
De miresme plină,
Şi roiuri de-albine
Prin florile dalbe
De naramze albe,
Grădină de flori
Din pomi roditori
Şi de sărbători
Dar de te duceai,
De mi te pierdeai
Prin a umbrei răcori,
Prin cărări de flori,
Iată, mări, iată,
Că-mi dedeai deodată
D-un pom de grădină
Cu flori de lumină,
Ce-nflorea în zori
Pe la cîntători.¹

---

¹ În ms. 2254, f. 25 regăsim o parte din aceste versuri: « Un pom din grădină / Cu flori de lumină » etc.

Iar la zi n-amiază
 Scutura de rază
 Înflorita-i leasă,
 Iar la miez de noapte
 Rodea mere coapte,
 Mere de-aur mari
 Cu simburii tari
 De mărgăritari...

73. «Erotocrit»

Printre manuscrisele împrumutate de Eminescu lui M. Gaster se află și șase foi din *Istoria Aretusii și-a Împaratalei Irachie tatăl său, a lui Erotocrit și a lui Pezostrat tatălui său vizitului*¹, cu populara dragoste între fata împăratului și băiatul sfetnicului său, în ciuda despărțirii silite. Tot Eminescu își însemna cu literă elină titlul Erotocritului grecesc al lui Vicente Cornaro, tipărit la Veneția în 1819.²

Gîndindu-se la acest poem va fi aruncat el cele citeva versuri sub titlul *Erotocrit*³, care s-ar putea foarte bine să n-aibă cu motivul inițial decît un raport de asociație:

Singur aş voi să-mi spun că
 Te-am ținut la pieptu-mi pruncă
 Și că tu ai fost aceea
 Care-n brațu-mi se aruncă,
 Că te-am dus pin codri mindri,
 Te-am purtat pin flori de luncă
 Toți or crede că o fată
 Tu ai fost — nici presupun că

¹ *Chrestomație rom.*, II, p. 178 urm.

² Ms. 2284, f. 65. Iată-l cu ortografia eminesciană: Ερωτοκριτος ποιημα ερωτικου, συντεξιν παρὰ Βιτζευ-ζου Κορνάρου από του Ζωραν της σιτας του νησιου της Κρητης. Εν Βενετια παρὰ Νικολαω Τλυνκεν τῷ εἰς Ἰωαννινων. 1819.

³ Ms. 2262, f. 87.

În a mea copilărie
Am păscut pe deal o giuncă...

sau:

Nimănu-i nu am să spun că
Ea în brațe-mi se aruncă..
Cu ochi mari de fată mare,
Cu suris curat de pruncă
Și că fruntea ei cea albă
O-nceun cu flori de luncă... etc.

74. Mirodonis

Poveștilor, însă, Eminescu vroia să le dea un rost simbolic, o schelă ideologică. Aceasta este pricina pentru care nu le-a scos în haina aceea simplă de prin hîrțile sale. Ideea «Luceafărului» este dintre cele mai vechi și i-o găsim încă din epoca studențească. Pe un carnet cumpărat la Viena, printre alte însemnări bibliografice, poetul schițează câteva versuri dintr-un poem *Mirodonis*¹. El ne dă și un «Plan. Mirodonis întrețesută cu ideea „Demonului“ (Weltgeist, Geist) și cu Povestea ce i-am povestit ei». *Mirodonis* ar fi făcut parte dintr-un ciclu «Demonul», sau, în sfîrșit, *Demonul* ar fi urmat să fie titlul în cele din urmă, dar ideea rămînea aceasta: «Mirodonis, metresa lui Dumnezeu (Lucifer)». Prin urmare, împrumutînd de la Goethe și de la pan-teiști în genere ideea duhului lumii, simbolizat de Luceafăr, Eminescu n-ar fi avut cum aduce povestea altfel decît sau prin incomprehensibilitatea geniului abstras de către femeia pămînteană, sau prin imnul dragostei eterice. Și-ntr-adevăr, sintem în epoca *Sărmanului Dionis*, în care se cîntă beția siderală, dragostea în Cosmos. În ceea ce ne-a rămas din *Mirodonis*², găsim obișnuitul castel cu hale negre, o «regină

¹ Ms. 2291, f. 49 v. urm.

² Post.

tină ră și blondă», care trece în lună «cu minile-nainte <minile unite> pe-al ei pept», adică o lunatică în felul Mirei, beată de un astru. Toată euforia selenară halucinantă din *Sărmanul Dionis* a trecut aci.

Iată geografia lunei în nuyelă:

«...Scări înalte coborau printre coaste prăbușite... pină într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț... Insulele se înălțau cu scorburi de tămie și cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul riului, cît părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adîncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu al înfloririi lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene; flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe, și murmurul lor implea lumea de un cutremur voluptos. Grejeri răgușiți cîntau ca orologii aruncate în iarbă, iar paienjenii de smarald au țesut de pe o insulă pină la malul opus un pod de pinză diamantică ce steelește vioriu și transparent, încît a lunelor raze, pătrunzînd prin el, înverzește riul cu miile lui unde. Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria pe acel pod, împletindu-și părul, a cărui aur se strecura prin minuțele-i de ceară... pe umărul ei cînta o pasăre măiastră.»

Și acum iată și grădina reginei Mirodonis:

Pe riul sînt <ce> curge-n valea mare
Care-i grădina cea din codri vechi
A lui Mirodonis. — Insule sfinte
Se nălță-n el ca arbori de tămie
Cu flori de aur, de smarald — cu stînci
De smirună risipită și sfarmate
În bulgări mari. Pe mindrele cărări,
Ce trec prin verzile și mindre plaiuri,
E pulbere de-argint. Pe drumuri
Cireși în floare scutură zăpada
Trandafirie a înfloririi lor,

Vîntul le mină, vâluros le naltă,
De flori troiene în loc de omăt
Și sălcii sfinte mișcă a lor frunză
De-argint deasupra apei ș-o oglindă
În fundul ei — astfel încît se pare
Că din aceeași rădăcină crește
O insulă în sus și una-n jos.
Și mîndru în aceste ramuri
Dintr-un copac într-altul numai țeș
Paianjini de smarald painjinișul
Cel rar de diamant — și greieri cîntă
Ca orologii aruncate-n iarbă.
Și peste riul mare, de pe-un vîrf
De arbor antic țeșut-au ei
Un pod din pînza lor diamantoasă,
Legîndu-l dincolo de alți copaci.
Prin pod străveziu și clar străbate
A lunei rază și-nverzește riul
Cu miile lui unde, ca-ntr-o mîndră
Nemaivăzută fecerie. — Iară peste pod
Trece albă, dulce, mlădioasă, jună,
Albă ca neaua noaptea — păru-i de aur
Lin împletind cu crinii minelor,
Ivind prin haina albă membri-angelici,
Abia călcînd podul cel larg cu a ei
Picioare de omăt, zina Mirodonis.
Ea-ajunge în grădina ei din <de> codri
Și rătăcește-o umbră argintie
Și luminoasă-n umbra lor cea neagră;
Ici se pleacă spre a culege o floare,
Spre-a arunca-[o] în fluviul bătrîn,
Colo aleargă dup-un flutur,
Îl prinde — îi sărută ochii și-i dă drumul;
Apoi ea prinde-o pasăre măiastră
De aur, se așază-ntr-a ei aripi
Și zboară-n noapte printre stele de-aur.

Cu obiceiul său de a versifica întocmai, la început, motivele literare, Eminescu deschide cartea lui Richard Kunisch, *Bucarest und Stambul, Skizzen aus Ungarn, — Rumunien und der Türkei* (Berlin, 1861) și prefacă în poem basmul *Das Mädchen im goldenen Garten* (*Fata în grădina de aur*), pe care călătorul german îl auzise în Muntenia și pe care îl putem repovesti fără deosebire după un text sau după altul, într-atît, în afară de forma literară, sînt asemănătoare. Un împărat are o fată așa de frumoasă, încît, spre a o feri de privirea celor muritori pe care îi socotește nevrednici de ea, o ține într-un palat minunat cu ferestrele închise. Împrumutînd numele de la un alt basm, mai sus amintit, Eminescu o numește «frumoasa lumi»¹:

A fost un împărat ș-avea o fată
 Frumoasă, de-i zicea frumoasa lumi,
 Cu părul ei ca spuma adorată
 De aur plin în moliciunea spumei,
 Cu ochii mari ce avea de la tată
 Împreuna zimbirea dulce-a mumei.
 Nemaivăzut e boiul, ochiul, părul
 Și fața-i albă, rumenă [se roșia] ca mărul.

Un fecior de împărat, căruia Eminescu îi zice Florin, auzind de frumusețea fetei, pornește înspre Valea-Galbenă (la poet Valea-Stearpă). Sfînta Miercuri îi dă un cal care fuge ca vîntul și-l sfătuiește să nu treacă prin Valea-Amintirii. Tocmai pe acolo merge și pe dată îl apucă jalea de casă cî-l întoarce din drum. Sfînta Vineri îi dă o floare s-o arunce pe fereastră deschisă a castelului și-l îndeamnă să se ferească de Valea-Deznădejdiei, pe unde totuși vine feciorul, pentru ca groaza să-l arunce îndărăt. Sfînta Duminică îi dă în sfîrșit o pasăre, căreia trebuia să-i dea drumul cînd

¹ Ms. 2258, f. 170 v., și ms. 2281, f. 1 urm.

ar fi văzut lacrimi în ochi fetei. De astă dată Florin trece cu urechi astupate și ochi închiși prin cele două văi, ajunge la castel, omoară balaurul, și, cum fată bolnavă de dorul aerului verde ceruse să i se deschidă o fereastră, îi aruncă floarea înăuntru. Puțin mai înainte trecuse însă pe acolo un zmeu¹:

„Pe cînd stătea la fereastră și privea la Valea-Galbenă, se întîmplă să treacă un zmeu, puternic duh care trăiește în peșterile munților și poate să capete orice înfățișare. Se prefăcu în vînt și cînd adie pe fața și umerii frumoasei fete, se aprinse de dragoste și jură ca va fi a lui. Cînd veni noapte, el se prefăcu în stea și se repezi în odaia fecioarei. Acolo însă el se prefăcu în un frumos, luminos tînăr și-i grăi: „Ești cea mai mîndră dintre femei și nici un om nu e vrednic să-ți desfacă cingătoarea hainei; eu însă sînt mai puternic decît toți muritorii și împărăția mea nu are margini. Urmează-mă și fii a mea, te voi duce acolo unde e lumină veșnică, mai sus de nori, în vecinătatea soarelui.“ Atunci răspunse frumoasa fată de împărat: „Mă dor ochii cînd te privesc și nu pot suferi strălucirea ta; dacă te-aș urma, aș orbi, și vecinătatea soarelui m-ar arde“. Atunci zmeul cel puternic se întristă, se prefăcu iarăși în stea și se înapoie în cer. Acolo rămase el toată noaptea și privi jos în cămăruța frumoasei fete; razele lui însă erau palide și lîncede, parcă ar fi fost întunecate de jale.

Și cînd veni noaptea următoare, puternicul zmeu se prefăcu în o ploaie și căzu în odaia fetei de împărat. Acolo luă el însă înfățișarea unui tînăr frumos, al cărui ochi erau albaștri ca marea cea adîncă și al cărui păr lucea în lumina lunii ca solzii peștilor. Și grăi către ea: „Urmează-mă și fii a mea, te duc acolo unde nu pătrunde rază a soarelui, adînc sub fundul mării, acolo îți dăruiesc castele de corali roșii și albe mărgăritare“. Fecioara de împărat

---

¹ Trad. D. Caracostea, în *Două basme necunoscute din izvoarele lui Em.*, Buc., 1926.

răspunse atunci: „Mi-e frig în apropierea ta și, dacă te aș urma în palatele tale de mărgean și mărgăritare albe, unde nu pătrunde nici o rază a soarelui, atunci ar trebui să mor de frig“. Și puternicul zmeu se întristă și zise: „Ce trebuie să fac eu ca tu să mă iubești? Cere ce vrei, dar fii a mea.“ Atunci fata cea frumoasă gândi să-i încerce puterea iubirii și dacă nici o jertfă nu i-ar fi prea mare ca s-o cîștige și-i grăi: „Ca să te urmez și să fiu a ta, trebuie să te lepezi de toată puterea și nemurirea ta, trebuie să fii om ca toți ceilalți, ca să te pot îmbrățișa fără să mă tem de tine“. Atunci duhul cel puternic se uită la fata cea frumoasă și nici o jertfă nu i se păru prea mare pentru iubirea lui și grăi: „Fie după cum dorești! mâine voi zbura la scaunul Domnului și-i voi aduce înapoi nemurirea și puterea pe care mi le-a dăruit și-l voi ruga să mă preschimbe într-un om slab și muritor, ca tu să fii a mea“. Și zicînd cuvintele acestea, s-a prefăcut în curcubeu, s-a urcat sus în cer și a rămas acolo toată noaptea, deasupra palatului fetei de împărat.»

În vremea aceasta fata vede pe Florin și se îndrăgostește de el și plinge că nu-l poate urma, fiind închisă cu șapte chei. Atunci, după sfatul Sfintei Duminiici, feciorul slobozește pasărea, aceasta se mărește și-i ia pe amîndoi în spinare.

«Pe cînd însă feciorul de împărat zbura cu frumoasa fată, zmeul cel puternic zbura la scaunul lui Dumnezeu: „Doamne îți dau înapoi toată strălucirea și puterea ce mi-ai dăruit. Iubesc o copilă a pămîntului, de aceea îngăduie-mi, o, Doamne, să fiu vremelnic și slab ca ea!“ Ziditorul însă răspunse: „Tu nu știi ce ceri. Copiii pămîntului sunt ca spuma mării, o adiere de vînt îi nimicește. Și iubirea lor e ca o stea căzătoare, vine din cer, mersul ei este luminos, dar se stinge cum atinge pămîntul, și viața ei ține numai o clipă.“ Zmeul însă se rugă a doua oară. Atunci Domnul zise: „Privește jos!“ Și zmeul văzu cum frumoasa fată de

împărat, care-i ceruse jertfa puterii și nemuririi, fugea în brațele unui fiu al pământului. Atunci o lacrimă căzu din ochii celui fără de moarte, întâia de la începutul veșniciei, și lacrima, căzind în fundul mării, se făcu mărgăritar.»

Aci s-a oprit Eminescu, și este firesc, căci lui îi trebuia ilustrația singurătății geniului. A înlăturat numai două episoade: urmărirea zadarnică a fetei de către tatăl său împăratul și răzbunarea zmeului care omoară pe fată aruncînd de sus o stîncă, după ce, ademenind-o cu o brățară, o despărțise o clipă de tînr, care se urcase într-un pom, la cererea ei, să ia lucrul cel strălucitor. Tînrul viteaz moare totuși în Valea-Amintirii, de dor. La acest fapt se va fi gîndit poetul în încheiere:

— Fiți fericiți, cu glasu-i stins a spus,
Atît de fericiți cît viața toată
Un chin s-aveți: de-a nu muri deodată.

76. Luceafărul

Înlăturînd afabulația complexă de basm și oprindu-se numai la episodul zmeului, făcînd din Florin un Cătălin, copil de casă, contopind zmeul din basm cu Lucifer din *Mirodonis* și din toată literatura romantică, bizuită pe imagini astrale, Eminescu a compus *Luceafărul*, al cărui înțeles simbolic era pus în marginile romanticei definiții a geniului¹:

«În descrierea unui voiaj în [România] țările [noastre] române, germanul K. povestește legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. În înțelesul alegoric ce i-am dat, este că dacă geniul nu cunoaște nici moarte, [nici noaptea uitării] și nume[le] lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte însă pe pămînt nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de-a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc. Mi s-a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă

¹ Ms. 2275 bis, f. 56 v.; cf. și Botez, p. 120.

mult cu soarta geniului pe pământ și i-am dat acest înțeles alegoric. »

77. Miron și frumoasa fără corp

Povestirea în stihuri *Miron și frumoasa fără corp*¹ este și ea călăuzită pas cu pas după *Die Jungfrau ohne Körper*, auzită de același Kunisch². Unui prunc de cioban, ursitoarele îi menesc, cerându-le mama daruri deosebite pentru copilul ei,

...să simtă adînc într-însul
Dorul după ce-i mai mare
'N astă lume trecătoare,
După ce-î desăvîrșit,
Și să-și vadă la picioare
Acest dar neprețuit.

Făcînd isprava cerută de un împărat, căruia un strigoi îi adunase tot fierul într-o bardă și toate buruienile într-un copac, adică tăind pomul cu securea, pironind moroiul și slobozînd vegetația și bogăția hypogeică, Miron ia de nevastă pe fata craiului, care, de altfel, cu ajutorul unei oglinzi fermecate, îl dezvăluise ca pe cel mai tare, mai frumos și mai cuminte flăcău. Cîrînd însă viteazul e muncit de năluca desăvîrșirii. Un cîntăreț orb (la Kunisch un bătrîn) îi spune că acea ființă desăvîrșită este *frumoasa fără corp*, pe care o va afla scaldîndu-se în lacul de smarald în ajunul Anului nou. Părăsindu-și nevasta, Miron pleacă, vede turburat năluca albă a frumoasei și, întărit cu sfatul Mumei-Pădurii, merge la castelul de diamant al zînei. Aeeasta nu vorbește și nu face decît ceea ce se gîndește despre dînsa, și prin urmare se dezgolește, se lasă pradă îmbrățișărilor tînarului, dar și goală umblă fără trup. Chinuit de felul sterp al dra-

¹ Ms. 2281, f. 25 v. urm.; *Lit. pop.*

² V. trad. în D. Caracostea, *op. cit.*

gostei zinei, Miron se întoarce acasă, însă bucuria de a se afla din nou cu o femeie dragă și vie e curind înăbușită de dorul fantasmei veșnic tinere. El își petrece restul vieții pierind de gânduri (după Eminescu la minăstire) și moare de nemîngiere. Fără să schimbe propriu-zis nimic, poetul a lăsat să se zărească pietrișul alegoric al poveștii, care este nostalgia de prototip, conflictul între ideal și real. În amănunt a desfășurat un decor neaoș țărănesc, la început mîi cu seamă, cînd e vorba de nașterea pruncului:

— Măi ciobane, ortomane,
Unde-mi ~~mergi~~ așa pe frig?
— Da' lă rișniță, la Dane,
Și la borș la Pipirig;
Ce cra să spun? Iac-asta,
Mi-a făcut băiat nevasta,
Nu vă fie cu bănat.
Să-mi veniți și dumneavoastră,
Că ș-așa-mi sunteți din sat.

78. Legenda cîntărețului. Nunta piticilor

Încă o încercare de poveste, în stilul lui Uhland, mai aflăm prin hirtiile poetului¹, cu un cîntăreț căruia, spre a fi iubit, i se ceru să fie împărat, ceea ce îndeplini zadarnic fiindcă fata muri:

Ă fost odat-un cîntăreț
Frumos și simților.
Cîntat-a-ntr-un castel măreț
La masa regelui.

Frumoasă fată el avea
Cum nu s-a pomenit,

---

¹ Ms. 2284, f. 66.

Cu ochi albaștri rizători,
Cu părul aurit.

Și cîntărețul o iubi
Și sara prin grădini
Cînd luna tainic strălucea
I-o spuse tremurînd.

Ea-l ascultă și-i zise-atunci
Cu glasul apăsător:
— În veci nu pot să fiu a ta
De n-ei fi împărat.

Și el s-a dus ș-a răscolit
Popoare, țări întregi,
Sfărmat-a antice cetăți,
Zdrobit-au mîndri regi.

Și i-au supus și i-au silit
Să-l aibă împărat.
Unii d-iubire îl ascultau,
Alții de frică iar.

Atunci s-a dus colo, colo,
La cel castel măreț,
Unde ca luna-i strălucea
Amoru-adînc și drag.

Dar, vai, cînd intră-n sălele
Mărețe, nalte, reci.
Pe-un sarcofag întîns, văzu
Copila ce-a iubit.

Ca ceara palidă era
Și, moale, părul blond
Sta resfirat, amestecat
Ca aurul virgin.

Și preoți tainic murmurau
Adînce rugăciuni
- Și clopote se auzeau
Vîind încet și lin.

« Atît de mult am suferit
Dureri, mărirea grea,
Și astfel toate s-a sfîrșit
Și-ntreb: de ce? de ce? »

Ea auzise cumcă el
Murise-n bătălii
Și de durere ea s-a stins
Ca floarea-n vijelii.

O altă fugară schiță conține, cu ritmica lui Bürger, o istorie în lume miniaturală, cu burlesc fabulos și o nuntă de pitici¹:

Povestim și cîntăm de acel conte cu drag
Ce odată locuit-a castelul,
Azi cînd [unde] un nepot al fericitului moșneag
Ce [Pe] azi însuratul, însurățelul.
Fusese acela în sfîntul război,
C-onoare luptase pîn multe nevoi;
De pe cal cînd se deta întors înapoi
Găsi cetățuia lui susă —
Dar slugile, averile dusă.

Acum conșisorului acasă că-mi ești,
Dar afli mai rău cele toate,
Căci vînturile trec neoprit pîn ferești
Și vin prin odăile toate.
În noaptea de toamnă ce-ar fi de făcut?
Ah! multe de-aceste mai rău le-am trecut.

---

¹ Ms. 2257, f. 9 v.—10

Vede-se-va mîni ce-a mai fi de făcut.
Deci uite [la zarea de lună] și luna balaie.
Vechiul crevat și în paie.
[În pat și în paie] (in's Gestelle)

Și cum el de voia-i așa ațipea
Sub pat se mișca ceva pare.
Guzanul foșnească oricilu-și va vrea...
Dé-ar avea vo fărmiară, cum n-are!
Dar uite-un pitic se arată deodată.
C-a lampei lumină el e spițelat.
Cu mutra lui gravă de-orator marcat
La picioarele contelui vine,
De nu doarme, să doarmă voire-ar.

— Permisu-ne-am noi sărbători aici sus
De cînd părăsiși aste sale.
Și căci te credeam îndeparte-ncă dus
Gîndeam să petrecem, încale,
Și dacă dai voie și nu te înfrici
Petrece-or în gură și bine (beselig) pitici
'N-onoarea miresei bogate și mici.
Iar contele-n visu-i răspunde:
— Serviți-vă numai oriunde.

Și ies trei călări ce se mișcă ușor, ,
Ei stătuse sub pat pîn-aice.
Le-urmează un cor cîntător sunător
De chipuri posace și mice.
Și car după car ies [sic] cu toate de rînd
De-ți trece vederea ș-auzul văzînd,
Cum este-n castelele regilor rînd.
În căruța aurită, în fine,
Mireasă cu oaspeții vine.

Ș-aieargă cu toții acuma-n galop
Să-și aleagă în sală locșorul.

La-nvîrtit și la valț și la veselul hop
Își alege oricare odorul...
Iar contele uitîndu-se, sigur
Îi pare că zace în friguri...

De laițe, scaune, mese,
La masa cea mare oricare se vrea
Să stea lîngă puica aleasă.
Ș-aduc cîrnăciorii, jamboanele mici
Și pîini <păsări> și pești și fripture pitici
Și vinul înconjură mesele mici,
Și vinuri plăcute mescioara-nconjor,
Și vuiesc, cuctunesc [gălăgesc], pîn' dispare
Întreag-arătare-n cîntare.

Vreți ce s-a-ntîmplat mai departe să zic.
Să tacă-atunci zvon și cîntare:
Ce atît de gentil el văzuse în mic
I s-a dat și-a gustat el în mare.
Și trîmbițe, sunet, cîntări, tărăboi,
Și căruți, călăreți, de mireasă convoi,
Ei vin și s-arăt și se pleacă la noi:
Oameni mulți și-n voia lor bună
Aș-a fost și va fi totdeauna.

Ș-acum țiuie, scripcăie, sun' zurăind,
Se rotesc și foșnesc, sușăiesc sfîrlînd,
Țîșăiesc, poșpăiesc, șoptesc <șopotesc> zvîrlînd.
Conțișorul privește <și> sigur
El crede că zace în friguri.
Ș-acum clappai și dappai și rappai, așea:

79. Harun-al-Rașid și Giafer

Chiar povestea orientală a ademenit pe Eminescu, și este firesc, deoarece orientalismul arab era în vremea romanticilor tot atît de agreat ca și cel egiptean. Cam pe vremea

cînd citea pe Hammer, spre a se documenta asupra înaintării
tureilor în Europa, oricum, după stil și scriere, ceva mai
în urmă, umbla să versifice și el o poveste arabă cu assanidul
Harun-al-Rașid și barmecidul Giafer¹, ce n-a fost terminată:

Harun-al-Rașid pin Bagda] adese
Tiptil pe uliți cu vizirul iere,
Pe cînd pin frunza verde de platane
Seninul nopții luminos se țese.

Prin umbra neagr-a strimtei ulicioare
Ei pe ferești se uită prin pridvoare,
Colo aud rîzînd cu veselie,
Dincolo suspinînd vrun om ce moare.

Ș-așfel sultanul singur cercelează
Orașul lui, pe cînd în somn visează.
Durerea toat, adîncu-ntreg al vieții
Va s-o pătrunz-a minții sale rază.

Giafer vizirul l-asfințitul serb
[Îl duce să-i] Îi arată ale vieții vii mizerii.
Nu de războaie, chin și crudă moarte —
De-adîncul gol al mizeriei <inimei> te sperii.

Deci într-o sar-ajung departe
Pe uliți strimte și prin pieți deșarte
Sub zidul unei case vechi și negre,
• Cu trepte scunde și cu ușe sparte.

Aud din întru țipet și suspine,
Aud cum unul bate pe-oarecine,
Iar cel bătut țipa strigînd mai tare:
— Tê rog, bătrîne, dă, mai dă în mine.

---

¹ Ms. 2261, f. 258 urm.

Ei stau uimiți. Giafer pe scări se suie,
Încele cu mîna ușa o desluie,
Se uită-nlăuntru ș-o minune vede.
Cum că să vadă n-a fost dat altuie.

Privi-ntr-o sală-ngustă însă naltă
Și cărți [în] rafturi una peste altă,
Mașini și sticle, topitori, metaluri,
Ici pergamente, colo unealtă.

Iar un bătrîn cu o frînghie udă
Lovea-ntr-un lînăr, ce-n durere crudă
Se zvîrcolea: — Mai dă te rog, în mine,
Ca Domnul a ta rugă s-o audă.

Bătrînul însuși îi plîngea de milă.
Vedeai că spre a-l bate-și face silă,
Ștergîndu-și ochii săi cei plini de lacrimi
Dedea mereu în el.

Uimit Giafer se-ntoarce și îi spune
Sultanului văzută-acea minune;
Ș-au hotărît la curte a-i aduce,
Pe amîndoi la cercetare a-i pune.

A doua zi Harun în tron de fală,
Încunjurat de suita lui regală,
Ordonă ca pe-acel bătrîn de-aseară
Și pe-acel tînăr să-i aducă-n sală.

Ș-atunci apar l-a tronului său treaptă
Bătrînul alb cu fața înțeleaptă,
Ținînd de mînă pe un mîndru tînăr
Ce ochii lui sfîoși în sus i-ndreaptă.

Ei după chip păreau de viț-arabă,
Dar fața celui tînăr este slabă

Și palidă de multe suferințe —
Deci cu minie împăratu-ntreabă:

— Ce ți-a făcut, moșneag fără de milă,
Acest băiat de-l chinuiești în silă,
Cînd el te roagă chiar să dai într-însul
Și pare-atît de blind ca o copilă?

Bătrînu zise vorbele aceste:
— Stăpîne, lucrul nu îl știi cum este,
Ciudată e istoria ăstui tînăr,
Deci voie dă-mi să-ți spun a lui poveste.

Tu vei fi auzit de un anume
Ali-ben-Maimun, care a fost în lume
Un învățat și cititor de zodii,
Un vraci prea înțelept cu mare nume,

Cutreierat-au dinsul lumea toată,
Orașe, țări din sfera depărtată,
Pustiile Saharei, riul Gange,
Și la isvorul Nilului o dată.

Acesta dar trecînd odinioară
Pe-a lui cămilă arida Sahară,
Sub arșița cumplită de amiazăzi
Ce sacă riuri, lacuri și isvoare,

Vuind aude împrejuru-i vîntul
Samum, ce-n gură-ntuneacă cuvîntul,
Și volburi de nisip rotind în aer
Cu ceru-ntuecat uneau pămîntul.

Prin volburi repezi și prin vînt fierbinte
Zbura pe-un cal arab mereu nainte
Ca o fantomă albă a pustiei:
Era femeie ce-și ieșea din minte.

Căci volburi de nisip o-mpresurară
Și calul ei în loc l-împiedecară,
Iar ea țipa cu un copil în brațe
Chemînd pe-Ali în ajutor să-i sară.

Cum volbura-mprejuru-i se rotește,
Cum arde vîntul viața-i și cum crește,
Prin aer ea-și aruncă copilul,
Strigînd: «O, mîntuie-l, Ali, grăbește!»

80. Rîme alegorice

Sub titlul *Rîme [simbolice] alegorice*¹ începe, iarăși fără a sfîrși, o compunere în versuri și mai plină de interes. Aci apare Sahara luată ca simbol al basmului-miraj, cu o vrăjitoare atlantică într-un palat nălucă. Ieșirea caravanelor de spectre e o repetare a părții din basmul *Făt-Frumos din Lacrimă*, unde scheletele înmormîntate în nisipul pustiiului se ridică înspre lună:

«Iar din întinsele pustii se răscoleau din năsip sufletele <schelete> nalte... cu capete seci de oase... învălitate în lungi mantale albe, țăsute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini auriți și lungi... și încălecați pe schelete de cai, mergeau încet-încet... în lungi șiruri... dungi mișcătoare de umbre argintii... și urcau drumul lunei și se vedeau <pierdeau> în palatele înmărmurite ale cetăței din lună, prin a căror ferești se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis.»

Adoptarea endecasilabului și chiar începutul, nu din Petrarca desigur, dar petrarchesc («Passa la navē mia colma d'oblio») par a arăta lecturi de poeți italieni:

¹ Ms. 2259, f. 175—177.

Dar să mă mișc nu am nicidecum putere,
Ca țapăn mort eram și fără vrere.
Pleoapele-mi pe ochi erau lasate,
Deși pin ele eu aveam vedere.

Iar umbra-n vălu-i de mălasă sură
D-urechea mea ș-apropie-a ei gură
Și-mi spune lin și-ncet povestea mare,
Ce ca un riu etern în minte-mi cură:

— Colo-n palat rezidă-o vrăjitoare
Și om cu ochii vii de-o vede moare;
Iar celor morți lumina lor adîncă
Li dă viața nopții trecătoare.

Deci vin și tu pe un schelet să-ncalici,
Să vezi palatu-i în lumini opalici;
De șirul nostru să te ții în urmă
Pin' la grădina ei cu flori italici.

Și ia-ă vălul meu ți-l dau, pe față
Să-l pui, s-acoperi ochii tăi [de] gheață,
Ca nu cumva să se topească iute
De a privirei ei tainică <tiranică> dulceață¹.

Mă sui și plec... o umbră sunt din basme
Și o fantasmă sunt între fantasme,
Prin mina mea de o ridic se vede
Ca și prin corpul străveziei iasme.

Devenit astfel nălucă, eroul pleacă cu caravana de schele
și ajunge într-un fel de oază minunată:

Din ce în ce cu toții se apropii.
Grădini lucesc și flori creșteau cu snopii
Iar roua curge în brilante umezi —
Din crengi de arbori luminează stropii.

¹ Var.: *De farmecul [a!] privirei ei.*

Pe scări de marmur ne suim cu toții
Și morții-și caut printre sale¹ soții.
Sunt tineri unii ca iubirea moartă,
Iar alți cu barbe albe ca preoții.

Dar toți cu toții sunt de om ruine
Și risipiți din cîrduri beduine
Au fost găsit amara, cruda moarte,
Într-un pustlu arzînd și fără fine.

Vorbesc încet, ca-n somn... și vorba sună
Ca frunze-uscate care vîntu-adună,
Sun ca murmurul cel vrăjit de ape
Cînd peste codri-apare blonda lună.

Deodată-n două șirul se desface.
În fund apare-un mîndru chip ce tace;
Cu roșii flori de mac în păru-î negru,
Cu ochii-nchiși un semn cu mîna-mi face.

Acum eroul intră în palatul mauro-clasic al acestei
regine a Saharei, împodobită cu semnul hipnozei, macul,
și se simte din nou viu, fiindcă, de altfel, nici n-a murit
de-a binelea, ci suferă, probabil, ca și Dante, visul călătoriei
simbolice în lumea umbrelor:

Eu o urmez prin galerii înalte.
Isvoare vii din vase stau să salte
Și lingă ele nimfele de marmuri,
Făpturi cerești unor măiestre dalte.

Pe lucii muri auritele pilastre.
În jurul lor sunt așezate glastre,
Din care cresc bogate-ntunecoase
Ici roze negre, colo flori albastre.

---

¹ Var.: *pin coloane.*

Și pe ferești perdele de purpură.
Un miros răcoros simțirea-mi fură;
Deschisă lin e ușa unei sale
Și noi minuni uimiții ochi văzură.

Un pictor a-nflorit plafondul, murii,
Cu basme mindre, cu frumoase hurii
Și din cățui de-argint, copâr miroase
Cu fum albastru formele picturii.

Iar pe-un divan ascuns între perdele
De stof-albastră și cusute stele,
Ședea regina basmelor măiastră —
Lumină lumea gândurilor mele.

Ea înșira mărgăritare-n poale
Și pe-un covor persan, frumos și moale,
Ea-ntinde surizînd ca-n vis și leneș
A ei picioare de zapadă — goale.

Ochii adînci ca două basme-arabe
Samăn cu-aciea ai reginei Săbbe,
Cum împăratul Solomon îi scrie,
Cu-a lor priviri de-ntunecime slabe¹.

Cu ochi pe jumătate-nchiși suride:
— Deși privirea-mi pe cei vii ucide,
Te uită lung la mine, tu, ce mort ești,
Pîn-al tău suflet ochii va deschide.

L-al tău mormînt tu ești în pragul porții,
Dar să te stingi nu este voia sorții
Ci-n fața mea să lași încet să-ți cadă
De pe-ai tăi ochi de gheață vâlul morții.

---

¹ Variantă la f. 175.

Îngenunchind atunci am zis în sine-mi:
— O, dulce chip cu mina fruntea ține-mi
Și de pe ochi ia-mi vălul trist și rece,
Căci simț bătaia renoitei inemi.

Și de pe ochii-mi cade ceața sură
Și noi minuni uimiții-mi ochi văzură,
Căci înaintea mea stai vrăjitoare
Și basmu-ascuți¹ cu zimbetul pe gură.

81. Lumină de lună

Opera poetică cunoscută a lui Eminescu, așa de firavă ca volum față de ceea ce plănuia în tăcere, se alcătuieste mai toată, în afară de poemele mai lungi pe care le-am cercetat aici, din poezii cu cuprins erotic, pentru care visa acest titlu de copertă²:

Lumină de lună

*Versuri [poezii] lirice.*³

Cele mai vechi, pînă pînă 1876 (și trebuie să ne gîndim că data publicării lor nu e și aceea a compunerii), sînt liniștite și pătrunse de intimitatea pasională (*Noaptea, Sara pe deal, Floare albastră, Lacul, Dorința, Povestea codrului, Povestea teiului, Freamăt de codru, Lasă-ți lumea* etc.). Schițele nedesăvirșite, mai spontane psihologicește, definesc acest tip de poem intimist, în care, cînd întîlnirea nu e în

¹ Var.: *Cu [dracu-n] basme-n ochi.*

² Ms. 2277, f. 123.

³ Din ms. 2282, f. 110, reținem și această strofă: «Cînd mîndra mea doarme cu păru-i bălai, / Cînd stelele tremură și apele sună, / Răsai, / Lumină de lună».

codru sau pe margine de apă, iubita e contemplată culcată
dimineața în pat, pe cînd poetul citește¹:

Lasă-te-n perini — eu îți voi da pace.
Dormi tu — și lasă să rămîn deștept.
Pe cînd citesc întotdeauna-mi plăce.
Din cînd în cînd să cat la tine drept...

sau întinsă alene pe sofa²:

Am pus sofa la fereastră —
Luna trece blondă-tristă, .
Stele curg strălucitoare —
Mîndra capu-n mîni ș-ascunde.

Ș-apoi și-l ascunde-[n] perini,
Într-un colț al sofei roșii;
Aurul moale se desface,
Curge pe grumazul alb.

Și de ce-și ascunde fața
Dulce, jună, fericită —
Oh, ar vrea să ridă de bucurie
Fără ca s-o vîd și eu.

Luna-n patul ei de nouri
Albi, s-ascunde să se culce,
Păru-n cap eu i-l încăier
Și-i sărut minuța dulce.

Stele curg încet la vale,
Aerul moale scînteiază
Și ea ochii plini de lacrimi
Și-i închide și visează.

¹ Ms. 2260, f. 145; *Post.*, p. 58.

² Ms. 2284, f. 66 v.

De-umăr alb îmi razim fruntea,
Zic puțin și mult privesc,
I nima în mine crește...

Tremură talia dulce
Strins de brațul meu cuprinsă,
Ea se apără — îmi cuprinde
Gîtul — mă sărută, ride.

Și nimica nu mai zice —
E atît de fericită —
Sunt atît de fericit !
Luna trece liniștită.

Hîrjoana erotică, convorbirea în franțuzește (acesta era, precum știm, snobismul Veronicăi Micle), iată cuprinsul unei alte poezii de acest soi¹:

Tu cei o curtenire
În glumă — și dorești
Să-ți spun a mea iubire
În versuri franțuzești.

Dar eu sunt melancolic
Și nu știu să răspund,
Nu pot să-mbrac în glumă
O taină ce ascund.

Tu rizi și-ți razemi capul
Duiosă pe-al meu umăr,
Ș-acele dulci momente
În sufletu-mi le număr .

Tu vezi că în iubire
Nu știu ca să glumesc.

---

¹ Ms. 2306, f. 11.

Nu-ți pare oare bine
C-atită te iubesc?¹

Chiar cu *Melancolie* (1876) începe să se vadă la poet o oboseală afectivă. Poeziile tipărite de la 1878 încolo (*Singurătate, O, rămii, Pe aceeași ulicioară, Nu mă înțelege, De câte ori, iubito, Atît de fragedă, Despărțire, S-a dus amorul, Adio, Te duci, Pe lângă plopul, Cînd amintirile, Din noaptea* etc.) exprimă toate ori o anume ostenire a sentimentelor, ciuda de a nu-și putea vădi afecțiunile în voie, ori amorul propriu jignit al îndrăgoștitului respins. Două sonete nude, lipsite de merit literar deosebit, sînt totuși expresia netedă a acestei stări de spirit²:

Nenorocit noroc de-a fi iubit,
Iubind în veci să nu i-o poți tu spune,
Singur să-ntinzi tu brațele nebune,
Să le-nclăsezi pe pieptul ostenit.

Totuși în ochii-i dulci să vezi minune,
Să vezi cît ai putea fi fericit
Dac-un moment pe ea ai fi găsit
[Singură-n casă și în toane bune]
Ca tot ce are-n suflet ea să-ți spună.

Nenorocit! Iubind să fii iubit
Și totuși numai stringerea de mină
Să-ți spună da! la cîte ai dorit,

Pe cînd cu fața rece, ochii reci
Ascunde tot ce sinul ei păstrează,
Tăcere conjurîndu-ți chiar pe veci.

---

¹ Ultima strofă am luat-o de la o variantă de pe aceeași filă, deoarece strofa din textul folosit era imperfectă. Iată-o: «Nu vezi [tu] că simțirea-mi / Ea [nu] cunoaște gluma / Și-a ei disperare / O știu eu singur numa».

² Ms. 2306, f. 11, 9.

Pe gînduri ziua, nopțile-n veghere
Astfel viața-mi tot în chinuri trece,
Pîn ce natur-a vrea ca să se plece
La masa mea să-mi deie ce voi cere.

Nimic nu-i cer decît mormîntul rece,
Repaos lung la lunga mea durere;
Decît să port amarul în tăcere,
Mai bine geana-mi moartea s-o aplece.

Căci lumea e locașul pătimirii,
Un chin e valul-i, iară gîndul spuma;
Dureri ascunse-s farmecele firii.

O dată te-am văzut... o clipă numa
Și am simțit amarul omenirii:
Ce-am folosit că-l știu și eu acum?¹

Între această oboseală și misoginism nu e decît un pas. Misoginismul adînc îndurerat, sarcastic, apare, în versurile publicate, ca o fază tirzie (*Scrisoarca IV* [1881], *Luceafărul*, *Dalila*) și este în orice caz o atitudine de maturitate, în strînsă legătură cu dragostea pentru Veronica. Însă fiindcă este în versurile de acest tip, cite găsim prin manuscrise, o mișcare de maliție și batjocură, ieșită dintr-o minie repede, Eminescu, ca de obicei, le-a aruncat pe hirtie, spre a-și ușura sufletul, lăsîndu-le acolo ca să le purifice mai tirziu. Aceste poezii sînt totuși foarte caracteristice pentru o latură a spiritului eminescian. Femeia e privită ca un început de sclavie, ca o pricină de înjosire pentru bărbat:

---

¹ Variantă în ms. 2283, f. 40: I. *Pe gînduri ziua, noaptea în veghere, / Astfel viața-mi tot în chinuri trece — / Va vrea natura oare se se plece / La ruga mea, să-mi deie ce i-oi cere?* II. *...Decît să port iubirea-mi în tăcere / Mai bine ochiu-mi moartea să mi-l sece.* III. *Dureri ascunse...* Restul identic.

Femeia? Ce mai este și acest măr de ceartă,
Cu masca ei de ceară, și mintea ei deșartă
Cu-nfricoșate patimi în fire de copilă,
Cu fapte fără noimă când crudă, când cu milă,
A visurilor proprii eternă jucărie?... etc.¹

★

Lumea-mi părea o cifră, oamenii îmi păreau morți,
Măști, ce rid după comandă, cari ies de după porți
Și dispar — păpuși maiestre, ce că sunt nici că nu știu
Și-ntr-o lume de cadavre căutam un suflet viu;
Mă zbăteam dorind viața, cu ce sete eu cătam,
Precum cel ce se înecă se acăță de-orice ram.
Dibuit-am în științe, în maxime,-n poezie,
Dară toate îmi părură seacă, stearpă teorie.
N-aveam scop în astă lume, nici aveam ce să trăiesc
Pînă când... blestem momentul! pin' ce-a fost să te-nțîlesc.
Oare sunt eu tot același? Singur nu mai mă-nțeleg.
De clipirea genei tale putui viața să mi-o leg.
Eram mîndru — înjosirea, ba selavia mă înveți,
Mă disprețuiesc pe mine... ce mai are astăzi preț?... etc.²

Poetul se aseamănă singur cu un comediant șuierat de
spectatori, care urmărește în zadar să smulgă un zîmbet
femeii iubite:³

Țîștiit-ați⁴ comediantul,
L-aplaudarăți cu sudalme,
S-a sfîrșit acum comedia,
Haida, de! băteți în palme.

Nici n-a fost a lui voință
Voi de el să faceți haz,

¹ Ms. 2269, f. 57 urm.

² Ms. 2278, f. 62.

³ Ms. 2278, f. 58 urm.

⁴ Var.: *Șuierat-ați*.

El a vrut să placă damei
Cu gropițe în obraz.

Ea stă-n lojă rezimată,
Ochii-și pleacă pe sub gene,
E mai albă decât zina
Venus Anadyomene...

Pentr-un blind zimbet al gurii
Comedianul și-ar da viața,
Dar ca marmura i de albă
Și e rece ca și gheața.

Și nici numele-i nu poate
Să-l rostească-n gura mare...
Ci pierdut în al ei suflet
Prin suspine el răsare.

O, vedeți-l în cabină
Între cei păreți de scînduri
Plînge... nu de-al vostru șuier,
Ci de propriile gânduri.

Pîn-a n-o vedea pe dînsa
Nici simțea că-n lume este,
Dar acum el simte viața
Ca pe-o tragică poveste.

Ce mai caută-ntr-aiurea,
Are viața lui vreun rost?
Decît viu — mai bine-n lume
Niciodată să nu fi fost...

Ce-nsemnează a lui viață?
La ce face el să fie?
La ce joacă zeci de roluri...?
Comedie, comedie!

O, îmi faci plăcere multă
Dacă faci de mine haz,
Damă albă și frumoasă
Cu gropițe în obraz.

Deci te rog nu băga-n seamă,
Uită toate cîte-am zis,
Am crezut a ta iubire,
E de ris — grozav de ris!

Am văzut în părul moale
Gîtul tău cel de zapadă
Și-am crezut că pe-al meu umăr
Prea frumos o să mai șadă...

Nu! Tu n-ai mai fost femeie,
Ai fost chip ceresc și sfînt,
Și cuvîntul gurii mele
Umbră la al tău cuvînt... etc.

82. Tablou și cadru. Cînd te-am văzut, Verena

Vom vedea că misoginismul poetului vine și din filozofia bizuită pe principiul de obîrșie rousseauiană că natura este dacă nu bună, cel puțin dreaptă în scopurile ei. Civilizația nu-i decît un epifenomen, rațiunea o iluzie de autodeterminație. La temeiul existenței stă un automatism, pe care omul îl teoretizează, fără să-i adauge nimic. Adevăratul ideal după Eminescu este, în cîmpul social, statul automat al albinelor, iar în acela al dragostei, întoarcerea la instincte, la starea edenică. Femeia este vinovată atunci cînd, complicînd instinctul de procreare pe care îl au și păsările, se lasă înriurită de parada socială, ce însoțește iubirea. Într-un cuvînt, poetul deplînge cochetăria, ceremoniile, amestecul rubedeniilor, prejudecățile, tot ce împiedică de la simpla

însoțire naturală. Într-o încercare de poem mai lung, *Tablou și cadru [Icoană și privaz]*¹, Eminescu zugrăvește o astfel de femeie. Ana, petrecind pe socoteala poetului, dar preferind pe «soldatul țănoș» și mai ales cu o poziție socială:

De vrei ca toată lumea nebună să o faci,
În catifea, copilă, în negru să te-mbraci,
Ca marmura de albă cu fața ta [de] răsari,
În bolțile sub frunte luminează ochii mari
Și părul blond în caier și umeri de zapadă —
În negru, gură dulce, frumos o să-ți mai șadă.

De vrei să-mi plăci tu mie, auzi? și numai [mie],
Atuncea tu îmbracă mătăasă viorie,
Ea-nvinețește dulce, o umbră-abia ușor,
Un sin curat ca ceara, obrazul zimbitor
Și-ți dă un aer timid, suferitor, plătind,
Nemărginit de gingaș, nemărginit de blînd.

Cînd umbli a ta haină de tine se lipește,
Cîi gingaș-mlădioasă tu rizi copilărește.
De șezi cu capul mîndru pe spate lîn lăsat,
Tu pari sau fericită sau pare-ai triumfat,
[De n-ai [fi] o copilă cu ochi așa șiret
Tu ai fi un obraznic și prea frumos băiet].

Și-apoi... Merit eu oare mai mult de la un înger
Decît de-a lui privire cu sufletu-mi să-mi sînger?
O, bate-ți joc, copilă, ucide-mă de vrei,
Zimbirea gurei tale, un vis din ochii tei
Mai mult e pentru lume decît un trai deșert...
Și încheierea vieții-mi: pe tine să [te] iert.

---

¹ Ms. 2278, f. 29—36. Păreră defavorabilă despre militari în ms. 2290 f. 77: «Maximă: Cu ofițerii nu discuta niciodată materii filosofice».

Ce sunt? Un suflet moale unit c-o minte slabă
De care nime-n lume, eh! nimeni nu întreabă.
Și am visat odată, să fiu poet... Un vis
Deșert și fără noimă ce merit-un suris
De crudă ironie... Și ce-am mai vrut să fiu?
Voit-am c-a mea limbă să fie ca un riu

D-eternă mîngiere... și blind să fie cîntu-i,
Acum... acuma visul văd bine că mi-l mîntui,
Căci totă poezia și tot ce știu, ce pot,
Nu poate să descrie nici zimbetu-ți în tot.
O, bate-ți joc de mină, pigmeu deșert, nedemn,
Ce am crezut o clipă de tine că sunt demn.

O, ironie cruntă, o, înger, o, femeie,
Eu să te-anting pe tine cu-a patimei scînteie,
Eu, eu să fiu în stare o clipă să-mi închipui
C-al meu e trupul dulce, c-a mele fața-i, chipu-i...
Nebun ce sunț... Nu rizi tu? O, rizi de mine... Rizi.
Plîngînd mă lasă, scumpo, eu ochii să-mi închiz.

Astfel îmi trece viața, astfel etern mă chinui
Și niciodată, Ana, nu m-a lăsat la sinu-i,
Căci ea nu vrea iubire... vrea numai adorare,
Tempit să-mi plec cu fruntea ca sclavul la picioare
Și ea să-mi spuie rece: « Monsieur, ce ai mai scris? »
La glasu-i chiar ironic să fiu în paradis,

Să fiu prea, prea ferice de-a vrea să cate numa
Pe acest mizerabil ce o privește-acuma.
Da! Da!! Să fiu ferice de-un zimbet, de-un cuvînt,
Căci zimbetul mai mult e ca viața pe pămînt.
Să simți cum că natura își bate joc de noi,
Ici-colo cîte-un geniu și preste tot gunoi.

Și eu simt acel farmec și-n sufletu-mi admir
Cum admira cu ochii cei mari odat' Shakespeare.

Și eu mă simt copilul nefericitei secte
Că vrîns de-adîncă sete a formelor perfecte.
Dar unde este dînsul cu geniu-i de foc
Și eu, fire hibridă — copil fără de noroc?

Fără de noroc? De ce dar? Au nu sunt fericit
Că-n calea mea o umbră frumoasă s-au ivit?
Nău mi-i destul-avere un zimbet trecător,
O vorbă aruncată ironic — de amor?
Comoară nu-i destulă privirea, un cuvînt,
Ce viață-mi însoți-va de-acum pînă în mormînt?

Sunt vrednic eu a cere — sunt demn să am mai mult?
A lumii hulă oare în sine-mi n-o ascult?
Putul-am eu cu lira străbate sau trezi
Nu secolul, ca alții — un ceas măcar, o zi?
Cuvînte prea frumoase le-am rînduit șirag
Și-am spus și eu la lume ce-mi este scump sau drag.

Aceasta e menirea unui poet în lume,
Pe valurile vremii ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi și-uscate
Cum luna se ivește, cum vîntu-n codru bate?
Dar oricîte ar serie și oricîte ar spune,
Cîmpii, pădure, lanuri fac asta¹ de minune,

O fac eu mult mai bine de cum o spui în vers,
Natura-alăturată cu-acel desemn prea șters
Din lirica modernă — e mult, mult mai presus.
O, tristă meserie, să n-ai nimic de spus
Decît povești pe care Homer și-alți autori
Le spuseră mai bine de zeci de mii de ori.

Da, soarele bătrînu-i, bătrîn pămîntu-acuma,
Pe gîndurile noastre, pe suflet s-a pus bruma

---

¹ S-ar putea citi și: *artă*.

Și tineri numa-n inimi vedem ființa vie,
Dar gîndul nostru-n ceață nu-l¹ punem pe hîrtie.
Sîntem ca flori pripite, citim în colbul școlii
Pe cărți cu file unse, ce roase sînt de molii.

Să reproduci frumosul în formă ne înveți,
De-aceea poezia-mi mă împlie de dispreț...
Dar [e-] omul să fie a veacului copil,
Altfel ca la nevolnici el naște-n un azil,
Într-un spital... Acolo cîrpească cu minciuni <minuni>
Pereții de chilie și spună la minciuni...

Dal ticălos e omul născut în alte vremi...
Simțind îți vine soartea s-o sudui, s-o blestemi,
Dar blestemele înșiși poet le-arată iarăș,
Al veacului de mijloc blestemul e tovarăș.
Între-un poet nemernic, ce vorbele înnoadă
Ca în cadența rară să sune trist din coadă

Și-ntre [soldatul] țanțoș cu spada subsuoară
Alegere nu este, alegerea-i ușoară;
Pocnind în a lui haine, el place la neveste.
Fecioara-nfiorată își zice: acesta este...
Acesta dar... Simțirea tu ei <Simțire tu ai> și este dreaptă,
Nebuni suntem cu toții, natura-i înțeleaptă.

Un corp frumos și neted te face să iubești,
În brațul lui puternic tu poți să-ntinerești,
Doar nu ești tu nebună
S-alegi în locu-i, fată, pe un împușcă-n lună,
Pe-un om care stă noaptea ș-a minții adîncime
În strofe o desface și o așează-n rime...

Soldatul spune glume ușoare — tu petreci,
Pe cînd poetul gingav, <gingaș>, cu mersul de culbeci,

---

¹ În ms.: n-o.

E timid, abia ochii la tine și-i ridică.
El vorbe cumpănește, nu știe ce să-ți zică,
Privindu-te cu jale, oftează — un năuc —
Și zile-ntregi stau astfel în jilt, ș-apoi mă duc.

Copil, copilul nu e? voiește să petreacă.
Ce caut eu [eu] ochii-mi a lor privire seacă,
Ce-i zic Dumnezeire și înger, stea și zee,
Cînd [ea] este femeie, și vrea a fi femeie?
Și totuși... Ah, odată, mi-a spus cu vorbe dulci:
«Aș vrea pe braț aicea tu capul tău să-l culci,

Să mîngîi a ta frunte, nefericit copil!»
Acest cuvînt, Divino, mai zi-l o dată, zi-l,
S-ajung o zi în care în strîmta mea chilie
Tu să domnești ca fiică, stăpîină și soție
Și-n ore de durere, cînd gîndul mi-a fost veșted,
Să simt cum dulcea-ți mină se lasă pe-al meu creștet.

Și-atunci ridicînd capul, dînd ochii-mi peste spate
Să văd, ah, pămînteasca-mi, duioasa-mi zeitate.
Nu te îndemn eu însumi ca să mai mergi <ca să-mi urmezi>
în cale,

Să fii <fiu> nemernic martor nefericirii tale.
Chiar inima de-aș da-o să bei dintr-însa sînge,
Nevoia este gheața ce-amoru-n grabă-l stînge.

Visînd astfel tu scumpo* cu mine că petreci,
Copil cu gură caldă [și] cu picioare reci
Te-apropii, mă-ntrebi dulce: cum nu te curtenesc?
O vorb-ai vrea în fine s-auzi cum o rostesc.
Și de brațu-mi atîrni dulcele-ți braț.
Întorc spre tine capul privesc făr de saț.

Cu gura de-al tău umăr încet și trist șoptesc:

«Ești prea frumoasă, doamnă, și prea mult te iubesc!»¹

O singură dată femeia e pătrunsă în cruda înfățișare a cărnurilor și secrețiilor ei (*Cînd te-am văzut, Verena*)²:

Te miri atunci, crăiasă, cînd tu zimbești, că tac.

Eu idolului mîndru scot ochii blinzi de șerpe,

La rodul gurii tale gîndirile-mi sînt sterpe,

De cărnurile albe eu fălcile-ți dizbrac.

Și pielea de deasupra și buzele le tai,

Hidoasa căpătină de păru-i despoiată

Din sînge și din flegmă scîrbos e închegată.

O, ce rămase-aluncea naintea minții-mi? Vaj!

83. Viziunea lui Don Quijote

Cu mult mai blindă, de o ironie decentă, deși amară, este *Viziunea [Utopia] lui Don Quijote [Diamantul Nordului (Capriccio)]*³. În fața unui castel spaniol,

Castel singuratec, pierdut în dumbrave,

S-ogîndă în lacul cu ape trîndave —

În vechea zidire mișcate sun numa

Perdelele-n geamuri, nălbite ca bruma

se-nfățișează cavalerul, spre a face iubitei o serenadă cu ghitara. Iubita îi cere făptuirea unei mari isprăvi:

¹ Tot sens misogin are și un alt proiect (ms. 2259, f. 142 urm.): «Aveam o muză, ea era frumoasă, / Cum numa-n vis o dată-n viața ta / Poți ca să vezi icoana radioasă / În strai de-argint a unui elf de nea! / Păr blond deschis, de aur și mătăasă, / Grumazii albi și umeri coperea, / Un strai de-argint strîns de-un colan auros / Stringea mijlocul ei cel mlădios... / Ea a murit» etc.

² Ms. 2260, f. 45—47; *Post.*; versuri înrudite sînt și în ms. 2261, f. 119 urm.; aci ele fac parte dintr-un proiect de dramă cu Roman Bodeiu, Mihnea-Singer.

³ Ms. 2256, f. 1 urm.; ms. 2285, f. 93 urm.; ms. 2278, f. 16—17 (fragmente); ms. 2259, f. 228 urm. (cu creionul); *Post.*

— E vană iubirea-ți, frumosul meu june,
De-o vrajă-i legată întreaga mea fire,
Iubirea-mi eternă de-a ei împlinire.

În Marea de Nord diamantu-acel zace
Ce noaptea cea neagră în z o preface
Și cine-l va scoate din neagra-adîncime
Mi-e mire. Afară de el însă nime.¹

Cavalerul pleacă din Spania în Nord, fugind de ispita oricărei alte femei, întreabă pe un bătrîn de «piatra eternei lumine», ajunge în codri unde sînt «șerpi pe trupine», balauri dințiși cu ochi de jeratec și solzi de aur, fiare sălbatece, scorpui flămînde, trece mai departe în dumbrăvi de vis, unde încearcă a-l ademeni o femeie măiastră cu sîn de «virgină zăpadă», ajunge la marea înghețată și se aruncă în ea. Atunci simte piatra în mînă și înainte-i reapare castelul cu Iñez, frumoasa spaniolă, care se atîrnă de gîtu-i, mărturisindu-i că voise să-l încerce, dar că-l iubea oricum. «Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute?» se întreabă Eminescu în *Scrisoarea IV*, după o idilă asemănătoare. Și aci, totul nu e decît un vis. Cavalerul adormise sub fereastra ce nu se deschisese, căpătînd guturai și strănut:

[E] Și drept că-n mișcarea molatecei ierbi
Păștea înainte-i o turmă de cerbi.
Dar tot nu-i <în> ceriu... Din genele-i bruma
Cu visul deodată s-o <ș-o> scutur acumă.

Își scutură haina cea umedă, plină,
Balconu-l privește și tare suspină.
Zadarnic făcut-au ghilara-i paradă
Iñez nici visase să vie să-l vadă

---

¹ Variantă în ms. 2256 (citatul din text e din *Post.*): *Ghitară lui tace; cu șopot ea spune: / — Zadarnică este iubirea ta, june! / De-un farmec legată-i întreaga-mi simțire, / Iubirea-mi asemeni de-a lui împlinire. / A Nordului mare o piatră ascunde, / Lucește ca ziua pînă negrele-i unde, / Și cui o va scoate viața mi-o dăruie. / Dar, vai! s-o zărească [nici s-o vadă] nu-i soarta oricărui.*

Și ce-i mai rămîne să făcă saracul,
În lac să privească cum joacă malacul?
Mai bine prin tufe se fură cu pază...
Ca nimeni s-auză și nimeni să vază.

84. Antropomorfism

O scriere în versuri, umoristică și crunt misogină, *Antropomorfism*¹, a fost făcută, după toate semnele, pentru petrecerea prietenilor de la «Junimea». Nu toldeauna încordată ca spirit, cu trivialități ce au putut fi îngăduite în cercul restrîns unde se va fi citit, compunerea este totuși interesantă ca document psihologic și pentru elementele de cultură ce cuprinde. Este istoria unei puici moțate, care e pe rînd ușuratică, cochetă, matronală, spre a sfîrși în bigoterie:

În poiala tănuită ca-n umbroasă zăhăstrie
Trăia puica cea moțată cu penelul de omet;
Nu-i cucoș în toat-ograda, ce de-iubire căpiet
S-urmărească insolenter inocenta ei junie

Ce cochetă e copila, cu ce grație ca îmblă?
Și ce stele zugrăvește în nisip cu dulcea i labă —
O găină virtuoasă, o găină prea de treabă
Cu cvlavie ea cată fire de -orz și coji de jîmblă.

Dară cine să admire a ei nuri și tinereță?
Boul chiar <chior>. ce vede numai jumetă din a lui paie?
Ah! în inima-i fecioară simte-o lăinică vâpaie
Pentru cucurigul dulce din cîntări de dimineață.

Pierde gustul de mîncare, scormolește, de ți-i milă,
În pămînt ca să găsească chipul cel dorit într-una,
Sau se primblă visătoare, noaptea căutînd în lună
A lui umbră luminoasă — melancolica copilă!

¹ Ms. 2281 f. 51 v. — 65 v

O bătrână găină cu experiență dezvăluie tinerei puici
mecanica tristă a sexualității, folosind din Schopenhauer
exemplul hermafroditismului plantelor:

Ah! îi zise mititica, nu privești la rîndunele,
Cum din cuib scot puii capul, se cutează pe ulucuri
Și apoi la miezul nopții îi aud făcînd buclucuri
Sărutîndu-se cu ciocul, drăgăstîndu-se-ntre ele.

— Soarte-avem nefericită, îi răspunse atunci bătrîna,
Nu-i găină rîndunica, rîndunoiul nu-i cucuș.
Necredința lor știută-i; aspri, răi, tiranicoși,
Ei trezese viața-n inimi și apoi o învenină...

Numai flori-s fericite, căci pe aceeași trupină
E pistilul feciorelnic și staminul bărbătesc;
Sub perdele verzi de frunze, se-mpreun și se iubesc:
Chipul junelui din floare e-cdoranta lui virgină.

Apare acum și cucușul:

Cum vorbeau înțelepțește ce s-audă și să vadă,
După gard străin cucușul se preîmblă-ncet turcește.
Puice-i trece-ndată pofta de-a vorbi filosofește,
Ea ascultă cu iubire cucușeasca serenadă.

Ah! amorul îi pătrunde prin ureche,-n van bătrîna
O ciupește-n cap cu ciudă, vrea s-o ție de aripă,
Ea se smulge și aleargă tremurîndă într-o clipă,
Pintre gard privește dulce l-arătarea lui păgînă.

Iar bătrîna cruce-și face cu-a ei labă și gîndește:
«Tinereță, tinereță!» și oftînd intră-n poiată;
Apărată de-ntuneric ipocrita cea șireată
Pe un pui nevrîsnic încă alterată-l pricăjește.

Unde este învățatul cu talent fonognomonic
Să compue un compendiu despre blînde¹ impresii,

---

¹ În ms.: *blîndelor*.

Ce un sunet numa-l naște în simțirile miresii,
Cum un cucurigu poate fi adînc, duios, demonic?

Ce simțiri croiei, mîndre reprezintă cucurigul,
Cît curagi — ce oscbire de-al găinei coteodac,
Ce frumos îi șade creasta ca un roșu comanac.
De dorință se-nfierbîntă, de amor o trece frigul.

Amețită de pasiune, puicuța întreabă, după « un *paa* angelic», pe claponul Chirilă de nu-i văr cu cucușul. Acesta, invocînd pe Apollo, tăgăduiește cucernic:

— Nu! pe mine preuteasa zeității pămîntene
Lîngă focul cel de jertfă, pe altar de cărămidă
M-a lipsit de demnitatea de cucuș — ca să-mi suridă
În a mea lipsă de patimi a lui Plato fenomene.
Cu privirea mea cea castă, de-nteres nenfluințată,
Văd în lume și în lucruri numai simburul ș-ideea,

Prototipu-l văd în toate, și cu-a geniului scînteie
Văd cucușul lui Mohamet cu-arătare luminată.

În sublime revelații a misterului etern,
Mulțămesc vestalei groase ce-mî creă această soartă:
Dumnezei or s-ospăteze umbra mea cînd va fi moartă,
Închin viața-mi eugetării — un Pitagoras modern!

Chirilă reintră ascetic în chilie, iar puicuța rămîne nedumerită asupra lipsurilor lui fiziologice. Cocușul din curtea vecină se pregătește să sară gardul. Sybilla care are în grije « al vestalelor palat », adică slujnica, îl gonește « cu a măturei magie », lăsînd pe puică întristată de toate « suferințele lui Werther ». Noaptea, însă, ea sare gardul de pe o căpiță și află cu ajutorul cocușului taina dragostei:

Ceru-ntinde șus senina-i pînzărie de azur,
Ce cusută e cu stele tremurînd de-aurul lor grele...

Ține mult această dulce, dureroasă nerozie,
Al ei suflet se topește de-ntunericul molatec...

Ochișorii și-i închise, ca topită stă acuma
Și cu vocea ei muiată pipăiește nențeles.
El o mîngîie, o-ncredință că de cer a fost trimis
Și menit ca s-o iubească și să-i joace dulcea glumă.

— Tul ea zise, ce frumos ești, rege-al lumii de găine.
Eu te iert; amoru-ți dulce ca și miros de garofă.
Și ca-n vechile tragedii el răspunde-n antistrofă:
— Tu ești Venus în poiată, ochii tăi cerești lumine.

Cu aceasta s-a încheiat partea întâi a istoriei puicuței.
De aci încolo ea devine o Veneră și se lasă înconjurată spre
gelozia cocoșului-sultan, de cicisbei, de unde luptă și moarte:

Dar curînd al ei caracter și simțirea ei naivă
Se schimbă-n cochetărie. Cuceșii cei mai tineri
Împlu curtea strălucită a moșatei noastre Vineri
Și la glasul lor subțire ea s-arată milostivă.

Al găinăriei-Adonis, cu privirile-ndrăznețe,
Petit-crevé blazat, ironic, cu pasiuni titanomahe,
Obiect crînicei zilei a găinelor monahe,
Pe tipic îi face curte — Lovelace de la cotețe.

Cu plăcere ea admite curtea junelui șagabnic.
Orice obrăznicie, rugă, ca îi trece cu vedere,
Ca-n sultanul vechi să-excite gelozie și durere —
Vai! de unde poate crede un sfîrșit atît de jalnic!

Căci sultanul, care-o crede cum că e necredîncioasă
Țînărului Cicisbeo el acum cîntă pricină.
Cu curagi el se ridică, creasta-i roșă se-nvenină
Și lugubru el îi zice: — Fugi, sau mori tu, ticăloase!

Făt-frumos gîtu-și îndoaie îndărăt și îi răspunde:
— Nu m-atinge-a ta insultă, tu de-origine plebeu —

Diferența prea e mare, cine ești? și cine-s eu?
Eu petrec și eu fac curte cui voiesc și orișunde.

— Te-oi sili să lupți cu minel iritat strigă sultanul,
Își zburli pencele-n ceafă și cu furie s-aruncă,
Luptă crunt, pe cînd deoparte sta nefericita pruncă,
Urzitoarea Iliadei, ce își plinge don-juanul.

Se trîntesc, se rup cu ciocul și mănîncă lăvăleală —
Obosesc. Se naște-acuma pe-o minută armistiț.
Dar curînd se-neaier iarăși. Don-juanul cel peștiț
Cade-n sînge și sultanul trimbiță pe el cu fală.

Iară doña nu trădează ce-n simțire-i se petrece,
Nu trădează de-i durere, vioșie, nepăsare —
Poate vru să deie prețul părții cei învingătoare
Și de-aceea rămăsese ea și marmura de rece.

Preoteasa culinară, adică bucătăreasa, iă acum mortul,
Îl spală «în apă sfîntă» și-l pregătește pentru jertfă cu felu-
rite miresme, după care apoi îl frige bine la «focul vetrei
sfînte». Palamarul îl duce fierbinte în Olymp, la masa
zeilor, unde nimeni nu plinge asupra soartei sale. Iarăși
vin acum în haină umoristică propoziții schopenhaueriene:

Oare el nu are-asemeni soarta oricărei ființe?
Suferințele unuia bucurii li sunt altora;
Viața multora se stinge spre-a hrăni viața multora
Și mîncarea reciprocă e-a istoriei ființă.

Bietul rac! De viu l-aruncă ca să fiarbă-n vinul cald.
Cîte suferă? — Ce-i pasă celui care nu e rac!
Ce îi pasă păsăruicei ce muncește pe-un gîndac.
Sau paianjenul, ce sugă capul muștei de smarald?

Păsăruica ia în sine simțul, gîndul dintr-un groier
Ce ucide. Al lui suflet pe-al ei suflet 'navuțește.
Și cucoșul care moare naște-n cel ce-l mistuiește,
Cine știi ce simț în suflet, cine știi ce gînd în creier.

În vreme ce sultanul stă închis drept pedeapsă pentru crimă, puicuța se mîngîie cu alți cocoși:

Ea învăța ca să uite. Ca marquisa de Châtelet
Care pe Voltaire bătrînu-nlocui cu Saint-Lambert.
Pentru inima-i vicleană cucoșii nu se cert,
Căci din tînăr în mai tînăr 'n-academia-i îi ie.

În curînd ea pierde-n curte tot al noutății farmec,
Nu-i cucoș ce nu-i luase tot ce-o puică poate da,
În curînd alte găine al ei nimb l-întuneca,
Cum odat' l-întunecase pe Harun vizirul Barmeg.

Părăsită de toți și devenind la rîndu-i bigotă, puica
între în societatea platonice a ascetului Chirilă:

În curînd cade pe gînduri, deveni curînd bigotă;
Cum se-ntîmplă, din Phrinee deveni călugăriță.
Limba-i îmblă ascuțită ca la vechea-i protecțiță,
Poata afurisește și ograda poliglotă.

Și atunci găinăreasa de cădere-i se îndură,
Despărți găinărimea cu viața imorală
De chilia solitară a puicuței, ce își spală
A trecutului păcate prin asceza cea obscură.

Ea căta societatea părintelului Chirilă,
A claponului lugubru cu humorul lui de bute.
El iubește-n ea ideea frumuseței cei trecute,
În matrona desflorită vede încă pe copilă.

Ea vedea pe înțeleptul cu-arătare cuvioasă¹,
Prototipul cucoșimei, pe-al cucoșilor cucoș,
Cînd cu flori d-oratorie și cu ochi bisericoși,
Adinec platonizează în tiradă somnolentă.

---

¹ Var.: *reverendă*.

Filozofia acestei glume amare, care este o paralelă lungă a «motănimei» din *Sărmanul Dionis*, e îndrăzneță în expresii:

Iară voi, ce-n nopți cînd luna peste virfuri de copaci
Ca un seut de-argint răsare, împlînd lungile alee
C-umbre negre și dungi albe — urmăriți pe vro femeie...

Voi, ce-uniți tot universul în zimbirea minții scurte,
Ce cătați gîndiri de inger 'n-ochii mari, cari vă par
Două nopți însprincenate — vie-vă-n minte măcar
Cum că demonul din ochi-i...

e demonul organelor inferioare. Eminescu încheie patriarhal și cu porecla dată lui de Mihai Zamfirescu:

Deci dară, boieri de cînte, că-mi făcui tot boierescu
Mai cu rime, mai cu vorbe, cînd de samă, cînd de clacă;
Am ajuns la *decu* — mă scarpin — închid cartea mea posacă
Și cu multă plecăciune vi se-nehină — Minunescu.¹

85. Scrisori. Proiecte satirice

Cele dintii Scrisori, abstrăgînd de la sensul lor ideologic, se caracterizează printr-o pornire comună de indignare și amărăciune, mai potolită în cea dintii, vijelioasă în cea de a treia.

Aluzia din *Scrisoarea II* la «academiile» în care dascăli vechi făceau lecții de astronomie și de istorie egipteană,

Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii,
Ascultînd pe vechii dascăli cirpocînd la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune.
Și-n a lucrurilor peteci căutînd înțelepciune?
Cu murmurele lor blînde, un izvor de *horum-harum*,

---

¹ Publicată în întregime de noi în *Adevărul literar*, XIV, s. II, nr. 746, din 24 martie 1935.

Ciștigînd cu clipoceală *neroum rerum gerendarum*,
Cu evalvie adîncă ne-nvîrteau al minții scripet,
Legănînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipt,

privește, precum am văzut, Universitatea din Viena, în
amintirea căreia poetul potrivea citeva versuri, glumețe
pentru fostul coleg și prieten Rîvneanu-Chibici¹:

Unde-i vremea aurită,
Oare cînd s-a fi înturs?
Cînd l-aceceși școală naltă
Vizitam același curs...

Cu măsurile <murmurele> ei blînde,
Cu isonul <isvorul>: harum horum
Ne primea în a ei brațe
Alma mater philistrorum.

Cu măsura, cu isonul
<Cu murmure ca isvorul>
Cujus, hujus, harum horum,
Ne primea-n [a] sale brațe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
Înghițeam pe regii lybici —
Unde sunt acele vremuri,
Te întreb, amice Chibici?

În *Scrisoarea III*, a cărei parte otomană a fost scoasă
din Hammer², se simte retorica dramatică și este explica-
bil, fiindcă în acea vreme Eminescu compunea versuri
din drama *Alexandru Lăpușneanu*. Indignarea xenofobă,
îndreptată mai cu seamă împotriva liberalilor, străbate
toate rîndurile așezate de poet în hîrțile sale din această

---

¹ Ms. 2268, f. 24—25.

² *Geschichte des osmanischen Reiches* I-er Bd., Pest., 1834, p. 65—
67; v. Grămadă, *M. Em.*, Heidelberg, 1914; *Botez*, p. 394 urm.

vreme, cu mult mai mari violențe, uneori și cu pesonificări hătătoare la ochi¹. E de observat de asemeni că satira politicianului instruit la Paris cu «un vals din Bal-Mabil» o făcuse și G. Crețeanu.

Mai înainte, poate chiar la Berlin², poetul își căutase o odihnă a spiritului, nu în figura lui Mircea, ci în aceea a lui Decebal, așezat alături de Odin în Valhala, într-o încercare de poem în care misoginismul din *Scrisoarea IV* se unea cu sila de prezent din *Scrisoarea III*. Dezgustat de contemporani, poetul visa să se-nece în oceanul înghețat, spre a pătrunde la zeul gotic:

Ei cer să cînt... durerea mea adîncă
S-o lustruiesc în rime și-n cadențe
Dulci ca lumina lunii primăvara
Într-o grădină din italia.
Să fac cu poezia mea cea dulce
Damele să suspine, ce frumoase
Pot fi pentru oricine. Pentru mine
Nu. Și juri nătîngi cu țigareta-n gură,
Frizați, cu sticla-n ochi, cu cioc sub dinți,
Să reciteze versuri de-ale mele

---

¹ Iată un specimen (ms. 2261, f. 86 urm.): «Mai iată încă unul puind țara la cale... O minte <mutră> îndrăcilă, grețoasă de scapet, / Bătos și plavăn părul ca cel din badanale, / Cu ochii cei ca zărul... O mutră îndrăcilă grețoasă de scapet... / Ca s-o descrii mai nu știți condeii cum să-ntorci, / Galbenă ca lămiia, cu zbircituri și creți / E fața lui, iar părul bătos ca și la porci, / Ca zărul ochii [lăară] scinteia vreunei vieți, / Dintr-un țigan ș-o greacă s-alese acest corciu, / Dar de... și el om mare. Cînd țara-i la pericol / Îi trebuie s-o scape un inginer agricol.»

² Ms. 2290, f. 31—35. Partea satirică din *Scrisoarea IV* a trecut prin redacții mult mai proaspete (v. *Poezii*, ed. II, G. Călinescu, Buc., Națională-Gh. Mecu, 1943, p. 200, notă). Iată cîteva strofe din ms. 2260, f. 21: «Însă tu-ți sucești țigară / Ori smulgi fire din musteți / Și l-adîncele reflecții / Tu răspunzi foarte isteț: // Da, cucoană, o să ploaie / Deși tare m-ar mira, / Cînd veneam la dîmncavoastră / A senin parcă era... // Toți țin minile în poale / Și pe scaune-a-nlemnit / Și vorbesc de slugi și cloște... / Doamnel tare ni-i urit.»

Spre-[a] acoperi cu expresii adânci
Unei simțiri adevărate — niște mofturi.
Mai bine-aș smulge sufletul din mine,
Aș storce cu o mână crudă, rece,
Tot focul sint din el, ca în scînteii
Să se risipe, pîn' se va-njosi
Să animeze pe deșerți și răi.
O, și de-ați plînge chiar, dacă durerea
Adeverată și neprefăcută
V-ar topi ochii și a mea cîntare
V-ar arde sufletul din voi... Atuncea
E și mai rău — și-atunci și mai puțin
Va gândi cineva pe un moment
L-acel nefericit ce le-[a] avuț.
Voi le citiți, ca' să puteți a plînge,
Căci prin izvor de lacrimi mor dureri,
Voi știți c-o mîn' — oricare-ar ar fi — v-atinge
Fruntea cea plină de sudori, și dulce
Va răcori bolnava fierbințeală
Și stavilă la lacrimi va pune
C-o sărutare... La mine,
Ce singur stau cu fruntea-ntunecată,
Ce nu pot plînge pentru că durerea
Ochii-mi a stors și sufletul meu aspru
L-a împietrit... La mine
Nimeni nu va gândi, nici a gîndit.
La ce? Au nu știu ei cu toții
Că dacă vor seca a mea durere
Cu mîngîieri — atuncea și izvorul
De cînturi va seca?... Nebuni! vă iert...

S-ar crede, deși compunerea pare mai timpurie, că Eminescu face, în aceste versuri din urmă, o aluzie amară la o părere a lui Maiorescu, ce-i va fi ajuns la urechi, că,

fericit prin însoțirea cu Veronica, poetul nu ar mai fi plins
așa de frumos în versuri:

O, mare, mare înghețată, cum nu sînt
De tine-aproape să mă-nec în tine!
Tu mi-ai deschide-a tale porți albastre,
Ai răcori durerea-mi înfocată
Cu iarna ta eternă. Mi-ai deschide
A tale-albastre hale și mărețe;
Pe scări de valuri coborînd în ele,
Aș saluta cu aspra mea cîntare
Pe zeii vechi și mîndri ai Valhalei.
— Bine-[ai] venit, tînăr, cu ochi din ceriuri,
Rîzînd Odin și ridicîndu-și cupa,
M-ar saluta. — Și haina cea lungă
Și albă creștii iar arunca de neură
Și părul lung mi s-ar sufla <îmfla> de vînt.
— Un scaun pentru bard — și-n scaunul nalt
De piatră, cu sprijoanele lui nalte,
Eu m-aș simți că-s uriaș.
Și zeii mîngîind lungele barbe,
Nălfînd privirea-n bolșile antice
Spre a-și reaminti dulci vremuri <suveniruri>,
M-ar asculta spunîndu-le de lumea
Cea de pitici, ce vremuiește <vermuiește> astăzi
Pe țărîna ce-au locuit-o ei.
— Lasă-i pusticii, cine-ar fi crezut
C-atîl de mizerabilă a deveni
Seminția cea din zei născută.

Auzind de unde vine, Decebal întrebă despre Dacia
lui, prilej acesta de a se deplînge jосnicia prezentului:

Dar un bătrîn ce sta-ntr-un colț de masă
Ridică cupa lui înaltă* <cu mied>. — Ascultă,
Nu mi-i ști spune ce mai face țara
Ce Dacia se numea — regatul meu?

Mai stă-prădăcinată-n munți de piatră,
Cu murii de granit, cu turnuri gote,
Cetatea-mi veche Sarmisegetuza?
 — Nici una <Nieicum>, o, Decebal. O văd
Pentru înția dată acum pălțată
Prin părul tău ca o coroană mîndră,
Lucrată-n pietre scumpe ca-n granit.
 — Dară urmașii acelor romani?
 — Ce să vorbească de ei? Toți oamenii
 Pigmei sunt azi pe vechiul glob... dar ei
 Între pigmeii toți sunt cei mai mici —
 Mai slabi, mai fără suflet, mai mișei.
 Romani sau daci, daci sau romani, nimic
 N-aduce aminte de-a voastră mărire.
 Orecă popor, oricît de prăpădit,
 O piatră va găsi, sau o bucată
 De fier or de aramă, ca să sape
 În <Cû> ea urmele-adînci, ce le-ați lăsat —
 Voi oameni mari, ce stați acum cu zeii
 Și ospătați cu ei — în colbul negru
 Uitat ș-ușor al vechiului pămînt
 Dar ei... De-ar merge-n sud și-n nord — nimica.
 Sunt ca la cei nomazi și hoți
 <Sunt ca o laie de nomazi și de lăieți>
 Ce stau deocamdată pre pămîntul
 Ce l-au cuprins, spre a fi alungați
 De alt popor mai tare, iubitor
 De cele ce-au trecut, ce-s rădăcina
 Și gloria celor ce sunt.
 — Ah! ce-am dorit în ora morții mele
 Roma să guste pîn-în fund paharul
 Mizeriei și-a decăderii, într-atît
 Încît să se disprețuiască ei pe sine,
 Asta s-a împlinit... Romanii vechi și mîndri,
 Învîgătorii lumii, au devenit

Romunculi... Dar cu ce s-ocupă ei?
Or fi crescînd căței, or fi-nvățînd
Să strige ca cucușii... un popor
Ce se disprețuiește pe el însuși trebui
S-ajungă la d-acestea.

Ceva mai departe, la f. 38—45, pare a fi continuarea:

— Nu, vorbește franțuzește și fac politică. — E tot atîta

— De unde vii? întrebă Odin blind.

— Am venit din fundul Mării Negre,

Ca un luceafăr am trecut prin lume,

În ceruri am privit și pe pămînt

Ș-am coborît la tine, mîndre zeu,

Și la consorții tăi cei plini de glorii.

De cîntec este sufletul meu plin.

De vrei s-auzi al inimei glas vîind

Și lunecînd pîn strunele-mi de fier,

De vrei s-auzi cum viscolește-n arfă-mi

Un cînt bătrîn și răscolind din fondu-i

Sunete-adînci și nemaiauzite,

Ordonă numai — sau de vrei ca fluviul

De foc al gîndurilor mele mari

Să curgă-n volburi de-aur pe picioare

De stînci bătrîne, într-o limbă aspră

Și veche — însă clară și înaltă¹

Ca bolțile cerului tău, o, Odin,

Spune-mi atunci, să-nstrun ale ei coarde

Ca să-mi câștig cununa mea de laur.

Poate-ar fi vrut ei să mi-o dea... Dară

De la pitici, eu nu primesc nimica.

— Sărman copil, zice bătrînul zeu,

De ce răscolești toată durerea

Ce sufletul tău tînăr a cuprins?

Nu crede că-n furtună, în durere,

În arderea unei păduri bătrîne,

În arderea și-amestecul hidos

---

¹ Var.: *Și clară, naltă ca palatul tău.*

Al gândurilor unui neferice
 E frumusețea. Nu. În seninul,
 În liniștea adincă sufletească
 Acolo vei găsi adevărata,
 Unica frumusețe. Fruntea-i naltă
 De neună coperită și corona-i
 De stele-albastre strălucă în hală —
 Și vorba lui blîndă era duioasă.
 Din cupa mea de aur bea auroră
 S-intre seninul blîndei dimineți
 În pieptul tău. Și ți-oi deschide-atunci
 Portalele înalte de la hale
 Cu lungi colone de zapadă, cu-arcuri
 De neună albă, cu argint din Ophir,
 Cu bolți mai nalte decît însuși cerul.
 Acolo pintre aste¹ lungi colone
 Suspendă lampe mii și mii <lampe mari ca niște> albe lune
 Ce împlu lumea visurilor mele
 Cu o lumină dulce, albă, caldă.
 Stîlpii scîlpesc, bolțile-s strălucite,
 Cărările-s de pulbere mai albă
 Ca-argintul cel divin. Un aer
 Blînd argintiu îți va împlea <îmfla> tot părul,
 Vei răsufla miroase dulci de erin,
 Talarul tău va lumina în noapte —
 Pin hale vei zări blînde-mi zine,
 Și-atunci să cîmți. Vei ști, ce e frumos.
 O vorbă zice — murii cei albaștri
 Ai mării, desfăcuți în două, îmi lasă
 Privirea într-un labirint de neună,
 Cobor <coloane> nalte, bolți croite <arcate> splendid,
 Pe ele lune lin ardeau, și-n umbra
 [Cea] Asta obscură-a <Cea clar-obscură-a> stîlpilor de neună
 Văzut-am o copilă dulce-înaltă,

---

¹ *Sute?*

Subțire ca-ntruparea unui crin.
 Frumosu-i păr de aur desfăcut
 Cădea pîn' la călcîie, haina-i albă
 Udă părea de moale, strălucită
 Cuprindea membrii ei dulci și zvelți.
 Minile-i mici, ca doi crini albi, încearcă
 În van a împleti părul de aur,
 Gura-i o roză surizînd deschisă,
 Ochii-i albaștri luminau ca stele,
 Iar pe-a ei umeri albi abia se ține
 Haina cea lungă și bogată. — Vino,
 Odin îi zice — blînd copil al mării.
 Un bard sătul de-a lumii lungi mizerii
 S-a coborît în noaptea noastră clară —
 Să cînte roagă-I...

Cu această zîină a fundurilor de mare, simbolizare de
 bună seamă a poeziei, poetul începe o dragoste-paradisiacă
 și uitucă de durerile lumii:

...Ca o umbră
 Strălucind argintiu în clară noapte,
 Muiață [sic] aurul pletelor ei,
 S-apropie. — O, nu te teme, mi zice,
 Tu ce nu temi furtuna și durerea,
 De ce să tremuri la a mea privire?
 Lin tremura glasul ei blînd în noapte.
 — O, zîină, nu de frică, de plăcere
 Tremură-n mine sufletul meu bolnav.
 Să cînt? Dar oare la a ta privire
 Nu amețește <amețește> cîntul de-admirare?
 Nu ești un cîntec însăși — cel mai dulce,
 Cel mai frumos, ce a fugit vodată
 Din arfa unui bard? O, fecioară,
 Vin lângă mine, să mă uit în ochii-ți,
 Să uit de lume, ah, să pot uita
 Fiarea cu care ei m-au adăpat

În lume. Cine ar fi știut
Că-n fundul mării tu trăiești, copilă,
Ca un mărgăritar, topit din visul
Mării întregi?
Și nu te temi că aurul din plete-ți
Se va topi în stele — și că păru-ți
Amestecat cu ele ar străluci
În noapte[a] albastră a acestei lumi?
— Și nu te temi că glasul tău
Va-ndulci vecinicia cea amară
A mării? Măgulitor ea zice
Ș-o roză ea lasă pe a mea gură,
Cu tinăr miros — roza gurei sale.
— Frumoasă ești, ca să găseșc cuvinte
Spre-a îndulci ochii tăi mari albaștri,
Sufletul tău cel blind, nevinovat,
Aș sfărîma soarele în țândări de aur,
L-aș presăra-n cărarea ca de nouă,
O închinare Ț-a tale picioare
Miei, dulci și albe. O, Odin,
Pune-i un sceptru-n mână, sceptrul mării,
Pe fruntea ei nu coroană pune — Mare
De diamante, umede, topite
În strălucirea lor cea însoată <înfocată>,
Căci ea-i regina frumuseții — a lumii.
Ea căpu-și rezima de ai mei umeri
Și glasul ei îmi șopti în ureche:
— Voi îndulci tot chinul, tot amarul
Cu care-n lume ei te-au adăpat —
Căci te iubesc, sărmanul meu copil.
Și Odin își deschise ochii albaștri
Și mari, rîzind cu ei — iar zeii
Lin șoșoteau între ei și bătrînește
Și surizind își aduceau aminte
De-a tinereții zile dulci a lor, ascunse
În negura secolilor trecuți.

**86. Epistolă deschisă către homunculel
Bonifacius și alte diatribe**

Compunerea de mai sus e blindă. Însă spiritul lui Eminescu între 1877—1881 era mult mai mușcător și furtunatic. Nepăsător la critică în aparență, el răsufleta acasă, pe hirtie. Persoanele asupra cărora a improșcat mai tare disprețul său sînt D. Petrino, Popovici-Ureche și Bonifaciu Florescu. Pentru acesta din urmă, aprig criticastru în *Revista contemporană* (1875) și *Literatorul* (1880), își alcătuiește o *Epistolă deschisă către homunculel Bonifacius*¹:

Azi venind din întîmplare și sub ochii noștri «Pruncu!»,
Am citit critic-adînc-a renumitului homuncu!.
[El drapează-a sa maimuță, arătînd că e de soi —
Demiurg i-a dat suflare, răsufînd pe dinapoi]
[Și] El cu mintea sa cîlțoasă și cu stil greoi bombastic —
Ce vrea <Cearcă> să ni-arate *nouă* ce-i frumos și ce e plastic,
Întînzînd pe-a noastre versuri groasa minții sale labă
El ni spune cum se cade să rimeze-un om de treabă.
Poate cum că rime proaste și în capul său băte-s-or
Și de-aceea unul <ursul> astăzi face [pune mască] schimă de profesor
Astfel e mașina lumii, ciubotari sunt azi politici,
Găsești sculptori făr' de mînă, orbii pictori, urșii critici,
Ba încă îți cer cu toții, ca să fii politicos,
Să nu dai cumva cu parul, să le mîngii capul gros,
Să găsești că ei sunt genii și să-i lauzi și sa *nu* zici
Cum că muzica e proastă, dacă surzii ajung muzici,
Toți pretind egali să-ți fie, să te-mpaci cu a lor soi
Cărui Joe i-a dat viața, răsufînd pe dinapoi.

---

¹ Ms. 2262, f. 86. Mai departe aceleași idei sînt adunate sub titlul *Versuri cu unghii* (f. 87 v.), iar altele fac aluzie la V. Alexandrescu-Ureche (f. 86 v.): «Crezi că lumea-i curioază sau eu poate curiozu-s / Ca să văd cum se drapează vre un criticus mucosus... / Pentru astea trebui crier, și aceasta-ai voștri n-au / Cum nu-l are toată școala renumitului VAU-VAU.»

Dar în vremea noastră lontul, fără minte, fără carte,
 Fiecare ψυζή δοῦλος negustor de coji deșarte,
 Fiecare cărui mintea e o ștearsă, neagră tablă
 Îți încalică o vorbă din Bouillet, o veche rablă,
 Dur la deal și dur la vale — și atunci te aține,
 Îmblătoarea minții sale un isvor pustiu devine
 De suceală* <cerneală> și gândire — din acest isvor mefitic
 Iese criticele sale, căci homunculus e critic.
 Dragul meu! Învață carte și ascultă-ni îndemnul:
 Cine vrea să zugrăvească să înveț-înții desemnul,
 Criticul înții să știe singur cum să-și șteargă nasul
 Înainte de-a atinge cu piciorul său Parnasul —
 Tu vrei să ne-nveți acum ce e rîvnă <rima>, ce e metru,
 Crastaveți la grădinari vinzi și ceaslov lui Sfîntu Petru?
 Cum s-așează lac pe pînză vrei tu să mă-nveți pe mine
 Cînd nu știi de-i bun desemnul și coloarea pusă bine?
 Cu a tale vorbe goale cite-o sulă de para
 Nu ești critic, nici istoric, numai simplă mascara.
 De-aș gândi la tine-odată toldeuna-aș serie recte
 Și mi-ar curge cu gramada toate rimele corecte,
 Dar nici pot s-urmez vrodată al scrisori-vă tipic,
 Să scriu vrute și nevrute sugînd degetul cel mic.
 Și să cat numai alîta cum cuvintele se-noadă —
 Hîrbuile, fără noimă să le-așez sunînd din coadă,
 Să cos vrute și nevrute cum pe pînză coși bibiluri
 Și pe public s-amețească sălărețele dactiluri,
 Cînd pe mine forma, limba abia poate să mă-ncapă
 Tu pretinzi să scriu ca tine o istorie pe apă?
 Și cuvinte hîrbuile metric cu în lemn să toc?
 De ți-ar place ție versu-mi, eu l-aș arunca pe foc —
 Dară pentr-un car de oale e destul, zău, un ciomag
 Și de-aceea-n urma urmei ca s-arat cum îmi ești drag
 Eu îți zic întoarcă încă fila mea cum ai întors-o,
 Căci de astăzi înainte îmi întore spre tine torso.

Cînd supărarea lui Eminescu s-a mai risipit, această pe alocuri trivială dar totuși așa de gustoasă diatribă a început a fi decantată de drojdiile prea întunecate, scoțindu-se elementele de identificare a obiectului.¹ Astfel aluzia directă la opera lui Bonifaciu Florescu, «istoria pe apă», a rămas abstractă, și, după o încercare de a introduce pamfletul de mai sus într-o Scrisoare, Eminescu părăsi fragmentele, păstrînd numai substanța lor în *Scrisoarea II* și în *Criticilor mei*:

Eu ușor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
Înșirînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune.

Și pe Pantazi Ghica, cel care atacase *Convorbirile literare* drept răspuns la *Beția de cuvinte*, îl înțeapă Eminescu în două versuri²:

Ci din contra pe ilustrul Fantazaki să-l întreb,
Care are-un dram de creieri și cincizeci oca de gheb.

Că Ghica era cocoșat știm de la Caragiale (*Din carnetul unui vechi sufleur*), care ni-l înfățișează urît, zevzec și ghebos. Tot el trebuie să fie țintit în aceste versuri³, în care e invocată România:

Ghebos, smintit și saltimbanc de uliți
În lumea noastră, capiștea spoielii...
Spre-a arăta că ești locaș spoielii
Ai ridicat pe acest paiat de uliți,

---

¹ Astfel, întîlnim versuri mizantropice desprinse de punctul lor de plecare polemic (ms. 2259, f. 181: «Urmînd a cărților străveche / Statornic, nemișcat învăț, / E modă azi a lor ureche / Privindu-ți firea cu dispreț. / Legată-n lanț e a lor minte / Și rodul minții e sălbatec, / Se plac în mistice cuvinte / Și-explică totul enigmatic.»

² *Botez*, p. 392.

³ Ms. 2289, f. 15.

Crescutu-l-ai sub poalele Fanelii
Și azi în parlament el fringe sulii
În cinstea și mai mare-a Madmoazelii,
Simțindu-se-n mijlocul cafenelii,

precum el este «uriciunea» din *Scrisoarea III*:

Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără euget,
Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget:
Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,
La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri.

Pantazi Ghica era fratele lui Ion Ghica, povestitorul
și fostul bey din insula Samos. Iată-i pe amîndoi¹:

Prezentul nu e mare, nu-mi dă ce o să-i cer?
La Sybaris nu-s oameni în capiștea spoielii,
Au beitul de la Samos nu e un giuvaier
Cu frate-său, crescutul sub poalele Fanelii,²
Acesta ce vînduse bilete pînă ieri
Pentru-a sa adorată în ușa cafenelii
El legi dă și aruncă retoricele-i sulii
În capiștea cea plină de saltimbanci de ulți.

Deci «falnicul juvaer» din *Scrisoarea III* este Ion Ghica
sau măcar Pantazi, «capiștea» parlamentul, iar «cafe-
neaua», Fialkowski ori poate varieteul «Orpheu». Fanela,
o cîntăreață franceză. Din alte versuri eminesciene³, aflăm
că Pantazi, a cărui viață părea «curată ca cristalul», era
nu numai un stilp de cafenele, dar și de varieturi ca «Or-
pheu» al lui I. D. Ionescu, unde frecventa actrițele cu tova-
rășii săi de beție. «Schimele de vulpe» sînt ale lui, și cea
mai mare parte din invectiva *Scrisorii II* îl privește. Cumu-

---

¹ Botez, p. 398—399.

² C. Botez citește: *Taneli*.

³ Botez, p. 340. În ms. 2260, f. 261, afiș teatral al unui spectacol
în «Grădina Orpheu (fostă Grădina Guichard), Direcțiunea d-lui
I. D. Ionescu». Se juca (marți, 24 iunie 1880) *Trei pălării*, o comedie
tradusă din franțuzește.

Iardul din *Scrisoarea II*, care dedică broșuri la dame pentru a ajunge ministru, este Petrino, și într-o măsură și Urechia, deși acesta din urmă n-a prea făcut poezii. E curios că Eminescu pune și pe Hasdeu în tagma acestora, dintr-un sentiment de solidaritate junimistă:

Nu m-am deprins s-admir de cu vreme sublimele scrieri
Ale lui George Sion, Maxim, Ureche, Hasdeu¹.

Dimitrie Petrino dedicase în 1877 *Legenda Nurului* doamnei Elena Mirzescu (*Poeme*, Iași, Șaraga) și era un om care prin manierele sale afectat aulice impresionase « lumea bună » din Iași. « Figura lui plăcută și simpatică, — scrie Sion, — surzenia lui chiar, manierele lui distinse, conversațiunea lui teatrală, constituiau pentru dînsul calități care-i deschideau ușile și saloanele tuturor caselor celor bune. Petrino se făcuse omul *à la mode*, cum se zicea în limba saloanelor. Nu era petrecere, masă, prinz, cină sau serată, unde Petrino să nu fi fost invitat, și pus în fruntea tuturor tinerilor de *high-life*. Adresîndu-se la guvern cu arătarea că a emigrat din Austria și că dorește a se face folositor României ca nou cetățean, ministrul cultelor îl numi director al Bibliotecii statului, post destul de modest, dar care în Austria nu i s-ar fi dat nici peste douăzeci de ani de servicii. Nu trecu mult și i se mai încredință catedra de literatură română la Universitatea din Iași, care se făcuse vacantă. »

Petrino mai alcătuiise un poem, evocator al vremilor lui Ștefan cel Mare, intitulat *La gura sobei*. Iată dar elementele pentru dezlegarea următoarelor rînduri² care, prin sublimare, au intrat în *Scrisoarea II*:

Ș-am lăsat să doarmă-n colbul sfintelor cronici
Pe strălucitul Ștefan și pe viteazul Mihai,
Nu-l așezai pe cel dentăi l-a cuptorului gură,
Nici pe Mihai nu făcui să se rimeze cu rai,

¹ Ms. 2254, f. 90.

² Ms. 2254, f. 90.

Nici n-am făcut poemuri spre laudele-unor cucoane
A căror bărbați fi-vor miniștri curînd,
Și de aceea sunt azi horopsit de puternica ceată
Celor ce prin poezii caută sfîntul budget.

Prin urmare Eminescu scria aceste versuri nu prea mult după ce Petrino îi răpise postul de la Bibliotecă, între 1877, data dedicației, și 1879, data morții poetului bucovinean.

Printre panglicarii din *Scrisoarea III*, în afară de C.A. Rosetti «ochii... de broască», «Berlicoco»², Pantazi Ghica și poate și Ion, trebuie subînțeles și V. Alexandrescu-Popovici-Urechia, cel cu «șapte nume», pe care-l pironise Maiorescu în *Beția de cuvinte*. În manuscrise³ Eminescu e ca întotdeauna dezvăluitor de amănunte adevărate:

Sau nu e o podoabă a vremilor de azi
Acel ce șapte nume-și pune, de cînd în lume este?
Membru de academii și preacinstit obraz,
Țiînd surori vo două, sărmanul, de neveste⁴.
De ce el să se piardă pe-al vremilor talaz,
De dînsul să nu deie cronistul vre o veste,
Căci cine oare este să poată-a sta păreche
Cu-al geniiilor genii, cu Popovici-Ureche?

Diatribele lui Eminescu împotriva celor care l-au atins într-un chip oarecare sînt mult mai numeroase. Fără să ne închipuim că adăugăm ceva la meritul operei sale, amintindu-le, dezvăluim o latură sufletească și o predispoziție la petrecerea răutăcioasă, ce spulberă imaginea unui Eminescu abstras, contemplator de stele. De altfel, genul acesta

---

¹ Aș cili mai degrabă: *ceartă*; cf. și *Botez*, p. 385.

² *Botez*, p. 399.

³ *Botez*, p. 399.

⁴ Într-adevăr, V. Alexandrescu s-a căsătorit a doua oară cu o Luiza Pester. Tată-său se numise clucerul Alexandru Urechia, de unde li s-a dat copiilor, probabil la școală, numirea de Alexandrescu. Cf. mai jos N. Vicol, *Cartea neamului Vicol*.

epigramatic era cultivat, după pilda tuturor poezilor germani clasici, de « Junimea », și de n-ar fi la mijloc expresiile tari, n-ar fi lucru nevrednic de a le publica, spre caracterizarea umorului voltairian al poetului, sau a glumei junimiste. Pe Petrino, care-i luase slujba, l-a caricaturizat Eminescu cu o stăruitoare înverșunare, iscodind felurite porecle¹:

Moruzi-bei, fiind în bune toane,
La curtea sa chemă voios bacalul,
Și-n loc de-a-și pune-n rang, cum vruse, calul,
Ți-au boierit pe bunul tău, baroane.

De-atuncea neamu-și ridică moralul...

★

Moruzi-bey, fiind în bune toane,
Chemă-ntr-un rînd la curtea sa samsariul,
Și-n loc de-a-și [pune-n rang] boieri, cum vru, magariul,
Ți-au boierit [bunicul tău] pe bunul tău, baroane.

Archontolog devine trăistarul...

Domnul care și-a boierit calul nu este, cum crede Eminescu, Moruzi, afară de cazul cînd poetul a voit să-i atribuie acest gînd pentru jocul poetic, fiindcă acesta era domnul de care avea nevoie în privința lui Petrino. Mavrogheni e cel care și-a făcut clucer calul Tablabașa. Isprava o amintește, între alții, și Depărățeanu (*Calul*):

Și tu a Romei fie,
România,
N-avuși tot ca ea, o, cer!
Un domn grec cu minți vielene,
Mavroghene,
Ce-și făcu calul boier?

¹ Ms. 2289, f. 11, 12, 13, 14, 16, 24, 27; ms. 2260, f. 26; ms. 2281, f. 74.

Înțelesul a ceea ce urmează și nu se poate cita este că Petrino uitase smeritele slujbe de slugă ale strămoșului său. Altă dată autorul *Legendei Nurului* e bulgar:

Voiți a ști, lectori, întreagă spița
Din care a ieșit poetul jalnic?
N-au fost scăldat în floare de navalnic,
Nici lingă tronuri nu-i sădită vița.

Poemul legendar nu-i așa falnic,
Bacalul Petcu s-au numit mlădița,
Bulgar armeano-grec din Podgorița,
Pe care rușii l-au făcut nacialnic.

Din Chișinău trecînd în Bucovina,
C-un *von* austrieicii-l suduiră,
Și de l-au mazilit a lui nu-i vina.

Dar pe nepotul de auzi te miră
Cînd vezi calicul iar, pe cioclovina
Din sacul cu minciuni, baroni înșiră.

*

Mă-ntreb în sine-mi unde este slava,
S-a dus cu totul vechile învățuri?
Deodată văd naintea mea pe jăfuri
Neamul lui Petcu ot Udrinaglava.

Astfel în cronici pururea dura-va
Cum caii lui Moruz ținea de hățuri,
Sau cum prin sală aducea dulcețuri,
Cu multă fală prezentîndu-și tava.

Astfel un veac de altul se înnoadă
De-acum și pururi, însă nu va trece
Din Hagi-Petcu strălucita roadă.

Întii vindea rahat cu apă rece,
Apoi, cu vodă el a mers în coadă,
De-atunci trecură ani — de cinci ori zece.

*

Vestite Armis; faci în lume larmă,
Căci *Armis* ești născut, cu spada-n mină.¹
Al tău blazon gîndesc de-o săptămînă,
Ca să-l compun gîndirea mi se farmă.

Inspiră-mi, Clio, a istoriei zină,
Un semn măreț, ce orice umbră doarmă <darmă>,
De-al meu erou să fie demnă armă,
Să amintească vremea cea bătrînă.

În mijloc de blazon un praz să punem,
Jur împrejur masline și migdale,
Ca pe-o teighea frumos să le dispunem,

Un mitic semn al descendenței tale,
Și ce-nsemnează iar trebui s-o spunem:
Demetrios Baron de Trei-Sarmale.

---

¹ Petrino era rudă cu bogătașul Petrovici-Armis. Diatribele împotriva lui Petrino sînt foarte numeroase și acerbe (*Petri-Notae*, ms. 2261, f. 282 urm.; ms. 2281, f. 74; ms. 2265, f. 67): «Un pui de grec cu-nchipuită minte, / Viclean și fals, în veci cu două fețe, / El a venit pe noi să ne învețe / Cum în științi să mergem înainte. // Ce face el? Dar chiar din tinerețe / El s-au ferit de orice scop cuminte / S-au risipit averea pe cuvinte, / Stilp de bordel, fanaragiu de piețe. // Împresurat de creditori mulțime, / Mîncat de boli, de rele și mizerii, / Tu de trei ani călcași pămîntul țerii / Crezînd c-aicea nu te știe nime. // Dar cu minciuni pe noi tu nu ne sperii, / Cu poezii de vajnică lungime / Nu faci a crede cum că sunt sublime / Trăgînd pe sfară-adoratorii berii.»

În altă parte Petrino e numit «Du K. K. Erz Czernowitzer Lump» și e ironizat în jargon româno-german (ms. 2265, p. 151): «Te-î dus pentru că pimeni nu-ți mai dedia „auf Pung“ / Du höchstprivilegierte Storožinetzer Lump.»

Te mai îngrașă, Petcule, și bine paie-ți
Că nimănui nu-i vine azi în minte
Să sufle-ntr-al minții tale opaiț.

Și Eminescu urmează mai departe, neostenit, să se răzbune în chipul acesta platonice pe Petrino. Nu-l lasă nici pe Ureche, pe care-l numește Olaniro, pentru că acesta, într-un studiu asupra lui Miron Costin din *Revista contemporană*, pe care-l ironizase Maiorescu în *Beția de cuvinte*, născocise un Olanyro Morales, de nu suferise o eroare tipografică în locul unde ar fi trebuit să fie Ocampo Morales. Și fiindcă articolul lui Maiorescu se începea cu considerații ale lui Darwin asupra maimuțelor, Eminescu face variații în jurul acestor teme¹:

Nu, tu nu ești Olaniro,
Ești mai mult, ești mai la fel cu
Marii filosofi din basme,
Cu chir Strolca și Nedelcu.

Simt humorul lui Gorilla
Cind desmiard-o pisicuță.

Aste rime-impertinente
Să se ierte, sa se ierte.²

Ah, Urechis, cum ești tu
De-nvățat și mai la fel cu
Haplea cel isteț din basme,
Cu Chirilă și Nedelcu.³

---

¹ Ms. 2259, f. 224 și urm.

² F. 224.

³ F. 237. Alături: «Serisori din Cordon». Față de V. A. Urechia, Eminescu e foarte înverșunat în mss. Bunăoară (ms. 2280, f. 22): «Născut fecior de popă, orice-ai zice-mpotrivă, / Menit erai la litră, pomene și colivă, / Menit păreai ca viața ta să ți-o duci la strană, / Cu „Doamne miluiește“ să cauți a ta hrană, / Cind soarta ce de-lume

Sună petricică-n vale,
Cine-a pus țara la cale
Și acum la bătrînețe
S-a întins pe criticale?

Ți-am citit cu-ndulgentă
Și cu-amor eu criticaua,
O hazlie-impertinență,
Bat-o pozna, mînce-o caua.

Zice Darwin după tine
Cum că omul e-o maimuță —
Simt humorul de gorilă
Cînd dezmiard-o pisicuță.

Pisicuță criticoasă
Ce îți speli curata labă
Și-ți întorci dulcea musteață,
Fii de treabă, fii de treabă.

Nu se scuipă-așa în oameni,
Nu se mîncă astfel linte.
Fă politică, iubito,
Fii cuminte, fii cumintel

Acolo vei putea spune
Tot ce vrei — căci ș-așa nime
Nici te-aude, nici te crede,
O, sublime, o, sublime.

---

ades își bate joc / Și din gunol ridică adesea un zbîrciog. // Fortuna-ți este mama, iar mîncă-ți fu Fortuna, / Oricum eu aș întoarce-o, rămîie tot la una-i <revine tot la una>, / Fortuna anticitatea ni-o spune arătare / De uliță, ușoară» etc.

Știri d. V. A. Urechia în: general dr. N. Vicol, *Cartea neamului Vicol*, Buc., 1931: «Tatăl unchiului Urechia a fost clucerul Alexandru Urechia» (p. 89).

Nu se trec la noi potcoave
De la iepe de mult moarte,
Pune-te de-nvață, dragă,
Nu știi carte, nu știi carte.¹

Nici «Junimea» nu era dealtfel cruțată, dar dacă uneori intra și în epigramele împotriva membrilor ei puțină amărăciune², totul e păstrat în marginile glumei ce ar fi putut fi citite și la ședințe. Caracuda în general era cîntată, nu fără trivialități, așa cum pare-se că se cerea³, ca în aceste versuri cu prilejul căderii guvernului Lascăr Catargiu:

Eu sunt biată caracudă
Ce trăiesc fără de trudă
În locaș la Trisfetite,
Trisfetitele vestite... etc.

La Trisfetitele ședeau Eminescu, Bodnărescu și Miron Pompiliu, într-o tovărășie numită și «balamuc».

La 1877 probabil era întocmită această propunere militară⁴:

Deci eu voi propune
Ca o legiune
Caracuda toată să formăm
Și cu turcii, rușii
Și cu cărăbușii
Noi acum în luptă să intrăm... etc.

Tot în scopul de a petrece cu «caracuda» va fi închipuit poetul *Nunta lui Pepelea în corabia lui Noe*⁵, în care regăsim toate comicăriile junimiste, prezidate de Pogor. Vin pe rînd «un nagăț / Blind și timid ca un măț»⁶, un scriitor de

¹ F. 224 v.

² V. *Viapa lui M. E.*

³ Ms. 2260, f. 27.

⁴ Ms. 2276 bis, f. 3 și 5 v.

⁵ Ms. 2306, f. 19, 19 v.

⁶ «Cine este-acel nagăț / Blind și timid ca un măț, / Care-n-toarce roata-n pînten / Și-apoi face iute minteni.»

tragedii, un metafizic. Expresia «*porco! porco!*» (adică *porro*) răsună des. Când caracuda se răzvrătește se scutură talanga (lui Pogor). Apar un Petcu și un Turcu. Acesta din urmă scoate din buzunar un manuscris. Toată lumea strigă:

— A, Turcul Turcu! S-auzim pe Turcu.

— Porco, porco!

Turcu citește atunci o poliloghie pretins turcească
Iată și autopersiflări, probabil:

N-ai picioare de ciorap,
Nici căciula merge-n cap,
Nici mantaua pe-umeri stă,
Ce să-ți fac acuma, dă.

Și tu nu ești după plac,
Nu ai cap de comănac,
Nici picioare de ciorap
Și hainele nu te-ncap.
Fugi în lume.

87. Epigramatice

Însemnări epigramatice și glumețe mai se găsesc adesea în hîrțile lui Eminescu, dar cînd nu le însuflețește indignarea sînt lipsite de ușurința spiritului. Glume ca *La Quadrat*¹ pentru un jucător de biliard băutor:

Înger în patru colțuri, o stea cu barbă lungă,
Cine-a știut vrodată că tot ce eu iubeam
E-un dramaturg puternic dar fără bani în pungă,

Un paralelogram?

E-un om a cărui visuri la bere tot țintează,
Ce se consumă-n asuri și joacă la hazard,

---

¹ Ms. 2259, f. 139 (epocă mai veche).

Un om, dorința cărui e pe biliard să șază,
 Să doarmă pe biliard.
 Adeseori în noapte' văd umbra lui fatală,
 În mină cu o halbă, în gură c-un cîrnat,
 În buzunări cu chifle și subsuori o oală
 Și rîde — pînă-î beat.
 Visarea <sa> un șnîtel, gîndirea sa o bere,
 Să bea etern, acesta e visul lui ciudat —
 Și-odată auzi-vom că-n cruda lui durere
 În bere s-a-necat...

sau pentru o Liză:

Cînd aduce blonda Liză
 Socoteala unei vedre,
 Universul cristaliză
 Hexacontetraedre!¹

au miros potatoric de societate goliardică.
 Filozofia cînelui²:

Un cîne-i omenirea, cu o căldare veche
 De coada lui legată... și nu-ntrebați de ce?
 Noaptea ca și poezii îi urlă la ureche,
 Ca un ostaș de gardă el latră-n trecători.
 Ca tinerii la baluri e donjuan de stradă,
 Se hîrîie în ură, se pupă în amor,
 Ca omul are patimi, ca el este zelos
 De-a înmulți nainte tot neamu-i păcătos.
 Dar omul are atîtea, cugetători el are,
 Poeți, artiști, istorici, cugetători — căldare

e cel puțin bizară. Putem reține o epigramă³:

Nu faci efect. Nesimțitori
 Rămîn cu toții? Fii pe pace:

¹ Ms. 2261, f. 99.

² Ms. 2259, f. 227.

³ Ms. 2306, f. 106.

Cînd piatra cade-n mlaștină,
Ea nici un cerc nu face,

sau această anecdotă ce amintește maniera lui Schiller în *Der Metaphysiker*, putînd fi chiar o imitație sau o traducere după un text german¹:

De-a născoci noi ipoteze doi filosofi s-au dus
Ca să găsească ce cătau în aer gol, în sus.
Ast-o făcuse ei ades și fără de balon,
Acuma însă despărțiți de-a lumii mare zvon
Pămîntu-ntreg li se părea un plan pestriț departe.
Și fericit unul din ei exclamă: — Frate, frate,
Mă simt acumă desfăcut, *deasupra* noastră nîme.
Cellalt se uită supărat la goala adîncime:
Eu zic că nu, zise apoi.
Nu vîd pe nîme nici *sub* noi.

88. Parodii după Homer

Trebuie să amintim și unele începuturi de parodie, toate după Homer, și care, dacă n-au peste tot haină cuvinicioasă, sînt pline de interes pentru înclinarea la ris a lui Eminescu, în potrivire cu literatura germană. O *Prescurtare din Odisseia*², după căderea guvernului Lascăr Catargiu și darea în judecată a cabinetului conservator (10/22.III.1877), înșiruie mai pe toți junimiștii de seamă cu poreclele pe care ni le-au dezvăluit Panu și Negruzzi, de la Theodor Rosetti pînă la N. Gane (Draganelos). Odisseu e firește Titu Maiorescu. Însă scopul sufletesc era înțeparea lui G. Missail, membru în comisia de judecată, pe care într-un articol din *Timpu*³ îl denunțase ca pe un ex-jupin Avram sin Moîșe

¹ Ms. 2258, f. 20 v.

² Ms. 2256, f. 50 v. — 48 v.

³ Nr. 267. V. *Mihai Eminescu*, III, 9. p. 65 urm.

Leiba, fiu al lui Moişe Leiba Roşu sin Burăh Dreicop. Ar fi avut ochii încrucişaţi, de unde porecla de Kyklopul:

Spune-ne, muză divină, de mult iscusitul bărbat, cum
Lung rătăci, după ce-au căzut cetatea lui Lascar.
Multe oraşe de oameni văzu şi daturi deprins-au,
Şi supărări în inima lui prea multe avut-au,
Chibzuind să-şi mîntuie sufletul şi caracuda.
Dar caracuda el n-o mîntui cu toată silinţa,
Singură ea-şi gătise peirea prin fărădelege,
Căci ea nebun trăise <tăiaşe> asemeni cîrduri de belferi
Încît zeii le-au luat a bugetului sumă.
De asta vesteşte-ne asemeni puţin, a Cronidului frică <fiică>.
Mulţi din ceilalţi sînt pe acasă scăpaţi de peire.
Iarăşi în înalta-i Cîrte intră vestitul Teodor
Unde ş-acuma el judecă neamul a celor cu pricini.
Şi de cu vreme mîină la sigur loc Maurojeni
Turmele lui cu lină de aur în bruma din Londra.
Boeros cel viclean, cu stele prea-mpodobitul,
Împăcătorul de neamuri Carpos şi mulţi din Asheii
Cei cu glumele <gleznele> repezi sînt mîntuiţi de nevoie.
Numai pre el, doritul de linişte, va să-l reţină
Zeul cel minunat, Misail, să-l puie la dubă-n
Peştera cea boltită la izvoarele feruginoase,
Misailă Kyklopul cel crunt din neamul lui Nuhăm,
Peştera cea boltită din Văcăreşti pregătindu-i.
În rotitoare plinire de vremi trei ani se trecură,
Totuşi el de mîina <mînie> Kyklopului pace nu are.
Două popoare întregi, iasieni cu semitice nasuri,
Bucureşteni compuşi din bulgari cu mintea isteasă
Îl urmăresc pe-Odisseu, pe omul de-o samă cu zeii,
Doar se poate <ar putea> să-l prindă, să-l pună în civică gardă,
Ba-n război l-ar mîina să se bată cu başibuzucii...

Iată-l azi de cetăţile vechi aproape-Odisseus,
Unde-l primeşte divinul porcar, iscusitul Vă Pogoros.

Jur împrejur stă turma frumoasă culcată pe iarbă.
 Iată vierul cu c... ele¹ mari, plodiciosul Naumos,
 La-ngrășare e pus porculețul mărunț T. Spacco
 Ca să fie trimis peșitorilor Penelopii,
 Toate le spune pe rind divinul porcar Ve Pogoros,
 Spre-a onora pre oaspete taie mai iute purcelul
 Cel mai grăsuț, cu carnea mai dulce, numit Draganelos.
 Vai, pe altu-aș tăie, au zis porcarul Pogoros,
 Dacă aici în Ithaca cea-ncunjurată de valuri
 Ar stăpîni stăpînul de-altădată, divinul Odisseus,
 Zeii singuri știu dacă el mai este în viață.²

Tot din această vreme trebuie să fie începutul de interpretare haiducească a *Iliadei*, prefăcută în lecție a copiilor Bibi, Mimi, Teodor, prezidați de «mamaea»³:

— Povestea chiar din auzit <capăt> să te văd dacă o-știi...

— El Achil și Agamemnon își spuneau grobienii

Și atunci bătrînul Nestor

Prinde-a spune la povești,

Pe-amîndoi îi probozește

Cu cuvinte bătrînești.

Împrejur sta toți clinii,

Steteau preoții și regii,

Însă Nestor ține una...

Știi mata cumu-s moșnegii.

Iar Achil pe Agamemnon

Suduindu-l zice: «Cinel

Mi-ai luat tu pe Brizeis,

Dar uitată nu-ți rămîne,

Las' tu; lasă, măi păgine <jupine>.

Știu eu bine ce-am să-ți fac,

Îmi încapi tu-odată-n labe

Ș-apoi las că-ți vin de hac.»

¹ Expresie tare.

² Un fragm. și la f. 48 v.

³ Ms. 2289, f. 34 urm.

— Taci, obraznicule, astfel tu vorbești ca un muscal!¹
— Singură ai spus, mamae, că Homer îi natural,
Și ne-ai zis să spunem toate așa precum se grăiește,
Ș-apoi tot eu is de vină?

— Natural, nu mojicește!

Spune, tu Bibi;

— Mamae, eu știu tocmai cum e-n carte.

— Dragă, așa se și cuvine, spune, Bibi, mai departe.

— Acum Achil și Agamemnon înde ei se probozesc,

Vine Nestor, ș-amîndoror le ține apoi de rău:

Pe-Agamemnon îl împacă, pe Achil <il> îmblinzește,

Ca acesta pe Brizeis să o dea se învoiește,

Dar îi spune dinainte să nu cerce, de, cumva

Peste Brizeis, din avere-i să s-atingă de ceva,

Iar Ulis luă pe Chriseis, și-n corabie suind,

Merg la preotul Chrise, fata-n mîinile lui dînd,

I-a adus tauri de jertfă și comori iar la achei

Ca preotul cu Apolo să-i împace iar pe ei.

— Vezi, măi badeo, cum se spune? Limpede fără...

— Ce mai treabă: a-nvățat-o pe de rost din fir în păr!

— Tu *nu* știi să-nveți tot astfel... Te oprește cineva?

[Cuconășul nu vre numai... Ia urmează, fata mea]

Dacă nu vrea cuconășul, asta-i... Spune, fata meai

— Crainicii lui Agamemnon ei asemenea se luară

Pe Brizeis o aduc... dar Achil stătea afară

Lîngă cort și să i-o ceară frică li-i și nu le vine.

Ci Achil nu-i mai încurcă <încearcă> ci cu ea de mîină vine

Și li-o dă în samă.

— Prostul! numai gura <ti> de el.

Astfel mai urmează citva, mai departe, Mimi și Teodor.
Dar într-o variantă, *Minte și inimă*², povestitorul e Muți și
Ana «mamae»:

¹ Var.: *Bun, frumos! Dă-i tnainte! Sudaie ca un muscal!*

² Ms. 2306, f. 91. Schiță dramatică cu un Bibi vioi și Mimi cu
minte, în ms. 2260, f. 121 urm.

Ana:

Spune lecția din capăt, să te văd dacă o știi!

Muți:

Ei, atunci bătrînul Nestor prinde-a spune la prostii
Cum că-n vremea lui cea veche să fi fost alt soi de oameni
Și că cei din a lui vreme celor vechi nu se asemăn,
Ba e laie, ba-i bălaie, iar Achil, ieșit din sine,
Suduie pe Agamemnon și îi zice: Auzi, măi cîne,
Mi-ai luat tu [pe] Brizeis, dar și eu ți-oi arăta.

Ana:

Taci, obraznicule! Astfel tu îți știi lecția ta?
Și se poate să rostești tu numai vorbe mojicești... etc.

În tonul poemelor homerice, în hexametri; se desfășură
și cele citeva momente de Olimp comic din *Mitologicele*, deși
uraganul beat cu locuința într-un castel de stîncă din Rarău,
de care este vorba, aparține mai degrabă ciclului dacic. Divinitatea
apare cu fabuloase purtări țărănești¹:

...Uraganul mahmur poticnește

Spre castelul de stînci, ce-i deschide uriașa lui poartă,
Spre-a-l primi pe bolnavul bătrîn în surele hale.
El își ia coroana din cap și în cui o atîrnă
De sclipește-n noapte frumoasă și roșă — un fulger
Încremenit în nouri. Cojocu-l-anină
El de cuptor... Ciubote descalță și negrele-obiile
Cît două lanuri arate le-ntinde la focul Gheenei
Să se usuce... Chimirul descinge și varsă dintr-însul
Galbeni aprinși într-un vechi căuș afumat de pe vatră,
Mare cît pivnița...-n patu-i de pîclă-nfoiată
Regele-ntinde bătrînele-i membre și horăiește;
Pînă-n fundul pămîntului urlă: peștere negre

¹ *Post.*; ms. 2285, f. 97 v. — 98 v.

Și rădăcinele munților mari se cutremură falnic
De horăitul bătrînului crai...

89. Ocazionale

Citeva din poeziile lui Eminescu ar merita numele de «ocazionale», fiind adică ceea ce germanii numesc *Gelegenheitliches*. Și fiindcă împrejurarea care mișca mai mult pe Eminescu era moartea unei ființe scumpe, aproape toate sînt necrologice. *Mortua est* ascunde un astfel de eveniment, și numai prin abstragere a devenit ce este. Întîiul necrolog în versuri e cunoscuta *La mormîntul lui Aron Pumnul* (1866), după care i-a urmat cîtiva ani mai tîrziu *La moartea principelui Știrbei* (1869). Între postume întîlnim și *La moartea lui Neamțu*, scrisă pentru un «scump frate», prieten de adolescență prin urmare. Lui Ion Heliade Rădulescu, căruia în 1866 îi compusese un elogiu, *La Heliade (Os magna sonaturum)*, publicat în *Familia* în 1867¹, la moarte, în 1872 deci, îi alcătuiește un necrolog, în care îl aseamnă cu Moise, profetul²:

Tăceți! Cearța amuțească. — E o oră grea și mare,
Aripele ei negre în ceruri se întind,
Astfel lumea-amuțește la-ntunecări solare,
Astfel marea-amuțește vulcanii cînd s-aprind,
Cînd pîn a vieții visuri, oștiri de nori, apare
A morții umbră slabă cu coasa de argint.
Tăceți! Cum tace-n spaimă al Nordului popor
Cînd evul asfințește și Dumnezeuii mor.
Aduceți-vă aminte de-acele nalte poze,
De frunțile-n lumină a vechilor profeți,
Pe un pustiu de piatră, pe cer d-azur și roze
Trecu un stîlp de flacări ce lumina măreț,

¹ Nr. 25; ms. 2259, f. 39.

² Ms. 2286, f. 31—33.

Și-n fruntea unui popol pierdut în chin — e *Mose*
Și sufletul lui mare adînc și îndrăzneț.
Prevede că din sinul pierdutului popor
E viitorul lumii ș-al ei mîntuitor.

El n-a văzut pămîntul promisiiei divine,
Viața lui se stînsese în munții slabi și suri,
Corpul îl poartă întregul pustiu fără de fine,
O gînte-ntreagă poartă a lui învățători,
Ca-nmormîntată-n secolii cenușa lui rămîne,
Dar spiritul-i sfarîmă înalții, vechii muri
De Iericho — și-n gîndu-i și-n biblia lui scrisă
Viața-ntreagă mare unui popor e-nchisă.

Astfel în noaptea noastră pierdută și amară:
Un glas de deșteptare adînc a răsunit,
O stea a rupt puternic eclipsa cea solară,
Un stilp pînă chinuri [grele] un drum ne[-a] arătat,
O arfă de aramă cu coarda temerară
Trezi-n sufletul nostru simțire de bărbat.
Ca glasul providenței din stînsele decade,
Astfel s-auzi glasul-ți, bătrîne Eliade!¹

O, limba lui! Îmi pare c-aud cum ea răsună
În aspra ei minie zidind nor peste nor,
Din ștearsa, nențelega a istoriei rună
A descifrat al ginții puternic viitor.
El trecu peste timpuri, pe valuri cum furtuna,
Valuri cari în ceartă se scutură și mor.
Os magna sonaturum! Ideile lui Crist
În limba inspirată unui evangelist.

---

¹ Var.: *Ca glasul Providenței din stînsele decade — / Profet a fost
Daciei — bătrînul Eliade.*

Inima lui cea mare menită fu de soartă
 Să nasc-ntr-un timp rece, căzut, degenerat.
 Dacă în fundul negru, adînc din marea moartă
 Cu ape de plumb, cu valuri greoaie-n a ei pat,
 Vulcan puternic care cutremur în el poartă
 Cu razele-i de flacări ar fi acufundat,
 Pîn' ce deodată mîndre gîndirile-i irump
 Pîn undele greoaie, pîn apele de plumb.

Compunerea n-a fost sfîrșită, și pe aceleași file mai
 descoperim cîte o strofă de venerație¹:

Nu astfel e-arătarea a omului profan.
 De astfel de ființe istoria vorbește
 Și Dumnezeu i-alege de mîndrul lui organ.
 Mulți credincioși trăit-au, vorbit-au creștinește,
 Unul a fost dintr-înșii evangelistu Ioan.

90. Glossa. Gazeluri

Ne vom opri în fine o clipă la puținele poezii cu formă fixă (afară de sonete), dintre care cea mai cunoscută e *Glossă*. E cu putință ca unele sugestii să-i fi venit poetului din lectura manuscrisului din 1779 cu *Gîndirile lui Oxenstierna*², pe care îl avusese și-l împrumutase lui *Gaster* pentru *Chrestomație*³.

Platen indeosebi, după Hafis, cultivase în poezia germană gazeluri. Eminescu a lăsat două, în afară de cel din fruntea poemului *Călin*. Unul e *Ghazel*⁴:

¹ F. 32 v.

² În ms. 2307, f. 4, 5, se află copiate *Pentru pustietate sau singurătate* și *Pentru vin*, amîndouă *Din cugetările lui Oxenstierna*, după o trad. din 1750, fiind, prin urmare, cea de sus din *Dimitrache scriitor*, pe o copie din 1779.

³ II, p. 46 urm.; v. *Scr. pol.*, p. 324 urm.

⁴ Ms. 2285, f. 122 v. — 123.

Tu cu cruzime m-ai respins, cînd am voit, copilă,
 Să devastez frumsețea ța cea dulce, făr' de milă —
 Și lotuși corpul tău e plin de-o coaptă tinereță,
 Tu, al amorului duios demonică prăsilă!
 Eu am plecat purtînd în piept durerea-mi toată scrisă,
 Precum al primăverei vînt duce-n văzduh o filă;
 Dar noaptea cînd am adormit, atunci durerea-mi toată
 Se ghemuiește-n inima-mi, o arde ș-o împilă.
 Părea din somn că m-am trezit și te-am văzut pe
 patu-mi,
 Boțînd cerșaful meu cel alb cu mina ța gentilă...
 20/12.873.

Al doilea este mai recentul fragment *Din cînd în cînd* (epoca București)¹, care are și rime interioare subliniate de poet:

Eu te-am iubit îmi pare-un veac, tu nici *măcar* din cînd în cînd,
 Și nici ai vrut să alinezi al meu *amar* din cînd în cînd.
 Erai frumoasă cum nu e nimic în cer și pe pămînt,
 Azi nu mai ești precum ai fost, frumoasă *doar* din cînd în cînd.
 Și ochiul tău ce strălucea mîntuitor și înfocat
 <Și ochii tăi ce străluceau mistuitor și înfocat>
 Sunt osteniți și se aprind cu mult mai *rar*, din cînd în cînd... etc.

91. Traduceri

Încă de pe cînd umbla cu trupele de teatru, Eminescu va fi fost pus de către directori să traducă drame din limbi străine, și cele cîteva indicații ce ne-au rămas nu sînt decît

¹ Ms. 2276, f. 128—129; *Post.* Tot un fel de gazel sînt și versurile indecente din ms. 2287, f. 60 v.: «Cînd tu treci atuncea murul / [Prinde] Fură umbra-ți și conturul. / Ah, cum nu sunt eu, copilă, / Tinereții tale furul — / Mai puțin platonice poate / Ți-aș gusta eu dulce nurul, / Te-aș atrage pe genunchi-mi / De-ai sâlta cu zimbet c....!»... etc.

vestigii ale unei activități mai intime. Vulcan știa că Eminescu tipărise un volum ce conținea «tragedia *Moartea lui Wallenstein*, tradusă după Schiller»¹, dar se înșela. Dacă acest volum este «*Moartea lui Wallenstein*. Tragedia de Schiller. Tradusă de E.M., Iași 1864» (publicație a soc. «Junimea»), ar fi însemnat că înainte de 14 ani poetul făcea lucrări pentru care actori, cu care nu știm de se împrietenise încă, mijloceau tipărirea. Faptul că Eminescu cunoștea cu de-amănuntul pe Schiller și că declama din el în gura mare prin șuri, culcat în fin, a putut să nască confuzia. Traducerea este totuși de Emilia, sora lui Maiorescu.²

Poeziile lui Schiller, însă, Eminescu va fi plănuit să le traducă în întregime de vreme ce în 1868 o lua de la capăt cu *Hektors A schied* (*Ector și Andromache*)³, tradusă cu destulă îngrijire pe cât se vede din alăturarea întâilor două strofe:

Will sich Hektor ewig von mir wenden,
Wo Achill mit den unnahbarn Händen
Dem Patroklos schrecklich Opfer bringt?
Wer wird künftig deinen Kleinen lehren
Speere werfen und die Götter ehren,
Wenn der finstre Orkus sich verschlingt?

Vrea Ector în vecie să meargă de la mine
Unde Achil cu-a sale neapropiate mîne
Aduce lui Patroclu jertfiri pe orice zi?
Cine-o-nvăța copilu-ți în vremea viitoare
S-arunce lănci și zeei Olympului s-adoare,
Cînd Orcul de-ntunerice în sinu-i te-o-nghiți?

Cu vreun an mai înainte, în aprilie 1867, tradusese *Resignation*:

Auch ich war in Arkadien geboren,
Auch mir hat die Natur

---

¹ *Familia*, XXI, 1885, p. 14.

² Al. Ciorănescu, în *Rev. Fund. reg.*, 1934, p. 632—633, și Al. Iordan, *A doua operă a lui Em.*, în *Conv. lit.*, LXVII, 1934, nr. 10, p. 816 urm.

³ Ms. 2259, f. 31 v.

An meiner Wiege Freude zugeschworen,
Auch ich war in Arkadien geboren,
Doch Thränen gab der kurze Lenz mir nur

sub titlul *Resignațiune*¹ și cu multă libertate:

Și eu născui în sinul Arcadiei, și mie
Natura mi-a jurat
La leagănu-mi de aur să-mi deie bucurie;
Și eu născui în sinul Arcadiei, dar mie
O scurtă primăvară dureri numai mi-a dat... etc.

În 1881 primea dar cu bucurie să traducă, pentru *Schalk-Bibliothek* din Leipzig, *Der Handschuh (Mănușa)*. Dăm prin mss. și de un fel de imitație a *Clopotului schillefian*²:

O lume zace
În roș oțel,
Ce vreți a face
Făceți din el.
Voiți coroane,
O, regi făloși,
Mișcați ciocanu
Pe fierul roș.
Urahl

Din al doilea mare clasic german, Goethe, în afară de interpretarea citorva versuri celebre din *West-östlichen Divan (Buch-Suleika)*³,

Volk und Knecht und Überwinder,
sie gestehn zu jeder Zeit:
höchstes Glück der Erdenkinder
sei nur die Persönlichkeit.

Spun popoare, slavii, regii
Că din cite-n lume-avem

---

¹ Ms. 2259, f. 12—14 v.

² Ms. 2254, f. 147.

³ *Pop.*, p. III.

Numai personalitatea
Este binele suprem,

Eminescu pornește, pare-se la Viena, fără să stăruie, tălmăcirea dramei *Torquato Tasso*, din care ne-au rămas câteva replici¹:

Erster Aufzug

Gartenplatz, mit Hermen der epischer Dichter geziert. Vorn an der Szene zur Rechten Virgil, zur Linken Ariost.

I. Auftritt

Prinzessin. Leonore

Prinzessin:

Du siehst mich lächelnd an, Eleonore,
Und siehst dich selber an und lächelst wieder,
Was hast du? Lass es eine Freundin wissen!
Du scheinst bedenklich, doch du scheinst vergnügt.

Leonore:

Ja, meine Fürstin, mit Vergnügen seh' ich
Uns beide hier so ländlich ausgeschmückt,
Wir scheinen recht beglückte Schäferinnen
Und sind auch wie die Glücklichen beschäftigt.
Wir winden Kränze. Dieser, bunt von Blumen,
Schwillt immer mehr und mehr in meiner Hand;
Du hast mit höherm Sinn und grössern Herzen
Den zarter, schlanken Lorbeer dir gewählt.

Prinzessin:

Die Zweige, die ich in Gedanken flocht,
Sie haben gleich ein würdig Haupt gefunden;
Ich setze sie Virgilen dankbar auf.

(Sie kränzt die Herme Virgils)

---

¹ Ms. 2259, f. 40 v.

Leonore:

So drück' ich meiner vollen, frohen Kranz
Dem Meister Ludwig auf die hohe Stirne —

(*Sie kränzt Ariostens Herme*)

Er dessen Scherze wie verblühen, habe
Gleich von dem neuen Frühling seinen Teil.

Tu mă privești zimbînd, Eleonoro,
Apoi privești la tine, zimbești iar,
Ce ai tu? [Să știe lasă și amica] Fă să știe și-o amică,
Tu pari că cugeți, însă pari ferice.
— O, da, princesă — cu plăcere văd
Cum, suntem rustic noi împodobite,
Părem mult fericite păstorite,¹
Ca-a fericiților ni-i ocuparea,
Facem cununi. Aceasta cu flori varii
[Crescu] S-îmflă din ce în ce sub mîna mea,
Iar tu cu simț mai nalt, suflet mai mare,
Ales-ai laurul [gingaș, mlădios (zvelt)] delicat și zvelt.
— Ramurii care-i împleteam pe gînduri
Ele-au găsit un cap de ele demn,
Grată le-așez pe fruntea lui Virgil.
— Iar eu cununa-mi veselă și plină
Apăs pe fruntea maistorului Ludvig.
El cu-a lui glume-n veci neveștejite
Aibă de noua primăvară parte.

Tot la Viena, poetul începuse să traducă și din Heine¹, dar pînă acum asemenea tălmăcirii nu s-au aflat, putîndu-se numai dovedi unele înrîuriri heiniene.

Din Lenau însă, în afară de *Das dürre Blatt* (*Foaia veștedă*), a mai tradus, pre cît se poate ști, *Bitte* (*Rămîi deasupra-mi*) din ciclul *Sehnsucht*².

---

¹ Vasile Gherasim, *Em. la Viena*, în *Junim. lit.*, 1923, p. 374—379.

² Stefanelli, *Amintiri despre Em.*, p. 161—162.

Dar Eminescu are predilecție pentru poezii mai mărunți, uneori chiar anonimi, de unde putea să-și ia, nestingherit, idei pe care apoi să le topească cu desăvârșire în fraza lui personală. Alături de Bünger a cărui *Lenore* începuse s-o traducă, îl atrage, dintre autorii secolului al XVIII-lea, fabulistul Gott. Con. Pfeffel, din care tălmăcește câteva mici epigrame (*Imitatorii, Autor și editor, Lcoaica și scroafa*¹). *Veneția* e aproape o traducere după *Venedig* a obscurului Cajetan Cerri (*Aus einsamer Stube*²). *La steaua* este hotărît o prelucrare după *Der Stern* de Gottfried Keller, cu toate opiniile recalcitrante³, nu pentru că ideea n-ar fi putut veni și de la sine sau pe alte căi, dar pentru că ritmul interior e același, precum aceeași este orientarea simbolică de la sfîrșit:

Sieht du den Stern im fernsten Blau,
Der sterbend fast erbleicht?
Sein Licht braucht eine Ewigkeit
Bis es dein Aug' erreicht.

Vielleicht vor tausend Jahren schon
Zu Asche stob der Stern
Und doch seh'n seinen lieblicher Schein
Wir dort noch still und fern.

Dem Wesen solchen Scheines gleicht,
Der ist und doch nicht ist,
O Lieb, dein anmutsvolles Sein,
Wenn du gestorben bist.

Din nu mai puțin acum oscurul autor al operei *Optimus ohne Grund*, Hieronymus Lorm, ne rămîn alte două presupuse traduceri de mici poezii, una căzută în mîinile lui Stefanelli⁴, alta aflată de A.C. Cuza printre hîrtiile poetului

¹ *Opere compl.*

² Wien, 1864, p. 62.

³ Botez, p. 526.

⁴ *Amintiri*, p. 163.

helnav și socotită cu drept cuvint a fi o prelucrare după *Sphärenangesang*¹, amîndouă lucrări în totul prea mărunte spre a mai fi citate.

Multe compoziții din mss. se pot bănuî traducerii, ca versurile, de pildă², vorbind de

O stea în cer albastră
Ce-aruncă-a ei icoană
Pe-ogînda albă, plană,
A lacului Meran.

Versiunea dramei într-un act, declamatorii și sterpe, a lui Guillom, Ierwitz, *Histrion*³, aparține vremurilor de peregrinație prin trupele de teatru, ca și tălmăcirea *Artei reprezentatiunii dramatice* de Enriç Th. Rôtscher⁴. Ea mulțumea spiritul de actor al vagabonului, după cum se poate vedea din subiect. Bătrînul Histrion, fost actor aclamat, e părăsit de toți. I se refuză și întrebuintărea de a copia roluri, fiindcă-i tremură mîna. Fiul său adoptiv Felice izbutește să joace, în lipsa unui protagonist, un rol de teatru, dîndu-se drept artist străin. E aplaudat, și bătrînul moare în sală de emoție, recunoscut de spectatori, cu mîngîierea unui ultim triumf.

Lantiulu de auru, *Novela svedica* de Onkel Adam⁵ e în genul senzațional. Un preot primește într-o seară vizita unui june « palid și care avea în privirea sa o dorere sălbatecă ». Acesta îi cere cheia de la mormîntul Lejonswård, pentru a înmormînta pe soția sa Iulia. În mormîntărea se face. După cîtiva ani tînărul reveni și-și arată dorința de a locui în cas-

¹ A. C. Cuza, *Kamadeva*, în *Neamul rom. lit.*, 1909, p. 497—501.

² Ms. 2286, f. 65. Poezia începe astfel: « Stam în fereasta susă / Și isvoriau în taină / Cu-a lor de aur haină / A nopții stele mari. »

³ Ms. 2254, f. 2 urm.

⁴ Eminescu și-a luat notă de moartea acestui autor (ms. 2285, f. 179 v.): « (gestorben) Prof. Dr. H. Th. Rôtscher, Deutschlands bedeutsamster Dramaturg 69. Jahre alt in Berlin von 9 April, *Allgemeine Leipziger Illustrierte Zeitung*. » Traducerea e în ms. 2254, f. 310 urm.

⁵ *Familia*, 1866, p. 394 urm.

telul Lejonsnäs, deși era în stare de nelocuit. Preotul îl călăuzește pînă la castelul a cărui descriere vom da-o în altă parte. Într-o zi îl găsește pe conte citind scierile lui Jung-Stilling («istorii de visuri și spirite»). Arătîndu-și nedumerirea, contele îi mărturisește că crede în supranatural, îndeosebi în spirite. Îi povestește apoi viața lui. În salonul tatălui soției sale, a cunoscut un om misterios. «El era nalt și slab, avea o față palidă și infundată, niște trăsături drepte și fără viață, și numai ochii săi scinteietori, pe care-i fixa cu oarecare indignare pe soția mea, arătau viață.» Era atașat la ambasada spaniolă și se numea Don Caldero. Contele se împrietenește cu atașatul crezător de asemeni în supranatural. Caldero îi povestește că are singe maur, că a iubit pe o Maria, pe care părinții n-au voit să i-o dea, că la despărțire i-a încredințat un lanț de aur cu jurămintul de a-l înapoia dacă nu-l va mai iubi. Maria i l-a înapoiat. Ea nu era alta decît mama Iuliei. Caldero și contele joacă șah pe lanțul de aur, contele îl ciștigă și-l dă soției. Dar aceasta moare. Asta era povestea castelanului pe care după aceea, într-o zi, preotul îl găsește înnebunit în urma unei scrisori de la Caldero. Înaintea morții, acela îi scria că nu mai crede în nemurire, deoarece aflase pricina morții Iuliei. Maria pusese în micul lacăt al lanțului o otrăvă puternică și fiica ei căzuse victimă prin hazard.

În afară de traducerea începută a *Criticii rațiunii pure* a lui Kant, pornită la Berlin și continuată la Iași¹, mai trebuie amintită, ca o sarcină supărătoare pentru poet, traducerea unui libret de operă română al Carmen-Sylvei, *Virful cu dor*, apărută și în broșură cu titlul «*Virful cu dor, Baladă română în trei părți*». Textul de F. de Laroc. Muzica de Zdislov Lubicz. Traducerea română de M. E-scu» (1879)².

Din traducerea probabilă din limba franceză a comediei în două acte *Diplomatul* de Eugène Scribe și C. Delavigne, făcută

¹ Ms. 2258.

² Semnalată de Barbu Lăzăreanu în *Adec. lit.*, 1928, nr. 378, 380, 381, 382. Noi ne-am slujit de o coală dintr-un volum al său neapărat.

În epoca prestudențească¹, n-a mai rămas decât distribuția rolurilor. Trausese însă și din Victor Hugo (*Serenadă*)², și poate *Monstrul verde* de Gérard de Nerval, publicat în *Timpul* din 5 iunie 1882³. Prin mijlocirea limbii franceze ar fi tradus și *Morella* de Edgar Poe, publicată în *Curierul de Iași* din 8 oct., 1876.⁴ Însă cea mai bună traducere este *Laïs*, după *Le joueur de flûte* de Emile Augier, făcută mai în urmă, citită junimiștilor la restabilirea după boală, cînd îl mai vedem traducînd din Mark Twain în *Fîntîna Blanduziei*⁵.

Niște exercitări pe ideea unei navigări spre America pe o vreme fără vînt par a indica tot o versiune⁶:

Poate aveam șaptesprezece ani, Ioane, cînd pe mare

Sta corabia cu pinze fără vînt în nemișcare...

Cînd deodată⁷ căpitanul strigă repede, cu ton:

— Sus, America trăiască! Să trăiască Washington!

Din dramaturgul cel mai scump lui după Schiller, din Shakespeare, Eminescu a început să traducă *Timon Atenianul*, din care a lăsat numai jumătate din scena întâia⁷. Tălmăcirea s-a făcut după toate probabilitățile din limba germană și e de presupus după o ediție ieftină, precum «Universal-Bibliothek»⁸. Găsim prin manuscrise⁹ și o tălmăcire din epoca gazetăriei bucureștene a două capitole din *Il Principe* al lui Machiavelli, sub titlul *Ideile lui Machiavelli*, și anume § 18:

¹ Ms. 2254, f. 300.

² Sint cupletele cîntate de Fabiano Fabiani, cu acompaniament de gitară, la marginea patului reginei Marie Tudor (*Marie Tudor*, II-e journée).

³ I. M. Rașcu, *Ecouri franc. în op. lui Em.*, IV, în *Secolul*, 25 sept. 1932.

⁴ Cf. *Arhiva*, Iași, XVIII, 1907, p. 428—433.

⁵ 18 dec. 1888.

⁶ Ms. 2276, f. 216.

⁷ Ms. 2254, f. 183—192.

⁸ Cf. G. Călinescu, *Eminescu traducător al lui Shakespeare*, în *Adev. lit.*, nr. 605, din 10 iulie 1932, unde se dă și textul traducerii.

⁹ Ms. 2257, f. 323—345.

*Pină unde trebuie să-și fie un principe cuvîntul și pînă unde nu, și § 19: Să te ferești de dispreț și de ură.*¹ Tălmăcirea făcută pe deasupra textului, în stil de simplă interpretare, ar putea fi făcută și din nemțește, judecînd după unele glosse, ca *Uebermuth* pentru *îngîmfare*, deși poetul avea obiceiul să-și clarifice unele noțiuni în limba germană. Cuvintele *pusilanim* (în textul italian *pusillanime*), *malcontent*, *malcontenti* (în textul italian *malcontento*, *malcontenti*) ne îndrituiesc să credem că tălmăcirea s-a făcut din italianește, mai ales că acum poetul tertiniza în modul *Divinei Comedii*, pe care o deschidea pentru Mite Kremnitz la pasaje celebre. Traducția e foarte frumoasă, cu mișcare cronicărească și arhaisme potrivite (*oblici*, *viclesug*), suferind însă de prolixitate și incoerență, ceea ce dovedește graba și neadaptarea cu spiritul textului.

Cînd vom stăruî asupra culturii lui Eminescu, vom vedea ce traduceri din literatura clasică se pornise să facă. Le semnalăm în treacăt: începuturi din *Iliada* și din *Odissea*, iar din Horățiu Epistola 11 (C.I): *Quid tibi visa Chios, Bullati...*, Oda 38 (C.I): *Persicos odi puer, apparatus*, Oda 11 (C.III): *Ad Mercurium*, și Oda 30 (C. III): *Exegi monumentum aere perennius*.

Eminescu a început să publice versuri în 1866, deși încă din 1865 avea alcătuită poezia *Din străinătate*. De atunci pînă la moarte a tipărit puțin și a plănuî mult. Dacă recapitulăm acum această activitate mintală de proiecte, împărțind-o în patru epoci (prestudențească, 1864—1869; studențească, 1869—1874; ieșană 1874—1877; bucureșteană, 1877—1883) și despărțim opera în trei mari zone (teatru, proză, poeme mari), căpătăm acest ipotetic tablou:

T e a t r u : .

Epoca prestudențească: Marcu-vodă [Mihai cel Mare, Mira, Anna Movilă]; Doamna Chiajna; Răzvan; Ovidiu-n Dacia;

¹ Cf. G. Călinescu, *Eminescu și Machiaveli*, în *Roma*, XII, nr. 2; se dă și textul traducerii.

Joe și Crist; Alexandru Lăpușneanu [proiect vechi]; Tudor Vladimirescu [?]; Emmi. *Epoca studențească*: Mureșan; Arpad, regele ungarilor; Ștefan cel tânăr [Mira]; Decebal. *Epoca Iași*: Dodecameron; Grue-Singer; Alexandru cel Bun; Domnița Marioara; Petru Rareș [copil]; Cenușotcă; Basmul împăratului fără urmaș; Elvira în disperarea amorului; Gogu tatii; Bedlem-Comödie; Văduva din Ephes; Junețea lui Mirabeau; Verena. [dialog]. *Epoca București*; Cel din urmă Mușatin; Alexandru Lăpușneanu; Trei flori albe.

P r o z ă :

Epoca prestudențească: Geniu pustiu. *Epoca studențească*: Iconostas și Fragmentarium; Avatarii faraonului Tlă; Făt-Frumos din lacrimă; Umbra mea; Sărmanul Dionis; Întîia sărutare; La aniversară; Amalia; Cezara. *Epoca Iași*: Aur, mărire și amor; Falsificatorii de bani; Boierimea de altădată; Istorie miniaturală; Moș Iosif; Părintele Ermolachie Chisăliță; Archaeus; Visul unei nopți de iarnă. *Epoca [Iași]-București*: Moartea lui Ioan Vestimie.

P o e m e l u n g i :

Epoca prestudențească: Cassiodor; Gennaia; Horiadele. *Epoca studențească*: Povestea magului călător în stele; Memento mori; Decebal; Demonism; Mirodonis [Demonul]; Poveste [Poesis]; Fata în grădina de aur; Miron și frumoasa fără corp; Frumoasa lumii; Basmul lui Arghir; Călin Nebunul; Rime alegorice; Moarte; Decebal în Valhalla; Nunta piticilor. *Epoca Iași*: Gemenii, Strigoii; Mușatin și codrul: Pustnicul; Tablou și cadru: Antropomorfism; Diamantul Nordului; Poveste din Halimă. *Epoca București*: Luceafărul; Scrierile [I, II, III, IV, V].

Aruncînd un ochi asupra acestui tablou, ne putem face o idee mai dreaptă asupra istoriei spiritului eminescian, care poate sluji la rîndu-i cercetătorului pentru lectura manuscriselor și datarea lor. O inspirație patriotică înăbușită de alegorie și platonism naiv, cu eroi lunatici și filozofanți, cu tînguiri fără durere profundă și exaltare pasională fără senzualitate; o caligrafie citeață, cu multe consonante duble, cu *u* mut și *f* din *ph*, cu o cerneală apoasă, decolorată, aceasta este epoca prestudențească. Un patriotism mai politic, panromânesc, cu început de xenofobie, amestecat totuși cu byronism și faustianism, o mare bucurie de aberație fantastică, teoria dragostei angelice și demonice cu izbucnirea senzualității, schopenhauerism integral și cam zgomotos, obsesia morții cuiva, iată epoca studențească vieneză. Acum caligrafia e rotunjită, citeață, așternută pe curat cele mai adese, și multe pumnisme au dispărut. Curînd, spre epoca berlineză, ea devine mărunță și ascuțită, confundindu-se uneori cu scrierea germană pe care poetul o practică des ca funcționar de agenție. Patriotismul s-a făcut amar, poetul începe să se-ntoarcă spre trecut, pesimismul s-a agravat cu o oboseală adevărată de viață, iar senzualitatea aprinsă pe alocuri e mai bărbătească, mai conștientă de amărăciunile dragostei, mai intimistă. Poetul a cunoscut iubirea. Se vede o predilecție pentru mitologia germanică și getică și pentru folclorul național. La Iași, naționalismul devine sociologic. Eminescu se așază să facă drame de studiu al trecutului, fără nici o filozofie. Voiește în același timp să studieze societatea românească în nuvele. Poezia se face pasională, galeșă sau iritată, apar întiile izbucniri de misoginism și, alături de gluma secretă mușcătoare și cam deșăntată, crizele de mizantropie. Scrierea cu cerneală violetă a redevenit citeață, bine împlintată, dar mărunță, pe impriimate, pe foi de hîrtie vinătă de vechi catastif. La București caligrafia devine mai aparentă, foarte citeață sau alergătoare,

cu trăsături ritmice parcă de peniță gotică. Toate scrierile de acum sint tari dar sigure în expresie, năvalnice sau înalt amare, de o mare volubilitate verbală. Să lăsăm acum la o parte unele glume ce n-ar fi fost nicicînd dezvoltate, să scoatem și acele cîteva compuneri ce intraseră în ediția Maiorescu, și totuși ce vedem? Față de mormanul de planuri și încercări inedite, cele mai multe de dramă, față de o așa uriașă voință de creație, opera rămasă, alcătuită mai ales de scurte poezii, e neînsemnată. Eminescu, mort sufletește la 33 de ani, nu apucase a arunca din spiritul său decît firimituri, sclipitoare firimituri.

CUPRINS

<i>Cuvînt înainte</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	XXI
Prefață	1

DESCRIEREA OPEREI

1. Rugăciunea unui dac. Scrisoarea I	7
2. Fata în grădina de aur. Demonism.....	9
3. Moarte... Eu nu cred nici în Iehova. În metru antic.....	12
4. Terține asupra Trinității	14
5. Genaia	15
6. Mureșan. Ondina	16
7. Povestea magului	25
8. Cassiodor	35
9. Egiptul. Memento mori	37
10. Împărat și proletar	50
11. Asia budistă. Descripția Indiei	52
12. Sarmis	54
13. Nirvana (Rugăciunea unui dac)	61
14. Horiadele	62
15. Decebal, epopee	63
16. Decebal, ciclu	66
17. Decebal, dramă	68
18. Dochia	77

19. Ovidiu în Dacia. Crucea-n Dacia sau Joe și Crist.....	77
20. Strigoi	78
21. Arpad, regele ungarilor.....	81
22. Ciclul Mușatinilor: Grue-Singer	82
23. Nunta lui Dragoș	88
24. Bogdan-Dragoș	89
25. Proiecte cu Mușatini	99
26. Dodecameron dramatic	103
27. Alexandru cel Bun.....	105
28. Bogdan-vodă	107
29. Mira (Ștefan cel Tânăr)	109
30. Cel din urmă Mușatin	120
31. Alexandru Lăpușneanu	125
32. Doamna Chiajna.....	141
33. Răzvan	141
34. Mira (Marcu-vodă)	142
35. Dabija-vodă	156
36. Cenușotecă	157
37. Doja, Horia, Iancu'	159
38. Poveste (Poësis, Carmen-Sylva)	162
39. Emmi	165
40. Demon și înțger	167
41. Văduva din Ephes	168
42. Verena	170
43. Junețea lui Mirabeau	172
44. Județul împăratului	174
45. Infamia, cruzimea și desperarea.....	174
46. Bedlem-Comödie	177
47. Trei flori albe și alte pretinse proiecte	177
48. Gogu Tatii	178
49. Boierimea de altădată. Istorie miniaturală.....	180
50. Pustnicul	191
51. Moș Iosif	195
52. Aur, mărire și amor	199
53. Falsificatorii de bani	206
54. Părintele Ermolachie Chisăliță	206

55. Avatarii faraonului Tlă.....	210
56. Archaeus	243
57. Umbra mea	245
58. Sărmanul Dionis.....	250
59. Ahaşver. Iconostas şi fragmentarium	251
60. Moartea lui Ioan Vestimie.....	263
61. Visul din 11—12 februarie 1876	268
62. Geniu pustiu	270
63. Visul unei nopţi de iarnă	275
64. Întîia sărutare.....	277
65. La aniversară	279
66. Amalia	280
67. Cezara	281
68. Făt-Frumos din lacrimă	283
69. Frumoasa lumii	284
70. Fiul lui Dumnezeu. Borta vîntului	287
71. Călin-Nebunul	287
72. Basmul lui Arghir	289
73. « Erotoerit »	292
74. Mirodonis	293
75. Fata în grădina de aur.....	296
76. Luccafărul	299
77. Miron şi frumoasa fără corp	300
78. Legenda cîntăreţului. Nunta piticilor.	301
79. Harun-al-Raşid şi Giafer	305
80. Rime alegorice	309
81. Lumină de lună	314
82. Tablou şi cadru. Cînd te-am văzut, Verena.....	321
83. Viziunea lui Don Quijote	327
84. Antropomorfism	329
85. Scrisori. Proiecte satirice	335
86. Epistolă deschisă către homuncului Bonifacius şi alte diatribe	345
87. Epigramatice	357
88. Parodii după Homer	359
89. Ocazionale	364
90. Glossa. Gazeluri	366
91. Traduceri	367

Lector : CORNEL SIMIONESCU
Tehnoredactor : VASILE CIUCA

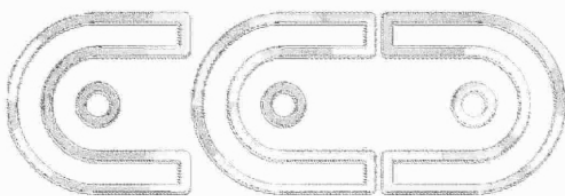

Bun de tipar : 19.03.1085.
Coli ed. 19,96. Coli tipar 13,25

Comanda nr. 40 597
Combinatul poligrafic „Casa Scintei”
Piața Scintei nr. 1 — București,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

CM

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

